ANGELICI DOCTORIS

DIVI THOMÆ AQUINATIS

COMMENTARIA

IN EPISTOLAS OMNES D. PAULI

TOMUS QUINTUS

COMPLECTENS EXPOSITIONES IN EPISTOLAS **AD THESSALONICENSES II, AD TIMOTHEUM I ET II, AD TITUM, ET AD PHILEMONEM.**

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA VIRGILIANA

MDCCCLVI.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES II

PROLOGUS.

CONGREGAMINI, UT ANNUNTIEM QUAE VENTURA SUNT VOBIS DIEBUS NOVISSIMIS: *Gen.* 49. 1.

Haec verba competunt huic Epistolae: duo enim tanguntur quae ei conveniunt, scilicet fructus, et eius materia. Unde dicitur: *Ut annuntiem quae ventura sunt vobis diebus novissimis:* agitur enim in ea de his quae ventura sunt in diebus novissimis: quae sunt tria, scilicet pericula Ecclesiae tempore Antichristi: 2. *Timoth.* 3. 1. *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa.* Item malorum supplicia: *Psalm.* 72. 17. *Donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum. Verumtamen propter dolos posuisti eis: deiecisti eos dum allevarentur.* Item praemia bonorum: *Prov. ult.* 25. *Fortitudo, et decor indumentum eius.* Et de his agitur in hac Epistola. Utilitas ostenditur, quia *congregamini.* Sic acquiritur ex hac Epistola congregatio, scilicet concordantium in veritate: quia discordabant de iudicio futuro, propter hoc quod dicit in prima Epistola, *cap.* 4. 16. *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis obviam Christo in aera: Psal.* 146. 2. *Dispersiones Israelis congregabit.* Item voluntatum, quia cum considerant quod quaecumque temporalia sunt, in novissimo mundi peribunt, datur intelligi quod eos congregat ad unum quaerendum, scilicet caeleste praemium: *Eccli.* 50. 24. *Congrega cor tuum in sanctitate eius.* Item cogitationum ad unam stabilem veritatem: *Isa. ult.* 18. *Ego autem opera eorum, et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus, et linguis.* Sic ergo patet fructus, et materia: quia in prima munivit eos contra persecutiones praeteritas; hic munit eos contra futuras.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD THESSALONICENSES II

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

Paulus, et Silvanus, et Timotheus, Ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est quoniam supercrescit fides vestra, et abundat caritas uniuscuiusque vestrum in invicem; ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, et fide, et in omnibus persecutionibus vestris, et tribulationibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini.

Dividitur haec Epistola in salutationem, et epistolarem narrationem, ibi, *Gratias agere debemus semper pro vobis.* Item primo ponuntur personae salutantes; secundo personae salutatae; tertio bona optata. Sunt autem eaedem personae quae et in prima. Tres autem personae salutantes ponuntur, ut auctoritas Epistolae robustior appareat: *Eccle. 4. 12. Funiculus triplex difficile rumpitur. Ecclesiae Thessalonicensium.* Ecclesiam congregationem dicit, quae debet esse in Deo; alias est mala. De bona dicitur *Psalm. 49. 5. Congregate illi sanctos eius. In Christo,* idest in eius fide: *Rom. 5. 2. Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam.*

Deinde optat eis bona: et primo gratiam: ipsa est enim principium omnium spiritualium bonorum: *1. Corinth. 15. 10. Gratia Dei sum id quod sum.* Item pacem, quae est finis omnium: *Psalm. 147. 14. Qui posuit fines tuos pacem.* Et hoc *a Deo Patre nostro: Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum. Et Domino Iesu Christo: 2. Petr. 1. 4. Per quem maxima, et pretiosa nobis donavit.*

Gratias agere debemus semper Deo pro vobis. Haec est epistolaris narratio: et primo instruit eos de futuris in novissimis diebus; secundo admonet eos familiariter de quibusdam, *in 3. cap.* ibi, *De cetero, fratres, orate pro nobis.* Item primo monet, sicut dictum est, quantum ad praemia bonorum, et poenas malorum; secundo quantum ad pericula tempore Antichristi, *2. cap.* ibi, *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Iesu Christi.* Item primo agit gratias de praeparatione ad futurum iudicium; secundo describit ipsum iudicium, ibi, *Si tamen iustum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant.* Item primo gratias agit de profectu; secundo ostendit fructum profectus; tertio signum. Dicit ergo: *Gratias agere debemus semper Deo pro vobis.* Nam quia in prima Epistola commendavit eos de fide, et caritate, et aliis bonis, in quibus abundabant; ideo dicit: *Gratias agere debemus semper pro vobis:* quia bonum quod habetis, reputo meum: *3. Ioan. 4. Maiorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Et hoc *Deo*, sine quo nihil boni potest fieri. Et hoc *dignum est*, quia de magnis bonis agimus gratias: *2. Mach. 1. 11. De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agamus.* Quare? Quia supercrescunt bona spiritualia. Periculose enim custodiuntur, nisi proficiat in eis homo. In his donis autem Dei primum est fides, per quam Deus habitat in nobis, et in hac proficimus secundum intellectum: *Ephes. 3. 17. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Et sic proficit homo per cognitionem, devotionem, et inhaesionem. Secundum est caritas, per quam Deus est in nobis secundum affectum: *1. Ioan. 4. 16. Deus caritas est, et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et ideo dicit, *Et abundat: Proverb. 15. 5. In abundanti iustitia virtus est maxima: 1. Thessal. 4. 9. De caritate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis: ipsi enim a Deo didicistis ut diligatis invicem.* Et tunc ponitur profectus, cum

dicit : Ita quod ego glorior inde apud alios, quia vestra reputo mea. Bonum enim discipulorum est gloria praelatorum : *Proverb. 10. 1. Filius sapiens laetificat patrem : Ibib. 17. 6. Corona senum filii filiorum , et gloria filiorum patres eorum : 2. Corinth. 9. 2. Pro quo de vobis glorior.* Et tunc ponit signum profectus, scilicet patientiam , quae ostenditur maxime in tribulationibus : *Iac. 1. 12. Beatus vir qui suffert tentationem.* In tribulationibus sunt duo servanda ; scilicet patientia , ne discedat a fide : *Iac. 1. 4. Patientia opus perfectum habet :* et fides in persecutionibus : *1. Corinth. 4. 12. Persecutionem patimur, et sustinemus.* Unde dicit : *In fide , in omnibus persecutionibus vestris, et tribulationibus.* Quae quidem tribulationes dicuntur a tribulis, quibus interius per afflictiones pungimur : *Gen. 3. 18. Spinas , et tribulos germinabit tibi : Psal. 24. 17. Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt.* Et haec sancti sustinent propter duo: scilicet propter terrorem malorum: si enim Deus non parcit bonis in hoc mundo, quomodo parcet malis in futuro? *1. Petr. 4. 17. Si autem primum a nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Evangelio? Hierem. 49. 12. Ecce quibus non erat iudicium ut biberent calicem , bibentes bibent ; et tu quasi innocens relinqueris ?* secundo ad augendum meritum : unde dicit : *Ut digni habeamini in regno Dei.* Nam , ut dicitur *Matth. 11. 12. regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud:* et *Luc. ult. 26. Nonne haec oportuit Christum pati , et ita intrare in gloriam suam ? Rom. 8. 17. Si tamen compatimur , ut et glorificemur.* Unde dicit: *Pro quo et patimini.* Tribulatio enim quae fertur pro Deo, facit dignum regno Dei: *Matth. 5. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam , quoniam ipsorum est regnum caelorum : 1. Petr. 4. 15. Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur , aut maledicus , aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine.*

LECTIO II.

Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant , et vobis qui tribulamini , requiem nobiscum , in revelatione Domini Iesu de caelo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam his qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi , qui poenas dabunt in interitu aeternas a facie Domini , et gloria virtutis eius cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt : quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis , ut dignos vos faciat vocatione sua Deus, et impleat omnem voluntatem bonitatis suae, et opus fidei in virtute, ut clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis , et vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, et Domini Iesu Christi.

Supra egit de eorum idoneitate ad futurum iudicium ; hic agit de forma iudicii : et primo ponit iudicium , quantum ad punitionem malorum , et praemia bonorum; secundo de utraque parte sigillatim, ibi, *In flamma ignis.* Item primo ponit iudicium quantum ad punitionem malorum ; secundo quantum ad praemia bonorum , ibi, *Cum venerit glorificari in sanctis suis.* Quantum ad primum dicit supra : *Sustinetis in exemplum iusti iudicii ;* hic subinfert : *Si tamen iustum est. Si* pro quia: unde alia littera habet, *Si quidem.* Vel *si tamen* referatur *in exemplum iusti iudicii;* quasi dicat : Iustum est quod haec patiamini ; si tamen ex hoc mereamini. Sed prima littera, et expositio est melior : *Iustum est retribuere : Psalm. 93. 2. Exaltare qui iudicas terram, redde retributionem superbis: Isa. 33. 1. Vae qui praedaris , nonne et tu praedaberis ? Tribulationem* , scilicet aeternae damnationis : *Rom. 2. 9. Tribulatio, et angustia in omnem animam hominis operantis malum. Et vobis qui tribulamini , requiem: Luc. 16. 25. Recepisti bona in vita tua , et Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris : Apocal. 14. 13. Amodo enim iam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis. Nobiscum,* idest aequalem gloriam.

Sed numquid hoc est verum ? Respondeo. Duplex est aequalitas, scilicet absoluta quantitatis, et proportionis. Et prima non est aequalis quantum ad participationem hominis, sed aequalis quantum ad beatitudinem participatam , quae est Deus: homo enim participat secundum magis et minus , scilicet secundum quod ardentius , vel minus ardenter amat Deum. Sed secundum secundam omnimoda aequalitas erit : quia ita est gloria Petri ad gratiam sibi datam , et meritum suum , sicut gloria Lini ad suam.

Hoc , inquam , erit *in revelatione Domini Iesu de caelo : Ioan. 5. 22. Pater omne iudicium dedit Filio suo;* et hoc inquantum Filio hominis: unde sequitur *vers. 27. Et potestatem dedit ei iudicium facere , quia Filius hominis est :* quia in forma humana omnibus apparebit; sed modo non apparet , quia humanitas eius latet in gloria Dei : sed tunc apparebit; et ideo dicit, *In revelatione : Isa. 40. 5. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.* Et hoc *cum angelis virtutis eius*, ministris suis: *Matth. 25. 31. Cum venerit Filius hominis in maiestate sua , et omnes angeli eius cum eo.*

Deinde cum dicit , *In flamma ignis*, agit de utraque , scilicet punitione malorum , et praemiatione bonorum; sed punitionem malorum ostendit acerbam, iustam , et diuturnam. Dicit ergo , *Dantis vindictam* , idest iudicantis puniendos in flamma ignis, faciem orbis comburentis, et involventis reprobos, et detrudentis in perpetuum : *Psalm. 96. 3. Ignis ante ipsum praecedet , et inflammabit in circuitu inimicos eius.* Item erit iusta propter duplicem culpam , scilicet infidelitatis, et malae vitae. Quantum ad primum dicit: *Qui non noverunt* , idest noluerunt cognoscere, *Deum: Iob 21. 14. Scientiam viarum tuarum nolumus : 1. Corinth. 14. 38. Ignorans ignorabitur.* Quantum ad secundum dicit : *Qui non obediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi : Rom. 10. 16. Non omnes obediunt Evangelio.* Inobedientia enim est tantum peccatum , quod per eam mors venit in hunc mundum, ut dicitur *Rom. 5.* Item est diuturna , quia poenas da-

bunt in interitu seternas. Et potest legi dupliciter, secundum quod duplex est poena, scilicet sensus, et damni. De poena sensus potest intelligi sic. *Dabunt*, idest sustinebunt, *poenas aeternas*, non finiendas; et hoc *in interitu*, quia semper morientur. Aliter enim est de poenis huius vitae, et illis: nam hic quanto plus acerbiores, tanto sunt breviores, quia extinguuntur; sed illae sunt gravissimae, quia sunt poenae mortis, et sunt interminabiles: unde dicit, quod semper erunt quasi in morte: *Psal. 48. 15. Mors depascet eos: Isa. ult. 24. Vermis eorum non morietur.* Poena autem damni est duplex. Quia separabuntur a visione Dei: unde dicit, *A facie Domini*, scilicet remoti: *Iob 13. 16. Non veniet in conspectu eius omnis hypocrita.* Alia est privatio visionis gloriae sanctorum: *Isa. 26. 10. Tollatur impius, ne videat gloriam sanctorum.* Vel aliter. *A facie Domini, et a gloria virtutis eius.* In hoc ostenditur causa acerbitatis poenae sensus. Sensus enim alicuius evacuatur vel propter superiorem iudicem; vel propter superioris potentiam; sed hoc non erit, quia hoc iudicium procedet a facie Domini: *Psal. 16. 2. De vultu tuo iudicium meum prodeat.* Et ideo dicit: *Dabunt poenas*, idest sustinebunt, *a facie Domini.*

Deinde cum dicit, *Cum venerit glorificari in sanctis suis*, agit de praemiatione sanctorum: et primo ponit praemium; secundo meritum, ibi, *Qui crediderunt.* Gloriam sanctorum commendat et quantum ad essentiam, per participationem gloriae Dei, cum dicit, *Glorificari in sanctis suis*; et quantum ad eius excessum, ibi, *Et admirabilis fieri in omnibus.* Dicit ergo, *Cum venerit.* Christus certe gloriosus est: *Phil. 2. 11. Omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Glorificari in sanctis eius*: quia bonum sui est communicativum. Vel *glorificari in sanctis eius*, qui sunt membra sua, in quibus habitat, et in quibus glorificatur, quando sua gloria, scilicet capitis, derivatur usque ad sua membra: *Isa. 49. 3. Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor.* Et hoc excedet omnem admirationem: unde dicit: *Admirabilis fieri in omnibus.* Siquidem admiratio est stupor procedens ex magna phantasia. Tanta vero sanctorum gloria non potest cadere in opinionem hominum; et ideo dicit, *Admirabilis: Sap. 5. 2. Mirabuntur in subitatione insperatae salutis.*

Deinde ponit meritum, ibi, *Qui crediderunt*: et ponit primo meritum fidei: secundo suffragium orationis, ibi, *In quo etiam oramus semper pro vobis.* Dicit ergo: Haec erit gloria, *quia creditum est nostrum testimonium super vos*, quod credidimus de Christo vobis, *in illo die*, idest propter illum diem: quia bona quae agimus, sunt propter illum diem. Sed dicit, *Super vos*, idest hoc testimonium est super vos, idest super sensum humanum: *Eccli. 3. 25. Plurima super sensum hominis ostensa sunt tibi.* Fides enim non habet meritum, ubi humana ratio praebet experimentum. Nisi enim esset supra vos, non esset magni meriti credere. Vel dicit, *Super vos*, idest dominatur vobis subiicientibus intellectum vestrum humiliter ad credendum: *2. Corinth. 10. 5. In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Sic exponit Glossa. Vel aliter, et magis secundum litteram. Dico, quod glorificabitur Christus in vobis, qui credidistis in die iudicii, quando Apostoli iudicabunt; et tunc testimonium, quod est *super vos*, idest de promptitudine fidei vestrae, erit certum, et *creditum*, idest credibile.

Deinde cum dicit, *In quo etiam oramus semper pro vobis*, subiungit suffragium orationis: et primo proponit quod petit; secundo quo fine, ibi, *Ut dignetur vos vocatione sua Deus*; tertio per quod posset assequi petitum, ibi, *Secundum gratiam Dei nostri.* Petit autem unum ex parte Dei, et duo ex parte nostra. Dicit ergo, *In quo*, idest propter quem diem, *etiam nos oramus semper: Rom. 1. 9. Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis: 1. Reg. 12. 23. Absit autem hoc peccatum a me in Domino, ut cessem orare pro vobis.* Sed ad quid? *Ut dignetur vos vocatione sua Deus*, idest faciat vos in mundo digne conversari suae vocationi: *Ephes. 4. 1. Digne ambuletis vocatione qua vocati estis.* Item ex parte nostra duo petit. Ex parte voluntatis, ut plene fruatur omni bonitate: unde dicit: *Ut impleat omnem voluntatem bonitatis suae*, idest impleat in vobis voluntatem omnis boni: *Philip. 2. 13. Qui operatur in nobis velle, et perficere pro bona voluntate.* Item ex parte intellectus, ut perfecte credant; ideo dicit, *Et opus fidei: Rom. 10. 10. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et hoc operemini *in virtute*, idest in constantia, et fortitudine, ut nullo timore cessetis a confessione eius. Vel sic. *In quo*, idest propter quem diem, *oramus*, ut Deus dignetur vobis dare illud ad quod vocavit vos: *1. Pet. 3. 9. In hoc vocati estis, ut benedictionem haereditate possideatis*, et impleat omne bonum quod desideratis; quod est in vita aeterna, quando habebimus Deum: *Psalm. 102. 5. Qui replet in bonis desiderium tuum.* Item impleat *opus fidei*, quod erit quando id quod hic per speculum, et in aenigmate videmus, videbimus tunc facie ad faciem. Sed quo fine? *Ut clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis*, idest ad gloriam Christi sit, et per vos tam in praesenti, quam in futuro nomen Christi glorificetur in bonis vestris: *Matth. 5. 16. Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est.* E converso de malis dicitur *Isa. 52.* et *Rom. 2. 24. Nomen Dei per vos blasphematur.* Sed per quid poterimus illud consequi? *Secundum gratiam Dei nostri*, quae est radix omnium bonorum nostrorum: *1. Corint. 15. 10. Gratia Dei sum id quod sum, et gratia eius in me vacua non fuit.*

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Iesu Christi, et nostrae congregationis in ipsum, ut non cito moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut

in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus. Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis?

Superius Apostolus ostendit futura quantum ad poenas malorum, et praemia bonorum; hic annuntiat futura quantum ad pericula Ecclesiae, quae erunt tempore Antichristi: et primo nuntiat veritatem de futuris periculis; secundo monet ut in veritate permaneant, ibi, *Itaque, fratres, state, et tenete traditiones.* Circa primum duo facit: quia primo excludit falsitatem; secundo instruit de veritate, ibi, *Quoniam nisi venerit discessio primum.* Iterum prima in tres. quia primo commemorat illud ex quo debent induci; secundo ostendit ad quid debent induci, ibi, *Ut non cito moveamini a vestro sensu*; tertio removet illud quod eos movere posset, ibi, *Neque per spiritum.* Inducit autem ex tribus, scilicet propriis precibus, ibi, *Rogamus*, non praecipimus. *Ad Philem. vers. 8. Multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro.* Secundo ex adventu Christi, desiderabili bonis, licet terribili malis: *Amos 5. 18. Vae desiderantibus diem Domini: 2. Timoth. 4. 8. Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum eius: Apoc. ult. 20. Veni Domine Iesu.* Tertio ex desiderio, et amore totius congregationis sanctorum *in idipsum*, scilicet ubi Christus est, quia *Matth. 24. 28. ubi erit corpus, ibi congregabuntur et aquilae.* Vel in *idipsum*, idest in idem: quia omnes sancti loco, et gloria erunt in eodem: *Psal. 49. 5. Congregate illi sanctos eius.* Sed ad quid inducit? *Ut non cito moveamini a vestro sensu.* Est autem aliud moveri, aliud terreri. Movetur autem a suo sensu qui praetermittit quod tenebat; quasi dicat: Non cito dimittatis doctrinam meam: *Eccli. 19. 4. Qui cito credit, levis est corde.* Terror autem est quaedam trepidatio cum formidine contrarii: et ideo dicit: *Neque terreamini: Iob 15. 21. Sonitus terroris semper in auribus eius; et cum sit pax, ille semper insidias suspicatur: Sap. 17. 10. Cum enim sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis.*

Deinde cum dicit, *Neque per spiritum*, removet quod eos movere posset: primo in speciali; secundo in generali, ibi, *Ne quis vos seducat ullo modo.* Seducitur autem quis per falsam revelationem: unde dicit: *Neque per spiritum*, idest si quis dicat sibi revelatum per Spiritum sanctum, vel a Spiritu sancto aliquid quod est contra doctrinam meam; *non terreamini: 1. Ioan. 4. 1. Nolite omni spiritui credere: Ezech. 13. 3. Vae prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.* Aliquando etiam satanas transfigurat se in angelum lucis, ut dicitur *2. Corinth. 11. 3. Reg. ult. 22. Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius.* Secundo per ratiocinationem, vel falsam expositionem Scripturae: ideo dicit, *Neque per sermonem: 2. Timoth. 2. 17. Sermo eorum ut cancer serpit: Ephes. 5. 7. Nemo vos seducat inanibus verbis.* Tertio per auctoritatem inductam in malo intellectu: *2. Petr. ult. 15. Sicut carissimus frater noster Paulus, secundum sibi datam sapientiam scripsit vobis, sicut in omnibus Epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti, et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas, ad suam ipsorum damnationem.* Sed de quo seducebantur? *Quasi instet dies Domini.* Et dicit: *Neque per Epistolam, tamquam per nos missam*: quia in prima Epistola nisi bene intelligatur, videtur dicere, instare Domini adventum, ut illud *cap. 4. 16. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo.*

Deinde cum dicit, *Ne quis vos seducat ullo modo*, facit idem in generali: *Luc. 21. 8. Videte ne seducamini: 1. Corinth. 15. 33. Nolite seduci.*

Ratio autem quare haec removet Apostolus, scilicet de adventu Domini, est, quia praelatus nullo modo debet velle quod per mendacium aliqua bona procurentur: *1. Corinth. 15. 15. Invenimur autem et falsi testes Dei.* Item quia res credita erat periculosa, quasi scilicet instaret dies Domini. Primo quia daretur occasio maioris seductionis: quia futuri erant post tempora Apostolorum aliqui qui dicerent se esse Christum: *Lucae 21. 8. Multi dicent, Ego sum, et tempus appropinquavit.* Et ideo Apostolus noluit. Item daemon frequenter praetendit se esse Christum, sicut patet de beato Martino. Et ideo ne seducantur, noluit. Augustinus autem ponit aliam rationem, quia immineret periculum fidei: unde diceret aliquis: Tarde veniet Dominus, et tunc praeparabo me ad eum. Alius diceret: Veniet cito, et ideo nunc me praeparabo. Alius diceret, Nescio. Et hic melius dicit, quia concordat Christo. Sed ille plus errat, qui dicit, Cito: quia elapso termino homines desperarent, et crederent falsa esse quae scripta sunt.

Deinde cum dicit, *Quoniam nisi venerit discessio primum*, adstruit veritatem: et primo ostendit quae ventura sunt ad Antichristi adventum. Et sunt duo: quorum unum praecedit adventum Antichristi; aliud est ipse adventus eius. Primum est *discessio*, quod multipliciter exponitur in Glossa. Et primo a fide, quia futurum erat ut fides a toto mundo reciperetur: *Matth. 24. 14. Et praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* Illud ergo praecedit quod, secundum Augustinum, nondum est impletum; et post multi discedent a fide: *1. Timoth. 4. 1. In novissimis temporibus discedent quidam a fide: Matth. 24. 12. Refrigescet caritas multorum.* Vel *discessio* a Romano Imperio, cui totus mundus erat subditus. Dicit autem Augustinus, quod hoc figuratur *Dan. 11.* in statua, ubi nominantur quatuor regna, et post illa adventus Christi; et quod hoc erat conveniens signum: quia Romanum Imperium firmatum fuit ad hoc quod sub eius potestate praedicaretur fides per totum mundum.

Sed quomodo est hoc? Quia iamdiu Gentes recesserunt a Romano Imperio, et tamen necdum venit Antichristus. Dicendum est, quod nondum cessavit, sed est commutatum de temporali in spirituale, ut dicit Leo Papa *in sermone de Apostolis.* Et ideo dicendum est, quod discessio a Romano Imperio debet intelligi non solum a temporali, sed a spirituali, scilicet a fide catholica Romanae Ecclesiae. Est autem hoc conveniens signum, quia sicut Christus venit quando Romanum Imperium omnibus dominabatur; ita e converso signum Antichristi est discessio ab eo.

Secundo praedicit secundum futurum, scilicet Antichristum: et primo quantum ad eius potestatem, ibi, *Eum cuius est adventus secundum operationem satanae.*

Item primo communitur, et implicite tangit culpam eius, et poenam; secundo explicat utrumque, ibi, *Qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus.* Dicit ergo: Discessio primo veniet, et tunc revelabitur. Dicitur autem esse *homo peccati, et filius perditionis*, secundum Glossam: quia sicut in Christo abundavit plenitudo virtutis, ita in Antichristo multitudo omnium peccatorum; et sicut Christus est melior omnibus sanctis, sic ille peior omnibus malis. Et propter hoc *homo peccati* dicitur, quod totaliter erit peccatis deditus. Sed non dicitur sic homo peccati, quin posset esse peior: quia numquam malum corrumpit totum bonum, licet quantum ad actum non poterit esse peior. Christo autem nullus homo potuit esse magis bonus. Dicitur autem *filius perditionis*, idest deputatus extremae perditioni: *Iob 21. 30. In die perditionis servabitur malus, et ad diem furoris ducetur.* Vel *perditionis*, idest diaboli, non per naturam, sed per suae malitiae complementum, quae in eo complebitur. Et dicit, *Revelabitur*, quia sicut omnia bona, et virtutes sanctorum qui praecesserunt Christum, fuerunt figura Christi; ita in omnibus persecutionibus Ecclesiae tyranni fuerunt quasi figura Antichristi, et latuit ibi Antichristus, et ita tota illa malitia quae latet in eis, revelabitur in tempore illo.

Deinde cum dicit, *Qui adversatur*, explicat quae dixerat: et primo ostendit quomodo sit *homo peccati;* secundo quomodo *filius perditionis*, ibi, *Et tunc revelabitur.* Item primo praenuntiat eius futuram culpam; secundo assignat eius causam, ibi, *Et nunc quid detineat scitis.* Item primo describit culpam; secundo dicit se non annuntiare doctrinam novam, ibi, *Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis.* Item primo ostendit culpam; secundo eius signum, ibi, *Ita ut in templo Dei sedeat.* Duplex est autem eius culpa, scilicet contrarietas ad Deum: unde dicit: *Qui adversatur*, omnibus spiritibus bonis: *Iob 15. 26. Cucurrit adversus Deum erecto collo, et pingui cervice armatus est*, sicut et membra eius: *Isa. 3. 8. Lingua eorum, et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos maiestatis eius.* Secunda est quia praefert se Christo; ideo dicit: *Extollitur supra omne quod dicitur Deus.* Dicitur autem Deus tripliciter. Primo naturaliter: *Deut. 6. 4. Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est.* Secundo opinative: *Psal. 95. 5. Omnes dii gentium daemonia.* Tertio participative: *Psal. 81. 6. Ego dixi: Dii estis.* Omnibus autem his se praeferet Antichristus: *Dan. 11. 36. Elevabitur, et magnificabitur adversus omnem Deum; et adversus Deum deorum loquetur magnifica.* Signum autem culpae est cum dicit: *Ita ut in templo Dei sedeat.* Superbia enim Antichristi maior est superbia omnium praecedentium. Unde sicut de Caio Caesare legitur, quod cum in vita ista adhuc esset, coli voluit, statuam suam ponens in quolibet templo; et *Ezech. 28. 2.* de Rege Tyri dicitur: *Dixisti, quia Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris;* ita credibile est quod sic etiam faciet Antichristus, dicens se Deum esse, et hominem: et in huius signum sedebit in templo.

Sed in quo templo? Nonne est destructum a Romanis? Et ideo dicunt quidam, quod Antichristus est de tribu Dan, cuius tribus inter alias duodecim non nominatur *Apoc. 7.* Et ideo Iudaei primo eum recipient, et reaedificabunt templum in Hierusalem; et sic implebitur illud *Dan. 9. 27. Erit in templo abominatio, et idolum: Matth. 24. 15. Cum vero videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto; qui legit intelligat.* Quidam vero dicunt, quod numquam Hierusalem, nec templum reaedificabitur, sed usque ad consummationem, et finem perseverabit desolatio: et hoc etiam aliqui Iudaei credunt: ideo exponitur. *In templo Dei*, idest in Ecclesia, quia multi de Ecclesia eum recipient. Vel secundum Augustinum, *in templo Dei sedeat*, idest principetur, et dominetur, tamquam ipse cum suis nuntiis sit templum Dei, sicut Christus est cum suis.

Deinde cum dicit, *Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis?* ostendit quod nihil novi scribit; quasi dicat: Olim, cum essem apud vos, dixi hoc: *1. Ioan. 2. 7. Non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio: 2. Corinth. 10 11. Quales fuimus verbo per Epistolas absentes, tales et praesentes in facto.*

LECTIO II.

Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis; tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. Et tunc revelabitur ille iniquus quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui eum cuius est adventus secundum operationem satanae in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt.

Superius Apostolus praenuntians narravit adventum, et culpam Antichristi; hic ostendit causam dilationis; et primo ostendit eos habere huius scientiae causam; secundo causam illam obscure proponit, ibi, *Nam mysterium iam operatur iniquitatis.* Dicit ergo: Dico, quod oportet revelari hominem peccati: *et quid nunc detineat*, idest quae sit causa quod tardet. *scitis*, quia ego dixi vobis; ita quod sic ad praesens detinet, *ut suo tempore*, idest congruo tempore, *reveletur: Eccle. 8. 6. Omni negotio tempus, et opportunitas est:* et ibidem *3. 2. Omnia fecit Deus bona in tempore suo.*

Deinde cum dicit, *Nam mysterium iam operatur iniquitatis*, causam eius ponit. Et haec littera multipliciter exponitur: quia hoc mysterium potest esse nominativi casus, vel accusativi. Si primo modo, est sensus. Dico, *Ut suo tempore*, quia *etiam mysterium*, idest figuraliter occultatum *operatur* in fictis, qui videntur boni; et tamen sunt mali: et hi operantur officium Antichristi: *2. Timoth. 3. 5. Habentes speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* Sed secundo modo est sensus. Nam diabolus, in cuius potestate veniet Antichristus, iam incipit operari occulte iniquitatem suam per tyrannos, et seductores: quia persecutiones Ecclesiae huius temporis sunt figurae illius ultimae persecutionis contra omnes bonos, et sunt sicut imperfectae, comparando ad illam: *Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat.* Hoc exponitur multipliciter. Uno modo secundum Glossam, et Augustinum *20. de Civit. Dei*, qui dicunt, quod quidam

opinati sunt, Neronem, qui primo persecutus est Christianos, esse Antichristum, et quod non fuerat occisus, sed subtractus, et quandoque restituendus. Unde Apostolus hoc evacuans, dicit: *Tantum ut qui tenet nunc*, Romanum imperium, *teneat, donec de medio fiat*, idest donec moriatur. Sed hoc non est conveniens: quia multi anni sunt quod Nero mortuus est, illo scilicet anno quo Apostolus. Sed melius est quod referatur ad Neronem, prout est persona publica Romani Imperii. *Donec de medio fiat*, idest tollatur Romanum Imperium de hoc mundo: *Isa. 23. 9. Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terrae.* Vel aliter. *Tantum ut qui tenet*, idest detinet modo adventum Antichristi, *teneat*, ne veniat, quasi sit necessarium quod adhuc aliqui veniant ad fidem, et aliqui recedant; quasi dicat: Ut discessus, et accessus, *qui nunc tenet* donec veniat, *teneat* donec tollatur ille obscenus. Vel sic. *Tantum qui nunc tenet* fidem, *teneat*, idest firmus sit in ea: *Apoc. 3. 11. Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam: donec de medio fiat*, idest congregatio malorum permixta separetur, et fiat seorsum; quod erit in persecutione Antichristi. Vel *tantum ut qui tenet nunc, teneat*, idest ut mysterium iniquitatis, idest iniquitas mystica, quae delinet, delineat, *donec fiat de medio*, idest donec iniquitas reducatur in publicum; et fiat, quasi aliquid existens in publico, de medio. Multi enim modo occulte peccant; sed tamen quandoque fiet in aperto: quia Deus sustinet peccatores quamdiu sunt occulti, donec publice peccent, et tunc non sustinebit, ut patet de Sodomitis, *Genes. 19.* Sed tamen Augustinus confitetur se nescire quid Apostolus loquatur, quia illis loquitur qui iam sciebant: unde dicit: *Quid nunc detineat scitis*: et praeterea hoc non erat multum necessarium ad sciendum.

Deinde cum dicit, *Et tunc revelabitur ille iniquus*, ponitur adventus iniqui, et poena eius: et primo manifestatio; secundo eius poena. Quantum ad primum dicit: *Ille* singulariter *iniquus revelabitur:* quia manifesta erit eius culpa: *quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Isa. 9. 7. Zelus Domini exercituum faciet hoc*, idest zelus Iustitiae, qui est amor: spiritus enim Christi est amor Christi: et hic zelus est Spiritus sancti, quem habet ad Ecclesiam. Vel *spiritu oris sui*, idest mandato suo: quia Michael interfecturus est eum in monte Oliveti, unde Christus ascendit. Sic et Iulianus manu divina extinctus est. Et haec est poena praesens; licet futura etiam aeternaliter punietur: quia *destruet illustratione adventus sui eum*, idest in adventu suo omnia illustrante: *I. Corinth. 4. 5. Illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.* Et destruet, inquam, aeterna scilicet damnatione: *Psal. 27. 5. Destrues illos, et non aedificabis eos.* Et dicit, *Illustratione*, quia ipse visus est Ecclesiam obtenebrare: et tenebrae expellentur illustratione: quia quidquid Antichristus ostenderit, ostendetur fuisse mendacium.

Deinde cum dicit, *Eum cuius est adventus secundum operationem satanae*, praedicit potestatem Antichristi; et circa hoc duo facit: quia primo ponit potestatem eius ad seducendum; secundo huius causam ex Domini iustitia, ibi, *Eo quod caritatem veritatis non receperunt.* Item prima in tres: quia primo ponit actorem huius potestatis; secundo modum seducendi; tertio ostendit seducendos. Actor huius potestatis est diabolus; et ideo destruet eum Christus: *1. Ioan. 3. 8. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.* Et ideo dicit, quod *adventus Antichristi erit secundum operationem satanae*, idest ex instinctu eius: *Apocal. 20. 7. Solvetur satanas de carcere suo, et exibit, et seducet gentes.* Operatur enim aliquid secundum operationem satanae, sicut arreptitius; in quo non solum instigat voluntatem, sed etiam impedit usum rationis; quod tamen non imputatur ad culpam eius, quia non habet usum liberi arbitrii. Antichristus autem non sic; sed habebit usum liberi arbitrii, in quo est diabolus suggerens, sicut dicitur de Iuda *Ioan. 13. 27. Introivit in eum satanas*, scilicet instigando. Decipiet autem hoc modo, primo per potentiam saecularem; secundo per virtutem miraculorum. Quantum ad primum dicit, *In omni virtute*, scilicet saeculari: *Daniel. 11. 43. Dominabitur thesaurorum auri, et argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti.* Vel *virtute*, scilicet simulata. Quantum autem ad secundum dicit: *In signis, et prodigiis mendacibus.* Signa sunt quaedam mira, etiam parva; prodigia vero magna, quae aliquid prodigiosum ostendunt; quasi procul a digito: *Apocal 13. 13. Fecit signa magna, ita ut et ignem faceret descendere de caelo in terram in conspectu hominum: Matth. 24. 24. Dabunt signa magna, et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Et dicit, *Mendacibus*. Miraculum mendax dicitur, vel quia deficit a vera ratione facti, vel a vera ratione miraculi, vel a debito fine miraculi. Primum fit in praestigiis, quando per daemones illuduntur aspectus, ut aliud videatur quam est; sicut Simon magus fecit decollari arietem, et postea ostensus est vivus; et homo decollatus est; et postea homo qui credebatur decollatus, ostensus est vivus, et creditus est resuscitatus. Et hoc faciunt daemones commutando phantasmata, et decipiendo. Secundo modo illa dicuntur miracula improprie, quae plena sunt admiratione, quando effectus videtur, et ignoratur causa. Quae ergo habent causam occultam alicui, et non simpliciter, dicuntur quidem mira, et non miracula simpliciter; sed quae simpliciter causam occultam habent, sunt proprie miracula; quorum causa est ipse Deus gloriosus, quia totum ordinem naturae transcendunt. Aliquando vero fiunt aliqua mira, sed non praeter ordinem naturae, sed occultas causas habent; et haec multo magis faciunt daemones, qui virtutes naturae sciunt, et qui habent determinatas efficacias ad speciales effectus, haec faciet Antichristus, sed non quae habent veram rationem miraculi, quia non possunt in illa quae sunt supra naturam. Tertio modo dicuntur miracula secundum quod sunt ordinata ad attestandum veritati fidei, ad reducendum fideles in Deum: *Marc. ult. 20. Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Sed si alicui adest gratia miraculorum, et non utatur eis ad hoc; miracula quidem sunt vera quoad rationem rei factae, et quoad rationem miraculi; sed sunt falsa quantum ad finem debitum, et intentionem Dei. Sed tamen hoc non erit in Antichristo: quia nullus contra fidem facit vera miracula, quia Deus non est testis falsitatis. Unde aliquis praedicans falsam doctri-

nam non potest facere miracula, licet aliquis habens malam vitam posset.

Deinde ostendit seducendos, cum dicit, *His qui pereunt*, idest in praescitis ad perditionem: *Ioan. 17. 12. Nemo ex eis periit, nisi filius perditionis.* Et hoc ideo, quia *Ioan. 10. 27. oves meae vocem meam audiunt.*

LECTIO III.

Eo quod caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio; ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus, et in fide veritatis; in qua et vocavit vos per Evangelium nostrum, in acquisitionem gloriae Domini nostri Iesu Christi. Itaque fratres state, et tenete traditiones, quas didicistis sive per sermonem, sive per epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, et Deus, et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem aeternam, et spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere, et sermone bono.

Postquam ostendit in quibus habet locum deceptio Antichristi, scilicet in praescitis ad damnationem; hic assignat causam praedictorum: et primo ostendit causam huius, et quomodo decipientur; secundo quomodo fideles ab eo liberentur, ibi, *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis.* Item primo ponit eorum culpam tantum; secundo poenam cum culpa; tertio poenam tantum. Et est hic processus peccati: primo enim quis ex demerito primi peccati deseritur a gratia, et cadit in aliud peccatum; et post in aeternum punitur. Dicit ergo, quod causa quare decipientur, est, quia noluerunt recipere caritatis veritatem, idest veritatem Evangelii: *Ioan. 8. 46. Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Iob 24. 13. Ipsi fuerunt rebelles lumini.* Et dicit, *Caritatem veritatis*, quia nisi sit formata fides per caritatem, nihil est: *1. Corinth. 13. 2. Si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum: Gal. ult. 15. In Christo Iesu neque circumcisio, neque praeputium aliquid valet, sed nova creatura.* Et subdit utilitatem veritatis, dicens: *Ut salvi fierent: Rom. 5. 1. Iustificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum.* Sed culpa, et poena est eorum seductio: unde dicit: *Mittet*, idest permittet, *illis venire operationem erroris: Isa. 19. 14. Miscuit Dominus in medio eius spiritum vertiginis: 3. Reg. ult. 22. Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius.* Et ideo dicit: *Ut credant mendacio*, idest falsae doctrinae Antichristi: *Rom. 1. 28. Propter quod tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quae non conveniunt.* Sed poena tantum est aeterna damnatio: unde subdit: *Ut iudicentur*, scilicet iudicio damnationis: *Ioan. 5. 29. Et procedent qui mala fecerunt, in resurrectionem iudicii: omnes qui non crediderunt veritati: Ioan. 3. 18. Qui non credit, iam iudicatus est.*

Deinde cum dicit, *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis*, ostendit quare fideles Christi liberentur: et primo agit gratias pro eis; secundo commemorat divina beneficia, quibus a talibus liberantur. Dicit ergo sic. Illi decipientur, sed *nos debemus gratias agere: Rom. 1. 8. Primum quidem gratias ago Deo meo semper pro vobis per Dominum Iesum Christum.* Duplex autem ponit Dei beneficium, scilicet electionem Dei, quae est aeterna; et vocationem, quae est temporalis, ibi, *In qua, et vocavit vos.* Dicit ergo: *Quod*, pro quia, *elegerit nos*, scilicet Apostolos, et *vos*, scilicet fideles: *Ephes. 1. 4. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti, et immaculati in conspectu eius: Ioan. 15. 16. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Circa electionem tria tangit, scilicet ordinem electorum, finem electionis, et medium consequendi finem. Electi sunt omnes sancti a principio mundi: *Deut. 33. 3. Dilexit populus: omnes sancti in manu illius sunt.* Sed Apostoli specialiter sunt primitiae: *Rom. 8. 23. Nos ipsi primitias spiritus habentes.* Et ideo dicit, *Primitias* fidei. Finis item electionis est salus aeterna; et ideo dicit, *In salutem: 1. Timot. 2. 4. Omnes homines vult salvos fieri.* Hoc autem fit primo ex parte Dei per gratiam sanctificantem, unde dicit, *In sanctificatione spiritus.* Secundo ex parte nostra est consensus liberi arbitrii per fidem; ideo subdit, *Et in fide veritatis.*

Deinde cum dicit, *In quam et vos vocavit*, ponit secundum beneficium, quod est vocatio temporalis Christi, quae sequitur electionem: *Rom. 8. 30. Quos vocavit, hos et iustificavit.* Et de hac vocatione nota parabolam *Luc. 14.* de eo qui fecit coenam magnam, et vocavit multos. Et addit, *Per Evangelium nostrum*, idest a me praedicatum. Sed ad quam coenam? *In acquisitionem gloriae*, idest ut acquiramus Christi gloriam.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres state*, monet tenere veritatem: et primo ponit monitionem; secundo orationem, ibi, *Ipse autem Dominus noster... exhortetur corda vestra.* Et facit primum, quia opus nostrum dependet a libero arbitrio; secundum vero, quia indiget auxilio gratiae. Et primo monet ad standum, cum dicit: *State in veritate: Galat. 5. 1. State, et nolite iterum iugo servitutis contineri;* secundo docet modum standi, ibi, *Et tenete traditiones*, idest documenta quae a maioribus traduntur: nam documenta quae traduntur a minoribus, quandoque non sunt servanda, quando scilicet contrariantur documentis fidei: *Matth. 5. 6. Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* Sed servanda sunt quae ordinantur ad mandata Dei. *Quas didicistis: Act. 15.* Paulus docebat ut tenerent traditiones, et documenta quae erant decreta ab Apostolis, et senioribus, qui erant Hierosolymis. Et has traditiones dupliciter ediderunt: quasdam verbis, unde dicit, *Per sermonem*; quasdam in scripturis; ideo addit, *Sive per epistolam.* Unde patet quod multa in Ecclesia non scripta, sunt ab Apostolis docta, et ideo servanda. Nam multa, secundum iudicium Apostolorum, melius erat ut occultarentur, ut dicit Dionysius. Unde Apostolus *1. Corint. 2. 34.* dicit: *Cetera cum venero disponam.*

Deinde ponit orationem, ibi, *Ipse autem Dominus noster Iesus Christus... exhortetur corda vestra*; quasi dicat: Sic moneo; sed nihil valet, nisi adsit divinum auxilium. Et ideo ponit primo duplex Dei beneficium. Primum est amor eius ad nos, quo talia nobis impendit: ideo dicit, *Dilexit nos*. Secundum est spiritualis consolatio, ibi, *Et dedit consolationem aeternam*: *2. Corinth. 1. 4. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: Isa. 40. 1 Consolamini, consolamini populs meus, dicit Dominus Deus vester*. Et dicit consolationem aeternam, scilicet contra omnia mala imminentia, et futura. Et ideo expectamus *spem bonam*, idest bonorum aeternorum infallibilitatem: *1. Petr. 1. 3. Qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vivam*. Et hoc *in gratia*, scilicet per quam speramus consequi vitam aeternam: *Rom. 6 23. Gratia Dei vita aeterna*. Petit autem pro eis exhortationem, quae est monitio ducens animum ad volendum. Et hanc potest facere homo exterius; sed non esset efficax, nisi esset interius spiritus Dei: unde dicit: *Exhortetur corda vestra*, idest instiget: *Osee 2. 14. Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor eius*. Item petit confirmationem: unde dicit, *Et confirmet: Psal. 67. 29. Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis*. Quasi dicat: *Exhortetur* per gratiam, ut velimus; *et confirmet*, ut efficaciter velimus. Et hoc *in omni opere bono, et sermone*. Praecedit opus sermonem, quia *coepit Iesus facere, et docere*, *Act. 1. 1*.

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

De cetero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat, et clarificetur, sicut et apud vos; et ut liberemur ab importunis, et malis hominibus: non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est, qui confirmabit vos, et custodiet a malo. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino quoniam quaecumque praecepimus, et facitis, et facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei, et patientia Christi. Denuntiamus autem vobis fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo; sed in labore, et in fatigatione, nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.

Supra instruxit eos de futuris in novissimis; hic instruit eos de quibusdam quae particulariter eis agenda erant. Ubi primo ponitur instructio; secundo Epistolae conclusio, ibi, *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam*. Item primo monet qualiter se habeant ad ipsum; secundo ostendit quid de eis confidat ipse, ibi, *Fidelis autem Deus est*; tertio quomodo se habeant ad alios, qui inordinate ambulant, ibi, *Denuntiamus autem vobis... ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Circa primum primo ponit orationem; secundo quid in oratione est petendum, ibi, *Ut sermo Dei currat*. Dicit ergo: *De cetero*, scilicet quia estis sufficienter instructi, *orate pro nobis*: *Roman. 15. 30. Obsecro igitur vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, et per caritatem Spiritus sancti, ut adiuvetis me orationibus vestris pro me ad Deum*. Et hoc est debitum, quia curati habent curam utilitatis gregis: *Hebr. 13. 7. Mementote praepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem*. Secundo ostendit quid petendum est, ut scilicet tollantur impedimenta praedicationis; et ideo dicit: *Ut sermo Dei currat*: quia non potest totaliter impediri, sed retardari: ideo dicit, *Currat: Coloss. 4. 3. Orantes simul etiam pro nobis, ut Dominus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi*. Item *ut clarificetur*, scilicet per claram, et lucidam expositionem apud rudes, et sapientes; *sicut et apud vos*: *Rom. 1. 14. Sapientibus, et insipientibus debitor sum*: *Prov. 14. 6. Doctrina prudentum facilis*. Item per miracula, quae sunt demonstrationes fidei: est enim omnis scientia clara per demonstrationes: et hoc est orandum: *Act. 4. 29. Da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum*. Item secundo orandum est pro praedicatoribus, *ut liberentur ab importunis, et malis hominibus*, scilicet pseudoapostolis, qui sunt importuni in disputando, mali in seducendo. Vel a persecutoribus, qui cogitaverunt iniquitatem in corde. Et ratio petitionis est, quia *non omnium est fides*. Quia licet videantur habere eam, non tamen habent veram: *Isa. 53. 1. Domine, quis credidit auditui nostro: Rom. 10. 16. Non omnes obediunt Evangelio*.

Deinde cum dicit, *Fidelis autem Deus est*, ponit fiduciam quam habet de eis: et primo facit hoc; secundo orat pro eis, ibi, *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei*. Fiducia autem pendet ex Deo, qui gratiam dat, et ex hominibus, qui sunt liberi arbitrii, ut dirigantur in gratia. Dicit primo ex parte Dei: Confido quod orabitis, et exaudiemini: quia *fidelis est Dominus, qui confirmabit vos*, in bonis, quae in vobis est operatus: *1. Petr. ult. 10. Perficiet, confirmabit, consolidabitque: et custodiet a malo*, culpae, et poenae. Si tamen in mala poenae incidant, est eis in bonum: quia *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, ut dicitur *Rom. 8. 28*. Secundo ex parte eorum dicit: *Confidimus autem de vobis, fratres*, scilicet ex gratia quam accepistis; sed *in Domino*, non in virtute vestra: *Hebr. 6. 9. Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora, et viciniora saluti*. *Quoniam quaecumque praecepimus, et facitis, et facietis*, idest quoniam perseverabitis: *Exod. 24. 7. Omnia verba quae locutus est Dominus, faciemus*.

Deinde cum dicit, *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei*, pro eis orat, dicens: *Dominus autem dirigat*, scilicet ut perveniatis. *Est autem hominis, animam praeparare, et Domini linguam gubernare*, ut dicitur *Proverb. 16. 1.* et paulo post *vers. 9. Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus eius*, scilicet ad destinatum bravium. Et ideo dicit: *Dirigat corda nostra*, non solum exte-

riora opera; et hoc *in caritate Dei*. Duo autem sunt per quae in via salutis incedimus, scilicet bona quae facimus, et mala quae sustinemus. Sed opera non sunt bona, nisi directa in finem caritatis: *1. Timoth. 1. 5. Finis praecepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.* Item nec patientia nisi per Christum: *Luc. 21. 19. In patientia vestra possidebitis animas vestras: Matth. 5. 11. Beati eritis, cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversus vos, mentientes propter me.* Et ideo dicit, *Et patientia Christi*, idest tolerantia malorum propter Christum, vel ad exemplum eius: *1. Petr. 2. 21. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius.*

Deinde cum dicit, *Denuntiamus vobis . . . ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*, ostendit quomodo se habeant ad homines inordinatos: et primo proponit edictum; secundo exponit, ibi, *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos*; tertio ostendit necessitatem edicti proponendi, ibi, *Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete.* Dicit ergo: Sic vos vivitis, et sic confido. Sed quia sunt quidam mali inter vos, *denuntiamus vobis, fratres*, scilicet perfectis, *in nomine Domini nostri Iesu Christi:* hoc enim ad praelatum pertinet: *Isa. 58. 1. Annuntia populo meo scelera eorum, et domui Iacob peccata eorum: Ezech. 3. 20. Sanguinem illius de manu tua requiram.* Et sequitur edictum, dicens: *Ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Ex hoc introductum est in Ecclesia quod mali vitentur; et hoc ne infirmiores ex eorum consortio maculentur: *Eccli. 13. 1. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: 1. Corinth. 5. 6. Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Item ad sanationem peccantis, ut confusio cedat ei in salutem: *Eccli. 4. 25. Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam.* Nec hoc debet fieri passim, sed cum deliberatione, et maturitate: *1. Corinth. 5. 4 Congregatis vobis, et meo spiritu cum virtute Domini Iesu, tradere huiusmodi hominem satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi.* Et sic hic dicitur: *Ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Nec debet fieri excommunicatio, nisi pro aliquo peccato: quia hic dicitur, *Inordinate:* et hoc est quando aliquid est secundum se malum, et contra ordinem iuris naturalis, ut Glossa exponit: *1. Corint. 14. 40. Ut omnia honeste, et secundum ordinem fiant in vobis: Rom. 13. 1. Omnia quae sunt, a Deo ordinata sunt.* Vel quia est prohibitum, et contra doctrinam Ecclesiae: unde dicit: *Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis: Supr. 2. 15. Tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.*

Deinde cum dicit, *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos*, exponit quantum ad ultimum quod dixerat, scilicet *secundum traditionem*; ostendens quae sit traditio haec, et quomodo acceperunt ab ipso. Est autem haec traditio, ut non essent otiosi, vel curiosi Et primo ostendit quomodo acceperunt verbo; secundo quomodo exemplo. Item primo ostendit quod vitavit inquietitudinem; secundo quomodo; tertio assignat causam. Dicit ergo: *Traditionem quam acceperunt: scitis enim quemadmodum oporteat imitari nos:* quia praelati sunt imitandi non in omnibus, sed in his quae sunt secundum regulam Christi: *1. Corinth. 4. et 11. 1. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Et in quo? *Quoniam non inquieti fuimus inter vos.* Erant enim Thessalonicenses valde liberales: *1. Thessal. 4. 9. De caritate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: ipsi enim didicistis a Deo ut diligatis invicem.* Et hac ratione pauperes otiose vivebant, et ex otio dabant se operibus indebitis, nec pertinentibus ad eos; et hoc erat inquietitudo: et ideo dicit: *Quoniam non inquieti fuimus inter vos: 1. Thessa. 4. 11. Operam detis ut quieti sitis.* Item *neque gratis panem manducavimus ab aliquo:* quia operibus manuum operabatur: *Act. 20. 34.* dicitur: *Ipsi scitis quoniam ad ea quae mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istae.* Et *Prov. ult. 27. Panem otiosa non comedit: Num. 16. 15. Tu scis quia nec asellum quidem umquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum. Sed in labore, et fatigatione*, non parum, *sed nocte et die*, idest continue: quia aliquando oportebat eum praedicare, et docere; et residuum ponebat in labore. *Ne quem vestrum gravaremus: 2. Corinth. 12. 13. Quid est quod prae ceteris minus habuistis, nisi quod non gravavi vos?*

Deinde cum dicit, *Non quasi non habuerimus potestatem*, assignat causam sui operis manualis. Ubi excludit primo causam falsam; secundo ponit veram. Falsa quidem causa esset, si quis diceret, quod ei non liceret accipere ab eis sumptus: et ideo dicit: *Non quasi non habuerimus potestatem:* immo habuimus potestatem vivendi de sumptibus fidelium: *1. Corinth. 9. 13. Qui altari deserviunt, cum altari participant: Matth. 10. 10. Dignus est operarius cibo suo: 1. Corinth. 9. 14. Sic et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Et sic ex Evangelio sunt duo genera hominum potestatem habentium vivere ex aliorum sumptibus, qui scilicet altari deserviunt, et praedicatores.

Deinde cum dicit, *Sed ut nos formam daremus vobis ad imitandum*, ponit veram causam. Nam duplicem causam invenimus quare Apostolus manibus laboravit. Una apud Corinthios, alia hic. Illi enim erant avari, et graviter tulissent, sicut ibi dicitur. Causa autem quare laboravit hic, fuit horum otium. Et ideo dicit: *Ut nos formam daremus vobis*, scilicet laborandi: *1. Timoth. 4. 12. Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate: 1. Petr. 5. 3. Forma facti gregis.* Alia causa ponitur in Glossa *1. Corinth. 4.* scilicet quando non invenimus qui det nobis: et tunc laborabat. Quarta causa erat ut, sicut monachi aegypti, non essent otiosi: *Eccli. 33. 29. Multam malitiam docuit otiositas.* Unde qui non habent exercitium officii, vel studii, vel lectionis, periculose vivunt otiosi.

LECTIO II.

Nam cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui eiusmodi sunt denuntiamus,

et obsecramus in Domino Iesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Supra ostendit Apostolus quid eis suo exemplo tradidit, ut scilicet non essent inquieti, sed ut operarentur; hic ostendit quomodo hoc praesens verbis, et factis tradidit: unde dicit: *Cum essemus;* quasi dicat: Ut formam daremus vobis, fecimus quod docuimus: quia *hoc denuntiabamus, quoniam si quis etc.* Haec verba, sicut dicit Glossa, et Augustinus *in lib. de Operibus monachorum*, quidam pervertebant, quod non sit licitum servis Dei manibus operari, propter hoc quod dicitur *Matth. 6. 34. Nolite solicili esse in crastinum.* Nam dicunt hanc operationem pertinere ad solicitudinem victus. Et propter hoc istud referebant ad spiritualia opera; quasi dicat: Si quis non vult facere opera meritoria, et spiritualia, non est dignus manducare. Sed hoc est contra intentionem Apostoli, qui dicit: *Denuntiabamus*, nos sic fecisse, scilicet in labore, et fatigatione.

Sed quid est, *Quoniam si quis non vult operari, nec manducet?* Est ne hoc consilium, vel praeceptum? Et videtur esse praeceptum: quia infra dicitur: *Si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur.* Ergo omnes tenentur manibus operari. Qui igitur non operatur manibus, sed stat otiosus, peccat mortaliter.

Respondeo. Dicendum est, quod est praeceptum. Sed aliquid praecipitur dupliciter: simpliciter, vel sub conditione. Simpliciter praecipitur quod per se est necessarium ad salutem; et haec sunt opera virtutum: sub conditione vero, ut quando talis est casus quod sine opere manuali praeceptum servari non potest. Praecipitur autem homini quod corpus suum sustentet: alias enim est homicida sui ipsius: *Gen. 2. 16. De omni ligno paradisi comede.* Ex praecepto ergo tenetur homo corpus suum nutrire, et similiter ad omnia sine quibus corpus non potest vivere, tenemur. Unde quicumque non habet alias unde corpus sustentet licite, vel possessione, vel licito negotio, tenetur laborare, ne furetur: *Ephes. 4. 28. Qui furabatur, iam non furetur; magis autem laboret operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.* Est ergo praeceptum, quando aliter non potest licito vivere. Unde dicit: *Si quis non vult operari, nec manducet.* Est ergo alterum duorum necessarium, ut homo possit manducare, scilicet vel quod habeat possessionem, vel quod licito procuret: *Psalm. 127. 2. Labores manuum tuarum quia manducabis: 1. Thessal. 4. 11. Operamini manibus vestris, sicut praecepimus vobis.*

Deinde cum dicit, *Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete*, ponit necessitatem huius praecepti: quia Apostolus dicit hoc non tam ex officio docentis, quam propter vitium gentis. Ideo primo ponit culpam, quae inducit necessitatem praecepti; secundo adhibet remedium, ibi, *His autem qui eiusmodi sunt denuntiamus... ut cum silentio operantes, suum panem manducent.* Dicit ergo: *Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete;* quasi dicat: Ideo non occulto hoc praeceptum, quia audivimus quosdam ambulare inquiete. Anima enim hominis semper oportet quod circa aliquid occupetur; et ideo necesse est quod otiosi inquietitudinem patiantur circa illicita: *1. Thessal. 4. 11. Operam detis ut quieti sitis.* Et addit: *Sed curiose agentes*, scilicet de negotiis aliorum: *Prov. 21. 25. Desideria occidunt pigrum.*

Deinde adhibet remedium, cum dicit: *His autem qui eiusmodi sunt denuntiamus... ut cum silentio operantes, suum panem manducent:* et primo ex parte peccantium; secundo ex parte aliorum, ibi, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes.* Dicit ergo: *His qui sunt eiusmodi denuntiamus*, severe, ut praelatus, *et obsecramus*, caritative, ut pater eorum, ut *panem suum*, non alienum, sed debitum sibi, scilicet licite acquisitum, *cum silentio*, idest sine inquietitudine, non discurrendo: *Isai. 32. 17. Cultus iustitiae, silentium: Eccli. 33. 29. Multam malitiam docuit otiositas.*

Deinde cum dicit, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*, ex parte aliorum non peccantium duplex adhibet remedium: primo scilicet quod non cessent benefaciendo; secundo quod illos corripiant, ibi, *Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate.* Dicit ergo: *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes;* quasi dicat: Nolite deficere a benefaciendo, licet otiosi abutantur: *Galat. 6. 9. Bonum facientes, non deficiamus.* Et hoc necessarium est, etsi operentur manibus, et non deesset illis aliquid, quia necessaria est aliis subventio.

Deinde cum dicit, *Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate*, innuit quod corrigantur: et primo ostendit quo ordine puniantur; secundo ostendit effectum poenae, ibi, *Ut confundatur*; tertio finem, ibi, *Et nolite quasi inimicum existimare.* In ordine vero primo ponit culpam; secundo eius manifestationem; tertio eius punitionem. Culpa est inobedientia; et ideo dicit: *Quod si quis non obedierit: 1. Reg. 15. 23. Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idolatriae, nolle acquiescere.* Manifestatio, et convictio ponitur, cum dicit: *Hunc per epistolam notate*, idest manifestate, sed per veritatis inquisitionem: *Iob 29. 16. Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam.* Poena eorum est sententia excommunicationis: unde dicit: *Et non commisceamini cum illo: 1. Corinth. 5. 11. Cum huiusmodi nec cibum sumere: 2. Ioan. 1. 10. Nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis.*

Hic nota quod excommunicatio infligitur pro inobedientia, debet tamen esse convictus: unde dicit: *Si quis non obedierit, per epistolam* vestram *hunc notate*, idest significate nobis, ut puniatur; et tamen vos interim ne commisceamini cum illo.

Sed effectus poenae est, ut confundatur, et ex hoc resipiscat: *Eccli. 4. 25. Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam.* Finis autem, et

intentio debet esse eius correctio, quam intendit caritas: unde dicit: *Et nolite quasi inimicum existimare:* quia non debet fieri ex livore odii, sed ex studio caritatis: quasi dicat: Quod ipsum vitatis, non fiat ex odio inimicitiae: *Matth. 5. 44. Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.* Et ideo dicit: *Sed corripite ut fratrem:* in quo ostenditur caritas: *Psal. 132. 1. Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in unum.*

Deinde cum dicit, *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam*, concludit Epistolam. Et primo ponitur conclusio; secundo salutatio, quae est quasi Epistolae sigillum, ibi, *Salutatio mea manu Pauli.* Iterum prima in duas: quia eis primo optat dona Dei; secundo ipsum Deum, ibi, *Dominus sit cum omnibus vobis.* Quantum ad primum dicit: *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam.* Deus dicitur esse pacis, quantum ad duo: pax enim consistit in duobus, ut scilicet homo concordet ad seipsum, et ad alios: et neutrum potest haberi sufficienter nisi in Deo: quia sibi non concordat sufficienter nisi in Deo, et minus aliis: quia tunc affectus hominis concordat in seipso, quando quod appetitur secundum unum, sufficit quantum ad omnes; quod nihil potest esse praeter Deum: *Psalm. 102. 5. Qui replet in bonis desiderium tuum.* Quaecumque enim alia praeter Deum non sufficiunt ad omnes, sed Deus sufficit: *Ioan. 16. 33. In me pacem habebitis.* Item homines non uniuntur inter se nisi in eo quod est commune inter eos: et hoc est maxime Deus: et ideo dicit: *Deus pacis det*, non pacem temporalem, sed *sempiternam*, idest spiritualem, quae hic incipit, et ibi perficitur: *Psalm. 147. 14. Qui posuit fines tuos pacem.* Et hoc *in omni loco*, et in toto mundo apud fideles. Quantum ad secundum dicit: *Dominus sit cum omnibus vobis:* quia nihil aliud bene habetur, nisi ipse habeatur per fidem, et caritatem. *Salutatio mea manu Pauli.* Hoc dicit propter infideles pervertentes Epistolas eius: *Galat. ult. 11. Videte qualibus litteris scripsi vobis manu mea. Quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi*, idest gratuitum donum Dei, quod gratos vos reddit Deo: *cum omnibus vobis: Ioan. 1. 17. Gratia, et veritas per Iesum Christum facta est.*

FINIS EPISTOLÆ AD THESSALONICENSES II.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM I

PROLOGUS.

In manu Dei potestas terrae, et execrabilis omnis iniquitas gentium: et utilem rectorem suscitabit in tempore super illam: *Eccli. 10. 4.*

Haec verba materiae huius Epistolae conveniunt. Prius enim instruxit Ecclesiam in his quae ad eius unitatem pertinent; hic instruit ipsos rectores Ecclesiae, qui sunt quasi principalia membra eius. Circa quod videnda est ista instructio, et utilitas. Instructio est in Deo: quia *in manu Dei potestas terrae.* Et hoc tripliciter, quia ab ipso exoritur: *Rom. 13. 1. Non est potestas nisi a Deo.* Item quia secundum Deum debet regulari: *Proverb. 8. 15. Per me Reges regnant, et conditores legum iusta decernunt.* Item quia secundum Dei dispositionem eorum potestas fundatur: *Dan. 2. 21. Et ipse mutat tempora, et aetates; transfert regna, atque constituit.* Item utilitas eorum ostenditur, quia est ad cohibendam nequitiam hominum: quia *execrabilis omnis iniquitas Gentium:* Infra *1. 9. Iusto non est lex posita.* Rectores legis tripliciter debent se habere ad mala. Primo ut ea corde odio habeant: *2. Machab. 3. 1. Animo odio habentes mala.* Secundo ut prohibeant ea ne fiant: *Proverb. 20. 8. Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Tertio ut facta puniant: *Rom. 13. 4. Minister enim Dei est, vindex in iram ei qui male agit.* Secundo videnda est utilitas, ibi, *Utilem rectorem suscitabit.* Et ad tria est utilis rector, quae notantur *Eccli. 49. 17. Ioseph princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi.* Primo *princeps fratrum* ut gentem sustentet per potentiam: *Isai. 19. 4. Et Rex fortis dominabitur eorum: rector fratrum*, dirigendo per sapientiam: *Isa. 32. 8. Princeps ea quae sunt digna principe cogitabit, et ipse super duces stabit: Eccli. 10. 24. In medio fratrum, rector illorum: stabilimentum populi*, ut cohibeat ab iniustis per iustitiam: *Psalm. 17. 28. Tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis.* Et sic patet materia harum Epistolarum, quia est ad instructionem rectorum populi fidelis: in quo quidam praeferuntur in spiritualibus, sicut praelati Ecclesiarum, quos primo instruit; quidam vero in temporalibus, quos secundo monet; et hoc in Epistola ad Philemonem. Circa primum tres sunt Epistolae, secundum tria quae competunt praelato: quorum primum est ut gubernet populum; secundum ut pro populo subdito patiatur; tertium ut malos coerceat. Primum in prima ad Timotheum: secundum in secunda, ubi agit de martyrio; tertium in Epistola ad Titum, ubi agit, ac docet quomodo vitet haereticos, ut etiam patet in argumentis Epistolarum.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD TIMOTHEUM I

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

Paulus Apostolus Iesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Iesu, spei nostrae, Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, et misericordia, et pax a Deo Patre, et Christo Iesu Domino nostro.

Dividitur haec Epistola in salutationem, et epistolarem narrationem, ibi, *Sicut rogavi te*. Circa primum tria facit: quia primo ponitur persona salutans; secundo persona salutata; tertio bona optata. Describit autem personam salutantem primo ex nomine, *Paulus*, quod convenit auctoritati propter duo. In apostolatu enim duo sunt: scilicet altitudo potestatis, ad quam exaltantur humiles: *1. Reg. 15. 17. Cum esses parvulus in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es:* et Paulus dicitur modicus. Item claritas sapientiae; et hanc Dominus praebet parvulis: *Matth. 11. 25. Revelasti ea parvulis.* Secundo ex auctoritate: quia *Apostolus*, idest missus: *Ioan. 20. 21. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos: 1. Corinth. 9. 2. Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino.* Tertio ex origine huius auctoritatis: unde dicit: *Iesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Iesu, spei nostrae: Act. 13. 2. Segregate mihi Barnabam, et Saulum in opus ad quod assumpsi eos: 1. Reg. 13. 14. Quaesivit sibi Dominus virum iuxta cor suum, et praecepit ei Dominus ut esset dux super populum suum.* Ex quo patet quod praelati ex necessitate praecepti tenentur ad ea quae sunt proprii officii: *1. Corinth. 9. 16. Vae mihi enim est, si non evangelizavero. Et Christi Iesu, spei nostrae*, quia est spes nostra, ut ad eum veniamus: *Philip. 1. 23. Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Vel *spei nostrae*, quia per ipsum speramus adipisci bona aeterna: *1. Petr. 1. 3. Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis: Rom. 15. 4. Per consolationem Scripturarum spem habeamus.*

Personam salutatam describit tripliciter. Primo ex nomine, cum dicit, *Timotheo*, de quo *Act. 16.* Item ex affectione, dicens, *Dilecto: Philip. 2. 20. Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit.* Item ex filiatione, dicens, *Filio in fide*, scilicet a se converso: *1. Corinth. 4. 17. Misi ad vos Timotheum filium meum carissimum, et fidelem in Domino.*

Tunc autem primo ponit bona optata, et deinde a quo sunt. Sciendum est autem, quod in aliis Epistolis duo ponuntur; hic tria, quia praelati pluribus indigent: et ideo dicit: *Gratia, et misericordia*, primo sibi, et deinde aliis. Et sumitur hic *misericordia* pro remissione peccatorum, quia haec est ex Dei misericordia; *gratia* vero pro munere gratiarum, quo indigent praelati. Vel *gratia*, sicut in aliis, pro gratia iustificante; sed *misericordia* pro munere divino in spiritualibus charismatibus exaltante: *Sapient. 4. 15. Gratia Dei, et misericordia in sanctos eius, et respectus in electos illius. Et pax*, scilicet tecum, et per te aliis: *Psal. 71. 3. Suscipiant montes pacem.* Sed unde? *A Deo*, ut dent populo: *Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. Et Christo Iesu Domino nostro*, scilicet *per quem maxima nobis, et pretiosa donavit*, *2. Petr. 1. 4.*

LECTIO II.

Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, et genealogiis interminatis, quae quaestiones praestant magis quam aedificationem Dei, quae est in fide. Finis autem praecepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.

Hic incipit epistolaris narratio: et est haec epistola quasi pastoralis regula, quam Apostolus tradit Timo-

theo, instruens de omnibus quae spectant ad regimen praelatorum, et eo ordine quo debet esse intentio. Primo ergo instruit eum de spiritualibus ministrandis; secundo de temporalibus, *in 4. cap.* ibi, *Spiritus autem manifeste dicit.* Item ad praelatum pertinet primo quod doceat de forma fidei, ne fides subditorum corrumpatur: *Luc. 22. 32. Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Secundo ut instruat eos de pertinentibus ad cultum Dei, quod non potest esse, nisi fides sit recta. Ideo primo instruit de fide; secundo de cultu Dei, *2. cap.* ibi, *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes;* tertio agit de institutione officiorum ecclesiasticorum, *in 3. cap.* ibi, *Fidelis sermo.* Sciendum est autem, quod in primitiva Ecclesia error fuit periculosus quorumdam dicentium, legalia debere servari simul cum Evangelio: quod Apostolus excludit, primo ostendens legis conditionem; secundo probat per experimentum in seipso, ibi, *Gratias ago ei qui me confortavit.* Circa primum tria facit: quia primo ostendit quid de lege sit repudiandum; secundo quid in ea acceptandum, ibi, *Finis autem praecepti est caritas;* tertio concludit legis conditionem, ibi, *Scimus autem quia bona est lex.* Repudiandum est autem in lege quod alii male addiderunt, non quod a Deo est datum, nisi iam secundum carnalem intellectum. Et primo docet, falsas fabulas, et traditiones esse repudiandas; secundo rationem assignat, ibi, *Quae quaestiones praestant magis quam aedificationem Dei.* Dicit ergo: Dico, quod debes facere *sicut rogavi te*, cum tamen possem imperare: *Eccli. 32. 1. Rectorem te posuerunt? Noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis: ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, et genealogiis interminatis.* Vel aliter. Duo pertinent ad praelatum, ut cohibeat docentes falsa; et ideo dicit, *Ne aliter docerent: Galat. 1. 9. Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit: Deuter. 4. 2. Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, neque auferetis ex eo.* Secundo ut si contingat quod aliqui falsa docerent, prohibeat populum ne eis intendant: unde dicit: *Neque intenderent fabulis, et genealogiis interminatis.*

Fuerunt autem quidam haeretici, qui detestantes vetus testamentum, exponebant, quod Apostolus ipsum repudiabat, deridendo historias eius, dicens: *Fabulis, et genealogiis interminatis:* contra quod dicit Augustinus, quod Apostolus utitur historiis, et genealogiis veteris testamenti: *Galat. 4. 22. Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, et unum de libera.* Si ergo reprobaret, non eis uteretur. Dicit ergo fabulas, non datam legem in scriptis, sed in ore, scilicet Talmuth; non quae Moyses ore tradidit, sed quae alii addiderunt, ut sunt stultae fabulae, scilicet quod Adam habuit aliam uxorem, ex qua dicunt natos daemones: *Matth. 15. 6. Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram: 2. Timoth. 4. 4. Ad fabulas autem convertentur.* Ratio huius est, quia *praestant quaestiones*, idest contentiones: *2. Timot. 2. 14. Noli verbis contendere: Proverb. 20. 3. Honor est homini qui se separat a contentionibus: magis quam aedificationem Dei quae est in fide*, quando scilicet aliquis est confirmatus in veritate fidei, ad quod debet omnis doctrina tendere.

Deinde cum dicit, *Finis autem praecepti est caritas*, ostendit quid de lege sit tenendum; et circa hoc duo facit: quia primo ostendit hoc; secundo quod periculum est his qui hoc non tenent, ibi, *A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium.* Circa primum sciendum est, quod lex vetus dicitur lex mandatorum: quia mandatis, et praeceptis continetur: *Ephes. 2. 15. Legem mandatorum decretis evacuans.* Illud ergo ad quod ordinantur omnia mandata legis, est praecipue tenendum; hoc autem est caritas: *Matth. 22. 37. Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua:* et paulo post *40. In his duobus mandatis universa lex pendet, et Prophetae.*

Sed quomodo caritas est finis praecepti? Ad hoc sciendum, duo sunt consideranda. Primo quod omnia praecepta legis sunt de actibus virtutum, et quod per omnes actus virtutum ordinatur homo unus ad alium. Secundo quod obiectum unius virtutis est finis alterius: quia quandocumque una potentia est circa aliquem finem, ad illam ordinantur omnia quae sunt eiusdem, sicut ad finem; sicut frenifactiva ad equestrem, quia officium equestris est eius finis; haec autem ad ducem. Virtutes autem theologicae ultimum finem habent pro obiecto; aliae autem sunt circa ea quae sunt ad finem. Virtutes ergo omnes respiciunt theologicas, sicut finem; inter theologicas vero illa plus habet de ratione finis quae propinquius se habet ad ultimum finem. Fides autem ostendit eum, spes facit tendere in eum, caritas unit. Ergo omnes ordinantur ad caritatem; et sic dicitur caritas finis praeceptorum. Sed cum ea quae sunt ad finem, disponant ad finem; praecepta autem sint ad caritatem, ideo disponunt ad ea: ideo dicit, *De corde puro.* Ad hoc enim quod cor sit purum, dantur praecepta virtutum; quarum quaedam ordinantur ad modum rectificandi passiones, quarum scilicet virtutum materiae sunt passiones; sicut temperantia, quae ordinat concupiscentiam, mansuetudo iras, fortitudo timores, et audacias. Per has autem passiones turbatur puritas cordis; et ideo istae virtutes faciunt cor purum.

Sed numquid hoc requiritur ad caritatem? Respondeo. Dicendum est, quod sic: quia impossibile est quod cor impurum sit promptum ad caritatem: quia unicuique est diligibile quod sibi est conforme. Cor impurum diligit illud quod competit ei secundum passionem. Ergo necesse est quod sit expeditum a passionibus: *Cant. 1. 3. Recti diligunt te.* Aliae virtutes sunt quae rectificant hominem ad proximum; et ex hoc sequitur quod habeat conscientiam bonam: quia non facit alteri quod sibi non vult fieri: *Matth. 7. 12. Omnia ergo quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis.* Et ideo quae contra proximum sunt, sunt contra conscientiam: unde dicit: *Et conscientia bona.* Qui ergo non habuerit conscientiam bonam, non potest Deum pure diligere: quia qui non habet conscientiam bonam, timet poenam. Timor autem non est in caritate; sed fugit Deum, et non unitur ei: et ideo praecepta quae conscientiam rectificant, bene disponunt ad caritatem. Aliae sunt virtutes ad habendam veram fidem, scilicet virtutes quibus Deum colimus, scilicet latriae, et huiusmodi, quae sunt ordinatae ad removendum errores, et ad confirmandum in cordibus

fidei firmitatem de Deo. Qui enim non habent veram fidem, non possunt Deum diligere: quia qui falso credit de Deo, iam non diligit Deum. Non enim diligit qui non credit: quia non figitur affectus nisi in illo quod ostendit intellectus. Et ideo quae faciunt fidem veram, ordinantur ad caritatem. Et ideo dicit, *De corde puro*, quia faciunt hoc: *Matth. 5. 8. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt: et conscientia bona: 2. Corinth. 1. 12. Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae: et fide non ficta*, idest vera. Et ideo virtutes, et praecepta ordinantur ad finem, qui est caritas, quae sumitur secundum ista tria.

LECTIO III.

A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur, scientes hoc, quia lex iusto non est posita, sed iniustis, et non subditis, impiis, et peccatoribus, sceleratis, et contaminatis, parricidis, et matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, et periuris, et si quid aliud sanae doctrinae adversatur quae est secundum Evangelium gloriae beati Dei, quod creditum est mihi. Gratias ago ei qui me confortavit in Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit ponens in ministerio: qui prius blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus; sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide, et dilectione quae est in Christo Iesu.

Supra ostendit virtutum dignitatem, et utilitatem: hic declarat harum necessitatem: quia quicumque ab his discedit, in periculum falsae doctrinae cadit; et circa hoc duo facit: quia primo ponitur falsitas doctrinae, in quam incidunt; secundo conditio falsa docentium, ibi, *Volentes esse legis Doctores*. Dicit ergo: *Finis praecepti est caritas*. Et haec sunt principalia legis, a quibus quidam discedunt: *Psalm. 11. 3. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum*. Et nota, quod recessus a caritate causa est falsae doctrinae: quia qui non amant caritatem, cadunt in mendacium: *2. Thessal. 2. 12. Qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*. Similiter qui dimittunt cordis puritatem: habentes enim cor infectum passionibus, iudicant secundum affectum earum, et non secundum Deum: *1. Cor. 2. 14. Animalis homo non percipit quae Dei sunt*. Similiter habentes conscientiam malam, quia non possunt quiescere in veritate; et inde est quod quaerunt falsa, ut in eis quiescant. Infra eodem: *Habens fidem, et conscientiam bonam*. Similiter qui habet fidem fictam: *Isa. 21. 2. Qui incredulus est, infideliter aget*.

Deinde cum dicit, *Volentes esse legis doctores*, ponitur conditio falsa docentium: et primo inordinata ambitio; secundo defectus eorum. Quantum ad primum dicit: *Volentes esse legis doctores: Matth. 23. 6. Amant primos recubitus in coenis, et vocari ab hominibus Rabbi: Iac. 3. 1. Nolite plures magistri fieri*. Quantum ad secundum dicit: *Non intelligentes: Psal. 81. 5. Nescierunt, neque intellexerunt; in tenebris ambulant: Sapient. 5. 6. Sol intelligentiae non est ortus nobis: neque quae loquuntur*, per auctoritates, quas non intelligunt, *neque de quibus affirmant*, scilicet concludendo.

Deinde cum dicit, *Scimus autem quia bona est lex*, ponit legis conditionem quantum ad duo. Primo quantum ad bonitatem legis; secundo quantum ad finem, et intentionem legislatoris, ibi, *Scientes hoc quia iusto non est lex posita*. Dicit ergo: *Scimus*, scilicet per certitudinem, *quod lex bona est*, non mala, ut haeretici dicunt: *Psal. 18. 8. Lex Domini immaculata, convertens animas: Roman: 7. 12. Lex quidem sancta est, et mandatum sanctum, et iustum, et bonum*. Sed contingit quod aliquis bono utatur male. Cum ergo lex sit bona, requiritur quod homo ea bene utatur; et ideo dicit: *Si quis legitime ea utatur*. Alias fit ei mors, ut dicitur *Roman. 8*. In lege enim sunt quaedam moralia, et quaedam caeremonialia. Caeremonialia quidem in figura Christi, et Ecclesiae sunt data; sed indigent ut intelligantur non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter, et in figura futurorum, et ut scias quod non sunt perpetuo servanda, sed cessant veritate veniente: *Hier. 31. 31. Et feriam domui Israel, et domui Iuda foedus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Ægypti*. Et sic exponit Glossa. Sed Apostolus videtur loqui de moralibus, quia subdit, quod lex posita est propter peccata, et haec sunt praecepta moralia. Horum legitimus usus est ut homo non attribuat eis plus quam quod in eis continetur. Data est lex ut cognoscatur peccatum: *Rom. 7. 7. Quia nisi lex diceret, Non concupisces*, quod dicitur in decalogo, *concupiscentiam nesciebam*. Non est ergo in eis spes iustificationis, sed in sola fide: *Rom. 3. 28. Arbitramur iustificari hominem per fidem, sine operibus legis*.

Deinde cum dicit, *Scientes hoc quia iusto non est lex posita*, ostendit conditionem legis quantum ad legislatoris intentionem: et primo ponit existimatam; secundo ponit veram intentionem, ibi, *Sed iniustis*. Existimata intentio excluditur, cum dicit: *Iusto non est lex posita*. Ubi posset esse duplex falsus intellectus. Unus quod iustus legem non servat; quod falsum est: quia nisi servaret eam quantum ad moralia, iustus non esset: unde et Christus factus est sub lege. Alius quod iustus non obligatur ad praecepta legis, et non peccaret, si faceret contra ea. Sed verus est sequens sensus, supponendo quia quod imponitur alicui, imponitur sicut onus; sed lex iustis non imponitur sicut onus, quia habitus eorum interior inclinat eos ad hoc ad quod lex; et ideo non est onus eis: *Rom. 2. 14. Ipsi sibi sunt lex*. Vel aliter. *Lex non est posita* pro iustis, sed pro iniustis; quasi dicat: Si omnes essent iusti, nulla necessitas esset dandi legem, quia omnes essent sibi lex. Intentio bonorum debet esse ut alios inducant ad virtutes. Quidam autem per se sunt bene dispositi ad virtutes: alii habent mentem bene dispositam, sed per alium; et de istis sufficit paterna monitio, non coacti-

va: alii autem nec per se, nec per alium bene disponuntur; ideo eis omnino est necessaria lex, ut patet *in Ethicis*.

Deinde cum dicit, ***Sed iniustis, et non subditis***, ponit veram intentionem: et primo describit eos in generali quibus necessaria est lex; secundo in speciali, ibi, ***Parricidis, et matricidis etc.*** Sciendum est autem, quod sicut *1. Ioan. 3. 4.* dicitur, *omne peccatum est iniquitas*; et ideo repugnat alicui iuri. Cum autem sit duplex ius, scilicet naturale, et positivum: naturali repugnat quod secundum se est malum; positivo autem repugnat quod est malum, quia prohibitum. Quantum ad primum dicit, ***Sed iniustis***, qui scilicet agunt contra ius naturale: *Isa. 24. 5. Transgressi sunt leges, mutaverunt ius, dissipaverunt foedus sempiternum.* Quantum ad secundum dicit, *Non subditis*, scilicet praecepto humano: *Roman. 1. 30. Parentibus non obedientes.* Et haec duo respiciunt rationem peccati. Ponit autem alia quae sumuntur per comparationem ad aliud; et hoc est vel contra Deum, vel contra proximum, vel in seipsum. In Deum dicitur impietas, quia pietas importat cultum Dei; ideo dicit, ***Impii.*** In proximum sic dicit, ***Peccatoribus:*** *Psalm. 1. 6. Non resurgent impii in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum: Galat. 2. 15. Nos enim natura Iudaei, et non ex Gentibus peccatores.* Sed secundum Augustinum *de Doctr. Christ.* peccata distinguuntur in duo: scilicet in spiritualia, quae dicuntur facinora; et in carnalia, et haec dicuntur flagitia: et ideo dicit, ***Sceleratis***, quantum ad spiritualia: *Proverb. 28. 13. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur;* quantum ad carnalia dicit, ***Contaminatis:*** *Malach. 2. 11. Contaminavit Iudas sanctificationem Domini, quam dilexit.* Deinde connumerat peccata in speciali: et primo nominat quaedam in speciali; secundo colligit alia in generali; ibi, ***Et si quid aliud sanae doctrinae adversatur.*** Primo ponit peccata operis; secundo peccata oris, ibi, ***Mendacibus, et periuris.*** Circa primum primo ponit quantum ad facinora; secundo quantum ad flagitia. Facinora dicuntur quae sunt in nocumentum proximi; et quanto est proximus coniunctior, tanto est eorum peccatum gravius, quia plus eis tenemur: et ideo dicit de patre, secundo de matre: *Exod. 20. 11. Honora patrem tuum, et matrem tuam:* et postea *21. 15. Qui percusserit patrem suum, aut matrem, morte moriatur.* Deinde prosequitur de aliis proximorum homicidiis, dicens *Exod. 21. 14. Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evellas eum, ut moriatur.* Deinde ponit flagitia: et primo quae secundum naturam sunt, cum dicit, ***Fornicariis:*** *Hebr. ult. 4. Fornicatores, et adulteros iudicabit Deus;* secundo contra naturam, dicens: ***Masculorum concubitoribus:*** *1. Corinth. 6. 10. Neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt.* Deinde ponit nocumenta oris: et primo quantum ad simplex mendacium, dicens: ***Mendacibus:*** *Ephes. 4. 25. Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo;* secundo quantum ad iuramentum, dicens, ***Periuris.*** Et tunc colligit alia in generali, dicens: ***Et si quid aliud sanae doctrinae adversatur:*** *Iob 6. 30. Non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit: Tit. 2. 1. Loquere quae decent sanam doctrinam.*

Deinde cum dicit, ***Quae est secundum Evangelium***, ostendit quod Evangelium communicat sanam doctrinam: quod tripliciter describit: et primo a fine, cum dicit, ***Gloriae***, scilicet quam annuntiat: *Psal. 95. 3. Annuntiate inter gentes gloriam eius;* secundo ab auctore gloriae, cum dicit, ***Beati Dei:*** infra *ult. 15. Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium*; tertio a ministro, cum dicit: ***Quod creditum est mihi:*** *Galat. 2. 7. Cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut et Petro circumcisionis... Iacobus, et Cephas, et Ioannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi, et Barnabae societatis.*

Deinde cum dicit, ***Gratia ago ei qui me confortavit***, probat per experimentum in seipso, quid fuit ipse tempore legis, et quid consecutus sit tempore gratiae: et primo ostendit quid circa se utroque tempore sit actum; secundo inducit Timotheum ad imitandum se, ibi, ***Hoc praeceptum commendo tibi.*** Circa primum duo facit: quia primo ostendit quid datum sibi fuit in lege, et quid sibi sit datum in Evangelio; secundo rationem assignat, ibi, ***Fidelis sermo, et omni acceptione dignus.*** Item prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit dignitatem quam consecutus est in Evangelio; secundo peccata quibus subiacuit in statu legis, ibi, ***Qui prius fui blasphemus, et persecutor;*** tertio quomodo liberatus fuit, ibi, ***Sed misericordiam Dei consecutus sum.*** Sed ad hoc quod aliquis sit minister Evangelii, tria requiruntur. Primo quod sibi committatur: *Rom. 10. 15. Quomodo praedicabunt, nisi mittantur?* Secundo idoneitas, idest ut sit fidelis: *1. Corinth. 4. 2. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Item ut sit fortis ad prosequendum. Et haec tria ponit ordine retrogrado; et primo tertium, dicens: ***Qui me confortavit***, scilicet ad prosequendum officium iniunctum: *Ezech. 3. 14. Manus Domini erat mecum, confortans me.* Secundum ponit, ibi, ***Quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio:*** *Matth. 24. 45. Fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus super familiam suam.* Et hoc quia quaerebat solum quae Dei erant. Primum vero ostendit, cum dicit, ***In ministerio***, idest committens mihi ministerium hoc: *Act. 13. 2. Segregate mihi Barnabam, et Saulum in opus ad quod assumpsi eos: 1. Corinth. 11. 21. Ministri Christi sunt, et ego.* Sed qualis erat in statu legis? Peccator, et primo in Deum, cum dicit: ***Qui prius fui blasphemus***, scilicet nominis Christi: *Lev. 24. 14. Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput eius, et lapidet eum populus universus.* Unde sibi illud competebat, Item in proximum, cum dicit, ***Et persecutor:*** *1. Corinth. 15. 9. Non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Item ***et contumeliosus***, verbis, et factis: *Hier. 20. 10. Audivi contumelias multorum.*

Deinde cum dicit, ***Sed misericordiam Dei consecutus sum***, ostendit quomodo fuit liberatus per Christum; et circa hoc duo facit: quia primo ponit misericordiam liberantem; secundo ostendit quod superabundanter bonis repletur, ibi, ***Superabundavit autem gratia Domini nostri.*** Quantum ad primum dicit: ***Sed misericordiam Dei consecutus sum:*** *Thren. 3. 22. Misericordiae Domini quod non sumus consumpti: Rom. 9. 18.*

Cuius vult miseretur, et quem vult indurat. Sed ex parte mea aliqua est excusatio peccati: *quia ignorans feci.* Minus dicit, plus significat: quia aliud est ignoranter agere, aliud per ignorantiam: quia ignoranter facit aliquid qui nescit quod facit; tamen si sciret, etiam faceret illud: sicut credens se interficere feram, occidit inimicum suum; quem tamen occidisset, etiam libentius, si novisset eum. Sed per ignorantiam facit qui facit aliquid quod non faceret, si nosset; sicut occidens patrem, quem si sciret, non occideret eum, quem tamen occidit; quia eum credit inimicum. Sed Paulus fecit per ignorantiam: quia si scivisset quod Christus esset Filius Dei, hoc non fecisset. Sed Iudaei per ignorantiam non occiderunt Christum, sed ignoranter: quia si scivissent ipsum esse Christum, libentius occidissent eum: *Luc. 12. 47. Servus qui cognovit voluntatem domini sui, et non se praeparavit, nec fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis; qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Quantum vero ad secundum dicit: *Superabundavit autem gratia Domini nostri: Rom. 5. 20. Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia. Cum fide, et dilectione:* nam fecit ibi effectum fidei per dilectionem operantem, *quae est in Christo Iesu: Gal. 3. 14. In Christo Iesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.*

LECTIO IV.

Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum; sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam aeternam. Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor, et gloria in saecula saeculorum. Amen. Hoc praeceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum praecedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, et bonam conscientiam: quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, e quibus est Hymenaeus, et Alexander; quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare.

Supra ostendit conditionem suam et quantum ad peccata sub lege, et quantum ad bona tempore gratiae; hic ostendit rationem horum beneficiorum, quae sumitur ex divina miseratione: et primo proponit divinam misericordiam in communi; secundo aptat ad se, ibi. *Quorum primus ego sum;* tertio ponit gratiarum actionem, ibi, *Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor, et gloria.* Circa primum duo facit: quia primo commendat veritatem proponendam; secundo proponit divinam miserationem, ibi, *Quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Quantum ad primum dicit: *Fidelis sermo et omni acceptione dignus.* Duo autem sunt in sermone commendanda, scilicet quod sit verus, et quod sit acceptabilis. Aliquando enim sermo verus est durus, et odia concitans: *Galat. 4. 16. Inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis:* Sed hic sermo primo quidem habet veritatem: unde dicit, *Fidelis sermo: Apoc. ult. 6. Haec verba fidelissima, et vera sunt.* Item acceptabilis est, quia de salute nostra: ideo dicit, *Et omni acceptione dignus: Zach. 1. 13. Et respondit Dominus angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria.* Alia littera habet, *humanus sermo*, quia de susceptione hominum: *Ad Titum. 3. 4. Apparuit benignitas, et humanitas Salvatoris nostri Dei.* Et hic sermo est talis. *Quia Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Quod in mundum venit, exprimit duplicem naturam; scilicet divinitatis, in qua erat antequam in mundo appareret: *Ioan. 16. 28. Exivi a Patre, et veni in mundum:* et humanitatis, in qua apparuit. Et quia Deus est, caelum, et terram implet, *Hier. 23.* ideo non competit ei secundum divinam naturam in aliquo loco esse, sed competit ei secundum humanam naturam: *Ioan. 2. 10. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt.* Sed ad quid venit? *Peccatores salvos facere*, idest propter salutem populorum: *Ioan. 3. 17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut mundus salvetur per ipsum: Ibid. 12. 47. Non enim veni ut iudicem mundum.*

Sed si nullus fuisset peccator, numquid incarnatus non fuisset? Videtur quod non: quia venit peccatores salvos facere. Non ergo fuisset necessaria incarnatio. Item Glossa: *Tolle morbum, et medicinae non opus erit.*

Respondeo. Dicendum est, quod ex verbis sanctorum satis hoc patet. Sed haec quaestio non est magnae auctoritatis: quia Deus ordinavit fienda secundum quod res fiendae erant. Et nescimus quid ordinasset, si non praescivisset peccatum. Nihilominus tamen auctoritates videntur expresse sonare quod non fuisset incarnatus, si non peccasset homo: in quam partem ego magis declino.

Deinde cum dicit, *Quorum primus ego sum*, adaptat hoc ad se: primo confitens se peccatorem; secundo dicens se salvatum, ibi, *Sed misericordiam Dei consecutus sum.* Dicit ergo: *Quorum primus ego sum*, Hic dicit haereticus, quod anima Adae fuit in Paulo, et transivit de corpore in corpus; quasi dicat: Ego primus peccator, quia anima Adae est anima mea. Sed hoc est contra Apostolum; *Rom. 9. 11. Cum nondum nati essent, aut aliquid boni egissent, aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior serviet minori.* Ergo anima non est ante corpus, Primus ergo non in tempore, sed peccatorum magnitudine. Et hoc dicit ex humilitate: *Prov. 18. 17. Iustus prior est accusator sui: Ib. 30. 2. Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum.*

Sed numquid fuit Apostolus maximus peccator? et videtur quod Iudas fuit maior. Sed quidam dicunt, quod peccatum Pauli generalius fuit, quia contra totam Ecclesiam. Sed hoc nihil est: quia Paulus in incredulitate, et multi Iudaei persequebantur ex malitia.

Dicendum est ergo, quod est primus, non quod inter peccatores maximus, qui tunc erant; sed maximus inter peccatores salvos; quasi dicat: *Venit peccatores salvos facere; quorum,* scilicet peccatorum salvatorum, *ego sum primus:* quod est de illis intelligendum qui

praecesserant Apostolum, quia prius etiam multi alii sunt Ecclesiam persecuti.

Et hoc dicit, ut ostenderet quod omnia quae Deus facit, facit ad ostensionem bonitatis suae: *Prov. 16. 4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus: Eccli. 42. 16. Gloria Domini plenum est opus eius.* Item propter nostram utilitatem; et ideo dicit: Ideo salvavit me primo propter gloriam suam: unde exponitur *primo*, tempore; vel *primo*, idest potissime. *Omnem patientiam*, idest perfectam: quia provocatus non punivit; sed potius adversarium exaltavit; et hoc ad utilitatem nostram: unde dicit, *Ad exemplum*, idest informationem, et eruditionem; quasi dicat: Ut non diffidant peccantes ad eum accedere: *1. Petr. ult. 3. Forma facti gregis.*

Deinde cum dicit, *Regi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria*, ponit gratiarum actionem; et circa hoc duo facit: quia primo commendat eum cui gratias agit; secundo gratias refert, ibi, *Honor et gloria*. Commendat autem eum primo ex potestate; secundo ex naturae proprietate. Quantum ad primum dicit, *Regi*. Dominium suum est maximum, quia solus dominatur, et habet liberam potestatem, non secundum statuta, ut politicus. Deus autem unus est Dominus omnium; et ideo dicit, *Deo: Apoc. 19. 16. Rex regum, et Dominus dominantium: Psalm. 46. 8. Quoniam Rex omnis terrae, Deus.* Item alicuius Regis potestas ut plurimum non ultra quam quinquaginta annis durat; sed iste est omnium saeculorum: *Psal. 144. 13. Regnum tuum, regnum omnium saeculorum, et dominatio tua in omni generatione, et generationem: Eccli. 10. 4. In manu Dei potestas terrae.* Cui etiam convenit proprietas naturae Dei.

Circa quod sciendum est, quod in rebus prima differentia rerum naturalium est corruptibile, et incorruptibile: et incorruptibilium quaedam visibilia, et corporalia, ut corpora terrestria; quaedam autem invisibilia, et spiritualia, ut angeli. Et haec dividuntur, secundum Platonicos, in deos, qui per naturam supremi sunt; et in intellectus, qui non sunt dii, sed divini; et in animas. Sed apud nos est unus solus Deus: *Deuter. 6. 4. Audi Israel: Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Dicit ergo primo, *Immortali*, ut distinguat a corruptibilibus, *invisibili*, ut ad invisibile ostendat pertinere, et ut distinguat ab aliis visibilibus. Dicit, *Soli Dei*, et non soli immortali, vel invisibili: quia solus est Deus per naturam: licet posset dici solus immortalis, et solus invisibilis, idest specialis prae aliis: *Infra ult. 16. Qui solus habet immortalitatem.*

Deinde cum dicit, *Honor et gloria*, agit gratias; quasi dicat: Exhibendus est ei honor ex subiectione totius creaturae, et in manifestationem excellentissimae ipsius bonitatis, claritas, et gloria: *Apoc. 7. 12. Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, virtus, et fortitudo Deo nostro. In saecula saeculorum:* quia saeculum aliorum est modico tempore: *Isa. 40. 6. Omnis caro fenum, et omnis gloria eius ut flos feni.*

Deinde cum dicit, *Hoc praeceptum commendo tibi*, instruit Timotheum permanere in his quae dicuntur. Primo commemorat quid sit ei commissum; secundo monet ad debitum usum; et tertio docet utendi modum. Dicit ergo: *Hoc praeceptum*, ut scilicet tu custodias finem legis, idest caritatem conserves semper, non autem fabulas Iudaeorum, *commendo tibi*, sicut fidele depositum, quia tibi ideo est commissum. Et quomodo? *Secundum praecedentes in te prophetias*, idest quia hoc Evangelium non discordat a prophetis, quas ante didicerat, quia fuit filius mulieris Iudaeae: *2. Petr. 1. 19. Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernae ardenti in caliginoso loco, donec dies elucescat: 1. Thess. ult. 20. Prophetias nolite spernere.* Vel *secundum praecedentes in te prophetias*, idest secundum quod ego, et alii sancti de te per spiritum prophetiae cognoverunt tradendum esse tibi: *ut in illis milites*, scilicet prophetiis, *bonam militiam.* Militia est duplex, quaedam spiritualis, quaedam carnalis: *2. Corinth. 10. 4. Arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.* In bona militia requiruntur duo ex parte militis, scilicet ut nihil agat contrarium disciplinae militari, et ut non marcescat otio: *1. Corinth. 9. 25. Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.* Item ex parte militiae duo requiruntur, scilicet ut expugnet contrarios reipublicae, et ut subiiciat eos qui debent esse subiecti. Sic et in militia spirituali est: quia ordinatur ad destruendum omnes extollentes se, et ad subiiciendum omnem intellectum in obsequium Christi, ut dicitur *2. Corinth. 10.* Et haec est vera militia, de qua dicit: *Milites in illis bonam militiam.* Ubi etiam primo modus utendi ponitur; et secundo eius necessitas, ibi, *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Dicit ergo: *Milites in illis bonam militiam*; quasi dicat: Potes quidem facere bonam militiam: primo per fidem bonam quam habes: *1. Ioan. ult. 4. Haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra.* Item per conscientiam bonam, quia de facili homo recedit ab eo quod mordet eum: unde remorsus conscientiae est sicut quidam stimulus qui habentem malam conscientiam pungit; et ideo cito a peccatis per bonam conscientiam, et rectam fidem recedit: *Act. 23. 1. Ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernam diem*: *2. Corinth. 1. 12. Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae.*

Necessitas bonae conscientiae consequenter ostenditur, cum dicit: *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Ubi primo ponit culpam; secundo poenam; tertio fructum poenae. Culpam ibi, *Quam*, scilicet conscientiam bonam, *quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt*: qui enim contra fidem errat, perdit omnia quae habet: *Hebr. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo.* Item moritur, quia *iustus meus ex fide vivit*, *Habac. 11.* et *Rom. 1. 17. Ex quibus est Alexander, et Hymenaeus: 2. Timoth. 4. 17. Alexander aerarius multa mala mihi ostendit.*

Deinde ponitur eorum poena, cum dicit: *Quos tradidi satanae*: quia excommunicavit eos, ut fideles vitent eos, ne coinquinent ipsos. Fuit autem excommunicatio Apostoli tantae virtutis quod excommunicati mox corripiebantur a diabolo, et corporaliter vexabantur: *1. Corinth. 5. 4. Congregatis vobis, et meo spiritu in virtute Domini Iesu, tradere huiusmodi hominem satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat.* Tamen etiam modo traduntur ad vexandum spiritualiter: quia amittunt suffragia Ecclesiae, quae multum iuvant

contra diabolum. Et *tradidi*, sicut Deus tradidit in reprobum sensum, *Rom. 1.* quasi subtrahendo suum auxilium, et communionem Ecclesiae, et suffragia. Et hoc non ex odio, sed ex caritate ad profectum eorum: *1. Corinth. 5. 5. Ut spiritus salvus fiat.* Unde dicit: *Ut discant*, saltem per poenam, *non blasphemare.*

Dicitur autem quis recedere a peccato tripliciter. Quandoque scilicet ex poena, quando corporaliter vexatur; item ex confusione excommunicationis; item ex hoc quod cum Ecclesia tradit aliquem satanae, ruit in peccata manifesta: unde confusus humiliatur, et abstinet etiam ab occultis, quae prius non cognoscebat se habere.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, et omnibus qui in sublimitate constituti sunt: ut quietam, et tranquillam vitam agamus in omni pietate, et castitate. Hoc enim bonum est, et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus et mediator Dei, et hominum, homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.

Supra docuit Timotheum quomodo reduceat populum ad formam verae fidei; hic agit de pertinentibus ad cultum fidei, scilicet orationibus, et obsequiis: et primo ponit doctrinam orationis in communi; secundo descendit ad determinatas conditiones hominum, ibi, *Volo ergo viros orare in omni loco.* Item primo distinguit diversos modos orationis; secundo ostendit pro quibus sit orandum, ibi, *Pro omnibus*; tertio assignat rationem, ibi, *Hoc enim bonum est.* Dicit ergo: Quia ita est quod *Christus venit peccatores salvos facere: supra 1. 15.* igitur *primum omnium obsecro fieri obsecrationes.* In quo aperte ostendit quod inter omnia necessaria ad vitam christianam praecipua est oratio, quae valet contra pericula tentationis, et ad proficiendum in bono: *Iacob. ult. 16. Multum valet oratio iusti assidua.* Distinguit ergo orationem in quatuor, scilicet *obsecrationes, orationes, postulationes, et gratiarum actiones:* quorum tria pertinent ad beneficia impetranda, ultimum ad beneficia accepta. In impetrandis autem beneficiis tria requiruntur. Prima scilicet ut impetrans assignet causam quare debet ei concedi; secundo oportet quod ostendat causam rationabilem; tertio concludit petitionem. Et sicut rhetores faciunt, sic et nos in orando debemus facere. Primo excogitare causam quare sit concedendum; et hoc non merita nostra, sed miserationem divinam: *Dan. 9. 18. Non in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.* Et ad hoc est obsecratio, quae est attestatio per sacra, sicut per passionem, et crucem tuam libera nos Domine. Hac causa excogitata, necesse est quod meditemur quod hoc sacrum est causa salutis: et ideo requiritur oratio, quae est ascensus mentis in Deum: *Psa. 68. 14. Ego vero orationem meam ad te, Domine.* Dicitur autem oratio, quasi oris ratio. Persuasiones enim rhetorum dicuntur orationes, quia persuadent; sed aliter ibi, aliter in nostra ad Deum: quia non intendimus quod animum Dei flectamus, qui semper ad bonum est paratus; sed ut nostrum cor sit in oratione ad Deum elevatum. Tertio *postulatio: Iacob. 1. 6. Postulet autem in fide nihil haesitans.* Item de acceptis donis *gratiarum actiones: 1. Thessal. ult. 18. In omnibus gratias agite: Philip. 4. 6. In omni oratione, et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestrae innotescant ante Deum.* Unde iste modus orandi est in Ecclesia Dei. *Omnipotens sempiterne Deus;* ecce ascensus mentis, qui est oratio: *qui dedisti Ecclesiae tale beneficium;* ecce gratiarum actio: *praesta quaesumus;* ecce postulatio: *per Dominum;* ecce obsecratio. Similiter in missa est obsecratio usque ad consecrationem corporis, et sanguinis, quia in eis est commemoratio sacrorum, ex quibus est fiducia impetrandi; in mysterio consecrationis est oratio, quia meditatio eorum quae Christus egit; in aliis vero usque ad communionem est postulatio pro vivis, et mortuis, et pro se, in fine autem est gratiarum actio. Vel haec quatuor referuntur ad quatuor quae nos volumus in oratione obtinere: ut obsecratio referatur ad difficilia impetranda, ut ad impiorum conversionem; oratio, quando iam conversis imploramus gratiam, ut proficiant; postulatio, ut praemia pro meritis retribuantur: et pro beneficiis iam acceptis est gratiarum actio.

Deinde cum dicit, *Pro omnibus hominibus*, ostendit pro quibus est orandum; et circa hoc duo facit; quia primo ostendit orandum esse pro omnibus; secundo assignat fructum orationis, ibi, *Ut quietam, et tranquillam vitam agamus.* Circa primum ergo dicit esse orandum *pro omnibus hominibus.* Cuius ratio est, quia oratio est interpres desiderii nostri: orando enim petimus quod desideramus. Caritas autem requirit quod desideremus bonum omnibus, ad quos se extendit: *Iacob. ult. 16. Orate pro invicem, ut salvemini.* Sed pro quibus specialiter? *Pro Regibus, et omnibus qui in sublimitate sunt: Baruch 1. 11. Orate pro vita Nabuchodonosor Regis Babyloniae, et pro vita Balthassar filii eius.* Et Apostolus dicit *Rom. 13. 1. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: 1. Pet. 2. 13. Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum: sive Regi quasi praecellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis.* Subiecti quippe oportet quod impendant dominis suis de suis officiis. Utilitas autem est, quia per hoc etiam procuramus bonum nostrum: in pace enim eorum est pax nostra: unde dicit: *Ut quietam, et tranquillam vitam agamus.* In his duobus est pax mundi. Ecclesia siquidem habet pacem propriam, in qua non est mundus, quia non est pax impiis; sed quaedam est pax communis utrisque, et hac indiget Ecclesia: *Hierem. 29. 7. Quaerite pacem civitatis ad quam transmigrare vos feci.* Pax terrena quandoque perturbatur ab interiori, quandoque ab exteriori: *2. Corinth. 7. 5. Foris pugnae, intus timores.* Quantum ad primum dicit, *Ut quietam*; quantum ad secundum dicit, *Et tranquillam vitam.* Et licet pax terrena communis sit bonis, et malis; tamen

diversimode utrique illa utuntur. Mali enim tunc ad duo ea utebantur, scilicet ad cultum daemonum, quia illam prosperitatem falsis diis attribuebant : item ad lasciviam , quia tempore pacis vitis carnalia abundabant: *Sap. 14. 22. In magno viventes inscientiae bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Sed sancti e converso ea utuntur, quia in cultu veri Dei, et in castitate; et ideo dicit: *In omni pietate, et castitate : Tit. 2. 12. Sobrie, et iuste , et pie vivamus in hoc saeculo.*

Deinde cum dicit , *Hoc enim bonum est* , ponitur ratio orationis; et circa hoc duo facit: quia primo ponit rationes; secundo probat quoddam propositum, ibi, *Unus enim Deus.* Item primo assignat rationem ex specie operis ; secundo ex parte Dei , ibi , *Et acceptum coram Salvatore nostro Deo.* Ponit ergo rationem ex operis specie : quia quando aliquid est secundum se bonum , illud debemus facere; sed pro aliis orare est huiusmodi, quia est actus caritatis: et ideo dicit: *Hoc enim bonum est : Psalm. 51. 11. Quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum.* Item ex parte Dei , quia est *acceptum coram Deo: Psalm. 50. 21. Tunc acceptabis sacrificium iustitiae.* Et hoc non nisi in caritate fuerit oblatum Et dicit , *Salvatore nostro Deo*, quia solus Deus salvat: *Isa. 43. 11. Non est absque me Salvator.* Et probat quod sit acceptum , ibi, *Qui vult omnes homines salvos fieri: 2. Petr. 3. 9. Nolens aliquos perire , sed omnes ad poenitentiam reverti.*

Sed contra. *Psalm. 113. 11. Omnia quaecumque voluit fecit.* Ergo omnes salvat. Sed si dicis, quod non, quia homo non vult ; videtur inconveniens quod omnipotens impediatur per voluntatem non omnipotentis.

Respondeo. Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti , quandoque pro voluntate signi. Pro voluntate signi vult salvare omnes , quia omnibus proposuit salutis praecepta, consilia, et remedia. Pro voluntate beneplaciti sic exponi potest quatuor modis. Uno modo ut sit locutio causalis : sicut Deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, sicut *Roman. 8.* Spiritus postulat , idest postulare nos facit. Sic ergo Deus vult , quia scilicet facit suos sanctos velle quod omnes salvi fiant. Hoc velle enim debet esse in sanctis , quia nesciunt qui sint praedestinati , et qui non. Alio modo ut sit distributio accommoda , idest omnes qui salvabuntur, quia nullus salvatur nisi per voluntatem eius ; sicut in una schola magister docet omnes pueros huius civitatis , quia nullus docetur nisi ab eo. Alio modo ut sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum , idest nullum genus hominum excipitur a salute: quia olim tantum Iudaeis, sed modo omnibus praebetur. Et hoc magis facit ad intentionem Apostoli. Alio vero modo secundum Damascenum , ut intelligatur de voluntate antecedente , non consequente. In voluntate enim Dei licet non sit prius , et posterius , dicitur tamen voluntas antecedens, et consequens. Item secundum ordinem volitorum, secundum quod voluntas potest dupliciter considerari ; scilicet in universali, vel absolute , et secundum aliquas circumstantias , et in particulari. Et prius est absoluta consideratio , et in universali quam in particulari, et comparata : et ideo voluntas absoluta est quasi antecedens, et voluntas alicuius rei in particulari, est quasi consequens. Exemplum de mercatore, qui vult omnes merces suas salvare absolute , et hoc voluntate antecedente ; sed si consideret salutem, non vult omnes merces per comparationem ad alia salvare , scilicet quando cum salute sequitur submersio navis. Et haec voluntas est consequens. Sic in Deo salus omnium hominum secundum se considerata habet rationem ut sit volibilis: et Apostolus hic ita loquitur; et sic eius voluntas est antecedens. Sed si consideretur bonum iustitiae , et quod peccata puniantur, sic non vult; et haec est voluntas consequens. Et subdit , *Ad agnitionem veritatis :* quia salus non est nisi per agnitionem veritatis : *Ioan. 8. 32. Agnoscetis veritatem , et veritas liberabit vos.*

Deinde cum dicit , *Unus enim Deus* , probat quod dixerat per rationem : et sunt tres probationes. Una ex parte Dei ; alia ex parte hominis Christi ; tertia ex parte testium Christi. Dicit ergo : Quod Deus velit omnes homines salvos fieri , patet , quia *unus est Deus* omnium, qui salvat : *Rom. 3. 29. An Iudaeorum Deus tantum? An non et Gentium? Immo et Gentium : quoniam quidem unus Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, et praeputium per fidem.* Tunc ponitur ratio ex parte hominis Christi, ibi , *Unus et mediator Dei et hominum , homo Christus Iesus.* Ubi primo probat intentum ; secundo inducit signum, ibi, *Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.* Dicit ergo : *Homo Christus Iesus est mediator Dei , et hominum :* non quorumdam , sed inter Deum et omnes homines: et hoc non fuisset nisi vellet omnes salvare. Et potest dici , quod Christus mediator est similis utrique extremo , scilicet Deo , et homini , inquantum Deus, et inquantum homo, quia medium debet habere aliquid de utroque extremorum. Et haec sunt homo et Deus. Sed quia medium est distinctum ab utroque extremorum, et Filius non est alius Deus a Patre ; ideo melius est dicendum , quod mediator est secundum quod homo. Sic enim communicat cum utroque extremorum. In Deo enim sunt duo , scilicet iustitia , et immortalitas; in hominibus vero est iniustitia , et mortalitas. Media ergo sunt duo. Unum in quo est iustitia, et immortalitas, aliud in quo est immortalitas , et iniustitia. Et utrumque est medium ; sed primum medium convenit Christo, secundum vero diabolo. Et ideo diabolus est medium disiungens, quia per iniustitiam suam disiungit nos a divina iustitia ; sed Christus est medium coniungens, quia est iustus, et mortalis , et per suam mortem coniungit nos Dei iustitiae: *1. Ioan. 2. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris*, pro aliquibus efficaciter , sed pro omnibus sufficienter : quia pretium sanguinis eius est sufficiens ad salutem omnium; sed non habet efficaciam nisi in electis propter impedimentum.

LECTIO II.

Cuius testimonium temporibus suis confirmatum est: in quo positus sum ego praedicator, et Apostolus , veritatem dico , non mentior, doctor Gentium in fide, et veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira , et disceptatione : similiter et mulieres in habitu

ornato, cum verecundia, et sobrietate ornantes se; non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa; sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.

Supra dixit, quod Deus vult omnes salvos fieri, et probavit hoc ex parte Dei, qui est unus omnium, et ex parte Christi, qui est unus mediator omnium; hic probat idem ex parte testimonii: et primo inducit alios testes; secundo suum testimonium, ibi, *In quo positus sum.* Dicit ergo: *Dedit se pro omnibus redemptionem.* Sed numquid subito Deo in mentem venit ut qui elegerat salvare Iudaeos solum, vellet salvare totum mundum? Hoc excludens dicit: *Cuius testimonium temporibus suis confirmatum est;* quasi dicat: Haec lex non est subita, sed antiquitus attestata per legem, et per Prophetas: *Isa. 44. 8. Vos estis testes mei: Act. 10. 43. Huic omnes Prophetae testimonium perhibent. Confirmatum est,* scilicet impletione, et ostensione signorum, et praedicatione Apostolorum, *temporibus suis*, scilicet quibus praedeterminatum erat fieri: *Eccles. 3. 1. Omnia tempus habent.* Vel testimonium Apostolorum confirmatum est temporibus determinatis: *Act. 1. 8. Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Iudaea, et Samaria, et usque ad ultimum terrae.*

Deinde cum dicit, *In quo positus sum ego praedicator, et Apostolus*, ponit testimonium suum; et primo ostendit suum officium; secundo officii sui usum, ibi, *Veritatem dico, non mentior.* Dicit ergo: *In quo*, scilicet a Deo: *Ioan. 15. 16. Posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat: ego praedicator:* quia ad hoc me posuit, ut praedicarem: *Matt. ult. 15. Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae.* Sed in quolibet artificio sunt duo: quidam ministerialiter operantes, quidam qui disponunt de aliis, scilicet architectores. Sed in officio Ecclesiae disponentes sunt Apostoli; et ideo dicit, *Apostolus*, quasi cum auctoritate: *1. Corinth. 9. 2. Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino.* Usus autem officii est praedicare veritatem; et hoc est officium praedicatorum ut veritatem dicant: *Prov. 8. 7. Veritatem meditabitur guttur meum: Ephes. 4. 25. Loquimini veritatem.* Sed non est aliqua doctrina quae non habeat aliquam veritatem; sed in hoc damnatur aliqua doctrina, quia miscet veritati falsitatem: et ideo dicit: *Veritatem dico, non mentior: Prov. 8. 8. Recti sunt omnes sermones mei: Iob 6. 30. Non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Et hic est usus officii, scilicet veritatem sine mendacio praedicare, qui competit meo officio, qui sum *doctor Gentium.* Doctor autem generat scientiam in anima discipuli; scientia autem non est de falso; unde docens falsum non est doctor.

Sed contra. *Matth. 23. 8. Nolite vocari Rabbi.* Respondeo. Non prohibet ministerium doctrinae, sed ambitionem officii: *Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, et Regibus, et filiis Israel: Isa. 49. 6. Dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae.*

Et debeo eas docere *in fide, et veritate:* quia debet docere fidem, et bonos mores. Et dicit, *In fide*, idest de his quae pertinent ad statum praesentem, in quo secundum fidem vivimus, *et in veritate* quantum ad statum gloriae.

Deinde cum dicit, *Volo ergo viros orare in omni loco*, descendit ad speciales gradus hominum; et circa hoc duo facit: quia primo monet viros de oratione; secundo mulieres, ibi, *Similiter et mulieres.* Dicit ergo: *Volo viros orare in omni loco.* Tria exigit a viris in orando: primo quod oratio sit assidua; secundo pura; tertio quieta. Assidua, ut in omni tempore, et in omni loco. Et dicit, *Volo*, quia bonum est quod homo oret. Et ego doctor *volo viros orare in omni loco*, non in Hierusalem tantum, ut Iudaei, nec in monte Garizim, ut Samaritani, *Ioan. 4.* In omni loco potest homo spiritualiter, et mentaliter orare: *Soph. 2. 11. Adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulae Gentium.*

Sed quomodo Dominus reprehendit pharisaeos, stantes in angulis? *Matth. 6.* Respondeo. Oratio mentalis ubique potest fieri; sed signa orationis exterius non debent fieri in omni loco, quia homo non debet singularis apparere in exterioribus, quia propter hoc posset haberi inanis gloria.

Sed quare nunc sunt factae Ecclesiae. Non quod locus sit de necessitate orationis, sed ad bene esse eius; quia oratio requirit solitudinem, et quietem.

Item pura: ideo dicit: *Levantes puras manus.* Augustinus: *Quod exterius orando agimus, facimus ut affectus noster interius excitetur.* Genuflexiones enim, et huiusmodi non sunt per se acceptae Deo, sed quia per haec tamquam per humilitatis signa homo interius humiliatur; sicut elevatio manus significat elevationem cordis: *Thren. 3. 41. Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in caelo. Levantes puras manus*, idest orantes cum devotione cordis: *Iob 8. 5. Si diluculo consurrexeris ad Deum, et Omnipotentem fueris deprecatus, si mundus, et rectus incesseris: statim evigilabit ad te, et pacatum reddet habitaculum iustitiae tuae.* Item quieta: ideo dicit: *Sine ira, et disceptatione.* Et ponit duo: primo scilicet ut mens sit sine ira, quae animum inquietat ad inferendum nocumentum proximo, a qua oportet liberum esse animum orantis: *Eccli. 28. 3. Homo homini servat iram, et a Deo quaerit medelam.* Item liber debet esse homo a disceptatione, quod potest intelligi dupliciter. Uno modo secundum Glossam, ut non disceptemus contra Deum increduli verbis eius, et murmurando contra eius ordinationem: *Rom. 9. 20. O homo, tu quis es qui respondeas Deo?* Item contra proximum, ut non rumpamus pacem cum eo, quod fit per disceptationem: pax enim est necessaria oranti: *Matth. 18. 19. Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint fiet illis a Patre meo.*

Deinde cum dicit, *Similiter et mulieres*, ordinat mulieres; et primo quantum ad orationem; secundo quantum ad doctrinam, ibi, *Mulier in silentio discat.* Item primo ostendit quid requiratur a muliere orante; secundo exponit quae dixerat, ibi, *Non in tortis crinibus.* Circa primum sciendum est, quod omnia quae requiruntur ad virum orantem, requiruntur et ad mulieres; et ideo dicit, *Similiter et mulieres;* quasi dicat: Omnia servent quae dicta sunt. Sed addit duo, scilicet ornamenta, et verecundiam, dicens: *In habitu ornato cum verecundia.* Cuius ratio est, quia naturale est quod

sicut mulieres sunt mollioris corporis quam viri, ita et debilioris rationis. Rationis autem est ordinare actus, et effectus uniuscuiusque rei. Ornatus vero consistit in debita ordinatione, et dispositione. Sic in interiori decore nisi sint omnia ordinata ex dispositione per rationem, non habent pulchritudinem spiritualem. Et ideo quia mulieres deficiunt a ratione, requirit ab eis ornatum. Item verecundia est de turpi actu, et ideo est laudabilis in illis qui facile solent declinare in actus turpes; cuiusmodi sunt iuvenes, et mulieres, et ideo hoc in eis laudatur; non autem senes, et perfecti: *Eccli. 26. 19. Gratia super gratiam mulier sancta, et pudorata.* Item sobrietatem requirit: unde sequitur, *Et sobrietate.* Quia enim in mulieribus ratio est debilis, sobrietas autem conservat virtutem rationis; ideo in mulieribus maxime reprehenditur ebrietas. Unde antiquitus apud Romanos eis non dabatur vinum.

Non in tortis crinibus, si auro, aut margaritis, vel veste pretiosa. Exponit quod dixerat: et primo de ornatu; secundo de verecundia, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem.* Circa primum primo excludit ornatum corporalem; secundo ponit spiritualem, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem.* Circa primum dicit: Quod dixi de habitu ornato, non intelligo de exteriori, quia *non in tortis crinibus*, idest non ornato capite, vel toto corpore. Sed praecipue mulieres ornant caput, quod est naturale mulieri, ut dicitur *1. Corinth. 11.* et ideo ornamenta in capite habent. In capite vero est duplex velamentum. Unum est naturale, scilicet capilli, ut dicitur *1. Corinth. 11.* item artificiale: et in utrisque se ornant, quia capillos torquent. Unde dicit, *Non in tortis crinibus*, idest in crispatis: *Isa. 3. 24. Erit pro crispanti crine calvitium.* Item artificialia prohibet, cum dicit: *Aut auro, aut margaritis: 1. Pet. 3. 3. Non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti, aut vestimentorum cultus.* Vel *non in tortis crinibus, et auro*, idest non habentes crines tortos auro, vel margaritis. Quantum vero ad totum corpus dicit, *Vel veste pretiosa*: hoc enim damnat Apostolus, et *Isaias 3.*

Sed numquid hoc est peccatum? Respondeo. Dicendum est, quod, secundum Augustinum, duo sunt consideranda in ornatu mulierum, scilicet simplex ornatus, et fucatus. Simplex ornatus, puta in veste, et in auro, et huiusmodi; quod potest fieri cum peccato tribus modis: scilicet ex prava intentione, ut si intendant commotionem concupiscentiae, ostentationem, vel inanem gloriam: *Prov. 1. 10. Praeparata ad capiendas animas.* Secundo si fiat praeter consuetudinem patriae, quod fit diversimode: quod enim excedit modum consuetum patriae, hoc ex levitate animi est. Tertio si conditionem sui status excedit. Sed servata recta intentione, consuetudine patriae, et conditione status, non est peccatum. De fucato autem semper est peccatum. Mulieribus enim non permittitur ornari nisi propter viros, et viri nolunt decipi, ut fucatae eis appareant.

Sit ergo non talis ornatus; *sed qualis decet mulieres promittentes pietatem.* Exteriora enim opera hominis sunt quasi quaedam professio interioris hominis; sicut religiosi ad hoc habent habitum, et clerici similiter. Unde, nisi concordet interior cum exteriori, est fictio. Ita etiam de aliis operibus interioribus. Interius enim debemus colere pietatem, idest cultum Dei habere; exterius vero promittere per bona opera, quae concordant pietatis; et similiter habere interius sicut ostendimus exterius. Vel dico, quod debent se ornare non exterius, *sed* secundum *quod decet eas promittentes*, idest quae promittere debent, *pietatem per opera bona*: *Eccli. 19. 27. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis annuntiant de illo.*

LECTIO III.

Mulier in silentio discat, cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva; et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide, et dilectione, et sanctificatione, et cum sobrietate.

Superius Apostolus ordinavit mulieres quoad orationem; hic ordinat eas quantum ad doctrinam; et primo ponit suam ordinationem circa earum doctrinam; secundo rationem ordinationis assignat, ibi, *Adam enim primus formatus est*; tertio respondet tacitae quaestioni, ibi, *Salvabitur autem per filiorum generationem.* Item primo ostendit quid mulieribus conveniat; secundo quid eis non competat, ibi, *Docere autem mulieri non permitto.* Circa primum tria ponit eis competere, scilicet taciturnitatem, disciplinam, et subiectionem; quae tria ex una ratione procedunt, scilicet ex defectu rationis in eis: quibus primo indicit silentium, dicens: *Mulier in silentio discat: Iac. 3. 2. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir*: et *1. Corinth. 14. 34. Mulieres in Ecclesiis taceant*: *non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.* Nam verba mulieris sunt inflammantia: *Eccli. 9. 11. Colloquium illius quasi ignis exardescit.* Secundo ut discant: quia eorum qui deficiunt ratione, proprium est addiscere: *1. Corinth. 14. 35. Si quid volunt discere, domi viros suos interrogent.* Viris autem datur quod doceant. Tertio indicit subiectionem: quia naturale est quod anima dominetur corpori, et ratio viribus inferioribus: et ideo, sicut Philosophus docet, quandocumque aliqua duo ad invicem sic se habent, sicut anima ad corpus, et ratio ad sensualitatem; naturale dominium est eius qui abundat ratione, et illud est principans, aliud autem est subditum, quod scilicet deficit ratione: *Gen. 3. 16. Sub viri potestate eris.*

Item excludit ea quae eis non competunt, dicens: *Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum.* Et sunt duo: scilicet ut non doceant.

Sed contra. *Proverb. ult. 7. Erudiciteum mater sua.* Respondeo. Dicendum est, quod doctrina alia est publica; et haec non competit mulieri, et ideo dicit, *In Ecclesia*: alia est privata, et hac mater erudit filium.

Sed contra. *Iudic. 5.* Debbora erudivit populum Israel. Respondeo. Illa eruditio est per spiritum prophetiae, et gratia Spiritus sancti non discernit inter virum, et mulierem; non tamen publice praedicabat, sed instinctu Spiritus sancti consilia dabat.

Secundo interdicitur eis dominium in virum: *Eccli, 25. 30. Mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo.* Et Philosophus dicit, quod dominium mulierum est corruptio familiae, sicut tyranni in regno. Et sic prohibet duo, contra duo quae competunt eis; sed primum repetit, scilicet *sed esse in silentio.*

Deinde cum dicit, *Adam enim primus formatus est,* assignat rationem eius quod dixerat: et primo ex ordine creationis; secundo ex ordine culpae, ibi, *Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit.* Circa primum sciendum est, quod in ordine rerum perfectum, et imperfectum diversimode ordinantur: quia in uno et eodem imperfectum praecedit tempore, et perfectum praecedit natura, quia natura tendit ad perfectum; sed in diversis perfectum est prius tempore, et natura, quia natura semper incipit a perfectis: et secundum hunc ordinem agit hic: quia vir perfectus est in natura humana, mulier vir occasionatus. Unde primo formatus est Adam: *Genes. 2. 7. Formavit Deus hominem de limo terrae*: secundario mulier, sicut quoddam imperfectum a perfecto originatum, scilicet de costa: *1. Corint. 11. 8. Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro est.* Et inde est quod homo non dicitur factus propter mulierem, sed ad similitudinem Dei: *Gen. 1. 26. Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram.* Mulier autem propter virum; ideo vir debet praeesse. Item ex parte culpae. Ordo enim generationis, et corruptionis est contrarium: quia quod est primum in generatione, est ultimum in corruptione. Peccatum autem est corruptio naturae; et ideo generatio incipit primo ab Adam, sed corruptio a muliere: unde dicit: *Adam non est seductus*, scilicet primo, quia fortior erat; sed tentator incepit a debiliori, ut facilius seduceretur fortior. Alludit autem hic verbis Adae *Genes. 3. 12.* cum enim Dominus reprehendit Adam, dixit: *Mulier, quam dedisti sociam, dedit mihi de ligno, et comedi.* Et ideo dicit: *Adam non est seductus, sed mulier.* Seductio autem duplex est, scilicet in universali, et in particulari eligibili, quae est ignorantia electionis. Quicumque ergo peccat, seducitur ignorantia electionis in particulari eligibili. Mulier autem fuit seducta ignorantia in universali, quando scilicet credidit quod serpens dixit; sed vir non credidit hoc, sed deceptus fuit in particulari, scilicet quod gerendus esset mos uxori, et cum ea comedere deberet; et inexpertus divinae severitatis credidit quod facile ei remitteretur.

Sed contra. Ignorantia est poena peccati: ergo poena praecessit culpam. Respondeo. Dicendum est, quod non praecessit, quia statim ad verba serpentis fuit elata, eo quod alius esset de ea solicitus; et ex illa elatione seducta est: unde elatio praecessit.

Deinde cum dicit, *Salvabitur autem per filiorum generationem*, respondet cuidam tacitae quaestioni: quia diceret quis, quod si mulier non est propter virum, et ex ea est initium peccati, ergo viro est nociva; sed si aliquid non est propter aliud, sed est ei nocivum, debet tolli: ergo mulier non debet salvari.

Dicendum est ergo, quod duplex est salus: scilicet temporalis, et haec est communis etiam brutis: alia est aeterna, et haec est propria hominum: *Isaias 51. 6. Salus autem mea in sempiternum erit.* Utramque autem salutem mulier non amisit; non temporalem, quia statim non privatur sexu muliebri propter generationem prolis; nec aeternam, quia secundum animam capax est gratiae, et gloriae. Et ideo quantum ad primum dicitur, *Salvabitur*, idest non extirpabitur; et hoc *per generationem filiorum*, ad quam est a Deo ordinata. Quantum ad secundum dicit, *Si permanserit.*

Sed quia *si* importat causam, numquid quae non permansit, non salvabitur; cum Apostolus dicat, quod mulier melius facit, si non nubat?

Respondeo. Uno modo potest esse locutio figurativa: et sic per virum ratio superior intelligitur; ratio inferior est mulier; opera bona sunt filii inferioris rationis, et caritas, quam per virum concipit; et per haec salvabitur. Alia est expositio litteralis, ut ly *per* non dicat causam, sed repugnantiam: et est sensus: *Mulier salvabitur*, etiam si incedat per generationem, scilicet si nubat, et non sit virgo. Et tunc ly *per* dicit augmentationem salutis; quasi per generationem filiorum ad cultum Dei magis salvabitur: *Eccli. 7. 25. Filii tibi sunt. Erudi illos, et incurva illos a pueritia illorum.*

Quoad salutem aeternam consequendam tria ponit. Primo aliquid quoad intellectum; secundo quoad affectum; tertio quoad exteriorem actum. In intellectu est fides, per quam intellectus Christo subiicitur: unde dicit, *In fide: Hebr. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo.* Et quia fides nihil valet sine dilectione, ideo quoad affectum statim subiungit, dicens, *Et dilectione: 1. Corinth. 13. 2. Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum.* In exteriori autem ponit duo contra lasciviam; quae consistit in duobus: scilicet in luxuria, et quantum ad hoc dicit, *In sanctificatione*, idest in castitate: *1. Thess. 4. 3. Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra: ut abstineatis vos a fornicatione.* Item in crapula, contra quod dicit, *Cum sobrietate: Ad Tit. 2. 12. Sobrie, et iuste, et pie vivamus in hoc saeculo.*

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

Fidelis sermo. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem; non vinolentum, non percussorem, sed modestum; non litigiosum, non cupidum.

Supra instruxit Timotheum de pertinentibus ad fidem rectam, et cultum Dei; hic agit de instructione officiorum ecclesiasticorum: et primo ponitur institutio; secundo suae institutionis occasio, seu necessitas, ibi, *Haec tibi scribo, sperans me ad te venire cito.* Item primo instruit de pertinentibus ad Episcopum; secundo quoad diaconos, ibi, *Diaconos similiter pudicos.*

Sed cum secundum Dionysium tres sint ordines; scilicet Episcoporum, qui perficiunt; presbyterorum, qui

illuminant; diaconorum, qui purgant: quare non facit mentionem de presbyteris?

Respondeo. Dicendum est, quod presbyteri intelliguntur cum Episcopis: non quod sit indistinctio inter ordines quantum ad rem, sed quantum ad nomina: quia presbyter idem est quod senior, et Episcopus superintendens. Et ideo presbyteri, et Episcopi quantum ad nomen vocabantur et Episcopi, et presbyteri.

Circa hoc ergo primo agit de desiderio perveniendi ad Episcopatum; secundo describit conditionem Episcopi, ibi, *Oportet autem Episcopum irreprehensibilem esse.* Praemittit ergo suae institutionis assertionem, dicens: *Fidelis sermo*, scilicet quem dicam, vel dixi: *Apoc. ult. 6. Haec verba fidelissima, et vera sunt. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Ex hoc sumpserunt aliqui occasionem ambitionis Episcopatus, et praelationis. Sed non recte intelligunt quod hic dicitur. Apostolus enim hic voluit ostendere quid pertineat ad Episcopum. Episcopus est nomen Graecum: scopos enim idem est quod intendens, epi, idest supra. Episcopus ergo dicitur quasi superintendens. Duo ergo sunt consideranda in Episcopo, scilicet gradus superior, et actio plebi utilis. Aliqui enim proiiciunt forte oculum ad ea quae circumstant eum, scilicet quod qui praeest honoratur, et quod habet potestatem. Et qui propter ista desiderat Episcopatum, nescit quid sit Episcopus. Et ideo dicit Apostolus quid sit Episcopus, et quid desiderat qui Episcopatum desiderat, quia *bonum opus*. Non dicit bonum desiderium habet, sed *bonum opus*, scilicet utilitatem plebis.

Sed numquid licet ipsum desiderare? Augustinus dicit, quod non. Glossa: *Locus superior sine quo regi non potest populus, etsi teneatur, et administretur decenter, tamen indecenter appetitur.* Et idem dicit *19. de Civit. Dei.* Cuius ratio est, quod nullus debet appetere aliquid supra vires suas non sibi proportionatum; alias esset stultus. Horatius. *Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis.* Ille ergo bene Episcopatum desiderare posset, cuius facultas Episcopatui esset proportionata. Ad hoc autem nullus est idoneus: quia praelatus secundum gradum, et convenientiam debet omnes alios excedere in conversatione, et contemplatione; ita ut in respectu sui alii sint grex. Et hanc idoneitatem de se praesumere est maximae superbiae. Aut ergo appetit circumstantias; et tunc nescit quid appetat, quia non est hic Episcopatus: vel ipsum opus; et hoc est superbiae. Et ideo non est accipiendum nisi impositum.

Glossa: *Si dicis: Status Episcoporum est perfectior statu religiosorum. Hunc autem licet appetere. Igitur etc. Respondeo. Perfectio aliter se habet in hoc, et in illo: quia status Episcoporum praesupponit perfectionem; et ideo nullus appetere debet nisi habeat eam: sed status religiosorum est via; et ideo non requiritur perfectio iam habita, sed quod teneatur acquirere eam, nisi habeat.* Et hoc patet *Ioan. ult.* ubi Dominus Simoni non dicit: Si vis perfectus esse, pasce oves meas: et iuveni dicit *Matth. 19. 21. Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus.*

Sic ergo intelligendum est in nomine Episcopatus bonum opus: *1. Petr. 5. 3. Non ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo;* quasi dicat: Si tu Episcopatum desideras, hoc est quod desideras, quia *bonum opus.*

Sed qualis debeat esse Episcopus, ostendit cum subdit: *Oportet Episcopum irreprehensibilem esse:* quem primo instruit in generali; secundo in speciali, ibi, *Unius uxoris virum etc.* Dicit ergo: Dico, quod bonum opus desiderat; sed ad hoc non omnis est idoneus, sed oportet quod sit talis. Primo irreprehensibilis: unde de Zacharia dicitur *Luc. 1. 6.* quod *incedebat in omnibus mandatis, et iustificationibus Domini sine querela: Lev. 21. 17. Qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium eius.* Nec intelligendum est quod omnino sit sine peccato: quia dicitur *1. Ioan. 1. 8. Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Nec est dicendum, sicut aliqui dixerunt, quod quicumque peccavit mortaliter post baptismum, non est idoneus: quia pauci essent tales. Sed irreprehensibilis, idest non subiectus alicui peccato, unde ab aliis reprehendi possit: quia indecens est si reprehensibilis sit reprehensor: *Matth. 7. 5. Eiice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.*

Deinde cum dicit, *Unius uxoris virum*, instruit eum in speciali: et primo quantum ad se; secundo quantum ad multitudinem, ibi, *Filios habentem subditos.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quibus virtutibus ornetur; secundo a quo mens debet esse immunis, ibi, *Non vinolentum etc.* Omnis autem moralis virtus est primo circa passiones. Et sunt duo quae faciunt sanctitatem, scilicet castitas, et sobrietas: quia per delectationem, vel delectabilia carnis, maxime inquietatur anima. Et ideo primo ponit quod pertinet ad castitatem, dicens, *Unius uxoris virum.* Simile *ad Tit. 1.* In hoc autem discordia videtur esse inter Augustinum, et Hieronymum. Hieronymus enim dicit, quod hoc intelligitur post baptismum: quia si ante baptismum duas habuit uxores, vel unam primo, et aliam postea, non impeditur ab ordinatione, quia per baptismum omnia delentur. Augustinus, et Ambrosius contrarium dicunt: quia sive ante, sive post, si duas habuit, non ordinatur.

Et numquid baptismus non omnia delet? Respondeo sic, quoad peccata, non autem quoad irregularitatem, quae interdum etiam sine peccato incurritur ex sola ecclesiastica institutione. Sed matrimonium non est peccatum, etiam in paganis.

Sed quae est causa huius institutionis? Numquid non magis impeditur qui multas concubinas habet? Respondeo. Dicendum, quod hoc fit non propter continentiam tantum, sed propter repraesentationem sacramenti, quia sponsus Ecclesiae est Christus, et una est Ecclesia: *Cant. 6. 8. Una est columba mea.*

Secundo agit de sobrietate, dicens, *Sobrium: Ad Tit. 2. 12. Sobrie, et pie, et iuste vivamus in hoc saeculo.* Hic enim docet Episcopum, qui dicitur superintendens, ut vigilet: *Luc. 2. 8. Pastores autem erant vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.* Et ebrietas obstat vigiliis: *1. Petr. ult. 8. Sobrii estote, et vigilate.*

Tertio ordinat rationem, dicens, *Prudentem*: quia haec est regitiva omnium virtutum; et Episcopus eligitur, ut alios regat: *Matth. 10. 16. Estote pruden-*

tes: Matth. 24. 45. Quis putas est fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?

Consequenter ponit virtutes quae ordinant actiones exteriores: primo quantum ad se; secundo quantum ad alios. Quantum ad se dicit, *Ornatum, pudicum.* Ornatus est quando bene componitur in actibus, et dictis. Ornatus enim importat pulchritudinem, quae consistit in proportione. Unde tunc est ornatus quando agit, et loquitur ut decet: *Eccli. 44. 6. Homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes.* Hoc requiritur in Episcopo, quia per exteriora iudicamus de interioribus: *Eccli. 19. 27. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.* Quia praelatus ponitur in aspectu hominum, oportet quod sit ornatus: unde dicitur de Ambrosio, quod quosdam ordinare nolebat, quia dissolute incedebant. Item quandoque contingit quod occurrunt alicui aliqua turpia in aliis vel agentibus, vel dicentibus; et ad haec debet habere pudicitiam, ut verecundetur, si videat, vel audiat. Augustinus *in Regula ad monacos: Impudicus oculus impudici cordis est nuntius: Eccli. 7. 21. Gratia enim verecundiae illius super aurum.*

Deinde cum dicit, *Hospitalem, doctorem*, agit de Episcopo in comparatione ad alios. Imponitur autem Episcopo ut pascat oves, *Ioan. ult.* et *1. Petr. ult.* Et duplex est eleemosyna, scilicet corporalis, et spiritualis. Ergo debet in utraque pascere. Quantum ad primum dicit, *Hospitalem*, scilicet peregrinorum, et hospitum: *Rom. 12. 13. Hospitalitatem sectantes: Hebr. ult. 2. Hospitalitatem nolite oblivisci: Iob 31. 32. Ostium meum viatori patuit.* Quantum ad secundum dicit, *Doctorem: Ephes. 4. 11. Alios pastores, et doctores dedit.* Et hoc est officium proprium praelati: *Hierem. 3. 15. Dabo vobis pastores iuxta cor meum, et pascent vos scientia, et doctrina.*

Consequenter cum dicit, *Non vinolentum etc.* removet vitia opposita. Tria autem removet: unum quod pertinet ad concupiscentiam carnis, aliud ad iram, aliud ad cupiditatem. Quantum ad primum dicit, *Non vinolentum.* Minus dicit, et plus significat: *Ephes. 5. 18. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria:* quasi dicat, non gulosum, non luxuriosum. Quantum ad iram duo ponit. Primo quantum ad actum, cum dicit, *Non percussorem.* Docenter prohibet hoc post vina, quia ebrii de facili percutiunt. *Sed modestum*, idest patientem: *Philip. 4. 5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Psalm. 91. 15. Bene patientes erunt, ut annuntient.* Christus passus non percutiebat. Secundo quantum ad verba, cum dicit, *Non litigiosum: 2. Timoth. 2. 24. Servum Dei non oportet litigare: 1. Corinth. 11. 16. Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.*

Et hoc, quia Episcopi sunt successores Apostolorum, quos Christus instruxit ut pacem annuntiarent. Item in passione sua Christus dixit *Ioan. 14. 27. Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*, quantum ad res temporales dicit, *Non cupidum:* quia ponitur iudex, et ordinator Ecclesiae, si sit cupidus, de facili declinat a iustitia: *Exod. 23. 8. Ne accipias munera, quae excaecant etiam prudentes, et subvertunt verba iustorum.* Sed heu: *Hierem. 6. 13. A maiore usque ad minorem, omnes avaritiae student.*

LECTIO II.

Sed suae domui bene praepositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli. Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.

Supra ostendit Apostolus, qualis debet esse Episcopus secundum se; hic ostendit qualis debet esse in comparatione ad multitudinem: et primo quoad multitudinem domesticae familiae; secundo quoad multitudinem Ecclesiae, ibi, *Non neophytum*; tertio quoad multitudinem infidelium, ibi, *Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.* Item primo ostendit qualis debet esse in comparatione ad familiam domesticam; secundo rationem huius assignat, ibi, *Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit?* Item primo ostendit quod ab Episcopo requiritur gubernatio debita familiae; secundo bona instructio filiorum, ibi, *Filios habentem subditos cum omni castitate.* Dicit ergo: Oportet Episcopum bene praeesse domui, idest familiae suae, ut eam bene gubernet. Bona autem gubernatio non solum est acquisitio divitiarum, quia ea non sunt finis oeconomiae, sed instrumenta; sed finis eius est recta vita: *Eccli. 44. 6. Pacificantes in domibus suis.* Specialiter autem in domestica familia praecipui sunt filii; et ideo dicit de eis specialiter: *Filios habentem subditos*, idest quod suis filiis dominetur, non emollitus ex teneritudine amoris, quam quandoque extendit ad filios. Inter alia autem quae requiruntur in filiis Episcoporum, quos habuerunt antequam essent Episcopi, requiritur quod sint casti: et ideo subditur, *Cum omni castitate:* quia mala eorum vita esset testimonium contra parentem, et praelatum: *Eccli. 10. 2. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius; et qualis rector civitatis, tales et habitantes in ea: Sap. 4. 6. Ex iniquis enim omnes filii qui nascuntur, testes sunt nequitiae adversus parentes in interrogatione sua.* Secunda ratio est, quia ad domum Episcopi concurrit populus; ideo oportet eos esse castos: contra illud *1. Reg. 2.* ubi filii Heli non casti corrumpebant mulieres venientes ad templum: unde et Heli a Domino est punitus.

Deinde cum dicit, *Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit*, dicti sui rationem assignat. Posset enim dici: Quid ad

Episcopum, quod bene regat familiam, cui imminet cura communis? Et ideo dicit: *Si quis autem domui suae*, propriae familiae, *praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit: Lucae 16. 10. Qui fidelis est in minimo, et in maiore fidelis est.* Contingit tamen frequenter quod aliqui non sunt bene regitivi in parvis domesticis, qui tamen bene regunt in maioribus. Sed quod dicit, *Nescit*, haec nescientia refertur ad negligentiam: nam qui parva negligit, de facili magna negligit; licet qui non curat de parvis, aliquando bene se habeat in maioribus.

Consequenter ostendit qualiter se habeat ad multitudinem Ecclesiae: in qua non debet esse novitius in fide, sed antiquus: unde dicit, *Non neophytum*, idest novam fidem habentem: *Act. 1. 29. Oportet eligere unum ex his qui nobiscum sunt congregati.* Item *Num. 11. 16. Congrega mihi septuaginta viros de senioribus, quos tu nosti quod senes sint populi, ac magistri; et duces eos ad ostium tabernaculi foederis etc.* Sed, sicut dicitur *Sap. 4. 8. senectus venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata.* Contingit enim quandoque quod in aliquibus novis superabundet gratia, et habeant simul cum aetate iuvenili morum senectutem: qui dispensative promoventur; sicut Ambrosius divina inspiratione. Unde hoc quod dicit hic, ad eos pertinet qui non solum aetate neophyti, sed et qui neophyti sunt perfectione. Et huius est ratio, *ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.* Quando enim aliquis de novo veniens ad fidem, et ad conditionem aliquam promovetur, reputat se aliis meliorem, et valde necessarium; quasi nisi ipse esset, non haberent unde provideretur Ecclesiae. Et dicit, *Diaboli*, quia ipse condemnatus fuit propter peccatum superbiae.

Deinde cum dicit, *Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt*, ostendit qualiter se habeat ad multitudinem infidelium, et ponit documenta. Primo ut sit bonae famae: *Coloss. 4. 5. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt: 1. Petr. 2. 12. Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam.* Et hoc necessarium est praelato, quia conversatio totius congregationis iudicatur ex praelato.

Sed contra. *2. Corinth. 6. 8. Per infamiam, et bonam famam.* Respondeo. Infamia insurgit quandoque ex culpa eius qui infamatur, et hanc prohibet hic; quandoque ex malitia detrahentium, et in hac oportet habere patientiam, et de hac loquitur Apostolus ibi. Sed hic loquitur de assumendo in Episcopum, qui, etsi sit bonus, et infamatur falso, debet patienter ferre. Secundo assignat rationem: unde subdit: *Ut non in opprobrium incidat.* Ubi tangit duplex periculum: scilicet ne fiat opprobriosus, et per hoc eius auctoritas minuatur, et per consequens auferatur audacia corrigendi: *Matth. 7. 5. Eiice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.* Secundo *ne incidat in laqueum diaboli*, quandoque scilicet impatienter sustinendo, per quod infamis concitetur ad odia, et desperet, et huiusmodi. Et quod praelatus sit odiosus laicis contingit, si negligit cultum divinae laudis: *Malach. 2. 8. Irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis.*

Deinde cum dicit, *Diaconos similiter pudicos*, ostendit pertinentia ad diaconos, quod in Graeco idem est quod ministri. In primitiva enim Ecclesia solum erant tres ordines, ut dicit Dionysius, scilicet Episcoporum, presbyterorum, et ministrorum; et non dividebantur per diversos gradus, sed omnia erant in uno ordine, propter paucitatem ministrorum, et propter novitatem Ecclesiae. Primo ergo ostendit quales debent esse secundum se; secundo quantum ad alios, ibi, *Mulieres similiter pudicas.* Item primo ostendit quales debent esse; secundo quomodo examinandi sunt, ibi, *Et hi autem probentur primum.* Item primo ostendit quales debent esse quantum ad eorum proprium corpus; secundo quantum ad res exteriores, ibi, *Non turpe lucrum sectantes*; tertio quantum ad alia, ibi, *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Item quantum ad corpus primo ostendit quoad totius corporis qualitates; secundo quantum ad oris refrenationem. Dicit ergo: Dico, quod Episcopi debent esse pudici: similiter oportet diaconos esse, quia contrarium pudicitiae facit ineptum ad spiritualia, quia deviat animum a spiritualibus, quem necesse est tales habere elevatum: *Isa. 52. 11. Mundamini qui fertis vasa Domini: Luc. 12. 35. Sint lumbi vestri praecincti.* Deinde ostendit quale debent esse in ore. Os servit locutioni, et gustui. Quantum ad primum dicit, *Non bilingues: Eccli. 28. 16. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos a gente in gentem.* Bilinguis est habens duas linguas. Non erunt tales diaconi ministri pacis. Quantum ad secundum dicit: *Non multo vino deditos: Proverb. 23. 29. Cui vae? cuius patri vae? cui rixae? cui foveae, cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? Isa. 5. 22. Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem.*

Deinde cum dicit, *Non turpe lucrum sectantes*, ostendit quomodo se habeant ad res exteriores. Non solum enim divertitur a iustitia quandoque propter cupiditatem lucri, sed etiam a veritate, dicentes quae non oportet. Et ideo prohibetur eis temporale lucrum, in quo intelligitur omne lucrum inhonestum. Sed quantum ad affectionem dicit: *Habentes mysterium fidei in conscientia pura:* et instruit eos primo quantum ad fidem; secundo quantum ad conscientiae puritatem: unde dicit, *Mysterium fidei*, non fidem, idest non tantum fidem simplicem, sed intelligentiam eius quod in fide occultum est. Mysterium enim idem est quod occultum: quia ministri debent scire non tantum ea de fide quae et populus intelligit; sed et mysteria, quia debent alios instruere: *1. Petr. 3. 15. Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quae in vobis est fide, et spe.* Item conscientiam puram, quia impura facit in fide errare: *supra 1. 25. Finis autem praecepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.*

Deinde cum dicit, *Et hi probentur primum, et sic ministrent*, ostendit quomodo examinentur. Posset enim dicere aliquis: Puto omnes bonos: hoc enim debet esse in tua reputatione. Sed quantum ad eorum promotionem omnes sunt examinandi: unde etiam ipsi examinantur: unde dicit: *Et hi probentur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes*, idest peccatum

mortale. Non autem intendit de peccato veniali: quia, ut dicitur *1. Ioan. 1. 8. si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Nec dicit: Qui habuerunt, sed *habentes*, idest qui sunt notabiles, et habent infamiae crimen. Alioquin hoc esset derogare clavibus Ecclesiae.

Deinde cum dicit, *Mulieres similiter pudicas*, ostendit qualiter se habeant ad alios: et primo ponit suam instructionem; secundo rationem, ibi, *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit qualiter se habeant ad uxores, quas habebant in primitiva Ecclesia, et loquitur pro statu illo; secundo quomodo ad filios, ibi, *Qui filiis suis bene praesint.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quales debent esse eorum uxores; secundo qualiter ipsi habeant se ad illas, ibi, *Diaconi sint unius uxoris viri.* In uxoribus eorum requirit quatuor, scilicet pudicitiam, modestiam, sobrietatem, et fidelitatem. Dicit ergo: *Similiter* sicut dixi de diaconibus, dico de mulieribus, quia oportet eas esse *pudicas: Eccli. 26. 19. Gratia super gratiam, mulier sancta, et pudorata.* Item modestas lingua, *Non detrahentes: Eccle. 10. 11. Quomodo si serpens mordeat in silentio, nihil eo minus habet qui detrahit.* Item *sobrias*, quod est maximum mulierum: *supra 2. 9. Similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia, et sobrietate.* Item *fideles*, vel Deo quantum ad veram fidem, vel viris suis.

Sed quae culpa est diaconi, si eius uxor est mala? Respondeo. Aliquis a ministerio repellitur non solum propter culpam, sed etiam propter aliquod impedimentum ministerii. Et ideo si praeter culpam eorum possent mulieres esse malae, tamen praestant impedimentum dupliciter. Primo quia cum malae sunt, indigent maiori cura; et per hoc earum viri minus vacarent ecclesiasticis ministeriis. Secundo quia viri depravantur ex uxoribus. Item esset in periculum, quia ministrorum Ecclesiae multi frequentant domos. Dixerunt autem Cataphrigae, quod ex quo inter diaconos agitur de mulieribus, mulieres possunt ordinari ad sacros ordines. Sed sciendum est quod in iure aliquae mulieres aliquando vocantur diaconissae, non quia habeant huiusmodi ordinem, sed propter aliquod ministerium Ecclesiae; sicut in Graeco dicitur diaconus quilibet minister.

LECTIO III.

Diaconi sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene praesint, et suis domibus. Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent, et multam fiduciam in fide quae est in Christo Iesu. Haec tibi scribo, fili Timothee, sperans me venire ad te cito. Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna, et firmamentum veritatis. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, praedicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

Supra ostendit Apostolus quales debent esse diaconi et eorum uxores; hic ostendit quomodo diaconi se habeant ad uxores, et ad filios, et familiam: et primo ponit documentum; secundo eius rationem, ibi, *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent.* Dicit ergo: Dixi, quod mulieres diaconorum sint pudicae: et si in uxoribus est pudicitia habenda propter eos, amplius in ipsis est necessaria; ut sint omnino a contactu mulierum immunes. Sed quia secundum hoc pauci essent ministri, concedit quod saltem sint unius uxoris viri: quia habuisse plures, est signum incontinentiae, et contra significationem sacramenti. Et inde est quod Dominus instituit matrimonium unius ad unum. Unde et prima uxor benedicitur, non secunda. Deinde monet qualiter se habeant ad filios, dicens: *Qui filiis suis bene praesint*, scilicet bene erudiendo in disciplina bona, et bona vita: *Eccli. 7. 25. Filii tibi sunt? Erudi illos, et curva illos a pueritia illorum.* Consequenter hortatur eos bene praeesse toti domui, idest familiae, scilicet cum mansuetudine: *Eccli. 4. 35. Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, et opprimens subiectos tibi.* Et huius ponit rationem, dicens: *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent*; quasi diceret: Quod requiris ab Episcopis, rationabile est, quia ipsi sunt praelati. Sed quare a diacono, qui est minister? Respondet dicens: *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent:* et primo ostendit quod bonus usus huius ministerii est via ad maiorem dignitatem; secundo etiam quod est via ad vitam aeternam. Quantum ad primum dicit: *Qui enim bene ministraverint*, exercendo officium diaconi, quod enim est in Graeco diaconus, in Latino dicitur minister, *gradum bonum sibi acquirent*, idest promoveri merentur ad gradum altiorem: *Matth. 25. 21. Quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.* Et dicit *bonum*, quia supra eodem: *Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Nec tamen in hoc est eorum finis, sed cum hoc remunerationem habent a Deo: *Ioan. 12. 26. Volo ut ubi ego sum, illic sit et minister meus.* Et ideo dicit, *Multam fiduciam*, scilicet auxilii gratiae in praesenti, et gloriae in futuro; et hoc *in fide quae est in Christo Iesu*, idest per fidem Christi: *2. Corinth. 3. 4. Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum: Isa. 12. 2. Fiducialiter agam, et non timebo.*

Deinde cum dicit, *Haec tibi scribo*, ponit rationem omnium praedictarum monitionum; et primo excludit causam opinatam; secundo adstruit veram, ibi, *Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari;* tertio assignat rationem, ibi, *Quae est Ecclesia Dei vivi.* Circa primum sciendum est, quod posset Timotheus credere quod ex quo scripsit, de cetero eum non visurus esset; alias superfluum videretur eum litteris monere: et ideo dicit: *Haec tibi scribo, fili, sperans me venire ad te cito.* Et nominavit eum filium, quia sibi carissimus erat: *1. Corinth. 4. 17. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus.* Et dicit, *Sperans*, quasi non certus: *2. Ioan. 12. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam, et atramentum: spero enim me futurum apud vos, et os ad os loqui.* Scribo igitur, licet spem habeam, quia spes in longum protrahi potest: *Prover. 16. 1. Hominis est praeparare animum, et Domini linguam guber-*

nare. Et ideo dicit: *Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari: 1. Thessal. 2. 18. Sed satanas impedivit nos.* Ego igitur scribo, *ut si tardavero, scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari: Psalm. 67. 7. Habitare facit unius moris in domo.*

Deinde cum dicit, *Quae est Ecclesia Dei vivi*, assignat rationem quare sit sic conversandum in ea; et assignat rationem huius causae, quae est duplex, primo commendando ipsam Ecclesiam; secundo veritatem Ecclesiae, ibi, *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum.* Circa primum duo facit: quia primo commendat Ecclesiam ex parte eius cuius est Ecclesia; secundo ex veritate ipsius Ecclesiae, ibi, *Columna, et firmamentum veritatis.* Ex parte eius cuius est Ecclesia, quia est *Dei vivi*. Ecclesia dicitur quasi adunatio, quia in Ecclesia est adunatio fidelium: *Rom. 8. 30. Quos vocavit, hos et iustificavit.* Et adunantur in Deum: *Ioan. 17. 21. Ut et ipsi in nobis sint unum.* Et ideo dicit, *Quae est Ecclesia Dei*: et addit, *Vivi*, ad distinctionem aliorum deorum ad quos congregantur Gentes: nam hi sunt mortui; sed Deus Ecclesiae est vivus: *Ioan. 5. 26. Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.* Est ergo sic in ea conversandum ut spiritualiter vivamus: *Psalm. 92. 5. Domum tuam, Domine, decet sanctitudo.* Secunda ratio est ex veritate Ecclesiae. Naturale est enim homini ut desideret cognitionem veritatis, cum sit perfectio intellectus. Unde Augustinus dicit, quod beatitudo est finis hominis, quae nihil aliud est quam gaudium de veritate. Hoc innotuit Philosophis per creaturas, *Rom. 1.* sed in hoc vacillabant, quia non habebant certitudinem veritatis: tum quia erant corrupti erroribus; tum quia vix invenitur apud eos quod in veritate concordent. Sed in Ecclesia est firma cognitio, et veritas: unde dicit, *Columna: Eccli. 24. 7. Thronus meus in columna nubis: Exod. 26. 23. Columnas aureas super bases argenteas*: et dicitur aurea, quia in se sancta: *et firmamentum*, scilicet quantum ad alios, quia non possunt firmari in veritate nisi per Ecclesiae sacramenta: *Luc. 22. 32. Tu aliquando conversus, confirma fratres tuos: Psalm. 74. 4. Ego confirmavi columnas eius.* Quia igitur Ecclesia congregat in Deo, et dat cognitionem veritatis, debemus esse in ea.

Deinde cum dicit, *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum*, commendat veritatem Ecclesiae: et primo Christum, ad cuius manifestationem apparuit; secundo de eius exaltatione agit, ibi, *Assumptum est in gloria.* Commendat autem Christum dupliciter. Primo quantum ad naturam divinam; secundo quantum ad humanam, ibi, *Quod manifestatum est.* Dicit ergo: *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum*: quia sacramentum idem est quod sacrum secretum. Nihil autem tam secretum quam id quod in corde gerimus. Multo ergo magis quod in corde Dei, et secretum est, et sacrum: *1. Corinth. 2. 11. Quae sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei: Isa. 24. 16. Secretum meum mihi: Ibid. 45. 15. Tu es Deus absconditus.* Et hoc est Verbum Dei in corde Patris: *Psalm. 44. 2. Eructavit cor meum verbum bonum.* Hoc siquidem secretum est *sacramentum pietatis*. Secretum autem hominis aliquando est vanum: *Psal. 93. 11. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt.* Inquantum ergo est restaurativum mundi, est *pietatis*. Item *magnum*, quia est verus Deus, cuius magnitudinis non est finis. Hoc ergo secretum quod latet in corde Patris, factum est homo; et ideo describit ipsum secundo quantum ad naturam humanam: et primo quantum ad carnem; secundo quantum ad animam. Quantum ad primum dicit: *Quod manifestatum est in carne.* Sicut verbum quod latet in corde, manifestatur verbo sensibili: ita Verbum Dei in corde Dei latebat; sed in carne est manifestatum: *Ioan. 1. 14. Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Quantum ad animam dicit: *Iustificatum est in spiritu.* Hoc dupliciter exponitur. Primo ne credatur quod caro prius sit concepta, dicit quod non, quia *in spiritu*, idest per Spiritum sanctum conceptus est: *Matth. 1. 2. Quod enim ex ea natum est, de Spiritu sancto est*: et *Luc. 1. 35. Quod enim ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei*: et hoc quia *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Vel in Spiritu sancto humano, de quo *Matth. 27. 50. Emisit spiritum.* Et sic est manifestatum in carne, quod tamen est cum spiritu. Et dico spiritu iustificato, scilicet quia iustus est absque omni macula.

Deinde cum dicit, *Apparuit*, ostendit eius manifestationem: et primo factam angelis; secundo hominibus, ibi, *Praedicatum est Gentibus.* Dicit ergo sacramentum illud quod apparuit angelis; et excedit etiam cognitionem angelorum. Illud autem dicitur apparere, quod in potestate sua habet videri, et non videri, et non subest potestati videntis. Unde non dicitur, Lapis apparet mihi; sed Video lapidem. Si ergo angelus in sua natura, vel potestate haberet quod videret Verbum, non diceretur Verbum apparere sibi, sed quod ipse videret cum vellet. Et ideo dicit Apostolus, quod *apparuit angelis*, quia non in sua natura viderunt ipsum. Et verum est quod a principio apparuit angelis, quando ex conversione ad se, deificavit ipsos; sed quando est incarnatum, multa mysteria innotuerunt angelis quae non cognoverant antea. Et ideo dicit Beda, quod in nativitate apparuit angelis claritas, quae non antea in veritate visa est hominibus. Et hoc dupliciter. Primo quantum ad ministerium Apostolorum; secundo quantum ad cognitionem populorum, quibus manifestatur. Olim siquidem solis Iudaeis manifestabatur, sed nunc in Gentibus: et ideo dicit: *Praedicatum est Gentibus: Matth. ult. 19. Euntes ergo docete omnes Gentes: Psal. 45. 3. Annuntiate inter Gentes gloriam eius.* Et hoc efficaciter, quia *creditum est in mundo.* Et hoc Dominus orabat, *Ioan. 17.* Et hoc maxime mirum est quod per simplices, pauperes, et impotentes totus mundus est conversus: *1. Corinth. 1. 26. Non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles* Et hoc, *ut non glorietur omnis caro in conspectu eius, Ibid. 29.* Secundo manifestat quod sola veritas Dei hoc facit, quia *assumptum est in gloria.* Christus scilicet, quia manifestatus, assumptus est in caelis: *Marc. ult. 19. Dominus quidem Iesus, postquam locutus est eis, assumptus est in caelum: Philip. 2. 11. Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris.*

CAPITIS QUARTI

LECTIO PRIMA

Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis daemoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, et abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona est, et nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei, et orationem.

Superius instruxit Timotheum de pertinentibus ad ordinationem Ecclesiae in spiritualibus; secundo quantum ad documenta fidei, cultum Dei, et dispositionem ministrorum: hic instruit eum de ordinatione Ecclesiae quantum ad exteriora: et primo quantum ad cibos; secundo quantum ad statum hominum, et divitias, *cap. 6.* ibi, ***Quicumque sunt sub iugo servi dominos suos omni honore dignos arbitrentur.*** Item primo agit de usu ciborum; secundo de dispensatione ciborum, *cap. 5.* ibi, ***Viduas honora.*** Item primo excludit superstitiosam abstinentiam; secundo praefert pietatem abstinentiae licitae, ibi, ***Exerce te ipsum ad pietatem.*** Item primo pronuntiat falsam doctrinam de illicita abstinentia; secundo instruit eum haec proponere fratribus, ibi, ***Haec proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu.*** Item primo errorem manifestat; secundo excludit ipsum, ibi, ***Quos Deus creavit ad percipiendum.*** Item primo praenuntiat errorem futurum ex parte deceptorum; secundo ex parte decipientium, ibi, ***In hypocrisi loquentium mendacium.*** Item primo ponit auctorem denuntiationis; secundo fidei defectum, ibi, ***Quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide;*** tertio causam defectus, ibi, ***Attendentes spiritibus erroris.*** Dicit ergo: ***Magnum est pietatis sacramentum, quod... iustificatum est in spiritu,*** sed supra hoc sacramentum Spiritus sanctus aliquid praenuntiat futurum: ad eum enim pertinet revelare mysteria: *1. Corinth. 15.* et *Ioan. 16. 23. Quae ventura sunt, annuntiabit vobis.* Spiritus ergo praenuntiat prius secreta in corde Patris futura. Sed olim loquebatur in similitudinibus: *Num. 12. 6. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum: Osee 12. 10. Ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum.* Sed in novo testamento Spiritus sanctus manifeste dicit *Ioan. 16. 25. Et palam de Patre meo annuntiabo vobis.* Et praenuntiat defectum fidei futurum: unde dicit: ***In novissimis temporibus discedent quidam a fide.*** Novissimum tempus dicitur ultima aetas: quia nos sumus in quos fines saeculorum devenerunt. Tamen in hoc tempore, tanto amplius novissimum est, quanto magis propinquum novissimae diei. Et sicut in primitiva Ecclesia propter propinquitatem ad Christum, et sacramenta recenter instituta, fuit ferventissima fides; sic in novissimis temporibus, in comparatione ad tempus Apostolorum *discedent quidam a fide*, quia carnales erunt, sed magis in fine abundabunt errores: *Gen. 49. 1. Congregamini, ut annuntiem quae ventura sunt vobis novissimis diebus.* Causa defectus est duplex. Una ex parte diaboli seducentis: *2. Corinth. 11. 3. Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri* Et ideo dicit: *Attendentes spiritibus erroris*, scilicet daemonibus, quorum est officium in errorem mittere: *Ioan. 8. 44. Mendax est, et pater eius: 3. Reg. ult. 22. Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius.* Et dicit: *Spiritibus*, quia daemon maior multos habet ministros. Sed quomodo attendent eis? Numquid eos videbunt? Non; sed loquentur in eis. Et ideo addit secundam causam, scilicet falsam doctrinam. Et secundum Glossam, dicit hic falsos doctores, daemones; nec immerito: sicut enim boni homines interdum dicuntur angeli; sic isti propter excellentem malitiam daemones dicuntur: *Ioan. 6. 71. Nonne ego duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Ex parte decipientium est duplex causa. Una, eorum falsitas; alia, perversitas conscientiae eorum. Quantum ad primum dicit, *Daemoniorum*, idest hominum a daemone possessorum: et horum, dico, *loquentium mendacium: Hier. 23. 26. Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui?* Et nota, quod per mendacium simplex absque pallio apparentiae non posset aliquis decipere quempiam. Et ita hi neminem possent fallere, nisi praetenderent aliquod pallium vel bonae intentionis, vel simulationis, vel falsae auctoritatis: *Ephes. 5. 6. Nemo vos seducat inanibus verbis: 2. Timoth. 3. 5. Habentes quidem speciem pietatis*, idest fictam pietatem. Et *daemoniorum*, dico, *habentium conscientiam cauteriatam.* Cauterium est corruptio in carne per ignem, ex qua egreditur continue putredo. Ita ex igne perversae voluntatis, irae, odii, concupiscentiae, ulceratur conscientia, et daemoniorum egreditur falsa doctrina: *Ad Titum 1. 15. Coinquinatae sunt eorum mentes.*

Deinde ostendit quae sit ista falsa doctrina, et tangit haeresim Manichaeorum, qui damnant matrimonium, contra illud *Matth. 19. 6. Quos Deus coniunxit, homo non separet: 1. Corinth. 7. 36 Mulier non peccat, si nubat.* Item Manichaei prohibent usum ciborum, idest mandant abstinere a cibis. Abstinere autem a cibis potest quis licite, intentione domandi carnem, sicut Timotheus abstinebat a vino; vel propter scandalum, sicut dicit Apostolus *1. Corinth. 8. 13. Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in aeternum.* Item illicite. Uno modo propter legis praeceptum, quasi legalia adhuc essent servanda, contra quod loquitur *ad Galat. 2.* alio modo secundum haeresim Manichaeorum, non quia prohibitum lege, quam damnant, sed quia dicunt quod in carnibus, ovis, et vino, et huiusmodi, idest in aliqua talium particula, divina natura est commixta; quod non potest de Deo putari. Non videtur autem hoc dicere de cibis legalibus, quia dicit, *In novissimis diebus*, sed de prohibitis a Manichaeis. Et istos Manichaeos daemones vocat, quia inter omnes haereses plus dant diabolo de honore: quia ponunt eum principium ex aequo cum Deo bono, ponentes eum principium Vi-

sibilium. Improbat autem Apostolus hanc erroneam doctrinam dupliciter: scilicet ex intentione Dei creantis cibos; secundo ex conditione creaturae, ibi, *Omnis creatura Dei bona est.* Dicit ergo, quod praecipiunt abstinere, et hoc contra intentionem Dei, qui *creavit eos ad percipiendum: Genes. 1.* et *9. 3. Sicut olera virentia dedi vobis omnia.*

Sed dicis: Numquid plantae propter animalia, et animalia propter homines? Respondeo. Dicendum est, quod sic secundum etiam Philosophum *in 1. Pol.* quia imperfectum ordinatur ad perfectius. Et ideo sicut in generatione est multiplex perfectio, primo scilicet plantarum, deinde animalium, et ultimo humana, ita in usu rerum: et ideo *ad percipiendum, sed cum gratiarum actione: 1. Thessal. ult. 18. In omnibus gratias agite,* quia scilicet concessa sunt vobis a Deo: *Psalm. 21. 17. Edent pauperes, et saturabuntur.* Et subdit, *Fidelibus,* quia illi qui percipiunt cum gratiarum actione, sunt fideles. Nullus enim potest gratias agere Deo in eo quod illicitum est. Stultus enim est qui agit gratias de fornicatione Deo, quia Deus non est auctor malorum. Ergo ille gratias agit qui habet hoc quod usus ciborum sit licitus. Et hoc quidem innotescit per fidem solam: et ex ista ratione dicit, *Fidelibus.*

Deinde cum dicit, *Qui cognoverunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona est,* improbat errorem ex conditione creaturae: et primo proponit creaturam esse bonam secundum se; secundo quantum ad usum. Dicit ergo: *Omnis creatura Dei est bona,* scilicet in sua natura: *Genes. 1. 31. Vidit Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona.* A bono enim auctore nihil est nisi bonum. Sed quia multa sunt in se bona, quorum tamen usus non est bonus; ideo probat omnem creaturam esse bonam, non solum in se, sed et quantum ad usum: et primo ponit intentum; secundo probat, ibi, *Sanctificatur enim per verbum Dei.* Dicit ergo: Nihil reiiciendum est, scilicet ex debito divinae legis, quamvis ex alia causa: sicut venenum comedere, inquantum cibus, non est peccatum; sed reiiciendum est, inquantum est mortiferum. Similiter nec alii cibi, inquantum res tales sunt, non sunt reiiciendi, sed inquantum incitant ad lasciviam. Ergo secundum discretionem rationis, et ordinationem caritatis, non sunt reiiciendi: *Matth. 15. 17. Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem.*

Quare ergo aliqui cibi in veteri lege sunt prohibiti? Augustinus ponit rationem contra Faustum. Quia in illo statu, non solum per verba, sed etiam per acta praefiguratus est Christus. Et ideo in cibis, vestibus, et sacrificiis fuerunt figurae futuri status. Non ergo prohibentur secundum se, sed quia immundorum figurae sunt; sicut porcus est signum immundae vitae, et ideo prohibitio carnis eius est signum quod in lege Christi est prohibita omnis immunditia. Et est exemplum Augustini. Hoc nomen Fatuus potest considerari secundum quod est vox composita ex litteris, et sic est bona; vel inquantum signum, et significativa talis rei, et sic mala est, et prohibita. Omnis ergo creaturae usus secundum se est bonus. Cuius ratio est, quia si esset malus, hoc non posset esse nisi inquantum diabolus post peccatum hominis accepisset potestatem super eos: quia ex quo homo peccavit, accepit in hominem potestatem, et in ea quae sunt eius. Sed per Christum est ablata haec potestas, et haec vocatur sanctificatio: unde omnia quaecumque benedicimus, exorcizantur primo; et ideo dicit: *Sanctificatur enim per Verbum Dei,* idest per Christum qui omnes sanctificat: *Ioan. 17. et per orationem* fidelium: *Iacob. ult. 19. Multum valet deprecatio iusti assidua.*

LECTIO II.

Haec proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, enutritus verbis fidei, et bonae doctrinae, quam assecutus es. Ineptas autem, et aniles fabulas devita. Exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est; pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae quae nunc est, et futurae. Fidelis sermo, et omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus, et maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator omnium hominum, maxime autem fidelium.

Supra reprobavit superstitiosam ciborum abstinentiam; hic mandat Timotheo ut doctrinam praemissam proponat fidelibus: et primo ostendit quid debet proponere; secundo quid debet vitare, ibi, *Ineptas autem, et aniles fabulas devita.* Proponit ergo duas rationes quare debet proponere praemissa: unam ex commisso sibi officio; secundam ex eius educatione. Dicit ergo: *Haec,* quae dixi supra, scilicet quod *omnis creatura est bona,* et quod *nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur, proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu.* Timotheus enim constitutus erat in officio ministerii Christi: quia omnes habentes officium praedicandi, et regendi, constituuntur ministri Christi: *1. Corinth. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Ille autem est bonus minister qui sequitur intentionem domini sui; Christus autem hoc docuit *Matth. 15. 20. Nihil quod intrat in os, coinquinat.* Et ideo hoc officium requirit illud docere. Item ipsa educatio hoc requirit: *Prov. 22. 6. Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.* Et ideo inconveniens est quod aliqui nutriti veritate doctrinae, recedant ab ea. Unde recedens a doctrina, qua Ecclesia suos parvulos instruit, non est bonus minister Christi; et ideo dicit: *Enutritus verbis fidei, et bonae doctrinae.* Verbum enim Dei est spirituale nutrimentum quo sustentatur anima, sicut corpus per cibum: *Matth. 4. 4. Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Hoc verbum fidei instruit primo circa credenda; et sic dicit, *Enutritus verbis fidei:* secundo circa agenda, et sic subiungit, *Et bonae doctrinae.* Vel fidei verbum: quod et simplices habent; et bonae doctrinae, quod spirituales magistri.

Deinde cum dicit, *Ineptas autem, et aniles fabulas devita,* ostendit quid vitandum sit, quia fabulae ineptae, et inanes. Fabula enim, secundum Philosophum, est composita ex miris: et fuerunt in principio inventae, ut dicit Philosophus *in Poetica,* quia intentio hominum erat ut inducerent ad acquirendum virtutes, et vitandum vitia. Simplices autem melius inducuntur re-

praesentationibus quam rationibus. Unde in miro bene repraesentato videtur delectatio, quia ratio delectatur in collatione. Et sicut repraesentatio in factis est delectabilis, ita repraesentatio in verbis: et hoc est fabula, scilicet dictum aliquod repraesentans, et repraesentando movens ad aliquid. Antiqui enim habebant aliquas fabulas accommodatas aliquibus veris, qui veritatem occultabant in fabulis. Duo ergo sunt in fabula, quod scilicet contineat verum sensum, et repraesentet aliquid utile: item quod conveniat illi veritati. Si ergo proponatur fabula quae non potest repraesentare aliquam veritatem, est inanis; sed quae non proprie repraesentat, est inepta, sicut fabulae de Thalmuth.

Deinde cum dicit, *Exerce autem teipsum ad pietatem*, exclusa superstitiosa abstinentia, hic comparat abstinentiam virtuosam aliis virtutibus. Et sciendum est, quod iste Timotheus erat homo valde abstinens: unde dicit *infra 5.* quod modico vino utatur: et forte ut sit solicitus de his quae ad misericordiam pertinent: quia qui non parcunt sibi, frequenter nec aliis parcunt. Et ideo inducit eum ut pietatem praeferat abstinentiae: et primo inducit eum ad pietatem; secundo praefert eam abstinentiae, ibi, *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est*; tertio confirmat quoddam dictum, ibi, *Promissionem habens vitae quae nunc est, et futurae*; quarto dat formam docendi pietatem, ibi, *Praecipe haec, et doce.* Dicit ergo: *Exerce teipsum ad pietatem.* Pietas est per quam parentibus, patriaeque benevolentiae officium impendimus; sicut religio per quam cultum debitum Deo exhibemus. Pietas enim importat quamdam affectionem ad suum principium. Principium autem generationis est pater, et patria. Et ideo oportet quod homo circa eos sit benevolus. Pater autem omnium est Deus: *Malach. 1. 6. Si ego pater, ubi est honor meus?* Et ideo nomen pietatis est derivatum ad cultum Dei, ut dicit Augustinus *4. de civitate Dei.* Unde eusebia est idem quod pietas: *Iob 28. 28. Ecce pietas, ipsa est sapientia* secundum aliam translationem, ubi nostra sic habet: *Ecce timor Domini, ipse est sapientia: Ad Titum 1. 1. In agnitione veritatis, quae est secundum pietatem.* Sed quantum ad terrenam pietatem, competit pietati ut homo sit benevolus compatriotis; sed quantum ad Christianam pietatem requiritur ut homo omnibus hominibus sit benevolus, quia omnes sumus eiusdem patriae. Et ideo pietas sumitur pro misericordia. Cum ergo dicit, *Exerce teipsum ad pietatem*, potest accipi secundum quod pertinet ad cultum Dei, et ad opera misericordiae exhibenda. Glossa: *Ad pietatem, idest ad cultum omnipotentis Dei, et opera misericordiae.* Et dicit: *Exerce*, non Fac: quia exercitium dicit promptitudinem: et hoc ideo, quia exercitatus facit levius, delectabilius, et stabilius: *Proverb. 24. 27. Diligenter exerce agrum tuum.*

Deinde cum dicit, *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est*, praefert eam abstinentiae: et primo ostendit ad quid valet exercitatio corporalis; secundo ad quid pietas, ibi, *Pietas autem ad omnia utilis est.* Corporalis exercitatio ieiunii, et huiusmodi, in sua natura non sunt bona, sed poenalia; et si homo non peccasset, nihil horum fuisset; sed sunt bona medicinalia. Sicut enim reubarbarum est bonum, inquantum relevat a cholera, sic et ista inquantum comprimunt concupiscentias. Ergo ad istud modicum sunt utilia: *1. Corinth. 11. 27. Castigo corpus meum, et in servitutem redigo: Col. 3. 5. Mortificate membra vestra, quae sunt super terram.* Et ideo si homo esset in statu in quo non posset peccare, non indigeret ieiunio, et huiusmodi. Unde Chrysostomus *super illud Matth. 16. 13. Venit Iesus in partes Caesareae Philippi*, dicit: *Ioannes purus homo indigebat medicina ieiunii; Christus Deus erat, et non purus homo; et ideo huiusmodi non indigebat.* Ergo ad modicum utilis est: quia tantum ad morbum peccati carnalis, non spiritualis: quia aliquando propter abstinentiam homo iracundiam, inanem gloriam, et huiusmodi incurrit.

Deinde cum dicit, *Pietas autem ad omnia utilis est*, praefert abstinentiae pietatem: et accipitur hic utroque modo, scilicet pro cultu Dei, et misericordia. Et *est ad omnia utilis*, quia ad omnia peccata delenda: *Eccli. 3. 33. Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis.* Item ad bona promovenda: *Eccli. 17. 18. Eleemosyna hominis quasi sacculus cum ipso.* Item promeretur specialem Dei misericordiam: *Matth. 5. 7. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Et ideo ad hoc designandum Dominus *Matth. 25.* specialiter commemorat opera misericordiae. Quod probat subdens: *Promissionem habens vitae quae nunc est, et futurae.* In praeceptis enim decalogi unum solum invenitur quod pertinet ad pietatem, scilicet honorare patrem, et matrem, et sub illo continentur omnia praecepta ad quodcumque beneficium impendendum proximo; et hoc est solum praeceptum inter ea quae sunt ad proximum, habens promissionem, scilicet, *Ut sis longaevus super terram, Exod. 20. 12.* Et Apostolus hic interpretatur Longaevus, secundum vitam praesentem, et futuram. Unde dicit: *Vitae quae nunc est, est futurae: Prov. 3. 16. Longitudo dierum in dextera eius.*

Sed tunc est quaestio: quia aliquando invenitur aliquis pietatem sequens, qui tamen non est longaevus. Respondeo. Sicut dicit Philosophus, haec bona temporalia intantum sunt bona, inquantum utilia ad felicitatem. Unde si quis haberet tantum de temporalibus quod propter ipsa impediretur a bono virtutis, et felicitatis, hoc non esset sibi ad bonam fortunam, sed ad malam, ut dicitur *10. Ethic.* Et longitudo vitae est unum de temporalibus, intantum bonum, inquantum coadiuvat ad virtutem. Aliquando autem est occasio ad peccandum: et ideo Deus aliquando subtrahit eam homini, non quia deficiat a promissione, sed quia dat quod melius est: *Sapient. 4. 11. Raptus est, ne malitia immutaret intellectus eius.*

Alia est quaestio: quia Apostolus praefert pietatem corporali exercitationi, quia habet spem vitae praesentis, et futurae. Sed numquid corporalis exercitatio non habet spem? Alias ieiunans non mereretur vitam aeternam. Respondeo. Quando duae virtutes sunt, et una continet aliam, illud quod est superioris virtutis per se, competit per accidens inferiori. Virtus autem cui competit per se mereri vitam aeternam, est caritas; cuius proprius, et immediatus effectus est pietas. Et ideo secundum propriam rationem attingit ad merendam vitam aeternam; abstinentia autem non nisi in-

quantum ordinatur ad caritatem, et pietatem: quia si ieiunans non refert hoc ad dilectionem Dei, non meretur vitam aeternam.

Tertia quaestio est: quia dicit hic Ambrosius in Glossa: *Omnis summa disciplinae Christianae in misericordia, et pietate est; quam aliquis sequens, si lubricum carnis patiatur, sine dubio vapulabit, non tamen peribit.* Ubi primo est dubium de prima eius parte, quia misericordia, et pietas immediate ordinatur ad caritatem, in qua est summa Christianae religionis. Respondeo. Quorumdam fuit opinio, sicut Augustinus dicit *de Civ. Dei*, quod exercentes pietatis opera, quantumcumque faciant peccata carnalia, finaliter non poreunt aeternaliter, et ad hoc est auctoritas ista: item quod habetur *Matth. 25.* ubi damnandis solum improperat defectum misericordiae; ergo debetur poena aeterna solum immisericordibus. Augustinus autem dicit contrarium: quia Apostolus dicit *Galat. 5. 27. Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Quantumcumque enim exercitetur quis in misericordia, si in morte est in peccato mortali, non intrabit in regnum. Ad opposita dicendum est, quod non est misericors, qui sibi non miseretur, secundum illud *Eccli. 30. 24. Miserere animae tuae, placens Deo*: et hoc fit, si homo coniungatur Deo per amorem, alias non est misericors. Ad illud Evangelii respondet Augustinus, quod non quicumque peccat, detruditur in infernum statim, quia remanet ei locus poenitentiae; sed ille detruditur qui finaliter moritur in peccato, et pertinet poenitentia ad misericordiam.

Sed quid dicit: *Si lubricum carnis patiatur?* Respondeo. Dicendum est, quod loquitur de lubrico mortali. Et quod dicit, *Non peribit*, licet hoc non sit ex condigno, tamen est ex congruo, inquantum disponitur animus ad bonum: unde Dominus post lapsum hominem reparat. Et hoc praecipue videtur esse in pietate: quia homo bene faciendo aliis, inducit alios ad orandum pro se, et Dominus donat aliquando veniam peccatoribus, precibus sanctorum, inquantum impetratur eis venia peccatorum, et donum gratiae: quia homo potest mereri ex congruo alteri primam gratiam; alias pro nihilo oraret Ecclesia pro peccatoribus.

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo*, ostendit quod promittitur nobis futura vita: et primo ostendit hoc ex labore sanctorum; secundo ex eorum spe, ibi, *Quia speramus in Deum vivum*; tertio ex benignitate Dei, ibi, *Qui est Salvator omnium hominum.* Dicit ergo: *Sermo*, quod scilicet pietas habet promissionem, *est fidelis*: quod supra expositum est. Et quare? *In hoc enim*, idest propter hoc ut consequamur vitam aeternam, *laboramus: 2. Tim. 2. 6. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.* Item ut benefaciamus, licet mala sustineamus: unde dicit: *Benedicimus, et maledicimur; Iac. 1. 4. Patientia opus perfectum habet:* et *Rom. 5. 4. Patientia probationem operatur.* Et sustinemus propter spem vitae: *quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator*, vitae praesentis, et futurae. Item ex officio Dei, cuius est salvare: *Isa. 43. 11. Non est absque me salvator.* Et ideo incarnatus est Deus, et vocatus est Iesus: *Matth. 1. 21. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum:* et Iesus idem est quod Salvator, quia salvat salute corporali quoad omnes; et ideo dicit, *Omnium hominum:* item spirituali quoad bonos; ideo dicit, *Et maxime fidelium.*

LECTIO III.

Praecipe haec, et doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat; sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate. Dum venio, attendo lectioni, exhortationi, et doctrinae. Noli negligere gratiam quae in te est, quae data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii. Haec meditare, in his esto; ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi, et doctrinae: insta in illis. Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. Seniorem ne increpaveris; sed obsecra ut patrem, iuvenes ut fratres, anus ut matres, iuvenculas ut sorores in omni castitate.

Superius Apostolus hortatus est Timotheum ad pietatem: hic dat ei formam docendi pietatem: cui primo iniungit ut pietatem doceat; secundo quomodo sit idoneus ad docendum, ibi, *Nemo adolescentiam tuam contemnat;* tertio quomodo diversos diversimode doceat, ibi, *Seniorem ne increpaveris.* Doctrina vero pietatis in duobus consistit, scilicet in agendis, et credendis. Agenda autem non solum debent instruere, si sunt auctoritatem habentes, sed etiam praecipere; et ideo dicit: *Praecipe haec: Tit. 2. 15. Argue enim cum omni imperio.* Quantum ad credenda dicit, *Et doce: Matth. ult. 19. Docete omnes gentes: Iob 4. 3. Ecce docuisti plurimos.*

Deinde cum dicit, *Nemo adolescentiam tuam contemnat*, ostendit quomodo possit esse idoneus ad praedicta: et primo ad praecipiendum; secundo quomodo ad docendum, ibi, *Dum venio, attende lectioni.* Circa primum duo facit: quia primo docet quomodo debet excludere contemptum; secundo manifestat per quid excludendum sit, ibi, *Sed exemplum esto fidelium.* Praeceptum efficaciam non habet nisi per auctoritatem praecipientis; et ideo quando auctoritas contemnitur, praeceptum frustratur; quod maxime fit in adolescentia, quia tales non creduntur prudentes esse. Unde, secundum Philosophum, nemo iuvenes eligit duces. Et ideo dicit: *Nemo adolescentiam tuam contemnat;* quasi dicat: Licet sis iuvenis, mores tamen repraesentent senectutem: *Tob. 1. 4. Cum esset iunior omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile gessit in opere.* Deinde ostendit quomodo excluditur contemptus, dicens: *Sed esto exemplum fidelium*, ut scilicet talem exhibeas te, ut sis exemplum faciendi quod verbo doces.

Et notandum, quod in his in quibus praelatus est exemplum, est multiplex differentia. Quaedam enim ordinantur ad proximum, quaedam ad Deum, quaedam ad se. Quantum ad proximum dicit: *Exemplum esto fidelibus*, ut scilicet quod verbo praecipis, impleas opere: *1. Petr. ult. 3. Forma facti gregis ex animo.* Et hoc in locutione: unde dicit, *In verbo*, scilicet ponderato, ordinato, et circumspecto: *Coloss. 4. 6. Sermo*

vester semper in gratia sale sit conditus: *1. Petr. 4. 11. Si quis loquitur, quasi sermones Dei*. Item *in conversatione* exteriori, ut sicut excellit loco, et dignitate; ita et honesta conversatione: *1. Petr. 2. 12. Conversationem vestram inter gentes habentes bonam: Matth. 5. 16. Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est*. Quantum ad Deum ordinatur caritas, quae perficit affectum: unde dicit, *In caritate*: *1. Corinth. 13. 1. Si linguis hominum loquar, et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens*: *Coloss. 3. 14. Super omnia caritatem habentes*. Item per fidem, quae illuminat intellectum: unde dicit, *In fide*: *Hebr. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo*. Quod specialiter competit praelatis, qui sunt custodes fidei. Unde *Luc. 22. 32.* specialiter Dominus orat pro fide Petri, dicens: *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua*. Quantum ad se, vitam, et mentem ordinat castitas: quia indecens est nimis ut vita ministrorum discordet a vita domini: *Eccli. 10. 2. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius*. Christus autem sic castitatem dilexit ut de virgine vellet nasci, et ipse eam servavit; ideo sequitur, *In castitate*.

Deinde cum dicit, *Dum venio, attende lectioni*, ostendit quomodo sit idoneus ad docendum: et primo facit hoc, secundo assignat rationem praemissae monitionis, ibi, *Noli negligere gratiam quae in te est*. Per duo autem est idoneus ad docendum, scilicet per lectionem, in qua acquirit scientiam, et per exercitium, in quo efficitur promptus: et ideo dicit: *Dum venio, attende lectioni*, scilicet librorum sanctorum: *1. Mach. 12. 9. Habentes solatio libros sanctos*: *Ioan. 5. 39. Scrutamini Scripturas*. Et hoc significatur *Exod. 25.* ubi dicitur, quod semper in arca Domini debebant esse vectes in circulis, et circuli in angulis; quasi semper parati ad portandum. Ad exercitium autem necessaria est exhortatio nostra quantum ad agenda, doctrina quantum ad cognoscenda: ideo addit: *Exhortationi, et doctrinae*: *Hier. 3. 15. Dabo vobis pastores iuxta cor meum, et pascent vos scientia, et doctrina*.

Deinde cum dicit, *Noli negligere gratiam quae in te est*, ponit rationem monitionis praemissae: et primo ponit causam ex dono suscepto; secundo causam ex praemio expectato, ibi, *Attende tibi, et doctrinae*. Item primo ponit rationem; secundo ostendit quomodo quod in ratione continetur, impleri potest, ibi, *Haec meditare*. Dicit ergo: *Noli negligere gratiam quae in te est*; quasi dicat: Immo attende: quia qui recipit gratiam, non debet in ea negligens esse, sed ex ea fructificare debet: *Matth. 25.* servus abscondens in terra pecuniam, punitur propter negligentiam. *Noli ergo negligere gratiam quae in te est*. Per hoc intellige vel dignitatem episcopalem, vel donum scientiae, vel prophetiae, vel miraculorum: quorum nihil debet negligi: *2. Corinth. 6. 1. Ne in vanum gratiam Dei recipiatis*. Dico gratiam *quae data est tibi per prophetiam*, idest per divinam inspirationem. Nam in primitiva Ecclesia, ubi pure, et propter Deum electiones fiebant, nullus assumebatur ad Episcopatum nisi per electionem divinam, sicut electus est Ambrosius, et Nicolaus. Et hanc inspirationem vocat hic prophetiam. Unde Glossa dicit: *Idest per sanctorum electionem: quia sancti non eligebant quem a Deo non sciebant electum*. Item Apostolus praevidebat hunc profuturum esse populo: *Prov. 29. 18. Cum prophetia defecerit*, idest talis modus electionis, *dissipabitur populus*. Et quomodo? *Cum impositione manus presbyteri*: alia littera habet, *Manuum presbyterii*. Et sicut dictum est, nomina presbyteri, vel Episcopi sunt promiscua: quia sacerdotes, et presbyteri, idest Episcopi, erant qui recipiebantur cum manus impositione: *Num. 27. 18. Voca Iosue, et impone manum tuam super eum*. Dominus etiam imposuit manum pueris, ut dicitur *Matth. 19.* Item Apostoli septem diaconibus, *Act. 6.* Et ideo ordinandis in Episcopos imponuntur manus.

Sed quaestio est. Cum Episcopus debeat ordinari a tribus, quare hic dicitur singulari numero, *Presbyteri?* Respondeo. Hoc ideo dicit, quia etsi conveniant multi, tamen unus est principalis, et alii coassistentes. Tamen potest dici, quod tunc haec constitutio nondum erat, et tunc pauci erant Episcopi, qui non poterant congregari. Alia littera habet, *Presbyterii*, idest illorum qui sibi imposuerunt manus, non inquantum homines, sed inquantum presbyteri. Et haec impositio significat collationem gratiae: non quod ministri dent gratiam, sed quod significant gratiam datam a Christo. Unde illorum est solum qui sunt ministri Christi; et ideo dicit, *Presbyterii*, vel *presbiteri*: quia manus impositio alia est quae fit a diaconibus, et alia quae fit a presbyteris.

Deinde cum dicit, *Haec meditare*, ostendit quomodo impleatur quod dictum est, ut scilicet continue meditetur ea quae spectant ad officium suum: *Hebr. ult. 17. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri*. *Haec ergo meditare*, idest frequenter cogita quae sunt ad curam gregis tui; *in his esto*; idest tota virtus tua sit ad hoc. Et quare? *Ut profectus tuus manifestus sit omnibus*: *Luc. 11. 33. Nemo accendit lucernam, et in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum*: *Philipp. 4. 5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus*. Et haec debet servare propter praemium expectatum: propter quod subdit dicens: *Attende tibi, et doctrinae*. Aliqui sic attendunt doctrinae quod sui curam negligunt; sed Apostolus dicit, quod primo attendat sibi, et postea doctrinae: *Eccli. 30. 24. Miserere animae tuae, placens Deo*. Unde Iesus coepit facere, et docere. *Insta in illis*, idest instanter exerce: *2. Tim. 4. 2. Insta opportune*. Et fructus erit ex hoc copiosus: quia *hoc faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt*. Et hoc est magnum: *Iac. 5. 20. Qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam suam a morte*: *Dan. 12. 3. Qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates*. Unde doctoribus debetur praemium aureolae.

Deinde cum dicit, *Seniorem ne increpaveris*, ostendit quomodo diversimode diversis suam doctrinam debet tradere; et ponit duas diversitates: unam secundum aetatem, aliam secundum sexum. Secundum aetatem primo quantum ad viros; secundo quantum ad feminas, ibi, *Anus ut matres*. Dicit ergo: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem*: *Levit. 19. 32. Honora personam senis*. Et ideo non sunt mordaciter increpandi, sed obsecrandi: *1. Pet. 5. 1. Seniores qui in vobis sunt obsecro consenior*. Et si Petrus senior hoc faciebat, quanto magis iuvenis hoc debet?

Sed contra. *Isa. 65. 20. Puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.* Respondeo. Dicendum est, quod senex propter excedentem malitiam perdit honorem senectutis, et tunc increpandus.

Iuvenes ut fratres: Matth. 23. 8. Omnes vos fratres estis: Ezech 34. 4. Cum austeritate imperabatis eis. Ex parte feminarum est differentia aetatum: quia *anus ut matres*, maxime quae non sunt iuvenes: *Infra 5. 3. Viduas honora. Iuvenculas ut sorores*, ex amore caritatis. Et hoc *in omni castitate:* quia amor spiritualis ad mulieres, nisi cautus sit, degenerat in carnalem; ideo in his quae ad iuvenculas pertinent, adhibenda est castitas: et ideo Apostolus addit hoc. Unde Papa scribens eis, dicit, *Dilectis in Christo;* sed viris simpliciter dicit, *Dilectis filiis.*

CAPITIS QUINTI

LECTIO PRIMA

Viduas honora quae vere viduae sunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. Quae autem vere vidua est, et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus, et orationibus nocte et die. Nam quae in deliciis est, vivens mortua est. Et hoc praecipe, ut irreprehensibiles sint. Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.

Supra instruxit Timotheum de usu ciborum, et de abstinentia; hic instruit eum de dispensatione ciborum, quae fit spiritualibus personis, scilicet quae dispensabantur viduis, et doctoribus. Primo ergo instruit eum de viduis; secundo de doctoribus, ibi, *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur.* Circa primum primo ostendit quando viduis, et doctoribus sunt ministranda alimenta per Ecclesiam; secundo qualis vidua sit eligenda, ibi, *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum.* Item primo ostendit qualibus viduis sit subveniendum; secundo manifestat quod dixit, ibi, *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet; discat primum domum suam regere;* tertio ostendit rationem dictorum, ibi, *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit.* Dicit ergo: *Viduas honora*, non solum reverentiam exhibendo, sed necessaria tribuendo. Haec enim duo intelliguntur in verbo honoris. Unde in praecepto honorandi parentes, intelligitur etiam de subventione; quasi dicat, In necessariis provide: et hoc inchoatum est a principio Ecclesiae: *Act. 6. 1. Factum est murmur Graecorum adversus Hebraeos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduae eorum: 2. Mach. 3.* in templo pecunia posita erat ad alimoniam viduarum, et pupillorum. Sed quas viduas? Illas *quae vere sunt viduae.* Vidua dicitur quasi a viro idua, idest divisa. Nam vidua vere est illa quae non habet alias personas a quibus sustentetur: et huic necessaria dabantur de eleemosynis fidelium.

Deinde cum dicit, *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere*, exponit quae sint vere viduae: et primo ostendit quae non sunt vere; secundo quae sunt vere, ibi, *Quae autem vere vidua est, et desolata, speret in Deum.* Circa primum primo agit de institutione earum quae sunt vere viduae; secundo rationem assignat, ibi, *Hoc enim acceptum est coram Deo.* Instruit ergo huiusmodi, quod *discant domum suam regere: Tob. 10. 13. Docuerunt filiam suam regere familiam.* Et dicit *primum*: quia vidua quae assumitur ad provisionem sibi ab Ecclesia fiendam, debet esse cum honestate vigilans: et hoc est quod dicit, *Discat.* Item debet suis parentibus servire; et ideo dicit: *Mutuam vicem reddere parentibus;* quasi dicat: Sicut parentes eam nutrierunt, ita et ipsa eos, si habet. Et huius ratio assignatur, cum subiungit dicens: *Hoc enim est acceptum coram Deo*, quia haec non solum hominibus fiunt, sed Deo. Et hoc patet, quia Dominus de hoc speciale mandatum dedit *Exod. 20.* quod etiam Dominus Iesus in Evangelio noluit praetermitti. Item hoc natura docet ut homo recompenset beneficia impendentibus. At nulli tantum impenderunt quantum parentes.

Deinde cum dicit, *Quae autem vere vidua est, et desolata, speret in Deum*, tractat de veris viduis: primo ostendens quae vere sint viduae; secundo qualiter instruendae sunt, ibi, *Speret in Deum.* Dicit ergo: *Quae autem vere vidua est, et desolata*, idest quae non habet consolationem humanam, scilicet filios, vel parentes, et talis quae non habet aliud confugium, *speret in Deum*, etiam quantum ad temporalia subsidia per Ecclesiam sustentata. Et debet instrui primo ut exercitetur in bonis; secundo ut caveat a malis, ibi, *Et hoc praecipe ut irreprehensibiles sint.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quibus debet occupari haec vidua; secundo rationem assignat, ibi, *Nam quae in deliciis est, vivens mortua est.* Dicit ergo: *Speret in Deum*, et actum spei convenientem exerceat: quod fit per orationem et obsecrationem; per quae obtinetur quod speratur. Oratio enim elevatio est mentis in Deum; obsecratio est postulatio per aliqua sacra: et ideo subiungit: *Et instet obsecrationibus, et orationibus.* Et dicit, *Die et nocte*, quia impossibile est quod animus hominis sit sine aliqua cura. Et ideo ex quo vidua nihil habet in quo occupetur, debet vacare semper Deo: *Luc. 2. 37. Anna non discedebat de templo, ieiuniis, et obsecrationibus serviens nocte ac die: Iudith 8. 5. Fecit cubiculum in superiori ad orandum.*

Deinde cum dicit, *Nam quae in deliciis est, vivens mortua est*, reddit rationem quare debet semper vacare orationi, scilicet quia impossibile est quod animus non occupetur circa aliquam delectationem. Et cum animus otiosi non occupatur utilibus, oportet quod occupetur carnalibus. Et ideo dicit, quod vidua sic desolata vacet orationi: quia si non habet hanc occupationem, dat se deliciis, et sic mortua est morte peccati: *Apoc. 3. 1. Nomen habes quod vivas, et mortuus es: Isa. 38. 19. Vivens*, scilicet interius, *vivens*, scilicet exterius, *confitebitur tibi.* Et licet deliciae sint

omnibus occasio mortis, specialiter tamen mulieribus, quia ex sui natura habent animi mollitiem. Cum ergo deliciae emolliant animum, necesse est quod mulieres multo plus emolliantur: *Hierem. 31. 22. Usquequo deliciis dissolveris filia vaga? Apoc. 18. 7. Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, et luctum.*

Deinde cum dicit, *Et hoc praecipe ut irreprehensibiles sint*, ostendit quod instrui debent cavere sibi a malis: et ideo dicit, quod etiam prohibeat hoc, praecipiens *quod mulieres*, quae ab Ecclesia sustentantur, *sint irreprehensibiles. Psal. 92. 5. Domum tuam, Domine, decet sanctitudo.*

Deinde cum dicit, *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit*, assignat rationem huius quod dixit, *Discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus*: dicens, quod oportet quod circa hoc instruatur vidua, quia hoc est de necessitate. Et ideo dicit: *Suorum*, quorum scilicet cura ei incumbit, *et maxime domesticorum: Cant. 2. 4. Ordinavit in me caritatem.* Et, sicut Augustinus dicit, possumus omnibus bene velle, sed illi qui sunt nobis coniuncti, aestimantur quasi quaedam sors, et ideo magis diligendi. Ambrosius *in lib. de Offic.* dicit, quod ratio huius est, quia forte his quibus non est verecundum suscipere a suis, esset verecundum suscipere ab aliis. *Fidem negavit*, per opera: quia si non servat fidem his quos sibi natura copulavit, consequens est quod nec aliis: *Tit. 1. 16. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.*

Sed numquid est hoc verum, *Et est infideli deterior?* Cuius contrarium videtur per Augustinum: *Ioan. 15. 22. Si non venissem, et locutus fuissem eis, peccatum non haberent:* quia super hoc dicit, quod ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod est gravius ceteris peccatis: quia peccata in Deum sunt graviora quam quae in proximum.

Respondeo, quod fidelis, et infidelis possunt dupliciter considerari. Primo quantum ad statum peccati; et sic infideles sunt in peiori statu, quia nihil agunt Deo acceptum. Secundo quantum ad unum peccatum, et tunc e contra: fidelis enim, et infidelis si moechentur, plus peccat fidelis, quia facit iniuriam fidei. Et sic dicit, quod si fidelis contemnit curam parentum, gravius peccat quam si hoc faceret infidelis: *2. Petr. 2. 21. Melius erat eis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato.*

LECTIO II.

Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quae fuerit unius viri uxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem et otiosae discunt circumire domos, non solum otiosae, sed et verbosae, et curiosae, loquentes quae non oportet. Volo autem iuniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Iam enim quaedam conversae sunt retro post satanam. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut non gravetur Ecclesia; ut his quae vere viduae sunt sufficiat.

Supra ostendit viduas ab Ecclesia esse sustentandas; hic ostendit quales sunt sustentandae: et primo ostendit qualis sit eligenda; secundo qualis vitanda, ibi, *Adolescentiores autem viduas devita.* Circa primum tria facit: quia primo ostendit esse eligendam ex tempore; secundo ex castitate; tertio ex bonorum operum exercitio. Ex tempore, quia *sexaginta annorum.*

Sed de qua electione agit? Ad hoc potest responderi dupliciter. Uno modo quod loquitur de electione qua eligitur ad praesidendum gubernationi aliarum viduarum quae ab Ecclesia nutriebantur; quae sic antiqua praeficiatur ut de continentia eius nullus suspicetur: *Num. 4. 23. A triginta annis et supra, usque ad annos quinquaginta.*

Sed contra videtur: quia Ecclesia facit contrarium, quia abbatissae iuniores fiunt. Respondeo. Dicendum est, quod inordinatum est quod nimis iuvenculae fiaut; sed tamen non est tanta diligentia Ecclesiae in eis quae sunt inclusae, ut in eis quae sunt liberae.

Alio modo quod loquatur de electione qua eligitur ad hoc quod sustentetur stipendiis Ecclesiae; et talis eligatur non minus quam annorum sexaginta: quia iuvenes possunt laborare manibus, sicut et Apostolus, qui licet posset de Evangelio vivere, tamen laborabat; sed vetulae quiescunt.

Ex castitate etiam eligenda est vidua: ideo dicit: *Quae fuerit unius viri uxor.* Sicut enim requiritur in Episcopo quod sit vir unius uxoris, ita in vetula quod sit viri unius uxor. Glossa: *Hoc dicit propter praedictum sacramentum.* Haec Glossa est magistralis, et parum valet. Non enim videtur ratio sumi ex aliquo sacramento, quia mulieres non suscipiunt aliqua sacramenta ministranda. Sed hoc dicit propter firmitatem, ut scilicet habeant continuum propositum servandae viduitatis. Sed Hieronymus in epistola ad Ageruntiam, alias ad Esiciam, aliam rationem assignat, scilicet quod apud Gentiles mos erat quod in sacris deorum nulla praeerat quae haberet duos viros. Et ideo Apostolus voluit ut quae alimentis Ecclesiae nutriebantur, non minus essent castae: *Iudith 15. 11. Eo quod castitatem amaveris, et post virum tuum alterum nescieris: Luc. 2. 36. Vixit annis septem cum viro suo a virginitate sua.* Et ideo est quasi laudabile signum castitatis quod unius viri fuit.

Deinde cum dicit, *In operibus bonis testimonium habens*, ostendit viduam esse eligendam ex exercitatione bonorum operum: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Si filios educavit;* tertio dat idem intelligere de omnibus bonis operibus, ibi, *Si omne opus bonum subsecuta est.* Quantum ad primum dicit: *In operibus bonis testimonium habens: Prov. ult. 31. Laudent eam in portis opera eius.* Et dicit: *Testimonium habens: Ioan. 5. 36. Opera quae dedit mihi Pater ut perficiam, ipsa opera quae ego facio, testimonium per-*

hibent de me. Exteriora enim opera ostendunt interiorem fidem: *Iac. 2. 18. Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.* Sed quae opera? Primo ad suos; secundo ad alios. Ad suos dicit: *Si filios educavit*, scilicet in timore Dei, et castitate: *Eccli. 7. 25. Filii tibi sunt? Erudi illos.* Quantum ad alios tangit tria opera pietatis. Primo misericordiam: quia mulieres habentes cor molle, sunt naturaliter misericordes. Primo ergo docet hospitalitatem, ibi, *Si hospitio recepit: Rom. 12. 13. Hospitalitatem sectantes.* Secundo cum hoc simul ponit humilitatem, dicens: *Si sanctorum lavit pedes:* sic enim sunt sancti recipiendi, et honorifice tractandi: *Luc. 10. 40. Martha autem satagebat circa frequens ministerium.* Sic Christus *Ioan. 13. 14. Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus, et magister; et vos debetis alter alterius lavare pedes.* Glossa Augustini *super Ioan. Faciunt hoc sibi invicem fratres etiam in ipso opere visibili, et quod manu non faciunt, corde faciunt. Multo autem melius est ut etiam manibus fiat; nec dedignetur id quod fecit Christus, facere Christianus. Qui enim ad pedes fratris inclinatur, si in corde humilitas excitatur; vel si iam inerat, confirmatur humilitatis affectus.* Tertio fortitudinem, et constantiam, ut scilicet tribulatis assistat: unde dicit: *Si tribulationem patientibus subministravit: Heb. 10. 34. Vinctis compassi estis.* Deinde cum dicit, *Si omne opus bonum subsecuta est*, concludit, in quibus debet esse bona, dicens: *Si omne opus bonum subsecuta*, idest prosecuta *est: Galat. 6. 10. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.*

Deinde cum dicit, *Adolescentiores autem viduas devita*, ostendit quae sint vitandae: et primo hoc ostendit; secundo assignat rationem, ibi, *Cum enim luxuriatae fuerint in Christo, volunt nubere.* Dicit ergo: Eligantur viduae talis aetatis, sed *devita adolescentiores viduas*, idest passim non recipias ad sustentationem in Ecclesia, praecipue infames, et dissolutas. Vel *devita* eas quantum ad consortium, et familiaritatem: *Eccli. 42. 14. Melior est iniquitas viri*, idest securior ad commorandum, *quam mulier benefaciens:* unde ibi subditur, *Et mulier confundens in opprobrium.* Prima expositio est litteralis.

Deinde cum dicit, *Cum enim luxuriatae fuerint in Christo, volunt nubere*, assignatur duplex ratio ex duplici periculo quod imminet. Circa primum duo facit: quia primo proponit primum; secundo respondet quaestioni, ibi, *Habentes damnationem.* Si enim adolescentes assumantur ad sustentationem Ecclesiae, sunt duo consequentia, scilicet quod habeant sufficientiam, et quod non cogantur manibus operari. Ex utroque autem imminet periculum. Ex primo periculum castitatis: unde dicit: *Cum enim luxuriatae fuerint.* Luxuria quandoque sumitur pro superfluitate actus venerei, et sic est unum de septem vitiis capitalibus; quandoque vero sumitur pro omni superfluitate rerum corporalium, et sic sumitur hic; quasi dicat: Cum habuerint superabundantiam *in Christo*, idest per suffragium Christi, tunc *nubere nolunt: Exod. 32. 6. Sedit populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere.* Valerius dicit, quod a cerere, idest cibo, et libero patre, propinquus est locus ad venerem: *Osee 4. 10. Comedent, et non saturabuntur; fornicati sunt, et non cessaverunt.*

Deinde cum dicit, *Habentes damnationem*, respondet tacitae quaestioni. Posset enim aliquis dicere: Quid enim mali est, si nubant? Tu enim dicis *1. Corinth. 7. 36. Mulier non peccat, si nubat.* Ideo dicit: *In hoc habent damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt*, castitatis, quam voverunt: alias enim non fuissent assumptae ad alimoniam. Unde dicit Augustinus hic, quod ex solo proposito quis incurrit damnationem. Verum est, si sit ad determinatum, et cum consensu: *Eccle. 5. 3. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: Luc. 9. 62. Nemo mittens manum ad aratrum, et aspiciens retro, aptus est regno Dei.* Ex secundo, scilicet quod non laborant, tria mala incurrunt. Primum malum est otiositas: *Eccli 33. 29. Multam malitiam docuit otiositas: Ezech. 16. 49. Haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium: Prover. 12. 11. Qui sectatur otium, stultissimus est.* Ex otiositate sequuntur haec mala. Cor mulieris non est firmum sicut viri, et propter hoc ad diversa movetur. Si ergo non adstringatur ad operandum, oportet ferri ad diversa. Et ideo est periculum quod mulieres sint otiosae: unde antiqui occupabant eas. Item efficiuntur instabiles quantum ad locum, quia *discunt circumire domos: Proverb. 7. 12. Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians: Hierem. 14. 10. Dilexit movere pedes suos, et non quievit, et Domino non placuit.* Quantum ad verba dicit, *Verbosae:* ex quo enim non occupantur, multum vacant nugis: *Prov. 7. 10. Garrula, vaga, quietis impatiens.* Quantum ad cor, *Curiosae:* quia ex quo non occupantur in suis, intromittunt se de alienis; et ideo loquuntur *quae non oportet*, quia omnium facta diiudicant: *Eccli. 9. 11. Colloquium eius, quasi ignis exardescit.*

Deinde cum dicit, *Volo ergo iuniores nubere*, ostendit cui operi sint applicandae, scilicet ut nubant: et proponit primo documentum; secundo assignat rationem, ibi, *Iam enim quaedam conversae sunt retrorsum post satanam.* Dicit ergo: *Volo iuniores*, scilicet viduas, *nubere.*

Contra. *1. Corinth. 7. 8. Bonum est eis, sic sic permanseant.* Ergo debet melius dicere, Volo continere.

Respondeo. Hieronymus dicit, quod illud *1. Corinth. 7.* volebat ex principali intentione; sed unusquisque habet proprium donum a Deo. Et ideo subdit: *Melius est nubere quam uri.* Et ideo in quo casu loquitur, videndum est: quia in hoc, ne primam fidem faciant irritam; et ideo quod hic dicit, *Volo*, intelligitur non ex principali intentione. *Filios procreare*, et non eos occulte occidere per abortum: *Supra 2. 15. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide. Matresfamilias esse*, scilicet sint occupatae, nec verbosae discurrant per domos. Et etiam hoc volo *ut nullam occasionem dent adversario*, idest vel diabolo, vel gentili, *maledicti gratia*; idest, ut possit maledicere Ecclesiis Dei. In quo sic concludit vitam viduarum, ut sic vivant quod in nullo alios provocent ad lasciviam. *1. Petr. 2. 15. Sic est voluntas Dei, ut bene facientes, obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.* Et est eius haec ratio: quia *quaedam* voventes castitatem *conversae sunt retro*, votum irritantes: et tales vadunt *post satanam*, per imitationem, qui apostatavit de societate angelorum.

Deinde cum dicit, *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis*, ostendit quae viduae sunt nutriendae a privatis personis: et primo ponit documentum; secundo rationem, ibi, *Ut non gravetur Ecclesia*. Dicit ergo, quod quae est vidua vere, speret in Deo; sed iam si qua habet fratres, vel parentes, sustentetur ab illis; et ideo dicit: *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis:* quia hoc est opus pietatis: et hoc, *ut Ecclesia non gravetur:* et hoc necessarium est. quia tunc Ecclesia non habuit possessiones; sed modo habet possessiones deputatas ad hoc: *2. Thessal. 3. 8. Nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus.*

LECTIO III.

Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime qui laborant in verbo, et doctrina. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti: et, Dignus est operarius mercede sua. Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus. Peccantes coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant. Testor coram Deo, et Christo Iesu, et electis Angelis eius, ut haec custodias sine praeiudicio, nihil faciens, in alteram partem declinando. Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad iudicium; quorumdam autem sequuntur. Similiter et facta bona manifesta sunt, et quae aliter se habent, abscondi non possunt.

Superius egit de viduis honorandis, quae stipendiis Ecclesiae sustentabantur; hic agit de honoratione presbyterorum: et primo instruit Timotheum qualiter se habeat ad eos; secundo ostendit quomodo quaedam dicta sunt intelligenda, ibi, *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt*. Item primo ostendit quod presbyteri sunt honorandi; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit qua ratione debetur eis honor, ibi. *Maxime qui laborant in verbo, et doctrina.* Dicit ergo: *Qui bene praesunt presbyteri*. Presbyter idem est quod senior, et sicut senes aetate consueverunt habere prudentiam: *Iob 12. 12. In multo tempore prudentiam:* ita qui sumitur ad regimen Ecclesiae, debet prudens esse: *Luc. 12. 42. Fidelis servus, et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam.* Et ideo praelati Ecclesiae, scilicet Episcopi, et sacerdotes, vocantur presbyteri: et ideo dicit: *Qui praesunt presbyteri*. Nec hoc tantum, sed oportet quod bene praesint, scilicet ad Dei honorem, et non ad propriam commoditatem: *Ezech. 34. 2. Vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos.* Item prudens sit, ut unicuique det tempore suo: *1. Corinth. 4. 2. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Isti *duplici digni sunt honore*: quorum unus est in ministratione necessariorum: *Tob. 1. 16. Ex his quibus honoratus fuerat a Rege, habuisset decem talenta argenti: Prov. 3. 9. Honora Dominum de tua substantia.* Item alius in exhibitione reverentiae: *Eccli. 4. 7. Presbytero humilia animam tuam: Hebr. 13. 17. Obedite praepositis vestris: Proverb. ult. 21. Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus: Isa. 61. 7. In terra sua duplicia possidebunt.* Sed *maxime*, praecipue, hic honor est illis exhibendus qui hoc merentur suo labore, scilicet *qui laborant in verbo* praedicationis: *Philip 2. 15. Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitae continentes: Coloss. 3. 16. Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia docentes.* Item *in doctrina*, idest in eruditione: *Hierem. 3. 15. Dabo vobis pastores iuxta cor meum; et pascent vos scientia, et doctrina.* Et *Ephes. 4.* iungit pastores et doctores: quia hoc est hoc officium Episcopi.

Deinde cum dicit, *Dicit enim Scriptura*, probat per duplicem auctoritatem: et unam introducit secundum sensum mysticum, aliam secundum litteralem, ibi, *Dignus est operarius mercede sua*. Dicit ergo: *Dicit enim Scriptura*, scilicet *Deuter. 25. 4. Non alligabis os bovi trituranti: 1. Corint. 9.* probat Apostolus hoc esse intelligendum de doctoribus, quia Deo non est cura de bobus, non quin subsint divinae providentiae, sed quia Deo non est cura qualiter homines tractent boves, qui possunt eis uti ut volunt. Unde illa lex non est de bobus, sed per similitudinem dicitur; quasi dicat: Homini laboranti in officio praedicationis, et regiminis, non prohibeas quin vivat de illo officio. Per boves intelliguntur docentes: *Prover. 14. 4. Ubi plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis:* per messes, fideles: *Matth. 9. 37. Messis quidem multa.* Ergo non sunt prohibendi praedicatores, et doctores quin sumptus habeant. Alia auctoritas est *Matth. 10. 10. Dignus est operarius cibo suo.* Vel potius in veteri testamento est, licet non sic scripta sit: nec enim consuevit Apostolus de Evangelio adducere auctoritatem, nisi cum expressione dicentis: sed sumitur haec *de Lev. 19. 13. Non morabitur apud te merces mercenarii tui usque mane.*

Sed numquid isti sumptus sunt merces? Dicit Augustinus in Glossa quod sic. Non tamen venale est Evangelium, ut pro istis praedicetur. Merces enim quandoque dicitur quod homini redditur pro praemio finali: et sic absit quod praedicatorum merces sint huiusmodi sumptus: quandoque dicitur merces solum, quo quis fit dignus laborando: et hoc modo large hic dicitur merces. Et ideo dicit Augustinus: *Accipiant ergo etc.*

Deinde cum dicit, *Adversus presbyterum accusationem noli recipere*, agit de correctione presbyteri, dicens, quod presbyteri qui bene praesunt, duplici honore sunt honorandi; sed mali sunt corrigendi. Circa quod tria facit. Primo dicit, quod faciliter eorum accusatio non admittatur; secundo quod culpabiles sunt publice corrigendi, ibi, *Peccantes coram omnibus argue;* tertio quod non damnentur temere, ibi, *Sine praeiudicio*. Dicit ergo: Tu maior presbyter *noli adversus presbyterum accusationem recipere*. Duo suffi-

ciunt, si boni sunt. Cuius dicti ratio est in Glossa: quia non est facile accusanda tam alti ordinis persona, quae sit vice Christi.

Sed hoc non videtur sufficere, quia aliorum accusatio non *nisi sub duobus, vel tribus testibus* admittitur: *Deuter. 17. 6. In ore duorum, aut trium testium peribit qui occidetur.* Unde notandum, quod aliud est accipere accusationem, et aliud condemnare accusatum. Secundum non debet iudex, nisi cum testibus convictus fuerit damnandus, et hoc in hominibus vulgi; sed in sacerdotem non debet accusationem recipere, nisi sit evidens.

Deinde cum dicit, *Peccantes coram omnibus argue,* ostendit quomodo puniatur si sibi probetur: et primo ostendit quod publice corrigat eum; secundo adiurat eum quod observet ista, ibi, *Testor coram Deo.* Dicit ergo: *Peccantes*, tam presbyteros, quam quoscumque, *coram omnibus argue.* Et quare? *Ut ceteri timorem habeant.* Proceditur tamen aliter in correctione fraterna, aliter in iudiciaria: quia iudex gerit personam publicam, et ideo debet intendere bonum commune, quod laeditur per peccatum publicum, quia multi scandalizantur. Et ideo iudex ecclesiasticus sic debet publice punire ut alii aedificentur: *Eccle. 8. 11. Quia non cito profertur contra malos sententia, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala: Prov. 19. 25. Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.*

Nota, quod dicit, *Coram omnibus.* Sed contra *Matth. 18. 15. Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te, et ipsum solum.*

Respondet Augustinus in Glossa. Distingue tempora, et peccatum: quia aliud est occultum, aliud publicum. Sed primum indiget occulto remedio, idest occulte est arguendum; et de hoc loquitur Dominus: unde dicit, *In te*, scilicet solo, quasi occulte. Sed Apostolus loquitur de peccato publico, quod publica poena indiget. Et hoc significatur in mortuis quos Dominus suscitavit: *Matth. 9.* puellam suscitavit intra domum; per quod occultum peccatum intelligitur: unde et tunc eiecit turbam. Sed *Luc. 7.* filium viduae extra portam, coram omnibus; per quod ostenditur publicum peccatum publice puniendum.

Deinde dicit, *Testor coram Deo.* Quia iudex ecclesiasticus maxime gerit in iudicando personam Dei, ideo per Deum attestandus est quod iuste iudicet. Sic enim debet arguere coram omnibus quod non despiciat iudicium Dei. Ubi tria ostendit. Primum est auctoritas divina, quia Deus Pater auctoritate iudicabit; ideo dicit, *Coram Deo: Gen. 18. 25. Iudicas omnem terram.* Item Christus homo sicut in iudicio comparens: *Ioan. 5. 27. Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est:* et ideo dicit, *Et Christo Iesu.* Item angeli sicut ministri: *Matth. 25. 31. Cum venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae:* ideo addit, *Coram angelis: Iob 10. 17. Instauras testes tuos contra me.*

Deinde cum dicit, *Sine praeiudicio*, removet temerarium iudicium, dicens: *Sine praeiudicio*, ut scilicet non temere procedas, sed cum deliberatione, *nihil faciens*, scilicet declinando ad aliquam partem. Vel *sine praeiudicio*, idest sine praecedenti discussione: *Eccli. 33. 30. Sine iudicio nihil facias grave: Iob 29. 16. Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam.* Alioquin non esses medius inter partes: *Exod. 23. 6. Non declinabis in iudicio pauperis.*

Deinde cum dicit, *Manus cito nemini imposueris,* agit de promotione: et hoc videtur esse ratio primi. Sicut enim non debent cito puniro, ita nec cito promovere, idest ordinare de facili ad sacros ordines: *Supra 3. 10. Et hi probentur primum, et sic ministrent: Num. 11. 16. Congrega ad me septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti quod senes sint populi, ac magistri;* quasi dicat, illos quos tibi constat idoneos esse. Et quare? *Neque communicaveris peccatis alienis:* quia si inordinate promoveas, et ex hoc contingat peccatum eis, vel in plebe; hoc tibi imputabitur. Vel communicat alienis qui non corripit eum potest: *Rom. 1. 32. Digni sunt morte, non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus: Isa. 52. 11. Pollutum noli tangere.*

Deinde cum dicit, *Teipsum castum custodi,* ostendit quomodo habeat se ad seipsum, et hoc satis rationabiliter: quia contingit quod aliquis ita fertur ad alios quod se negligit. Unde primo hortatur eum ad castitatem; secundo ex hoc reprimit immoderatam eius abstinentiam, ibi, *Noli adhuc aquam bibere.* Dicit ergo: Tu, qui alios debes corrigere, *teipsum castum custodi: 1. Corinth. 9. 27. Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne cum aliis praedicavero, ipse reprobus efficiar.* Iste siquidem Timotheus erat nimiae abstinentiae, et ad vitandum carnis peccata corpus macerabat: *Eccle. 2. 3. Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam.* Et quia propter hoc fuit infirmus totaliter, ideo dicit: *Noli adhuc*, postquam es infirmus, *aquam bibere.* Et quare? Quia *Levit. 2. 13. Quidquid obtuleris sacrificii, sale,* scilicet discretionis, *condies: Rom. 12. 1. Utere vino, sed modico*, non ad ebrietatem: *Eccli. 31. 36. Exultatio animae, et cordis vinum moderate potatum. Propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates*, scilicet quae tibi ex abstinentia provenerunt. Glossa: *Laborandum enim est ut, si fieri potest, ceptum officium gradatim promoveatur potius quam per inconsiderationem diminuatur.*

Sed notandum est, quod sanabat Paulus infirmos, et mortuos suscitabat; et tamen Timotheum curat consilio medicinae: per quod datur intelligi quod non ad omnes utebatur miraculis, sed quando expediebat propter fidem.

Deinde cum dicit, *Quorumdam peccata manifesta sunt*, ostendit qualiter intelligenda sunt duo quae dixit, scilicet sine praeiudicio nihil in condemnationibus fiendum: item manus cito nemini imponendas: et primo primum; secundo secundum. Quantum ad primum dicit: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt;* quasi dicat: Superius dixi, *Sine praeiudicio;* tamen debes adhibere considerationem: quia quaedam peccata sunt notoria, et haec non indigent examinatione; quaedam occulta, et haec indigent. Unde in istis vere intelligitur *Sine praeiudicio*, et non in primis: quia illa praecedunt iudicium, ista vero

subsequuntur, scilicet manifestationem per discussionem non tunc publicandam: *Prov. 27. 19. Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Secundo dicit: *Manus cito nemini imposueris:* quod dicit esse intelligendum in non manifeste bonis: quia *similiter facta bona*, quorumdam, *manifesta sunt: Matth. 5. 16. Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum: Ioan. 3. 21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur eius opera. Quae aliter se habent*, idest quae non sunt manifesta, *abscondi non possunt:* quia *Matth 10. 26. nihil opertum quod non reveletur, et occultum quod non sciatur:* quia vel in futuro, vel etiam hic omnis iniquitas manifestatur. Et in his non est facilis impositio.

CAPITIS SEXTI

LECTIO PRIMA

Quicumque sunt sub iugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur; ne nomen Domini, et doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt; sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, quia beneficii participes sunt. Haec doce, et exhortare. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, et ei quae secundum pietatem est doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones, et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiae, contentiones, blasphemiae, suspiciones malae, conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium quaestum esse pietatem. Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.

Supra Apostolus Timotheum instruxit de usu ciborum, et de personis quibus Ecclesia ministrabat alimenta; hic agit de aliis personis ad populum Ecclesiae pertinentibus: et primo de personis infimi status; secundo de personis maioris status, ibi, *Divitibus huius saeculi praecipe non sublime sapere.* Circa primum tria facit: quia primo ponit instructionem de servis; secundo arguit contrariam assertionem, ibi, *Si quis aliter docet... superbus est;* tertio monet ut contraria vitet, et servet praedicta, ibi, *Tu autem, homo Dei, haec fuge.* Item prima in duas: quia ostendit quid sit tenendum; secundo docet hoc esse docendum, ibi, *Haec doce.* Item primo ostendit qualiter se habeant servi ad dominos infideles; secundo qualiter se habeant ad fideles, ibi, *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant.* Dicit ergo: *Quicumque servi sunt sub iugo*, scilicet propter servilem conditionem; quae dicitur iugum similitudinarie, quia sicut boves continentur sub iugo, ut non liceat eis ire quo velint, ita servi sub domino, ut non liceat eis quod velint facere: *Galat. 5. 1. Nolite iterum sub iugo servitutis contineri. Omni honore dignos arbitrentur*, idest debita reverentia: *Ephes. 6. 5. Servi obedite dominis carnalibus cum omni timore, et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo.* Cuius ratio est, *ne nomen Domini, et doctrina blasphemetur:* si enim domini infideles servos suos intuitu fidei rebelles sentirent, damnarent nomen Christi, et blasphemarent doctrinam nostram: *Rom. 2. 24. Nomen Christi per vos blasphematur.* Qui ergo infideles habent dominos, illis obediant, *ne nomen Dei, et doctrina blasphemetur.* Sed quomodo fidelibus? *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant:* quod quandoque contingit, quando familiaritas nimia exhibetur, scilicet quod erigantur in superbiam: *Prov. 30. 21. Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere: per servum, cum regnaverit.* Et huius ratio est secundum Philosophum, quia homines in talibus paralogizant: quod si in uno vident se aequales, credunt quod sint in omnibus aequales, et nolunt illis in aliquo subdi; sicut in civilibus bellis, quia populus non est subiectus, credunt quod sint totaliter aequales nobilibus. Et sic posset contingere quod servi videntes se in aliquo, scilicet fide, aequales dominis, reputent se aequales simpliciter: et ideo dicit: *Non contemnant.* Et ponit tria. Primum est fidei donum: unde dicit: *Quia fideles sunt:* et hoc valde magnum est, quia per fidem vivit iustus: item per eam vincitur mundus. Secundum est dignitas divinae dilectionis; ideo dicit, *Dilecti*, scilicet excellentius aliis creaturis, quia adoptantur in filios Dei: *1 Ioan. 3. 1. Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.* Tertio beneficium gratiae; ideo dicit: *Quia beneficii participes sunt*, scilicet quantum ad sacramentum Domini: *1. Corinth. 10. 16. Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Domini est? Psal. 108. 63. Particeps ego sum omnium timentium te. Haec doce*, scilicet nescientes, *et exhortare*, ut impleant scientes: *Tit. 2. 15. Haec loquere, et exhortare.*

Deinde cum dicit, *Si quis aliter docet .... superbus est*, excludit contrariam assertionem: et primo modum falsae doctrinae; secundo radicem, ibi, *Superbus est, nihil sciens;* tertio effectum eius, ibi, *Ex quibus oriuntur invidiae etc.* Si vis scire quae doctrina sit erronea, hoc ostendit ex tribus. Primo si sit contra doctrinam ecclesiasticam; et ideo dicit: *Si quis aliter docet*, scilicet quam ego, et alii Apostoli, quantum ad primum: *Galat. 1. 9. Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit.* Doctrina enim Apostolorum, et Prophetarum dicitur canonica, quia est quasi regula intellectus nostri: et ideo nullus aliter debet docere: *Deut. 4. 2. Non addetis ad verbum quod loquor vobis, neque auferetis ex eo: Apocal. ult. 18. Si quis apposuerit ad haec, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto.* Quantum ad secundum dicit: *Et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi.* Nam Dominus Iesus venit, ut testimonium perhibeat veritati: *Ioan. 18. 37. In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Et ideo mis-

sua est a Patre sicut doctor, et magister: *1. Mach. 2. 65. Ipsum audite semper, et ipse erit vobis pater.* Et ideo erroneus est quicumque non acquiescit sermonibus eius: *1. Reg. 15. 23. Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idolatriae nolle acquiescere.* Et dicit, *Sanis*, quia in Christi sermonibus nihil est corruptionis, nihil falsitatis, vel perversitatis, quia sunt sermones divinae sapientiae: *Prov. 8. 8. Iusti sunt sermones mei: non est in eis pravum quid, neque perversum: recti sunt intelligentibus, et aequi invenientibus scientiam.* Quantum ad tertium *Prov. 6. 20. Conserva, fili mi, praecepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuae:* unde dicit: *Et ei quae secundum pietatem est doctrinae*, scilicet ecclesiasticae. Haec pietas est per cultum Dei: *Tit. 1. 1. Secundum agnitionem veritatis, quae est secundum pietatem.* Radix autem erroris est duplex, scilicet superbiae affectus, et defectus intellectus. Quantum ad primum dicit, *Superbus.* Dicitur autem superbia radix errorum dupliciter. Primo quia superbi volunt se intromittere de his ad quae non attingunt; et ideo necesse est quod errent, et deficiant: *Isa. 16. 6. Superbia eius, et arrogantia eius, et indignatio eius plus quam fortitudo eius.* Item quia nolunt intellectum alteri subiicere, sed innituntur suae prudentiae; et ideo nolunt obedire Scripturae sacrae. Contra hoc dicitur *Prov. 3. 5. Ne innitaris prudentiae tuae: Ibid. 11. 2. Ubi humilitas, ibi sapientia.* Item defectus intellectus. Ubi sciendum est, quod sicut in corpore sanitas est quaedam aequalitas humorum, ita veritas est quaedam aequalitas in intellectu, quia veritas est adaequatio rei, et intellectus. Unde sicut infirmus quando non habet aequalitatem complexionis, ad modica contraria accidentia laeditur; sic in intellectu, quando homo non fundatur in veritate, nec habet virtutem per quam possit iudicare veritatem a qualibet quaestionis difficultate, incidit in errorem. Unde dicit: *Languens circa quaestiones, et pugnas verborum: Sap. 9. 5. Homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum iudicii, et legum.* Sicut dicit Boetius, ita se habet intellectus ad rationem, sicut circulus ad centrum. Ratio enim discurrit considerando actus, ac defectus, et habitudinem unius rei ad aliam; et nisi resolvat usque ad intellectum veritatis, vana est ratio. Unde quando accipit veritatem rei, habet eam quasi centrum. Quidam autem discurrunt, et non attingunt: *2. Timoth. 3. 7. Semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes:* et ideo dicit, *Circa quaestiones*, idest non pervenientes ad ipsum centrum. Et dicit, *Quaestiones, pugnas verborum*, quia in aliquibus dubitatio fit ex parte rei, in aliquibus ex parte verborum, et nominum. Et ideo dicit, *Quaestiones*, quantum ad primum, scilicet de rebus: *Supra 1. 4. Quae quaestiones praestant magis quam aedificationem Dei, quae est in fide.* Quantum ad secundum dicit, *Pugnas verborum: Prov. 19. 7. Qui tantum verba sectatur, nihil habebit.* Et dicit, *Pugnas verborum:* quod intelligitur quando fit dissensio ex verbis tantum orta. Quia Dominus dicit *Ioan. 8. 36. Si Filius liberaverit, vere liberi eritis:* et *Matt. 17. 25. Ergo liberi sunt filii:* si ex hoc vellent aliqui inferre, quod omnes catholici sicut sunt filii Dei, ita essent etiam liberi, esset pugna verborum: quia Dominus loquitur ibi de libertate spirituali, non de carnali.

Deinde cum dicit, *Ex quibus oriuntur invidiae etc.* ponit effectum erroris: et primo ponit ipsum effectum; secundo manifestat quaedam quae dixerat, ibi, *Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia.* Item primo ostendit quae mala sequantur ex falsa doctrina; secundo in quibus, ibi, *Hominum mente corruptorum.* Inter mala vero quae ponit, quaedam sunt intus in corde, quaedam exterius. Interius sunt inordinati motus respectu boni, vel respectu mali. Respectu boni est tristitia de bono alieno; unde dicit, *Invidiae:* quod potest intelligi vel in proposito, vel universaliter: quia cum aliqui laborant non ad veritatem, sed solummodo ad verba, non vident aequo animo, si aliquis praevalet: *Iob 5. 2. Parvulum occidit invidia.* Item in proposito: quia si servi habentur ut liberi, et non subditi, domini invidebunt, et dolebunt servos sibi aequari. Ex invidia vero homo insurgit contra proximum cui invidet: et haec est contentio: *Prov. 20. 3 Honor est homini qui se separat a contentionibus.* Vel insurgit contra Deum: et hoc est blasphemia: *2. Petr. 2. 12. Quae ignorant blasphemantes.* Respectu vero mali est suspicio: unde dicit, *Suspiciones malae*, scilicet dominorum adversus Christianos, quasi libertatem ad lucrum finxerimus. Vel quod solum tota doctrina Christiana esset inventa, ut servi fierent liberi: *Eccli. 3. 26. Multos supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum.* Et ex istis sequuntur conflictationes adversus fideles: *Gen. 13. 7. Facta est rixa inter pastores gregum Abraham, et Loth.* Sed hoc non est in cordibus omnium, sed quorumdam. Et ponit tres eorum conditiones; quarum prima pertinet ad defectum luminis naturalis, secunda ad defectum cognitionis, tertia ad vitium inordinatae affectionis. Quantum ad primum dicit, *Hominum mente corruptorum*, idest ratione etiam naturali, qui habent perversum iudicium: *Psalm. 13. 1. Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt.* Quantum ad secundum dicit: *Veritate*, scilicet cognitionis eius, *privati sunt: Osee 4. 1. Non est misericordia, et non est scientia Dei in terra.* Quantum ad tertium dicit: *Existimantium quaestum esse pietatem;* idest, quod cultus Dei ordinetur ad quaestum, et acquisitionem divitiarum: *Sap. 15. 12. Existimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitae compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.* Homines ergo huiusmodi, qui hoc credunt, de facili contemnunt, et incidunt in mala praedicta.

Deinde cum dicit, *Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia*, declarat ultimo dictum, scilicet quaestum esse pietatem: et primo ostendit quomodo pietas habet se ad quaestum; secundo ostendit quod non consistit in quaestu divitiarum exteriorum, ibi, *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem.* Item primo ostendit primum; secundo rationem assignat, ibi, *Nihil enim intulimus in hunc mundum.* Dicit ergo: Isti dicunt quaestum esse pietatem; sed ego dico, quod *pietas est quaestus:* et addit, *Cum sufficientia,* idest illarum divitiarum quae dant sufficientiam. Et hoc consistit in duobus. In uno principaliter, scili-

cet pietate, quae ordinat alia in Deum, et proximum; et haec sunt virtutes, et dona gratiae : *Sapient. 7. 14: Infinitus enim thesaurus est hominibus, quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiae Dei.* Secundo in sustentatione vitae : unde dicit, *Cum sufficientia*, idest in his quae sunt necessaria ad vitam : *Matth. 6. 33. Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius; et haec omnia adiicientur vobis: Supra 4. 8. Pietas ad omnia utilis est.*

Deinde cum dicit, *Nihil enim intulimus in hunc mundum*, assignat rationem huius : et primo ex humana conditione; secundo ex eius necessitate, ibi, *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* Conditionem autem ponit quantum ad duo, scilicet quantum ad principium : quia *nihil intulimus in hunc mundum* ; quasi dicat : Sufficit necessitas, non expedit superfluitas : quia *nihil intulimus in hunc mundum : Iob 1. 21. Nudus egressus sum de utero matris meae.* Item quantum ad finem : quia *nihil auferemus: Psal. 75. 6. Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis : Iob 27. 19. Dives cum dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, et nihil inveniet: Eccli. 5. 15. Quomodo venit, sic revertetur.* Quantum ad necessitatem dicit : *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* : quia bona sunt propter necessitatem, quibus indiget homo contra interiora consumentia, et haec sunt alimenta ; vel contra exteriora corrumpentia, et sic indiget homo tegumentis vestium, et domorum : *Hebr. ult. 5. Sint mores sine avaritia, contenti praesentibus: Eccli. 29. 28. Initium vitae hominis aqua, et panis, et vestimentum, et domus protegens turpitudinem.*

LECTIO II.

Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia, et nociva, quae mergunt homines in interitum, et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes, erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis. Tu autem, o homo Dei, haec fuge. Sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam aeternam, in qua vocatus es, et confessus bonam confessionem coram multis testibus. Praecipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum Domini nostri Iesu Christi.

Supra ostendit Apostolus quid sit quaestus Christianis expediens, quia *pietas cum sufficientia*; hic ostendit quod quaerentes superfluum quaestum divitiarum, incurrunt damna multa : et primo ostendit mala quae sequuntur ex inordinato appetitu divitiarum ; secundo assignat rationem, ibi, *Radix enim omnium malorum est cupiditas.* Mala autem, quae sequuntur, sunt duplicia : quaedam enim oriuntur ex hoste exteriori, quaedam vero a concupiscentia interiori, ibi, *Desideria multa inutilia, et nociva.* Dicit ergo : Simus contenti alimentis, et quibus tegamur : quia *qui volunt divites fieri*, non ad necessitatem, sed ad abundantiam divitiarum, *incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli: Eccli. 10. 10. Nihil est iniquius quam amare pecuniam: Eccle. 5. 9. Qui amant divitias, fructum non capient ex eis.* Et ponit duo, scilicet tentationes, et laqueum : quia primo tentant, inquantum divitiae alliciunt, et inducunt ad aliqua peccata : *1. Thessal. 3. 5. Ne forte tentaverit vos qui tentat, et inanis fiat labor vester : 1. Cor. 10. 13. Tentatio vos non apprehendat nisi humana* : et laqueo involvunt, quia divitiae sunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueum, quia non libenter reddunt eas quas auferunt : *Prov. 21. 6. Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus, et excors est.* Ex parte interiori ponit tria mala. Primo quod incidit in desideria multa. Perfectio enim hominis est quod cor eius congregetur in unum : quia quanto aliquid est magis unum, tanto est Deo similius, qui vere unus est : *Psalm. 26. 4. Unam petii a Domino, hanc requiram.* Sed contra hoc patitur quaerens divitias, quia cor eius trahitur ad diversa : *Osee 10. 2. Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Et hoc ideo, quia *ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum*, *Matth. 6. 21.* Item sunt *inutilia* huiusmodi desideria multipliciter. Primo quia inutilia sunt spiritualiter, quia divitiae non ducunt ad beatitudinem : *Sap. 5. 8. Quid nobis profuit superbia ; aut quid divitiarum iactantia contulit nobis? Eccle. 5. 9. Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis.* Item temporaliter, quia non dant quod promittunt : *Eccle. 6. 1. Est aliud malum, quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines. Vir cui dedit Deus divitias, et substantiam, et honorem, et nihil deest animae suae ex omnibus quae desiderat ; nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo ; sed extraneus homo devorabit illud. Hoc vanitas, et miseria magna est.* Tertio sunt *nociva*: *Eccle. 5. 12. Divitiae conservatae in malum domini sui.* Et ostendit quomodo sunt nocivae : quia *mergunt in interitum*, scilicet in praesenti. Propter divitias multi perierunt. Item in futuro : unde dicit : *Et perditionem : Act. 8. 20. Pecunia tua tecum sit in perditione.* Vel utrumque refertur ad spirituale damnum. *Interitum*, idest mortem aeternam : *Rom. 9. 22. Sustinuit in multa patientia vasa irae, apta in interitum : et perditionem*, idest poenam aeternam, quae dicitur perditio propter poenam damni, quia sunt quasi perditi damnati, dum non possunt redire in domum suam, scilicet aeternitatis : *Iob 21. 30. In diem perditionis servabitur malus, et ad diem furoris ducetur.*

Deinde cum dicit, *Radix enim omnium malorum est cupiditas*, ostendit rationem huius, et hoc ex duobus, scilicet ex natura cupiditatis, et experientia, ibi, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide.* Dicit ergo : *Incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.* Quare? Quia *radix omnium malorum est cupiditas.*

Ubi notandum est, quod secundum quosdam, cupiditas sumitur tripliciter. Quandoque pro avaritia, secundum quod est speciale peccatum, scilicet inordinatus amor habendi divitias. Quandoque prout est genus peccatorum omnium, secundum quod importat inordinatum appetitum rei temporalis ; et hoc includitur in omni peccato, quia peccatum est conversio ad bonum

commutabile. Sed sic non est radix, sed genus omnium. Tertio modo prout est quaedam inordinatio animi ad cupiendum bona temporalia inordinate; et haec est habituale tantum peccatum, et non in actu, sed est quaedam radix omnium peccatorum. Et dicitur cupiditas radix, et superbia initium: *Eccli. 10. 15. Initium omnis peccati est superbia:* quia superbia dicit corruptionem animi ad recedendum a Deo. Arbor autem a radice habet alimentum; et sic peccatum a cupiditate ex parte conversionis ab bonum commutabile sumit nutrimentum. Sed credo quod loquitur de cupiditate, secundum quod est speciale peccatum: unde dicit: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.* Et haec est inordinatus amor pecuniarum. Et ideo dico, quod avaritia est radix omnium: omnia enim peccata consistunt in appetitu, et ideo origo peccatorum est secundum originem appetibilium. Origo enim appetibilium procedit ex fine: et ideo quanto aliquod peccatum habet finem magis desiderabilem, tanto est peius. Finis autem alicuius peccati est desiderabilis propter duo: scilicet propter seipsum; et haec est excellentia, quia ad hoc homo bonum illud vult, ut excellat; et haec est superbia, et ideo superbia est initium omnium peccatorum. Item propter aliud, et hoc est quod ad omnia valet; et huiusmodi sunt divitiae, quia per hoc homines credunt se habere omnia. Ex ista parte avaritia est radix omnium malorum.

Deinde cum dicit, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide*, ostendit idem per experientiam; et dicit, *Appetentes*, quia quanto magis habentur divitiae, tanto magis desiderantur: *Eccle. 5. 9. Avarus non implebitur pecunia.* Et incidunt primo in damnum spirituale: unde dicit: *Erraverunt a fide.* Cuius ratio est, quia per sanam doctrinam fidei prohibentur multa illicita lucra, a quibus desistere nolunt; et inveniunt sibi aliam doctrinam, ubi eis sit spes salutis: et hoc specialiter faciunt usurarii. Secundo quia *inseruerunt se doloribus multis*, etiam in praesenti: quia est solicitudo in acquirendo, timor in possidendo, dolor in amittendo: *Iob 20. 22. Cum satiatus fuerit divitiis, arctabitur, aestuabit, et omnis dolor irruet in eum:* et multo magis in futuro dolebunt.

Deinde cum dicit, *Tu autem*, o *homo Dei*, *haec fuge*, monet ad sequendum sanam doctrinam, et vitandam malam: et primo exponit viam quam sequatur; secundo alligat eum inductione praecepti, ibi, *Praecipio.* Item primo hortatur ad vitandum peccata praedicta; secundo ostendit quid agat, ibi, *Sectare vero iustitiam.* Et quia servus debet imitari dominum suum: quia, ut dicitur *Eccli. 10. 2. secundum iudicem populi, sic et ministri eius:* ideo dicit, *O homo Dei*; quasi dicat, Tu deditus servituti Dei: *Psalm. 115. 16. Ego servus tuus: 1. Ioan. 2. 6. Qui dicit se in illo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare.* Si igitur tu es homo Dei, debes facere sicut Christus fecit, qui, ut habetur *Ioan. 6.* fugit cum eum volebant facere Regem: *Hebr. 12. 8. Qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta.* Ergo et tu *haec fuge: Psalm. 45. 8. Elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Quid ergo faciet? Ad duo hortatur: primo scilicet ad sectandum arma spiritualia; secundo ad certandum in eis, ibi, *Certa bonum certamen fidei.* Arma autem spiritualia aut sunt ad faciendum bonum, aut ad malum tolerandum. Primum autem est vel in comparatione ad proximum, cui per duo ordinamur, scilicet per iustitiam, et pietatem, seu misericordiam: quia primum sine secundo est severitas; secundum sine primo est remissio. Quantum ad primum dicit, *Sectare iustitiam*, quae competit praelatis: *Sap. 1. 1. Diligite iustitiam qui iudicatis terram.* Item quantum ad secundum dicit, *Pietatem*, idest misericordiam: *Prov. 20. 28. Misericordia, et iustitia custodiunt Regem, et roboratur clementia thronus eius.* In comparatione autem ad Deum, primum est, quod perficit intellectum, fides: *Hebr. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo.* Secundum, quod perficit affectum, est caritas: *1. Ioan. 4. 16. Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Ad sustinenda mala sunt duae virtutes, scilicet patientia, et mansuetudo: quia homo in malo duas passiones inordinatas incurrit, scilicet tristitiam inordinatam, et iram quae est ex ea. Et ideo patientia est contra immoderatam tristitiam: *Luc. 21. 19. In patientia vestra possidebitis animas vestras:* et mansuetudo est contra iram.

Deinde inducit eum ad debitum certamen: et primo ostendit qualiter certet; secundo inducit rationem. Dicit ergo: *Certa bonum certamen*, scilicet exemplo militum, qui publiciter pugnant, scilicet quandoque ad defendendum quod habent, quandoque ad acquirendum non habita; et hoc imminet sanctis. Primum ut custodiant habita, scilicet fidem, et virtutes; et ideo dicit, *Fidei*, idest pro fide custodienda: *Eccli. 4. 33. Usque ad mortem certa pro iustitia.* Vel *fidei*, ut per fidem vites peccata: *1. Ioan. ult. 4. Haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra.* Vel *fidei*, idest ut alios ad eam convertas. Et dicit *bonum*, idest legitimum certamen: *1. Corinth. 9. 25. Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.* Tunc est bonum quando abstinet se ab omnibus impedimentis: *2. Tim. 4. 7. Bonum certamen certavi.* Secundo certant ad acquirendum quae non habent; et haec est vita aeterna, quae acquiritur per pugnam: *Matth. 11. 12. Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.* Et ideo dicit: *Apprehende vitam aeternam*; scilicet, quasi tenens, tuo certamine vincas. Vel *certa certamen fidei.* Et quo praemio? Ut apprehendas vitam aeternam: *1. Corinth. 9. 25. Nos autem incorruptam coronam accipiamus.*

Deinde cum dicit, *In qua vocatus es*, rationem ponit huius dicti, scilicet *Apprehende vitam aeternam:* et primo respondet obiectioni; quasi dicat: Dicis, quod debeo apprehendere. Vellem quidem, sed non possum. Immo potes, quia debetur tibi de iure, quia vocatus es in eam a Deo, et a Rege illius regni. Et ideo debes conari potissime: *1. Petr. 2. 9. De tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.* Secundo proponit obligationem; quasi dicat: *Certa bonum certamen*, quia dedisti iuramentum de hoc faciendo: et ideo non licet tibi repugnare: unde dicit: *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus*, idest in consecratione bonum certamen professus es, quando ordinatus es Episcopus: *1. Corinth. 9. 16. Nam si non evangelizavero, vae mihi est. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo; si autem invitus, dispensatio credita est mihi.* Vel *confessionem bonam*, scilicet praedicando fidem, ut eam serves.

Deinde cum dicit, *Praecipio tibi coram Deo*, obligat eum ad praedicta ex praecepto: quod primo ponit; secundo manifestat quaedam dicta, ibi, *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus potens Rex regum.* In praecepto autem primo testes inducit; secundo commendat praeceptum; tertio ostendit quamdiu servet praeceptum. Testes inducit Deum Patrem, et Dominum nostrum Iesum Christum. Dicit ergo: Te monui; sed ne credas quod liceat aliter facere, *praecipio tibi*, sicut tu debes praecipere subditis tuis, *coram Deo*. Ad duo induxerat, scilicet *Apprehende vitam aeternam, et confessus es bonam confessionem*: et ideo inducit auctorem vitae: *Qui vivificat omnia*. Dicit autem, *Deo*, qui est tota Trinitas, qui est auctor vitae. Item hominem Christum inducit etiam, qui confessus est se esse Filium Dei; quod est bona confessio fidei nostrae. Item commendat mandatum, quia in se iustum, et rectum, et irreprehensibile ab aliis: *Iob 6. 30. Non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Et quamdiu est servandum? *Usque in adventum Domini.* Ly *usque* dicit finem intentionis, idest ut per observantiam huius mandati ordines te ad adventum: vel idest usque ad mortem tuam: quia qualis eris in illa, talis invenieris tunc: *Matth. 24. 13. Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

LECTIO III.

Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus potens Rex regum, et Dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor, et imperium sempiternum. Amen.

Supra Apostolus proponens praeceptum Timotheo, praecepit ut servet praedicta usque ad adventum Christi; et ideo agit hic de Christi adventu, de quo tria manifestat. Primo quod erit tempore congruo; secundo quod manifestus erit; tertio ostendit actorem adventus. Quantum ad primum dicit: *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus potens Rex regum: 2. Petr. ult. 3. Venient in novissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Ubi est promissio, ubi adventus eius?* Et ideo vult ostendere quod etsi videatur adventus tardari, tamen suo tempore ostendetur: *Eccle. 3. 1. Omnia tempus habent: Ibid. 8. 6. Omni negotio tempus est, et opportunitas.* Congruum tempus est finis mundi: quia illud tempus est messis, et collectionis fructus: et ideo oportet quod veniat in fine. Quantum ad secundum dicit, *Ostendet*, idest manifestabit. Licet enim sit visibilis quantum ad carnem, tamen virtus eius est abscondita; sed tunc etiam divinitas eius erit manifesta sanctis, reprobi vero solum videbunt gloriam carnis. Sed quantum ad tertium dicit, quod ostendet eum Deus Trinitas; et circa hoc duo facit: quia primo describit adventum Christi; secundo in eius commendationem prorumpens, laudat eum, ibi, *Cui honor, et imperium sempiternum.* Item circa primum tria facit. Primo actorem adventus describit ex perfecta operatione; secundo ex singulari potestate; tertio ex incomprehensibilitate naturae. Primum cum dicit, *Beatus.* Beatitudo enim est operatio perfecta, quae est supremae virtutis operativae optime dispositae: et haec est beatitudo nostra; Dei autem beatitudo est qua cognoscit se: si enim se non cognosceret, Deus non esset beatus. Gregorius: *Deus dum seipso perfruitur, perfecte gloriosus est.* Et convenienter de actore huius adventus dicit quod beatus est: quia ad hoc est adventus Christi, ut nos deducat ad beatitudinem: *Tob. 13. 20. Beatus ero, si fuerint reliquiae seminis mei ad videndum claritatem Hierusalem.* Quantum ad secundum dicit, *Solus potens: Psalm. 88. 9. Potens es, Domine.*

Sed quare dicit, *Solus?* Numquid non omnia habent potentiam? Immo, sed per participationem; sed solus Deus a se essentialiter: unde dicit: *Rex regum, et Dominus dominantium.* Ambrosius: *Dominus est nomen potestatis, et Rex similiter.* Qui ergo habet Dominum, et Regem supra se, est subiectus potestati; et talis non est potens a se, sed ab alio. Si ergo Christus est *Rex regum, et Dominus dominantium*, necesse est quod solus habeat potentiam, non ab alio, sed omnes ab eo. Et signatur duplex potentia Dei: scilicet gubernativa mundi, cum dicit, *Rex regum*, quasi a regimine dicta: *Prov. 20. 8. Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Item potentia creandi, cum dicit, *Dominus dominantium: Psalm. 99. 3. Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos: Apoc. 19. 16. Et habebat in vestimento, et in femore suo scriptum, Rex regum, et Dominus dominantium.*

Quantum ad tertium dicit: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem.* Incomprehensibilitas Dei ex duobus patet. Primo quia transcendit quidquid in creaturis est comprehensibile; secundo quia hoc ipsum quod Deus est, omnium comprehensionem excedit. Primum ostendit cum dicit, *Solus*. In qualibet enim mutatione est quaedam corruptio: quia omne quod mutatur, inquantum huiusmodi, desinit esse tale. Illud ergo proprie et vere est incorruptibilo, quod penitus est immutabile. Quaelibet autem creatura in se considerata habet aliquam mutationem, vel mutabilitatem; Deus autem est omnino immutabilis. Sed si aliqua creatura est immutabilis, hoc convenit ei ex dono gratiae. Et ex hoc ostenditur quod natura Dei transcendit omne quod est in natura creata: *Supra 1. 17. Regi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor, et gloria.* Quantum ad secundum dicit: *Lucem habitat inaccessibilem.* Lux in sensibilibus est principium videndi: unde illud quo aliquid cognoscitur quocumque modo, dicitur lux. Unumquodque autem cognoscitur per suam formam, et secundum quod est actu: unde quantum habet de forma, et actu, tantum habet de luce. Res ergo quae sunt actus quidem, sed non purus, lucentia sunt, sed non lux. Sed divina essentia, quae est actus purus, est ipsa lux: *Ioan. 1. 8. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera.* Deus autem habitat apud se; et haec lux est inaccessibilis, idest non visibilis oculo carnis, sed intelligibilis. Et tamen nullus intellectus creatus potest ad eum accedere. Notandum est tamen, quod dupliciter potest intellectus accedere ad cognitionem naturae alicuius, sci-

licet ut cognoscat, et ut comprehendat. Ad comprehendendum autem Deum impossibile est intellectum pervenire: quia sic cognosceret Deum ut cognoscibilis est; Deus autem perfecte cognoscibilis est inquantum habet de entitate, et luce; haec autem sunt infinita: ergo est infinite cognoscibilis. Virtus autem intellectus creati est finita: et ideo etiam intellectus Christi non comprehendit Deum. Sed alius modus est cognoscendi Deum, scilicet attingendo Deum; et secundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoscendum id quod est Deus. Et ratio huius est; quia nulla potentia potest in aliquid altius suo obiecto, sicut visus ad altius colore. Proprium autem obiectum intellectus est quod quid est: unde quod superat quod quid est, excedit proportionem omnis intellectus. In Deo autem non est aliud esse, et quidditas eius.

Quomodo ergo cognoscibilis est? Accedamus ad eum cognoscendum hic per gratiam, et in futuro per gloriam: *Psalm. 33. 6. Accedite ad eum, et illuminamini.*

Sed qualiter ergo Deus habitat lucem inaccessibilem? et *in Psalm. 96. 2. Nubes, et caligo in circuitu eius? Exod. 20. 21. Moyses accessit ad caliginem in qua erat Deus.* Respondet Dionysius. Omnis caligo est inaccessibile lumen. Est ergo idem quod hic lumen, ibi caligo; sed caligo est inquantum non videtur, lumen vero inquantum videtur. Sed aliquid est invisibile dupliciter. Uno modo propter se, sicut opacum; alio modo propter excedentiam eius, sicut sol ab oculo noctuae. Sic quaedam sunt nobis non conspicua propter defectum sui esse, et quaedam propter excedentiam eius: et sic Deus nobis quodammodo inaccessibilis est. *Quem nullus hominum vidit.* Si intelligatur de comprehensione, sic absolute verum est, etiam de angelis: quia solus Deus comprehendit se. Si autem de visione, qua attingitur, sic intelligitur tripliciter. Uno modo. Nemo vidit oculo corporali. Alio modo, secundum essentiam oculo mentis, vivens in carne, nisi Christus; *Exod. 33. 20. Non videbit me homo, et vivet.* Tertio modo. Nemo vidit quid est Deus per seipsum: *Matth. 11. 27. Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare: Ibid. 16. 17. Caro et sanguis non revelavit tibi.*

Deinde prorumpit in laudem Dei, dicens: *Cui honor, et imperium sempiternum:* et ponit duo. Primum pertinet ad reverentiae exhibitionem dicens, *Honor*, qui est exhibitio reverentiae: *Malach. 1. 6. Si ego pater, ubi est honor meus?* Secundum ad gubernationem, cum dicit, *Imperium sempiternum.*

LECTIO IV.

Divitibus huius saeculi praecipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum; sed in Deo vivo, qui praestat nobis omnia abunde ad fruendum, bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant bonam vitam. O Timothee, depositum custodi devitans profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae: quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Supra egit de instructione personarum infimi status; hic redit ad materiam suam, et instruit eum ad instruendum divites: et primo facit hoc; secundo agit de instructione Timothei, ibi, *O Timothee, depositum custodi.* Et semper quando instruit eum ad instructionem aliorum, monet ut non negligat se. Et circa primum primo excludit vitia quae solent in divitibus abundare; secundo inducit ad bona, ibi, *Bene agere.* Item circa primum primo proponit vitia quae solent esse in divitibus; secundo excludit haec, reddendo rationem huius, ibi, *In incerto divitiarum.* Dicit ergo, *Divitibus.* Divitiae abundantiam important. Est autem abundantia spiritualium, et hae sunt verae divitiae; *Isa. 33. 6. Divitiae salutis sapientia, et scientia; timor Domini ipse est thesaurus eius.* Quaedam corporales, et hae non sunt verae divitiae, quia non sufficiunt: et ideo addit cum quadam diminutione, *Huius saeculi: Baruch 3. 18. Qui argentum thesaurizant, et aurum, in quo confidunt homines.* His ergo *praecipe.* Quando de servis egit, non posuit praeceptum: quia hoc est virtus quod homo utatur auctoritate ad maiores, non ad minores: et ideo dicit: Non dimittas propter divitias, et propter altum statum eorum, quin praecipias. Et quid debet praecipere? *Non sublime sapere,* idest non sentire aliquid excelsum de se.

Numquid hoc est malum? Respondeo. Potest reddi malum ex duobus. Primo si sublime sapit de se propter ea quae non habent excellentiam veram; et hoc est, si in rebus temporalibus: unde qui propter exteriorem excellentiam sublime sapit de se, inordinate sapit; et haec est superbia. Et tamen carnales non aliam sublimitatem curant nisi istam; et haec acquiri potest per divitias: *Eccle. 10. 12. Pecuniae obediunt omnia.* Unde quia divites huius mundi haec habent, inaniter extolluntur. Item alio modo, quia sunt quaedam quae habent sublimitatem, sicut dona spiritualia: *Eccl. 25. 13. Quam magnus est qui invenit sapientiam, et scientiam.* In his enim aliquis potest inordinate sapere sublimitatem, non ex natura donorum, sed vel attribuendo sibi quod non habet, vel non cognoscendo a Deo ea quae habet. Unde in primo est inordinatio propter defectum rerum, in secundo propter inordinationem affectus.

Secundum vitium in divitibus est spes mundanorum: unde dicit: *Neque sperare in incerto divitiarum: Iob 31. 24. Si putavi aurum robur meum, et obrizo dixi, Fiducia mea: Prov. 10. 15. Substantia divitis, urbs fortitudinis eius.*

Deinde cum dicit, *In incerto divitiarum,* assignat rationem monitionis. In eo enim sperat aliquis, unde credit auxilium habere. Sed auxilium habetur a forti, et divitiae sunt fragiles. Ergo non est in eis sperandum: *Matth. 6. 19. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo, et tinea demolitur. Sed in Deo vivo,* ubi est vera spes ponenda: *Hier. 17. 7. Beatus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius: Iac. 1. 7. Dat omnibus affluenter.* Sed hoc quod dicit, *Abunde ad fruen-*

dum, dupliciter potest exponi. Uno modo, ut fruitio sumatur pro gaudio, et hoc modo est etiam in corporalibus. Vel expone: Idest ut per haec perveniamus ad fruitionem Dei.

Deinde cum dicit, *Bene agere*, monet ad operandum bonum. Qui autem habent affectum ad divitias, primo nituntur ad acquirendum non habitas; secundo ut utantur habitis; tertio ut ad finem divitiarum perveniant. Hic tria monet Apostolus. Primo ut acquirant spirituales, quas non habent; et ideo dicit: *Bene agere, divites fieri in bonis operibus: Isai. 1. 17. Discite bene facere.* Quantum ad secundum sciendum est, quod duplex est usus divitiarum. Unus est tenere, et alius est dare; sed principalis est dare: et ideo ista duo ponit. Primo ut dent: unde dicit, *Facile tribuere*, idest sine gravitate cordis interius: *2. Corint. 9. 7. Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.* Et sine tarditate: *Pro. 3. 28. Ne dicas amico tuo: Vade, et revertere; et cras dabo tibi, cum statim possis dare: Iob 31. 16. Si oculos viduae expectare feci.* Secundo ut custodiat, non quidem tantum ad suam utilitatem, sed ad quoddam commune: unde dicit, *Communicare*, idest habere eas sicut communes: *Roman. 12. 13. Necessitatibus sanctorum communicantes.* Quantum ad tertium, ut ad finem thesaurizandi perveniant; ideo dicit: *Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum.* Thesaurus spiritualis est congregatio meritorum, quae sunt fundamentum futuri aedificii, quod nobis praeparatur in caelo: quia tota praeparatio futurae gloriae est per merita, quae acquirimus per gratiam, quae est principium merendi: *Matth. 6. 20. Thesaurizate vobis thesauros in caelo, ubi neque tinea, neque aerugo demolitur: 1. Corinth. 9. 24. Sic currite ut comprehendatis.*

Deinde cum dicit, *O Timothee, depositum custodi*, instruit ipsum Timotheum: et primo ut bona conservet; secundo ut mala devitet, ibi, *Devitans profanas vocum novitates.* Dicit ergo: *O Timothee, depositum custodi.* Depositum hominis est omne bonum quod habet quilibet; quod sibi commissum est a Deo ut conservet, et multiplicet: *Eccli. 17. 18. Gratiam hominis, quasi pupillam conservabit: 1. Cor. 15. 10. Et gratia eius in me vacua non fuit, sed gratia eius semper in me manet.* Et sic dicit ei, ut depositum custodiat, idest ut se in gratia Dei conservet, et multiplicet. Qui enim abscondit talentum, punitur: *Tollite ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta....et inutilem servum eiicite in tenebras exteriores; Matth. 25. 28.* Et specialiter praelati habent depositum, scilicet curam proximorum, et fidelium: *Ioan. ult. 17. Pasce oves meas: Hebr. ult. 17. Ipsi pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris: 2. Timoth. 1. 14. Bonum depositum custodi.* Item quod mala vitet, praecipue illa quae sunt nata coinquinare fidem. Cuius ratio est: quia sicut Princeps saecularis ponitur ad custodiendam unitatem regni, ita spiritualis ad servandam unitatem spiritualem. Pax autem regni consistit in iustitia; et ideo ille ordinatur ad iustitiam. Sed unitas Ecclesiae est in fide: et ideo principaliter monet ad custodiam fidei: *Luc. 22. 32. Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu conversus aliquando confirma fratres tuos.* Similiter autem posset corrumpi fides per fallaciam, sicut etiam qualibet scientia. Sed, sicut dicitur *1. Elench.* fallacia fit quandoque ex voce, quandoque ex re. Unde est fallacia in dictione, et extra dictionem. Et sic fides aliquando corrumpitur per aliquas voces inordinatas, sicut dicit Hieronymus, quod ex verbis inordinate prolatis fit haeresis. Et ideo dicit: *Devitans profanas vocum novitates.* Quia non velle audire aliquid novi, est oblatrare contra consuetudines. Sed nova profana non sunt audienda. Sed profana novitas est, quando inducitur aliquid contra fidem. Et dicitur novum per comparationem ad id quod est antiquum. Hoc fecit Nestorius, quando dixit de Virgine Maria, Christotochos, ut inferret quod non esset mater Dei. Et ideo sancti Patres in Ephesino Concilio instituerunt, quod diceretur Theotochos: *2. Timoth. 1. 13. Formam habens sanctorum verborum, quae a me audisti in fide, et dilectione in Christo Iesu:* et *cap. 2. 16. Profana, et vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem.* Quandoque vero corrumpitur per rationes reales sophisticas: et istud vitandum est. Et dicit, *Et oppositiones scientiae falsi nominis*, quia non est vera scientia, sed apparens. Scientia enim secundum propriam rationem non est nisi verorum: impossibile autem est quod verum sit vero contrarium, licet quandoque duo falsa sint sibi contraria; et ideo impossibile est quod illud quod repugnat veritati divinae, quae est summa veritas, sit verum: *Coloss. 2. 8. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum. Promittentes*, idest dicentes, se habere: *Hier. 10. 14. Stultus factus est omnis homo a scientia sua:* quae non est Dei: quia *qui loquitur mendacium, ex propriis loquitur*, *Ioan. 8. 44. Hier. 2. 16. Filii Mempheos, et Thanes constupraverunt te usque ad verticem: Isa. 47. 10. Sapientia tua, et scientia tua haec decepit te. Gratia Dei tecum. Amen.*

FINIS EPISTOLÆ AD TIMOTHEUM I.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM II

PROLOGUS.

NOCTE, ET DIE AESTU UREBAR, ET GELU, FUGIEBATQUE SOMNUS AB OCULIS MEIS: *Genes. 31. 40.*

Verba sunt Iacob ostendentis, et commendantis curam pastoralem, ac pastorale officium: in quibus circa hoc officium tria ponuutur, scilicet assiduitas, patientia, solicitudo. Primum est, quia sine intermissione debet curam gregis gerere: unde dicit, *Nocts et die:* nocte orando, die erudiendo: *Isai. 21. 8. Super speculom Domini ego sum stans iugiter per diem, et super custodiam ego sum stans totis noctibus.* Vel per diem, idest tempore prosperitatis; et per noctem, idest tempore adversitatis: in quibus praelatus debet respicere curam gregis: 2. *Cor. 6. 7. Per armu iustitiae a dextris et a sinistris: Prov. 17. 17. Omni tempore diligit qui amicus est.* Secundum est, quia maxime praelato patientia necessaria est: debet enim praelatus propter gregis salutem omnia sustinere: *Ioan. 10. 11. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis: Prov. 19. 11. Doctrina viri per patientiam noscitur.* Unde dicit, *Aestu*, idest fervore instantis persecutionis: *Iac. 1. 11. Exortus est sol cum ardore, et arefecit fenum: gelu*, idest timore futurorum: 2. *Corinth. 7. 5. Foris pugnae, intus timores.* Tertium est, quia praeest in solicitudine, ut dicitur *Rom. 12.* et hoc expellit somnum negligentiae: unde subditur: *Fugiebatque somnus ab oculis meis: Prov. 6. 3. Discurre, festina, suscita amicum tuum, ne des oculis tuis somnum.* Recte ergo haec verba materiae huius Epistolae conveniunt. In prima enim instruit eum de ordinatione ecclesiastica; in hac autem secunda agit de solicitudine tanta pastorali ut etiam martyrium sustineat pro cura gregis, ut patet in Prologo.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD TIMOTHEUM II

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitae, quae est in Christo Iesu. Timotheo carissimo filio gratia, et misericordia, et pax a Deo Patre nostro, et Christo Iesu Domino nostro.

Dividitur autem haec Epistola in salutationem, et narrationem. Secunda ibi, *Gratias ago Deo meo*. Item primo ponitur persona salutans; secundo persona salutata; tertio bona optata. Persona salutans describitur ex nomine, *Paulus*, quod sonat modicitatem; quod ei competit propter humilitatem mentis, et tribulationem, quae faciunt hominem parvum; intantum quod Christus dicitur minoratus propter passiones: *Hebr. 2. 9. Eum qui modico ab angelis minoratus est, videmus Iesum, propter passionem mortis, gloria, et honore coronatum*. Item ex dignitate, quam primo ponit; secundo dignitatis originem; tertio fructum. Dignitas est magna, quia est *Apostolus Iesu Christi*, idest missus est a Christo: *Luc. 6. 13. Elegit duodecim ex ipsis, quos etiam Apostolos nominavit*. Hanc dignitatem adeptus est, quia plus omnibus laboravit: *1. Corinth. 15.* et *Gala. 2. 8. Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes*. Origo apostolatus est voluntas Dei: unde dicit, *Per voluntatem Dei:* quam quidam praeveniunt, quia se ingerunt; contra quos dicitur *Hebr. 5. 4. Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron*. Item quidam permittuntur propter peccata populi: *Iob 34. 30. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*. Sed hic *per voluntatem Dei:* quod dicit, quia non per voluntatem suam. Fructus autem non est aliquid terrenum, sed *secundum promissionem vitae, quae est in Christo Iesu;* idest, ad consequendam vitam aeternam promissam a Christo. Hic debet esse finis praelatorum: *1. Cor. 9. 25. Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam: Daniel. 12. 3. Qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates*. Persona salutata est Timotheus filius eius, ab eo conversus, *Act. 16.* Carissimus, quia sibi unanimis: *Philip. 2. 20. Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit*. Bona optata sunt tria, scilicet *gratia*, per quam est remissio peccatorum; *misericordia*, per quam consequitur finale bonum; *pax*, Glossa, *Idest tranquillitas mentis:* haec competit praelato, qui ad hoc ponitur, ut pacem procuret: *Ioan. 20. 19.* dixit Dominus, *Pax vobis*. Et praecepit intrantibus domum, pacem offerre, ut habetur *Matth. 10.* Et hoc *a Deo Patre*, qui est dator omnis boni, *Iac. 1.* Item *a Iesu Christo*, qui est mediator, inquantum homo, Dei, et hominum: *2. Petr. 1. 4. Per quem maxima nobis, et pretiosa promissa donavit*.

LECTIO II.

Gratias ago Deo meo, cui servio a progenitoribus meis in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei quae est in te non ficta, quae et habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice; certus sum autem quod et in te.

Hic incipit epistolaris narratio: in qua primo munit eum contra praesentes persecutiones; secundo contra futura pericula Ecclesiae, *3. cap.* ibi, *Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa*. Item primo inducit ad instantiam praedicationis, quae tunc erat causa, et occasio persecutionis; secundo hortatur ad sustinendas tribulationes propter Christum, *cap. 2.* ibi, *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quae est in Christo Iesu*. Item primo commemorat bona ipsius Timothei; secundo hortatur eum

ad usum horum bonorum per instantiam praedicationis, ibi, *Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam quae est in te per impositionem manuum mearum;* tertio ponit se in exemplum, ibi, *In quo positus sum ego praedicator, et Apostolus, et magister.* Item primo ponit affectum quem habebat ad Timotheum; secundo ponit bona huius, quae provocabant eum ad huiusmodi affectum, ibi, *Memor lacrymarum tuarum.* Affectus ostenditur per duo, scilicet per orationem, et desiderium; et ideo gratias agit Deo de affectu quem habet ad Timotheum, quia est caritatis, et caritas est principale donum; quasi dicat: Reputo me gratiam consecutum, quod sic sincerum affectum habeo ad te. Et dicit, *Deo meo, cui specialiter servio a progenitoribus meis*, non a parentibus carnalibus, quia *1. Timoth. 1. 15. Christus venit peccatores salvos facere, quorum primus ego sum;* sed servitio derivato a progenitoribus meis, scilicet Patriarchis, et Prophetis, qui Deo sincere servierunt. Et dicitur, *A progenitoribus*, quia filii facilius imitantur perfectionem paternam: tum quia instruuntur ab eis, ut Tobias; tum quia etiam facilius imitantur amicos. Et quomodo servio ei? *In conscientia pura:* quia, ut habetur *Habac. 1. 13. mundi sunt oculi tui, Domine, ne videant malum, et respicere ad iniquitatem non poteris: 2. Corinth. 1. 12. Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae.* De quo agit gratias: *quia sine intermissione*, sive die prosperitatis, sive nocte adversitatis, oro pro te. Item ex desiderio; ideo dicit: *Desiderans te videre*, scilicet propter consolationem utriusque: *Rom. 1. 1. Desidero enim videre vos.*

Deinde cum dicit, *Memor lacrymarum tuarum*, ostendit bona quae erant in Timotheo: et primo commemorat affectum eius ad se; secundo fidem ad Deum, ibi, *Recordationem accipiens eius fidei quae est in te non ficta.* Dicit ergo: *Memor lacrymarum tuarum*, quas scilicet Timotheus effudit, quando discessit Ephesum ab eo, paratus ad martyrium. Vel *lacrymarum* quas fudit in orationibus. Et hoc *ut gaudio implear:* idest, haec memoria replet me gaudio: *Philip. 2. 2. Implete gaudium meum.* Item memor fidei ad Deum. Fidem eius primo commemorat; secundo ostendit eam a parentibus derivatam, et non novitiam. Dicit ergo: *Recordationem accipiens eius fidei quae est in te non ficta.* Fides necessaria est praelato, qui est fidei custos: *Hebr. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo.* Et dicit, *Non ficta:* vera enim per opera bona est: *Iac. 2. 18. Ostende mihi sine operibus fidem tuam, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam: 1. Timoth. 1. 5. Finis praecepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta: Sap. 1. 5. Effugiet fictum.* Et haec non nova, sed *habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice: Act. 16.* dicitur quod fuit filius mulieris Iudaeae. *Certus sum autem*, vel per revelationem, vel per indicia, *quod et in te.*

LECTIO III.

Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum eius; sed collabora Evangelio, secundum virtutem Dei, qui nos liberavit, et vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et gratiam; quae data est nobis in Christo Iesu ante tempora saecularia; manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Iesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, et incorruptionem per Evangelium.

Supra commendavit eum de bonis gratuitis; hic hortatur ad usum gratuitorum sibi datorum, praecipue in praedicatione Evangelii: et primo monet generaliter ad usum datae sibi gratiae; secundo specificat qualis sit usus gratiae, ibi, *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.* Item primo ponit monitionem; secundo eius rationem, ibi, *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis.* Dicit ergo: Fides non ficta in matre, et avia, et in te est: *propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei.* Gratia Dei est sicut ignis, qui quando obtegitur cinere, non lucet; sic gratia obtegitur in homine per torporem, vel humanum timorem. Unde et Timotheus effectus pusillanimis, torpuerat circa praedicationem; et ideo dicit: *Ut resuscites gratiam* sopitam: *1. Thessal. 5. 19. Spiritum nolite extinguere.* Et addit: *Quae est in te per impositionem manuum mearum*, a quo scilicet ordinatus erat Episcopus: in qua manus impositione data est ei gratia Spiritus sancti.

Deinde cum dicit, *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris*, ponitur ratio monitionis, et sumitur ex conditione divinorum munerum. Qui enim accipit munus, debet operari secundum congruentiam muneris. Ergo secundum conditionem divinorum munerum debemus Deo servire. Est autem duplex spiritus, huius mundi, et Dei: et horum distinctio est. Spiritus enim significat amorem: quia nomen spiritus impulsionem importat, et amor impellit. Duplex autem est amor; scilicet Dei, et hic est per spiritum Dei; et amor mundi, et hic est per spiritum mundi: *1. Corin. 2. 12. Non enim accepimus spiritum huius mundi, sed Spiritum qui ex Deo est.* Spiritus autem mundi facit amare bona mundi, et timere mala temporalia; et ideo dicit: *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris*, scilicet mundani: quia hunc Deus aufert a nobis: *Matth. 10. 28. Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Est alius spiritus timoris Domini, et sanctus: et iste facit ut timeatur Deus; hic autem est sine poena, et sine offensa, et hic est a Deo. *Matth. 10. 28. Timete eum qui potest et animam, et corpus perdere in gehennam.* Et addit, *Sed virtutis*, quia per Spiritum sanctum dirigimur in malis; et hoc per virtutem, scilicet fortitudinis contra adversa mundi: *Luc. ult. 49. Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto.* Item dirigimur in bonis, quia quantum ad affectionem ordinamur per dilectionem caritatis, dum quis omnia quae diligit, refert in Deum: unde di-

cit, *Et dilectionis: 1. Ioan. 3. 14. Qui non diligit, manet in morte.* Item quantum ab bona exteriora; et ideo dicit, *Et sobrietatis*, idest omnis temperantiae, servando debitum modum, et mensuram, ut scilicet temperate utamur bonis mundi: *Tit. 2. 12. Sobrie, et iuste, et pie vivamus in hoc saeculo: 1. Timoth. 3. 2. Oportet Episcopum esse irreprehensibilem, unius uxoris virum, sobrium.*

Deinde cum dicit, *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri*, specificat usum gratiae: et primo excludit contraria huic usui; secundo hortatur ad usum gratiae, ibi, *Sed collabora Evangelio.* A solita autem praedicatione poterat impediri propter duo. Primo per erubescentiam; secundo ex poena Apostoli, quam patiebatur propter Evangelium; et ideo quantum ad primum dicit: *Noli itaque*, scilicet ex quo habes spiritum fortitudinis, *erubescere testimonium Domini nostri.* Praedicatio enim Christi, si referatur ad sapientiam mundi, videbatur stulta, unde erubescentiam habere videbatur: *1. Corint. 1. 23. Nos praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam: Rom. 1. 6. Non enim erubesco Evangelium: Luc. 9. 26. Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.* Quantum ad secundum sciendum est, quod si latro videt aliquem suspensum, erubescit se confiteri socium eius. Sic quia Apostolus erat vinctus, poterat eum Timotheus erubescere; et ideo dicit: *Neque me vinctum eius: Ephes. 6. 20. Pro quo legatione fungor in catena: Eccli. 4. 27. Ne reverearis proximum tuum in casu suo.*

Deinde cum dicit, *Sed collabora Evangelio*, hortatur ad usum gratiae: et primo in generali; secundo ostendit ex qua fiducia hunc usum aggrediatur, ibi, *Secundum virtutem Dei.* Hic manifestat quod dicit ibi, *Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum.* Dicit ergo: *Ne erubescas*, sed *collabora*, idest simul mecum labora: *1. Corinth. 3. 8. Unusquisque propriam mercedem accipiet.* Et dicit, *Evangelio*, quod potest esse ablativi casus, et sic in Evangelio praedicando: et dativi casus, et sic ad laudem Evangelii, ut scilicet crescat: *Sap. 3. 15. Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Et hoc cum fiducia, non propria: quia *non sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis*, *2. Corinth. 3. 5.* sed *secundum Dei virtutem*, idest habendo fiduciam de virtute Dei: *Isa. 40. 29. 29. Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem, et robur multiplicat.* Haec virtus manifestatur per duo, scilicet quantum ad affectum, quia liberamur a malis; et ideo dicit, *Qui nos liberavit: 1. Esd. 8. 31. Liberavit nos de manu inimici, et insidiatoris in via: Ioan. 8. 36. Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis.* Et quantum ad hoc quod vocat nos ad bona: unde sequitur: *Et vocavit vocatione sua sancta*: quia vocavit ad sanctificandum: *Rom. 7. 30. Quos praedestinavit, hos et vocavit: 1. Petr. 2. 9. Qui de tenebris nos vocavit in admirabile lumen suum* Et manifestat quaedam quae dicit, dicens: *Non secundum opera nostra:* ubi ostendit quod per virtutem Dei liberati, et vocati sumus, non per humanam: et primo ostendit causam vocationis nostrae, et liberationis esse a Deo; secundo processum causae, ibi, *Quae data est nobis in Christo Iesu*; tertio commendat datorem causae, scilicet gratiae, et eius conservatorem, ibi, *Qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam* Dicit ergo: Vocavit, non per nostram virtutem, quia scilicet non per opera nostra, quae sunt effectus virtutis: *Tit. 3. 5. Non ex operibus iustitiae quas fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.* Est autem duplex causa humanae salutis, quae est a Deo. Una est aeterna, scilicet eius praedestinatio; alia est temporalis, scilicet gratia iustificans. Quantum ad primum dicit, *Secundum propositum*, idest praedestinationem, quae est propositum miserendi: *Ephes. 1. 11. Operatur omnia secundum propositum voluntatis suae: Rom. 8. 28. His qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Quantum ad secundum dicit, *Et gratiam: Rom. 3. 24. Iustificati gratis per gratiam ipsius.*

Circa processum gratiae primo ostendit quomodo est praeparata gratia; secundo quomodo collata; tertio per quem. Primum ostendit, cum dicit: *Quae data est nobis in Christo Iesu*, idest praevisa est nobis dari, *ante tempora saecularia.* Sicut dicit Philosophus, saeculum nihil aliud est quam mensura durationis aliquarum rerum: unde diversa saecula diversae sunt aetates hominum; unde unum saeculum durat mille annis: quia homo dicitur vivere quamdiu est in memoria hominum, quae non excedit mille annos. Tempora ergo saecularia sunt quae mensurant res mutabiles, et haec inceperunt cum mundo; sed praedestinatio est ante mundum: *Ephes. 1. 4. Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi.* Et dicit, *In Christo Iesu*, quia non sumus electi sic ut salvemur propriis meritis, sed per gratiam Christi: quia sicut praedestinavit salutem nostram, ita modum salutis nostrae: *Ioan. 1. 17. Gratia, et veritas per Iesum Christum facta est.* Sed haec praedestinatio prius erat occulta, sed nunc est manifesta Et quomodo? Sicut conceptus cordis per opera. Unde nunc in effectu operis, suis electis manifestavit. *Per illuminationem.* Proprie loquitur: manifestare enim est in lucem ducere: *Iob 28. 11. Abscondita produxit in lucem.* Sic ergo *manifestata est nunc per illuminationem Salvatoris nostri Iesu Christi:* per hoc quod misit Christum nos illuminantem: *Isa. 60. 1. Surge, illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum: Lucae 1. 79. Illuminare his qui in tenebris, et in umbra mortis sedent.*

Deinde cum dicit, *Qui destruxit quidem mortem*, commendat Christum illuminatorem: et primo eius virtutem quantum ad mala quae abstulit; secundo quantum ad bona quae contulit. Dicit ergo: *Christus*, propter hoc quod pro nobis passus est, *destruxit mortem*, idest satisfecit Deo pro peccatis nostris: *1. Petr. 3. 18. Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis.* Et peccatum erat causa nostrae mortis corporalis: *Rom. 6. 23. Stipendia enim peccati mors:* et ideo destruendo peccatum, destruxit mortem: *Osee 13. 14. Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne.* Contulit etiam perfecta bona. Primo animae in praesenti per gratiam fidei: *Habac. 2. 4. Iustus meus ex fide vivit:* et est imperfecta in hac vita, sed perficietur in gloria: *Ioan. 17. 3 Haec est vita aeterna, ut cognoscant te.* Secundo immortalitatem carnis resultantem ex gloria animae: *1. Corinth. 15. 53. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem: Ioan.*

10. 10. Ego veni, ut vitam habeant, scilicet iam per gratiam, *et abundantius habeant*, scilicet per gloriam in futuro. Item *Ibidem 11. 26. Omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum.*

LECTIO IV.

In quo positus sum ego praedicator, et Apostolus, et magister Gentium. Ob quam causam etiam haec patior; sed non confundor. Scio enim cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem. Formam habe sanorum verborum quae a me audisti in fide, et in dilectione in Christo Iesu. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt; ex quibus est Philetus, et Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia saepe me refrigeravit, et catenam meam non erubuit: sed cum Romam venisset, solicite me quaesivit, et invenit. Det illi Dominus invenire misericordiam a Deo in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

Supra monuit ad solicitam Christi praedicationem; hic inducit ad hoc per sui exemplum: et primo ponit hoc; secundo inducit ad sui sequelam, ibi, *Formam habe sanorum verborum quae a me audisti*; tertio ostendit sequendi necessitatem, ibi, *Scis enim hoc quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt.* Item primo ponit suum officium; secundo ostendit quae patitur pro sui officii executione, ibi, *Ob quam causam etiam haec patior*; tertio spei certitudinem, ibi, *Scio enim cui credidi.* Describit autem officium suum tripliciter: quia dicit se praedicatorem ad excitandum ad bonos mores: *Infra 4. 2. Praedica verbum, insta opportune: Marc. ult. 15. Praedicate Evangelium omni creaturae.* Apostolum ad regendum Ecclesiam: quia Apostoli sunt praelati Ecclesiae: *Galat. 2. 8. Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes.* Et magistrum institutum ad docendum fidei sanctitatem, et cognitionem Dei: *1. Tim. 2. 7. Doctor Gentium in fide, et veritate: Ioel. 2. 23. Filii Sion exultate, et laetamini in Domino Deo nostro, qui dedit vobis doctorem iustitiae.* Sed dicit: *In quo positus sum ego:* ubi nota tria. Primo quod ipse non assumpsit sibi, sed ab illo positus est: *Heb. 5. 4. Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron.* Secundo in positione designatur ordo. Tertio firmitas: quia secundum ordinem rationis institutus, firmiter mansit: *Ioan. 15. 16. Posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat: Iudic. 5. 20. Stellae manentes in ordine, et cursu suo.*

Deinde cum dicit, *Ob quam causam etiam haec patior*, ostendit quae patitur pro sui officii executione, dicens: *Haec* adversa *patior*, scilicet vincula et taedia; et hoc pro fide Christi: *Infra 2. 9. Laboro usque ad vincula.* Et dicit, *Ob hanc causam*, quia pati simpliciter non est laudabile, sed propter iustam causam: *Matth. 5. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Et ideo: *Sed non confundor:* quia non est ad confusionem ei qui patitur propter iustitiam: *1. Pet 4. 15. Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine: Act. 5. 41. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.*

Deinde cum dicit, *Scio cui credidi*, ponitur certitudo spei, quae facit eum non confundi: et hoc provenit ex magnitudine Dei promittentis; et ideo dicit, *Cui credidi.* Et nota, quod uno modo credere est actus fidei: et est sensus. *Scio*, idest scio quod ille qui promisit est verax, et potens ad reddendam vitam aeternam, quam repromisit homini fideli existenti.

Sed contra. Ex hoc sequitur quod eadem est scientia, et fides; et idem est scitum, et creditum: quod est impossibile: quia de ratione sciti est quod videatur; de ratione crediti quod non.

Respondeo. In fide duo sunt, scilicet id quod creditur, et ille cui creditur. De eo quod creditur, non potest esse scientia, quia sic perderet crediti rationem; sed de eo cui creditur, est scientia, quia per evidentissimam rationem est scitum quod Deus est verax: Et sic dicit: *Scio cui credidi: 1. Ioan. 4. 1. Nolite omni spiritui credere; sed probate spiritus, si ex Deo sunt: Proverb. 14. 15. Innocens credit omni verbo.* Alio modo dicitur credere fidei eius cui committit rem suam, et hic sensus est verior; quasi dicat: Quia meipsum, labores, et passiones credidi, idest commisi, Deo: scio quod *potens est depositum meum servare in illum diem.*

Et nota, quod depositum dicitur dupliciter. Uno modo, quod ego deposui: et sic homo deponit apud Deum salutem suam, quando se Deo totum committit: *1. Pet. 5. 7. Omnem solicitudinem vestram in eum proiicientes, quoniam ipsi cura est de vobis: Psal. 54. 23. Iacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet.* Item deponit opera sua, quando scilicet non statim recipit remunerationem suam, sed in posterum: et sic qui bene facit, deponit illud apud Deum, et hoc *usque in illum diem*, quando iudicabit occulta hominum, quibus tunc reddet Deus mercedem laborum suorum: *Sap. 10.* et *Isa. 3. 10. Dicite iusto, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet.* Vel *depositum*, idest quod penes me positum est officium, scilicet officium Evangelii: *Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, et Regibus, et filiis Israel.* Et Deus est potens conservare suum Apostolum usque ad mortem suam.

Deinde cum dicit, *Formam habens sanorum verborum quae a me audisti*, inducit ad sequelam sui: et est duplex littera. Una dicit, *Habe*, altera, *Habens.* Si dicit. *Habens*, sic primo ponit idoneitatem, quam proponit Timotheo ad imitandum exemplum Apostoli; secundo hortatur ad imitandum, ibi, *Bonum depositum custodi.* Apostolus autem bonam idoneitatem habuit secundum duo: scilicet secundum eruditionem quantum ad cognitionem; et ideo dicit. *Sanorum verborum:* item secundum virtutem; unde dicit, *In fide, et dilectione.* Dicit ergo: Non potes te excusare. si patienter te non habeas usque ad vincula, sicut ego: quia tu es *habens formam sanorum verborum*, scilicet quae non continent falsitatis corruptionem: *Tit. 2. 1. Lo-*

quere quae decent sanam doctrinam. Et dicitur doctrina sana, non corrupta, effective, quia nos sanos facit. Et addit, *Quae a me audisti*; quasi dicat: Non es deceptus, quia hoc tibi tradidi quod a Christo audivi: *1. Corinth. 11. 23. Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis. Luc. 10. 16. Qui vos audit, me audit*. Et hoc in *fide, et dilectione*: quia si aliquis omnia verba sana sciret, et non crederet, non esset idoneus; nec etiam diligeret, quia de facili recederet a doctrina, vel per adversa, vel per prospera: *Heb. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo*: *1. Ioan. 3. 14. Qui non diligit, manet in morte*. Et hoc *in Christo Iesu*: quia vera fides est eorum quae Christus docuit, et vera dilectio est in Christo, qui dedit Spiritum sanctum, per quem Deum diligimus. Haec igitur habens, *custodi bonum depositum*, quod scilicet dedi tibi, idest officium praedicationis, ut numquam a veritate recedas, nec propter timorem officium praedicationis ullo tempore dimittas: *Prov. 4. 23. Omni custodia serva cor tuum*: *1. Tim. 6. 20. O Timothee, depositum custodi*. Et hoc *custodi* bono adiutorio, scilicet *per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis*: *1. Corint. 3. 16. Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Secundum aliam litteram monet ad duo. Primo ad sanam doctrinam; secundo ad perseverantiam in ea.

Deinde cum dicit, *Scis enim hoc*, ostendit necessitatem monitionis ex defectu, et profectu aliorum. Quando enim aliquis videt aliquos sociorum suorum proficere, et aliquos deficere, nititur sequi bonos: et ideo primo commemorat deficientes; secundo proficientes, ibi, *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui*. Ostendit ergo quid caveat, alias est periculum: *1. Corinth. 10. 12. Qui se existimat stare, videat ne cadat*: et ideo dicit: *Aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt*. Glossa: *Isti fallacia erant pleni: simulate enim fuerant cum Apostolo, ut scilicet addiscerent unde facerent calumniam Apostolo*. Isti ergo, *qui sunt aversi a me, sunt modo in Asia*, inter quos praecipue sunt isti duo qui conversi sunt per Iacobum.

Deinde cum dicit, *Dominus Onesiphori domui det misericordiam*, ostendit aliorum profectum, et praecipue cuiusdam Onesiphori: commemorans primo bona quae sibi contulit Romae; secundo quae in Asia. Item primo optat ei Dei misericordiam; secundo ostendit meritum misericordiae; tertio tempus misericordiae. Primum, cum dicit, *Det misericordiam*. Recte optat ei misericordiam, quia praesens vita miseria est: *Iob 14. 1. Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis*. Dicit: *Det Onesiphori domui*, non solùm personae, sed familiae: quia propter bonitatem unius derivatur gratia ad totam familiam: *Matth. 10. 13. Si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam*. Meritum autem misericordiae est misericordia quam habebat in Apostolum: unde dicit: *Quia saepe refrigeravit*, scilicet quietem praestando: *Matth. 5. 7. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*: *Eccli. 18. 16. Nonne ardorem refrigerabit ros*: *Ad Philem. 7. Viscera sanctorum requieverunt per te, frater. Et catenam meam*: *Infra 2. 19. Laboro usque ad vincula, quasi male operans*: *non erubuit; sed cum Romam venisset, solicite*, ut amicus, *quaesivit*: *Eccli. 6. 7. Si possides amicum, in tentatione posside illum*: *Prov. 17. 17. Omni tempore diligit qui amicus est*. Optat autem misericordiam futuri saeculi cum dicit, *In illa die*, in qua scilicet Dominus iudicabit, quando misericordia est necessaria. Non solum autem Romae, sed et Ephesi. Et ideo dignus est divina misericordia.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Tu ergo, fili mi, confortare in gratia, quae est in Christo Iesu; et quae audisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat cui se probavit. Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quae dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

Supra induxit Timotheum ad diligentem Evangelii praedicationem; inducit eum hic ad constantem tolerantiam martyrii: et primo inducit eum ad sustinendam passionem pro salute fidelium; secundo docet eum qualiter resistat infidelibus, ibi, *Noli contendere verbis*. Item primo inducitur praeparatio ad martyrium sustinendum: secundo exhortatio martyrii, ibi, *Memor esto Dominum Iesum Christum resurrexisse a mortuis*. Praeparatio martyrii praemittitur quantum ad tria. Primum est animi fortitudo; secundum est bonorum dispensatio, ibi, *Et quae audisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus*; tertium est fructuosus militiae labor, ibi, *Labora sicut bonus miles Christi*. Requiritur autem ad martyrium animi fortitudo, quae est circa pericula mortis; et ideo dicit: *Tu ergo, fili mi*, scilicet quem per Evangelium genui, *confortare in gratia*: *Psal. 30. 25. Viriliter agite, et confortetur cor vestrum*: *quae est* non in te, scilicet cuius fortitudo est vana, sed *in Christo Iesu*: *Eph. 6. 10. Confortamini in Domino, et in potentia virtutis eius*. Vel *in gratia, quae est in Christo Iesu*, idest gratuito Dei dono per Christum: *Ioan. 1. 17. Gratia, et veritas per Iesum Christum facta est*. Secundum est dispensatio bonorum. Circa quod notandum est, quod quando aliquis adducitur ad mortem, disponit de suis. Non ergo minus debent esse soliciti sancti de bonis spiritualibus sibi creditis, quod non dispereant post eorum mortem; sed aliis credant: et ideo monet eum ut, si ad martyrium venerit, quod dispenset doctrinam fidei. Et primo posuit quomodo accepit, quia per auditum: unde dicit: *Quae audisti a me*, et ego a Christo. Et dico, *A me*, non singulariter, sed confirmata *per multos testes*, idest per legem, et Prophetas: *Rom. 3. 21. Testificata a lege, et a Prophetis*. Vel per Apostolos: *1. Corinth. 15. 11. Sive enim ego, sive illi, sic praedicavimus, et sic credidistis. Haec commenda*, inquantum sunt accepta: *Sap. 7. 13. Quam sine fictione didici, et sine*

invidia communico: fidelibus hominibus, ut scilicet non quaerant lucrum temporale, sed gloriam Dei: *1. Cor. 4. 11. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur: Matt. 24. 45. Fidelis servus, et prudens quem constituit dominus super familiam suam.* Item qui sunt idonei ad dispensandum: ideo dicit: *Qui idonei erunt et alios docere.* Debent autem esse idonei tripliciter. Primo intellectu, ut sint sapientes ad intelligendum: *Lucae 21. 15 Ego dabo vobis os, et sapientiam: cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri.* Item lingua, ut sint facundi ad docendum: *Isa. 50. 4. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est verbo.* Item opere, quia *coepit Iesus facere, et docere, Act. 1. 1.*

Deinde cum dicit, *Labora sicut bonus miles Christi*, ponitur tertium, quod est legitimus militiae labor: ad quem primo hortatur; secundo ponit laboris praemium, ibi, *Nam et qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certaverit;* tertio militiae stipendia, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.* Item primo hortatur ad legitimum laborem; secundo exponit quis labor sit legitimus, ibi, *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* Dicit ergo: *Labora sicut bonus miles Christi.* Est autem tripliciter aliquis miles Christi. Primo inquantum pugnat contra peccata: *Iob 7. 10. Militia est vita hominis super terram:* et *14. 14. Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.* Et haec pugna est contra carnem, mundum, et diabolum: *Ephes. ult. 12, Non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem, sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in caelestibus.* Secundo est aliquis miles Christi, pugnando contra errores: *2. Corin. 10. 4. Arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes.* Tertio est militia martyrum contra tyrannos: et haec est laboriosior: *Iob 25. 3, Numquid est numerus militum eius?* Et non debet quiescere miles, quia dicitur a militia sustinenda.

Deinde cum dicit, *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*, exponit quid sit legitimus labor: et primo inducit eum ad laborem; secundo ostendit qualis debet esse bonus miles, ibi, *Ut ei placeat cui se probavit.* Primo circa primum duo facit: quia primo exemplum ponit; secundo manifestat. Dicit ergo: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* Circa primum sciendum est, quod alius est finis militiae spiritualis, et alius est finis militiae corporalis: quia finis militiae corporalis est ut obtineat victoriam contra hostes patriae; et ideo milites debent abstinere ab his quae abstrahunt a pugna, puta a negotiis, et deliciis: *1. Corint. 9. 25. Qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet;* sed militiae spiritualis finis est ut victoriam habeat ab hominibus qui sunt contra Deum; et ideo oportet quod abstineant ab omnibus quae distrahunt a Deo. Haec autem sunt negotia saecularia: quia solicitudo huius saeculi suffocat verbum. Et ideo dicit, *Implicat se.*

Sed contra. Negotia saecularia sunt temporalia; hoc autem Apostolus fecit, quando vixit de labore manuum suarum.

Respondeo. Dicendum est, quod Apostolus dicit, *Implicat*, et non dicit, Exercet. Ille autem eis implicatur cuius cura, et solicitudo iungitur circa ipsa: et tunc proprie ipsa haec interdicuntur militibus Christi, in quibus ostenditur non esse necesse implicari animum. Item non dicit simpliciter, Implicatur; dicit, *Implicat se:* quia quandoque implicatur, et non se implicat. Implicat enim se, quando sine pietate, et necessitate assumit negotia; sed quando necessitas officii pietatis, et auctoritatis exercetur, tunc non implicat se, sed implicatur huiusmodi necessitate: *Rom. 16. 2. Assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit.*

Causa autem quare non debet se implicare, est *ut ei placeat cui se probavit: 1. Ioan. 2. 15. Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo.* Qui enim est miles Christi, devovit se ad militandum Deo; et ideo debet conari ut ei placeat cui se devovit.

Deinde cum dicit, *Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit*, ponit laboris praemium. Et quia diceret aliquis: O Paule, magna imponis; sed quis est eorum fructus? respondet: Assumatis exemplum in pugnis saecularibus, ubi non omnes, sed legitime pugnantes accipiunt coronam. Sic ergo erit et in spiritualibus, quod nullus coronabitur, nisi servet debitas leges pugnae: *1. Corint. 9. 25. Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam: Sap. 4. 2. In perpetuum coronata triumphat.*

Deinde cum dicit, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*, ostendit stipendia, interdicitque ei negotia saecularia: et primo proponit stipendia sub metaphora; secundo exponit, ibi, *Intellige quae dico.* Officium enim praedicatorum, et doctorum, est officium militum, inquantum insurgunt contra hostes, et vitia: item agricolae, inquantum fructum faciunt, promovendo ad bona. Huius ager est Ecclesia, et principalis agricola est Deus, interius, et exterius operans; *Ioan. 15. 1. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est.* Homines autem exterius adhibent ministerium: *1. Corinth. 3. 6. Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit.* Isti sunt exteriores agricolae: *Iob 31. 39. Si animam agricolarum eius afflixi.* Istum ergo agricolam oportet fructum accipere. Huius fructus sunt opera virtutum: *Eccli. 24. 23. Flores mei, fructus honoris, et honestatis: Galat. 5. 22 Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia.* Inter hos fructus eleemosynarum: *Act. 9. 36. Haec erat plena fructibus bonis, et eleemosynis quas faciebat.* Illi ergo debent principaliter fructum percipere, ut ipsi gaudeant. Primo de subditorum fructibus: *Phil. 4. 1. Itaque fratres mei carissimi, et desideratissimi, gaudium meum, et corona mea.* Secundo de subsidiis temporalibus, non pro praemio principali, sed stipendio: *Gal. 6. 6. Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis: Matth. 10. 10. Dignus est operarius cibo suo.*

Deinde cum dicit, *Intellige quae dico*, exponit quae dixerat, sequens modum Christi post parabolas: *Matt. 13. 9. Qui habet aures audiendi audiat.* Quasi dicat: Reduc haec ad intellectum spiritualem: *Dan. 10. 1. Intelligentia opus est in visione.* Quasi diceret aliquis; Tu dicis: Accipe stipendium, o Timothee; sed tu non facis, quia de labore manuum vis vivere. Unde *intel-*

lige quae dico : quia est necessaria discretio: quia ibi non sunt accipienda, ubi est occasio avaritiae contra Evangelium, vel propter otium : et hoc poteris intelligere, quia *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum: 1. Ioan. 2. 27. Unctio docebit vos de omnibus.*

LECTIO II.

Memor esto Dominum nostrum Iesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum, in quo laboro usque ad vincula, quasi male operans; sed verbum Dei non est alligatum. Ideo omnia sustineo propter electos, ut et ipsi salutem consequantur, quae est in Christo Iesu cum gloria caelesti. Fidelis sermo. Nam si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus; si negaverimus, et ille negabit nos; si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Haec commone, testificans coram Deo. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Solicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.

Supra ponitur praeparatio ad martyrium; hic ponitur exhortatio ad ipsum: et primo praemittit exemplum praemii; secundo exemplum martyrii, ibi, *In quo laboro usque ad vincula;* tertio manifestat consequentiam praemii ad martyrium, ibi, *Fidelis sermo.* Nam praemium mortis pretiosae martyrii est resurrectio gloriosa; cuius exemplum praecessit in capite nostro Christo: et ideo dicit: *Memor esto Dominum Iesum Christum resurrexisse a mortuis*; quasi dicat: Dominum nostrum Iesum Christum habe in mente contra tribulationes: *Proverb. 3. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.* Multa enim sunt in eo cogitanda, sed specialiter resurrectio: ad hanc omnia ordinantur, et praecipue totus Christianae religionis status: *Rom. 10. 9. Si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, et corde tuo credideris, quod Deus excitavit illum a mortuis, salvus eris.*

Et nota, quod non dicit resuscitatum, quia etsi Pater eum suscitaverit, tamen propria etiam virtute resurrexit, et est primus resurgentium, *1. Corint. 15.* Sed quia secundum naturam humanam resurrexit, et mortuus est: *Ex semine David: Rom. 1. 3. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Secundum Evangelium meum*, idest a me praedicatum: *1. Corinth. 15. 1. Notum autem facio vobis Evangelium, quod praedicavi vobis.* Qui praedicat Evangelium, est minister Evangelii, sicut qui baptizat, est minister baptismi. Tamen non potest dici baptisma meum, sed Evangelium sic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio, et solicitudo.

Deinde cum dicit, *In quo laboro usque ad vincula*, ostendit se in exemplum martyrii: et primo eius poenam; secundo eius causam, ibi, *Ideo omnia sustineo.* Tria autem ostendit esse in poena, scilicet acerbitatem, opprobrium, et constantiam. Acerbitatem, cum dicit, *In quo*, scilicet Evangelio praedicando, vel pro quo *laboro*, idest affligor; et hoc *usque ad vincula:* quia quando hanc Epistolam scripsit, erat Romae in vinculis: *Ephes. ult. 19. Mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena.* Opprobrium quantum ad infideles, cum dicit: *Quasi male operans:* Christiani enim tunc reputabantur pessimi: *Luc. 6. 22. Beati eritis cum vos oderint homines, et separaverint, et exprobraverint, et eiecerint nomen vestrum tamquam malum, propter Filium hominis.* Christus etiam fuit damnatus quasi male operans: *Isa. 53. 12. Et cum sceleratis reputatus est.* Constantiam autem ostendit, cum dicit: *Sed verbum Dei non est alligatum.* Licet enim corpus sit alligatum, tamen verbum Dei non est alligatum: quia praedicatio fuit ex voluntate Apostoli; quae libera est, praecipue propter efficaciam caritatis, quae nihil timet: *Roman. 8. 38. Certus sum enim quia neque mors, neque vita... poterit nos separare a caritate Dei.* Quia sicut *1. Ioan. 3. 20.* dicitur, *maior est Deus corde nostro.* Et dicitur, quod in vinculis existens multos convertit.

Deinde cum dicit, *Ideo omnia sustineo propter electos*, ostendit causam: quia martyrem non poena facit, sed causa. Duplex autem est causa martyrii, scilicet propter divinum honorem, et salutem proximi. Propter Deum quidem, quia *Rom. 8. 36. Propter te mortificamur tota die.* Propter salutem proximorum, quia dicit hic, *Propter electos: Ioan. 15. 13. Maiorem caritatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis: 1. Ioan. 3. 16. Quoniam ille pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere.* Et dicit, *Propter electos*, quia quaecumque bona fiunt, specialiter cedunt in bonum electorum, non reproborum. Et quomodo? *Ut et ipsi salutem consequantur.*

Sed numquid sufficit passio Christi? Dicendum est? quod sic effective; sed passio Apostoli dupliciter expediebat. Primo quia dabat exemplum persistendi in fide; secundo quia confirmabatur fides, et ex hoc inducebantur ad salutem. Et hoc *in Christo*, idest quae venit nobis per eum: *Matth. 1. 21. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et hoc non solum salutem gratiae praesentem, sed etiam *cum gloria caelesti; Matth. 5. 12. Merces vestra copiosa est in caelis.*

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo*, ponit consequentiam praemii ad meritum martyrii: et primo ponit attestationem; secundo consequentiam, ibi, *Nam si commortui sumus, et convivemus;* tertio confirmat per testimonium, ibi, *Haec commone, testificans coram Domino.* Dicit ergo: *Fidelis sermo;* idest, verbum quod dicam, est fidele: *Apoc. ult. 6. Haec verba fidelissima sunt, et vera.*

Deinde cum dicit, *Nam si commortui sumus, et convivemus*, ponit consequentiam: et primo de remuneratione bonorum; secundo de punitione malorum, ibi, *Si negaverimus, et ille negabit nos.* In praemio bonorum sunt duo, scilicet reparatio per resurrectionem, et superadditio gloriae, ad quam resurgent: et ideo primo ostendit quod per Christum venitur ad reparationem vitae; secundo quod per ipsum venitur ad resurrectionem, ibi, *Si sustinemus, et conregnabimus.* Dicit ergo: *Si commortui sumus, et convivemus*, scilicet cum Christo, et hoc per sacramenti susceptionem

io baptismo: *Rom. 6. 4. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.* Item pec poenitentiam nos maccerando: *Galat. 5. 24. Qui Christi sunt carnem suam crucifixeruut cum vitiis, et coucupiscentiis.* Item pro confessione veritatis moriendo, sicut et Christus: *Psalm. 65. 15. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Si* ergo *commortui sumus, et convicemus;* idest, sicut ipse resurrexit, sic et nos: *Rom. 6. 5. Si complantati facti sumus similitudiui mortis eius, simul et resurrectionis erimus.*

Deinde agit de gloria, quam sancti merentur per mortis ignominiam: *Luc. ult. 26. Nonus haec oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam?* Et ideo dicit: *Si sustiuemus,* scilicet patienter, afflictiones, et opprobria, *couregnabimus;* idest simul cum lpso perveuiemus ad regnum: *Matth. 5. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum.*

Deinde cum dicit, *Si negaverimus, et ille negabit nos,* ostendit cousequentiam quantum ad poenas. Dupliciter autem potest aliquis peccare contra fidem. Primo exterius negando; secundo interius eam deponendo. Quantum ad primum dicit: *Si negaverimus,* scilicet coram aliis, *ipse negabit nos,* in iudicio: *Matth. 25. 12. Amen dico vobis, uescio vos.* Negare est non cognoscere eos esse de ovibus suis. Quantum ad secundum dicit: *Si non credimus,* idest si fidem a corde abiciamus, *ille fidelis permauet;* idest ipse fidem suam tenet: unde fidelis manet io sua fide: quia fides nihil aliud est quam participatio, sive adhaesio veritati. Ipse autem est ipsa veritas, quae negare se non potest. Ergo non est omnipotens. Respondeo. Ex hoc est omnipotens quod *seipsum negare non potest.* Posse enim deficere, magis est pertinens ad impotentiam: quia quod aliquid deficiat a suo esse, est per debilitatem virtutis propriae. Christum autem negare seipsum, est deficere a seipso. Hoc ergo ipsum quod non potest negare se, est ratio perfectae virtutis. Unde nec peccatum cadit in eum, ut est dictum; nec potest negare suam virtutem, et suam iustitiam quin puniat: *Marc. ult. 16. Qui vero non crediderit, condemnabitur.*

Sed numquid non potest Deus alicui remittere poenam? Potest quidem secundum ordinem sapientiae suae; sed contra ordinem sapientiae, et iustitiae, non.

Deinde cum dicit, *Haec commoue, testificans coram Deo,* confirmat per testimonium; quasi dicat, Simul cum aliis admoneo, ut semper habeas in corde, *testificans coram Deo,* idest testem adducens coram quo loquor.

Deinde cum dicit, *Noli contendere verbis,* ostendit quomodo resistat infidelibus: quia primo praemittit modum resistendi; secondo ostendit quae sunt quibus resistat, ibi, *Profana autem, et vaniloquia devita.* Item primo excludit indebitum modum resistendi; secundo ponit debitum, ibi, *Solicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo.* Circa primum primo excludit indebitum modum; secundo rationem assignat, ibi, *Ad nihil enim utile est.* Dicit ergo: *Noli contendere verbis.* Contentio importat concertationem in verbis. Potest ergo secundum duo intelligi: quia acrimoniam loquens, depravatur dupliciter. Uno modo, si per hoc acceditur ad favorem falsitatis, ut quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem; alio modo propter inordinationem, ut quando utitur acrimonia, vel ultra modum debitum, vel contra qualitatem personae. Sed si moderate, et cum circumstantiis debitis, et pro veritate fiat, non est peccatum. Et sic in Rethorica est unum instrumentum exhortationis. Tamen in sacra Scriptura accipitur secundum quod importat inordinationem: *1. Corinth. 11. 16. Si quis videtur inter vos contentiosus esse, nos non habemus talem consuetudinem, neque Ecclesia Dei.* Et dicit, *Verbis,* quia aliqui disceptant solum verbis improperii; et hoc proprie est contendere. Si hoc fit non verbis tantum, sed veris rationibus, hoc est disputare, non contendere.

Deinde cum dicit, *Ad nihil utile est,* ostendit rationem documenti. Nam moderata disputatio quando cum ratione fit, est utilis ad instructionem; sed quando cum verbis tantum, tunc est litigiosa. Ideo dicit: *Nisi ad subversionem audientium:* et hoc dupliciter. Uno modo, dum quod est certum, venit in dubium; alio modo, quia audientes scandalizantur: *Proverb. 14. 23. Ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas:* unde *Iac. 3. 16. Ubi zelus, et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum.*

Sed numquid non sine contentione debet quis disputare coram populo de fide? Respondeo. Distinguendum est ex parte audientium: quia aut sunt solicitati ab infidelibus, et tunc est utilis publica disputatio, quia per hanc simplices efficiuntur magis instructi, quando vident errantes confutari. Si vero non sunt solicitati ab infidelibus, tunc non est utilis disputatio, sed periculosa. Item est distinguendum ex parte disputantis: quia si disputans est prudens sic quod manifeste confutet adversarium, tunc debet publice disputare; si vero non, nullo modo.

Deinde cum dicit, *Solicite cura teipsum,* ponit debitum modum resistendi: et primo quantum ad rectam intentionem; secundo quantum ad rectam operationem; tertio quantum ad rectam doctrinam. Qui enim vult disputare, primo debet scrutari suam intentionem, utrum moveatur bono zelo: ideo dicit: *Probabilem Deo exhibere,* qui scilicet probat cor: *2. Corinth. 10. 18. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat: Psal. 16. 3. Probasti cor meum, et visitasti nocte.* Item quod doctrinam quam praedicat ore, stabiliat per opera; quod nisi faciat, est confusione dignus: unde dicit, *Operarium inconfusibilem;* quasi dicat: Haec facito, sic non confunderis. Item quod recte tractet verbum veritatis, vera docendo, et utilia audientibus: unde subiungit: *Recte tractantem verbum veritatis,* non quaerens lucrum, et gloriam: *2. Corinth. 2. 17. Non simus, sicut plurimi, adulterantes verbum Dei; sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.*

LECTIO III.

Profana autem, et vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus est Hymeneus, et Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes, resurrectionem esse iam factam, et subverterunt

quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc: Cognovit Dominus qui sunt eius: et discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, et argentea, sed et lignea, et fictilia, et quaedam quidem in honorem, quaedam autem in contumeliam.

Supra instruxit Timotheum, ostendens modum generalem, quo infidelibus est resistendum; hic ostendit in speciali quibus sit resistendum: et primo ostendit quibus est resistendum; secundo quare, ibi, *Multum enim proficiunt ad impietatem*; tertio quomodo, ibi, *Iuvenilia autem desideria fuge*. Dicit ergo: *Profana, et vaniloquio devita:* ubi ostendit duo esse vitanda, scilicet profana, et vaniloquia; et referuntur ad idem, vel ad diversa: nam profana dicuntur, quasi procul a fano, scilicet cultu divino; et haec sunt documenta haeresum, et haec vitanda: ideo dicit: *Devita profana*. Potest etiam dici, quod haec profana sunt quae fidei repugnant, sed vaniloquia, fabulosa: *Psalm. 11. 3. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum.*

Deinde cum dicit, *Multum enim proficiunt ad impietatem*, ostendit quare haec sunt vitanda; et hoc dupliciter. Primo ex nocumento quod inferunt; secundo ex fructu vitationis, ibi, *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit quomodo noceant ad fidei subversionem; secundo quomodo non possunt totaliter fidem subvertere, ibi, *Sed firmum fundamentum Dei stat*. Item primo ponit documentum; secundo subdit similitudinem, ibi, *Et sermo eorum ut cancer serpit;* tertio exemplum, ibi, *Ex quibus est Hymeneus, et Philetus*. Dicit ergo: Haec sunt vitanda, quae impediunt pietatem, quae cultus Dei dicitur. Unde doctrina fidei est doctrina pietatis; impietas vero est doctrina contra fidem: unde dicit: *Multum enim proficiunt ad impietatem*, idest perducunt ad errorem, sive ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus est in malis abusive: *infra 3. 13. Mali homines, et seductores proficiunt in peius, errantes, et in errorem alios mittentes.*

Deinde ponit eorum similitudinem, dicens: *Sermo eorum ut cancer serpit*. Haeretici enim dicunt a principio quaedam vera, et utilia; sed cum audiuntur, evomunt mortifera; et ideo dicit: *Sermo eorum ut cancer serpit: Eccli. 11. 34. A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.*

Deinde cum dicit, *Ex quibus est Hymeneus, et Philetus*, ponit ad hoc exemplum: hi enim duo fidem suo tempore corrumpebant; a quibus quidam errantes conversi sunt in vaniloquium. De Phileto dicitur *supra 1. 15. Aversi sunt a me omnes, qui sunt in Asia; ex quibus est Philetus, et Hermogenes.* De Hymeneo autem habetur *1. Timoth. 1. 20. Ex quibus est Hymeneus.* Et dicit, *Exciderunt: 1. Ioan. 2. 19. A nobis exierunt.* Et hoc aggravat: quia *2. Petr. 2. 21. Melius enim erat eis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum converti.* Errabant autem, *dicentes, resurrectionem iam factam esse:* de qua *Matth. 27. 52. Multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.* Et dicebant, quod non est alia resurrectio expectanda; sed tunc surrexerunt. Alio modo, et melius quod sicut est duplex mors, ita duplex est resurrectio, scilicet animae, et corporis. De resurrectione animae habetur *Apocal. 20. 6. Beatus, et sanctus qui habet partem in resurrectione prima.* Dicebant ergo quod omnia quae dicuntur in Scripturis, erant referenda ad resurrectionem animarum, quae iam facta est: *Colos. 3. 1. Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite.* Et hic error est etiam hodie apud haereticos, et per istum subvertunt quosdam. Et congrue dicit: *Et subverterunt quorumdam fidem:* quia destruunt fundamentum fidei: *Act. 13. 10. O plene omni dolo, et omni fallacia, fili diaboli, et inimice omnis iustitiae, non desinis subvertere vias Domini rectas.*

Deinde cum dicit, *Sed firmum fundamentum Dei stat*, ostendit quomodo per haereses fides non est totaliter subvertenda: et primo quod per doctrinas haereticas non potest tota Ecclesiae fides corrumpi; secundo ostendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi, *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, et argentea, sed et lignea, et fictilia.* Item primo ostendit immobilitatem fidei electorum; secundo addit demonstrationem, ibi, *Habens signaculum hoc*. Dicit ergo: Subvertunt; *sed firmum fundamentum Dei stat.* Haec enim fundamenta sunt illis quibus datur gratia immobiliter standi: *Matth. 7. 25. Fundata enim erat super firmam petram. Firmum*, quia immobile: unde praemittitur ibi *Matth. loc. cit. quod venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam; et non cecidit.* Huius firmitas dependet primo ex divina praedestinatione; secundo ex libero arbitrio nostro: et ideo quantum ad primum dicit: Hoc firmum fundamentum *habet hoc signaculum*, idest hoc est signum huius firmitatis: *Ioan. 3. 33. Qui autem acceperit testimonium eius, signavit quia Deus verax est.* Et haec est prima pars signaculi, scilicet ex divina praedestinatione: quia *novit Dominus qui sunt eius:* et haec est notitia divinae praedestinationis: *Ioan. 10. 14. Ego cognosco oves meas ..et alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili: Matth. 7. 23. Non novi vos.* Sed quantum ad secundum, dicit: *Discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini;* quasi dicat: Si praedestinati sunt a Deo, quod per liberum arbitrium salvabuntur: quia ex hoc quod aliquis finaliter non adhaeret peccato, ostendit se esse praedestinatum. Et ponit duo, quae pertinent ad ordinationem in statu salutis. Primum quod confiteatur fidem: ideo dicit: *Omnis qui invocat nomen Domini: Rom. 10. 10. Ore autem confessio fit ad salutem.* Secundum, quod recedat a peccato: *Matth. 7. 21. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in caelis est.* Et ideo dicit: *Discedat ab iniquitate: Isai. 55. 7. Derelinquat impius viam suam.* Quod vero dicit, *Invocat nomen*, non intelligit quod solum nominet ore, sed interius per fidem, et extra per opus.

Deinde cum dicit, *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, et argentea, sed et lignea, et fictilia*, ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autem potest hoc intelligi: quia vel in generali, vel in speciali ad hunc vel illum. Si enim quaeras in singulari, quare dat huic

donum perseverantiae, et non illi: non habet rationem, nisi solam Dei voluntatem. Augustinus *tract. 26. in Ioan. Quare hunc trahat, et illum non trahat, noli velle iudicare, si non vis errare.* Sed si quaeras in generali quare quibusdam dat, et quibusdam non, habet rationem, quam et assignat Apostolus *Rom. 9.* et est eadem ratio cum ista, licet per alia exempla: ideo enim dicit *22. Sustinuit in multa patientia vasa irae apta in interitum.* Secundum enim quod omnia opera quae Deus facit in natura, et gratia, sunt facta ad manifestandum gloriam Dei: *Eccli. 42. 16. Gloria Domini plenum est opus eius:* sic etiam fecit diversas creaturas, ut perfectio divinae bonitatis, quae non potest manifestari per unam sufficienter, manifestetur per aliam. Ita etiam considerandum est de uno artifice. In domo una est una fenestra quae est altera pulchrior. Si quis ergo quaerat, quare non tota domus est fenestra, ratio est, quia tota domus esset imperfecta. Similiter dicit Apostolus *1. Corinth. 12. 17. Si totum corpus esset oculus, ubi auditus?* Sic ergo dicit Apostolus in effectu gratiae: quia oportuit quod Deus manifestaret iustitiam, et misericordiam. Si enim omnes salvaret, esset solum eius misericordia; si omnes damnaret, solum esset iustitia. Et ideo Deus *volens manifestare iram*, idest iustitiam, *et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae apta in interitum*, *Rom. 9. 22.* Et similis est ratio de perfectione Ecclesiae, quam oportebat esse perfectam: quod non esset, si non esset in ea diversitas. In qua triplex est diversitas, scilicet bonorum et malorum, bonorum et meliorum, malorum et peiorum: et hanc assignans, dicit: *In magna autem domo*, idest Ecclesia: *Baruch 3. 24. O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis eius! non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea, et fictilia:* ubi aurea, et argentea distinguuntur a fictilibus: item argentea ab aureis: item fictilia a ligneis. In primo comparatio bonorum et malorum innuitur; in secundo comparatio bonorum et peiorum: nam aurea, et argentea sunt boni; sed aurea meliores, argentea minus boni. Similiter lignea, et fictilia sunt mali; sed fictilia sunt peiores, lignea vero minus mali.

Consequenter designat diversitatem quantum ad usum, ut boni sint vasa in honorem, sicut deputati ad honorabilem usum; mali vero sint vasa fictilia, et lignea, quasi deputati in contumeliam, idest ad vilem usum. Sunt enim in hominibus quidam, scilicet sancti, quasi vasa pretiosa: *Eccli. 50. 10. Vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso: Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste.* Quidam vero sunt vasa inutilia, scilicet mali: *Isa. 32. 7. Fraudulenti vasa pessima sunt: Eccli. 21. 17. Cor fatui, quasi vas confractum.* Prima vasa sunt in honorem, quibus debetur vita aeterna: *Rom. 2. 7. His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem quaerunt, vitam aeternam.* Secunda vasa sunt in contumeliam: *1 Reg. 2. 30. Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Et praedicta diversitas potest aliter applicari ad diversitatem Ecclesiae; ut vasa aurea sint praelati, argentea vero et lignea, et fictilia, tenentes inferiorem gradum, inter quos est quidam gradus. Et quod subdit, *Quaedam in honorem, quaedam autem in contumeliam,* non est tunc intelligendum, quod vasa aurea, et argentea omnia sint in honorem, et fictilia in contumeliam: quia de quocumque statu quidam salvantur, et quidam damnantur.

LECTIO IV.

Si quis ergo se emundaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Iuvenilia autem desideria fuge: sectare iustitiam, fidem, spem, caritatem, et pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem, et sine disciplina quaestiones devita, sciens quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare; sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati; ne quando Deus det illis poenitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

Supra ostendit quod profana sint vitanda per rationem sumptam ex nocumento; hic ostendit idem per rationem sumptam ex fructu: et primo proponit vitationem sumptam; secundo eius fructum, ibi, *Erit vas in honorem sanctificatum.* Nam vitationem vocat emundationem. Dicit ergo: Quaedam sunt vasa in contumeliam: *Ergo si quis emundaverit se ab istis*, quia eorum consortia inquinant: *Eccli. 13. 1. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea.* Et ideo fugiendi sunt: *2. Corinth. 6. 17. Exite de medio, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis.* Fructus autem sequens, est quadruplex. Primus est ex ordine ad gloriam: quia *erit vas in honorem:* quia si sordidetur ab illis, erit in contumeliam; si emundat se, in honorem: *Psalm. 138. 17. Nimis honorati sunt amici tui, Deus: Proverb. 25. 4. Aufert rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum.* Alii effectus sunt gratiae: quorum primus est hominis sanctificatio; secundus est hominis ordinatio per rectam intentionem; tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primum dicit, *Sanctificatum: 1. Corinth. 6. 11. Abluti estis, sanctificati estis.* Sed quantum ad secundum dicit, *Utile Domino.*

Sed numquid indiget servitio nostro? Non: *Ps. 15. 11. Bonorum meorum non indiges.* Sed dicit, *Utile Domino*, idest utilitas sua cedet ad honorem Domini: *Act. 9. 15. Ut portet nomen meum coram Gentibus, et Regibus, et filiis Israel.*

Quantum ad tertium dicit: *Ad omne opus bonum paratum: Psal. 118. 60. Paratus sum, et non sum turbatus.* Et dicit, *Ad omne bonum*, quia praecepta affirmativa non obligant ad semper. Et ideo debet esse paratus, ut quando necesse est operetur.

Deinde cum dicit, *Iuvenilia autem desideria fuge*, ostendit qualiter profana sunt vitanda: et ponit duo vitanda. Primum est conversatio prava; secundum est doctrina mala, ibi, *Stultas autem, et sine disciplina quaestiones devita.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quid sit vitandum; secundo quid sit sequendum, ibi, *Sectare iustitiam, fidem, spem, ca-*

ritatem, et pacem. Dicit ergo: Dico, quod debes vitare haec, ut sis vas emundatum: ideo *iuvenilia desideria fuge*. Considerandum est, quod dicit hoc, quia iste iuvenis erat. Et haec sunt desideria vanitatum exteriorum, et carnalium voluptatum: naturale enim est iuvenibus quod haec desiderent: *Eccle. 11. 10. Adolescentia, et voluptas vana sunt*. Cuius est duplex ratio. Una quia non sunt alia experti; secunda quia huiusmodi delectationes naturales sunt ordinatae ut medicina contra labores. Natura vero in iuvenibus laborat, et ideo inclinantur ad eas.

Deinde cum dicit, *Sectare vero iustitiam, fidem, spem, caritatem, et pacem*, ostendit quae sunt sectanda; et sunt quatuor: quorum primum ordinat ad subditos, et haec est institia, quia princeps est custos iustitiae: *Prov. 20. 8. Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo*. Secundum ordinat ad Deum, et haec est fides, sine qua impossibile est placere Deo, *Hebr. 11*. Tertium est spes. Quartum ordinat ad proximum unumquemque, scilicet caritas, et pax, quae se extendit ad inimicos: *1. Corinth. 13. 2. Si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum*. Ex caritate sequitur gaudium. Pax autem importat ordinatam concordiam. Quod autem subdit, *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*, uno modo exponi potest referendo ad immediate dictum; quasi dicat: Sequimini pacem *cum his qui invocant Dominum de corde puro*. Quod autem dicit, *De corde puro* ponitur, quia *non est speciosa laus in ore peccatoris, Eccli. 15. 9.*

Sed *Hebr. 12. 14.* dicitur: *Pacem sequimini cum omnibus*. Quare ergo dicitur hic: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro?* Respondeo. Dicendum est, quod quantum in nobis est, debemus habere pacem cum omnibus, si fieri potest; sed non potest esse pax inter bonos et malos: quia pax dicit concordiam, quae non potest haberi cum malis.

Alio modo legitur: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*; ut referatur ad totum praecedens; quasi dicat: Ita sectare iustitiam, pacem, et omnia, sicut et illi *qui invocant Dominum de corde puro*.

Deinde cum dicit, *Stultas autem, et sine disciplina quaestiones devita*, hortatur ad vitandum doctrinam malam: et primo docet quid sit vitandum; secundo quid sit sectandum, ibi, *Sed mansuetum esse ad omnes*. Circa primum due facit: quia primo proponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Sciens quia generant lites*. Vitandae sunt *quaestiones stultae*, quantum ad materiam, quia sunt de stultis, idest de his quae contrariantur sapientiae, idest de his quae sunt contra divinam sapientiam. Has non debet homo movere, sed eis resistere: *Hierem. 10. 14. Stultus factus est omnis homo a scientia sua*. Dicit autem *Sine disciplina*, quantum ad modum, quia clamosae sunt. Vel *sine disciplina* ex parte eorum de quibus dubitatur; ut puta, si vertat in dubium id quod tota Ecclesia tenet: *Iob 34. 35. Iob autem stulte locutus est, et verba eius non sonant disciplinam*. Quaestiones autem intantum sunt amandae, inquantum ducunt ad veritatem, propter hoc quod oportet quod omnes unum dicant. Quaestiones autem stultae non ducunt ad veritatem, sed ad litem, quae est vitanda: *Isa 58. 4. Ecce ad lites, et contentiones ieiunatis, et percutitis pugno impie*. Et ideo dicit: *Servum autem Domini*, idest eum qui se dat servitio Domini, *non oportet litigare: 1. Timoth. 3. 3. Non litigiosum*.

Deinde cum dicit, *Sed mansuetum esse ad omnes*, ostendit quid sit sectandum: et primo ponit documentum; secundo rationem, ibi, *Ne quando Deus det illis poenitentiam ad cognoscendam veritatem*. Item prima in duas: quia primo proponit quoddam generale ad omnes; secundo quaedam necessaria ad singulos, ibi, *Docibilem, patientem etc.* Generale, quod debet habere qui vult disputare, est quod sit mansuetus: *Psa. 24. 9. Docebit mites vias suas*. Est enim mansuetudo virtus compescens ab ira, quae perturbat iudicium rationis, quae necessaria est in quaestione, et iudicio veritatis: *Matth. 11. 29. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde*. In speciali autem debet habere, respectu superiorum, docilitatem; respectu persecutorum, patientiam; respectu falsorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum dicit, *Docibilem*, idest paratum corrigi a quocumque; et haec est sapientia caelestis: *Iacob. 3. 17. Quae autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde autem pacifica, modesta, suasibilis*. Quantum ad secundum dicit, *Patientem: Psal. 91. 15. Bene patientes erunt, ut annuntient: Prov. 19. 2. Doctrina viri per patientiam noscitur*. Quantum ad tertium dicit, *Cum modestia corripientem*: quia correctio debet esse modesta: *Galat. 6. 1. Vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis*.

Deinde cum dicit, *Ne quando Deus det illis poenitentiam*, assignat rationem vitationis; et respondet cuidam tacitae quaestioni. Posset enim aliquis dicere: Isti resistunt veritati, et ideo imminet necessitas corrigendi. Respondeo, quod Deus pater eos potest reducere ad poenitentiam, et ad hoc debet iustus niti. Et primo praemittit poenitentiam, quam debet intendere contra adversarios; secundo poenitentiae fructus; tertio poenitentiae necessitatem: Dicit ergo: *Ne quando*, idest ut *Deus aliquando det eis poenitentiam*: quia ex superbia resistunt, quibus difficile videtur dari poenitentia.

Hic excluditur error Pelagii, qui dicit dona gratiae esse ex operibus nostris: quod per hoc patet esse falsum, quia etiam principium bonorum, scilicet poenitentia, datur a Deo: *Thren. 5. 21. Converte nos Domine ad te, et convertemur: Isai. 26. 18. A timore tuo concepimus*.

Fructus vero poenitentiae duplex est, scilicet cognitio veritatis, et liberatio a potestate diaboli. Quantum ad primum dicit, *Ad agnoscendam veritatem*: quia quando ex malitia resistitur veritati, ipsa malitia sua excaecat eos: quando ergo malitia aufertur, cognoscunt veritatem: *Ioan. 8. 32. Et cognoscetis veritatem*. Quantum ad secundum dicit: *Et resipiscant a diaboli laqueis*, idest ab occasionibus errorum ex parte intellectus, sicut sunt falsae phantasiae, et ex parte affectus, sicut sunt invidia, superbia, et huiusmodi. Necessitas autem poenitentiae est magna, quam nisi habeant, diabolus dominatur eis: unde dicit: *A quo captivi tenentur*: quia, *qui facit peccatum, servus est peccati, Ioan. 8. 34*. Et dicit, *Ad ipsius voluntatem*, scilicet sectandam: vel ut de homine faciat voluntatem suam.

Sed contra. Non statim praecipitat, sicut vellet. Dicendum est, quod solum adipiscitur quantum permittitur sibi; sed difficile est quod ei auferatur id quod tenet: *Isai. 49. 24. Numquid tolletur a forti praeda, aut quod captum fuerit a robusto, salvum esse poterit?*

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

Hoc autem scito, quia in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, et voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.

Supra instruxit eum quomodo resistat tribulationibus, et periculis praesentibus; hic ostendit quomodo stet contra futura: et primo praenuntiat futura pericula; secundo ostendit idoneitatem suam ad resistendum, ibi, *Tu autem assecutus es meam doctrinam;* tertio ostendit qualiter resistat *4. cap.* ibi, *Testificor coram Deo.* Circa primum duo facit: quia primo praenuntiat pericula novissimorum temporum; secundo ostendit quomodo eorum vitia sunt etiam modo vitanda, ibi, *Et hos devita.* Item prima in duas: quia primo praenuntiat esse futura pericula in novissimis temporibus; secundo causam periculorum, ibi, *Et erunt homines seipsos amantes.* Dicit ergo: Dixi: *Devita profana, et vaniloquia.* Non solum autem sunt haec modo vitanda, sed in futuro restant etiam quaedam alia vitanda. Et dicuntur novissimi dies, quia sunt propinqui novissimae diei: *Ioa. 6. 55. Ego resuscitabo eum in novissimo die: Gen. penult. 1. Congregamini, ut annuntiem quae ventura sunt vobis diebus novissimis.* Et addit: *Instabunt tempora periculosa: Matth. 24. 9. Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Causa horum est iniquitatis abundantia: *Matt. 24. 12. Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum:* quia fides, et caritas vel annullabitur, vel totaliter peribit: quia quanto magis aliquid elongatur a suo principio, tanto plus deficit. Et ideo in tempore illo magis deficient fides, et caritas, quia plus elongabuntur a Christo: *Luc. 18. 8. Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* Et circa hoc primo ponit iniquitatis radicem; secundo diversas eius species. Radix autem totius iniquitatis est amor sui ipsius. Duplex autem amor duplicem civitatem facit.

Sed contra. Quilibet naturaliter diligit se. Respondeo. Dicendum est, quod in homine duo sunt, scilicet natura rationalis, et corporalis. Quantum ad intellectualem, seu rationalem, quae interior homo appellatur, ut dicitur *2. Corinth. 4.* homo debet plus se diligere quam omnes alios: quia stultus esset qui vellet peccare ut alius a peccatis retraheret; sed quantum ad exteriorem hominem, laudabile est ut alios plus diligat quam se. Unde illi qui se sic tantum amant, sunt vituperabiles: *Philip. 2. 21. Omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi.*

Ex hac radice diversae sunt species iniquitatis: unde dicit: *Cupidi, elati, superbi, blasphemi etc.* et circa hoc tria facit: quia primo ponit peccata quae sunt in abusu rerum exteriorum: secundo quae pertinent ad inordinationem hominis ad alios, ibi, *Blasphemi;* tertio quae ad seipsum, ibi, *Incontinentes.* Duo autem sunt in rebus exterioribus, scilicet abundantia divitiarum, et excellentia bonorum. Quantum ad primum dicit, *Cupidi;* et cupiditas primo ponitur, quia est radix omnium malorum: vel est propinqua amori sui ipsius, quae est ad bona exteriora. Quantum ad secundum dicit, *Elati.* Elatio est species superbiae, quae sunt quatuor. Una quando aliquis attribuit sibi quo caret. Secundo quod ab alio habet, attribuit sibi, ac si haberet a se: *1. Corinth. 14. 7. Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Tertia quando attribuit sibi quod habet ab alio, sed meritis propriis: *Lucae 18. 12. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quae possideo.* Quarta quando singularis vult videri supra omnes; et haec est elatio: *Psalm. 130. 1. Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* Quod dicit, *Superbi,* reducitur ad alias species superbiae: *Iac. 4. 6. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.*

Consequenter ponit vitia quantum ad alios: et primo quantum ad superiores; secundo quantum ad aequales, ibi, *Scelesti.* Superior est triplex, scilicet Deus; et contra hunc dicit, *Blasphemi: Isa. 1. 4. Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.* Item parentes; et quantum ad hoc dicit, *Parentibus non obedientes: 1. Reg. 15. 23. Quasi peccatum ariolandi, est repugnare, et quasi scelus idolatriae, nolle acquiescere: Prov. 30. 17. Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suae, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilae.* Item benefactor, inquantum huiusmodi; et quantum ad hoc dicit: *Ingrati: Psalm. 37. 21. Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi: Coloss. 3. 15. Grati estote: Sapient. 16. 29. Ingrati enim spes tamquam hibernalis glacies tabescet, et disperiet tamquam aqua supervacua.* Tunc ponit mala quae sunt ad aequalem, et proximum; et sunt tria. Primum pertinet ad opus: unde dicit, *Scelesti,* idest qui scelera gravia perpetrant in proximos: *Isa. 1. 4. Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.* Secundum ad affectum: unde dicit, *Sine affectione,* idest sine affectu caritatis, et sine pace. Tertio quantum ad verbum: unde dicit, *Criminatores: Levit. 19. 16. Non eris criminator, nec susurro in populis.*

Item quantum ad seipsum ostendit quaedam alia tripliciter. Primo quantum ad corruptionem concupiscibilis; secundo irascibilis; tertio rationalis. Quantum ad primum dicit, *Incontinentes.* Unde dicitur incontinens qui se non tenet in bono proposito propter pravas concupiscentias: *Eccli. 26. 20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animae.* Quantum ad irascibilem dicit proprie, *Immites,* idest non mansueti: etenim mansuetudo moderatur passiones irae:

Matth. 11. 29. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde: Psalm. 24. 29. Docebit mites vias suas. Item ponit aliud quod pertinet ad affectum irascibilis, scilicet benignitatis exclusio: unde dicit, *Sine benignitate.* Hoc enim est naturale, quod quando dominatur unum contrariorum, excludit aliud: *Ephes. 4. 32. Estote invicem benigni.* Deinde ponit vitia quae sunt ad corruptionem rationalis. Haec autem potentia perficitur per prudentiam; prudentiae autem opponitur aliquod vitium per abusum prudentiae, et aliquod per eius privationem; et utrumque ponit. Quantum ad primum dicit, *Proditores.* Ad prudentiam autem pertinet sagacitas, qua quidam abutuntur in malum, et hi sunt proditores: *Prov. 11. 13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana.* Item constantia, qua quidam abutuntur, dum in malo proterviunt: unde dicit, *Protervi: Prov. 3. 5. Ne innitaris prudentiae tuae.* Deinde ponit vitia quae sunt ad privationem prudentiae: et primo ponit privationis causam: unde dicit, *Tumidi* Superbi enim inflantur in agendis, quia non metiuntur vires suas, et ideo deficiunt: *Prov. 11. 2. Ubi superbia, ibi erit et contumelia; ubi autem humilitas, ibi et sapientia.* Secundo ponit privationis effectum, quia temporalia praeponunt aeternis: unde dicit: *Voluptatum amatores magis quam Dei: Isa. 13. 22. Sirenae in delubris voluptatis.*

Sed numquid est idem esse incontinentem, et voluptatum amatorem? Respondeo. Dicendum est, quod non: quia proprie incontinens dicitur qui habet spem fugiendi, sed vincitur ab eis; sed proprie amator earum est intemperatus qui habet corruptam aestimationem.

Consequenter ponit simulationem, dicens: *Habentes quidem speciem pietatis: 2. Corinth. 11. 13. Operarii subdoli: virtutem autem eius abnegantes,* virtutem scilicet pietatis, quae dicitur hic dupliciter. Uno modo ipsa vis pietatis, idest eius virtus: unde dicit, *Abnegantes,* idest veritatem non habentes: *Ad Titum 1. 16. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Alio modo quia virtus rei dicitur illud ex quo dependet tota res. Tota autem virtus pietatis dependet ex caritate; ideo dicit: *Virtutem eius,* scilicet caritatem, *abnegantes.*

LECTIO II.

Et hos devita. Ex his enim sunt qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis desideriis: semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Iamnes, et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati: homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Sed ultra non proficient: insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiae, Iconii, Lystris: quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus.

Supra Apostolus descripsit pericula novissimorum temporum, et causam assignavit; hic docet huiusmodi etiam in praesenti esse vitanda: et primo praemittit monitionem de horum vitatione; secundo ostendit in quibus hominibus in praesenti appareant praedicta, ibi, *Ex his enim sunt qui penetrant domos.* Dicit ergo: Dixi, quod in novissimis temporibus erunt homines pessimi: sed non credas te in praesenti esse tutum; sed etiam nunc hos, et tales homines devita; scilicet ne in similem errorem labaris: *Tit. ult. 10. Haereticum hominem post unam, et secundam correptionem devita.* Et licet quantum ad aliqua vitandi sint, sed non quantum ad sermonem exhortationis. Et tunc ostendit, quod etiam modo sunt aliqui tales: et primo ostendit nocumentum quod inferunt; secundo defectum quem patiuntur, ibi, *Homines corrupti mente, reprobi circa fidem;* tertio impedimentum quo arctantur, ibi, *Sed ultra non proficient.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit impedimentum quod inferunt subditis; secundo impedimentum quod inferunt praelatis, ibi, *Quemadmodum autem Iamnes, et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit eorum imprudentiam; secundo eorum astutiam, ibi, *Et captivas ducunt mulierculas.* Quantum ad primum dicit: *Devita hos,* quia iam sunt aliqui tales: *ex his enim,* idest ex eorum numero, *sunt: 1. Ioan. 2. 18. Nunc antichristi multi sunt facti.* Nec debetis intelligere quod ex his fuerunt, sed sunt, scilicet *scelesti,* et *ingrati* etc. quia peccatores iam conversi non debent dici peccatores: *Psal. 15. 4. Nec memor ero nominum eorum per labia mea.*

Deinde cum dicit, *Qui penetrant domos,* ostendit eorum malitiam: et ad litteram potest exponi, quasi inordinate ingerentes se, et circumeuntes propter lucrum: contra quod *Eccli. 21. 25. Pes fatui facilis in domum proximi.* Sed propter hoc non prohibentur aliqui visitare afflictos in domibus: *Iac. 1. 27. Religio munda, et immaculata apud Deum, et Patrem, haec est, visitare pupillos, et viduas in tribulatione eorum.* Vel metaphorice potest exponi domus, idest conscientia: *Sapient. 8. 16. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Illi ergo penetrant domos, qui cum astutia volunt scire secreta conscientiae, ut decipiant alios: *Eccli. 13. 14. Ex multa loquela tentabit te, et subridens interrogabit te.* Nihilominus tamen illis qui curam habent, licet inquirere statum conscientiae: *Proverb. 27. 23. Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera.*

Deinde cum dicit, *Et captivas ducunt mulierculas,* ostendit eorum astutiam. Et primo tangitur eorum malitia, quia abducunt a libertate, et statu gratiae: *Iac. 1. 25. Qui autem perspexerit in lege perfectae libertatis, et manserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis; hic beatus in facto suo erit:* et ducunt in statum servitutis, qui est status peccati: *Psalm. 125. 1. In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* Hoc enim, nomen captivitatis importat: *Isa. 5. 13. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Secundo ostendit in quas personas exercent malitiam; quas describit primo a fragilitate sexus; secundo ex malitia conversationis; tertio ex vanitate affectionis; quarto ex defectu discretionis. Quantum ad primum dicit, *Mulierculas,* quae

sunt minoris discretionis, et sexus fragilioris. Et dicit, *Mulierculas*, quia magnae dominae habent aliquos consiliarios, unde non possunt seduci; sed hae sunt tali auxilio destitutae: *Matth. 23. 14. Comeditis domos viduarum: 1. Mach. 1. 34. Captivas duxerunt mulieres.* Quantum ad secundum dicit, *Oneratas peccatis.* Peccatum est onus, quia non permittit libere incedere, nec erectum esse, et stare, sed incurvat: *Psal. 37. 5. Sicut onus grave, gravatae sunt super me.* Et ideo istas specialiter decipiunt, quia peccatum parat viam seductioni. Item quia malae sunt, timent resistere, ne prodantur. Quantum ad tertium dicit: *Quae ducuntur variis desideriis*, idest aptae sunt ut seducantur propter varia desideria quae habent: *Iac. 1. 8. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis.* Et ideo prima mulier fuit seducta, quia non stetit constanter in verbis Domini, sed dixit *Genes. 3. 3. Ne forte moriamur: Eccli. 9. 3. Ne respicias mulierem multivolam.* Quantum ad quartum dicit: *Semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes.* Curiositas semper nova nititur quaerere, et non vult insistere: unde dicit, *Semper discentes: Proverb. 9. 13. Mulier clamosa, et stulta, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens.* Tamen hoc quod dicit, *Semper discentes*, potest reduci ad penetrantes domos.

Deinde cum dicit, *Quemadmodum autem Iamnes, et Mambres restiterunt Moysi*, ostendit nocumentum quod afferunt praelatis, scilicet nocumentum resistendi eorum doctrinae: et inducit exemplum de Exodo, ubi magi Pharaonis restiterunt Moysi: quia a principio mundi semper fuit pugna inter veritatem et falsitatem: *2. Petr. 2. 1. Fuerunt vero et pseudoprophetae in populo, sicut et in vobis erunt magistri mendaces.* Sed in Exodo isti magi non nominantur, sed hic sic: quod forte habuit ex aliquibus verbis Iudaeorum: *Ita et hi resistunt veritati*, scilicet quam nos praedicamus: *Iob 24. 13. Ipsi fuerunt rebelles lumini: Act. 7. 51. Semper Spiritui sancto restitistis.*

Consequenter cum dicit, *Homines corrupti mente*, ostendit eorum defectum in fide, et in opere. In opere *homines reprobi*. Glossa: *In operibus, idest qui per opera sua se reprobos ostendunt: Hier. 6. 30. Argentum reprobum vocate eos.* Item in fide *corrupti mente*, idest potentia rationali. Unumquodque enim tunc dicitur corruptum quando deficit a propria virtute. Propria autem mentis perfectio est cognitio veritatis. Unde dicitur corruptus mente qui deficit a cognitione fidei.

Consequenter cum dicit, *Sed ultra non proficient*, ostendit quomodo arctantur: et primo ostendit eos esse impediendos; secundo docet modum impediendi, ibi, *Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus.* Sciendum est autem circa primum, quod voluntas nocendi est homini a seipso, sed potestas nocendi est a Deo permittente. Et Deus non permittit ut noceat quantum vult malus, sed imponit terminum: *Iob 38. 11. Hic confringes tumentes fluctus tuos.* Sic et diabolus non laesit Iob, nisi secundum quod permissus fuit a Deo. Sic Arius non nocuit in Ecclesia, nisi quantum Dominus permisit: *Apocal. 7. 3.* dicit Angelus: *Nolite nocere terrae, et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei in frontibus eorum.* Et dicit: *Ultra*, scilicet quam Deus permittit, *non proficient.* Modus impediendi est, ut tollatur eorum pallium, et occultatio, quae sunt tollenda, quia nocent: *Iob 41. 4. Quis revelabit faciem indumenti eius?* Et ideo dicit: *Insipientia earum manifesta erit*, Deo detegente, quando illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, ut dicitur *1. Corinth. 4. Sicut et illorum*; scilicet magorum Pharaonis: quae fuit manifesta, quia non potuerunt facere signa.

Deinde cum dicit, *Tu autem assecutus es meam doctrinam*, ostendit idoneitatem Timothei ad resistendum huiusmodi periculis: et primo ostendit quod erat idoneus ex institutione Apostoli; secundo ex experientia Scripturarum, ibi, *Ab infantia sacras litteras nosti.* Item primo ostendit quomodo erat instructus sufficienter ab Apostolo; secundo quomodo universaliter instrui ab aliis poterat, ibi, *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur.* Circa primum primo ostendit quomodo instructus erat verbo; secundo quomodo exemplo, ibi, *Propositum.* Sed sciendum est, quod verbo aliquis instruitur dupliciter: uno modo de iustitia operanda. Quantum ad primum dicit: *Tu autem assecutus es meam doctrinam*, idest instructus es in fide catholica, ideo bene potes vitare eos. Quantum ad secundum dicit, Meam *institutionem.* Institutio est eruditio, quae est de aliquibus agendis, quae subduntur operationi humanae: *Philip. 4. 12. Ubique, et in omnibus institutus sum.* Item quomodo institutus erat exemplo: et primo quantum ad bona agenda; secundo quantum ad mala toleranda, ibi, *Patientiam.* In bonis faciendis ponit duo. Primum est intentio recti finis; et quantum ad hoc dicit, *Propositum*, quod est de fine: *Sap. 8. 9. Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum.* Et ad hoc pervenitur per bona opera, quae derivantur a tribus virtutibus, scilicet fide, spe, et caritate. Et primo ponit fidem, cum dicit, *Fidem: Heb. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo.* Secundo spem, cum dicit, *Longanimitatem*, quae in longum expectat: *2. Cor. 6. 6. In longanimitate.* Tertio caritatem, cum dicit, *Dilectionem: 1. Ioan. 3. 14. Qui non diligit, manet in morte.* Deinde de malis tolerandis instruit eum quantum ad tria, ea reducendo ad memoriam: et primo patientiam quam habuit; item mala quae sustinuit; item divinum auxilium quod sibi affuit. Primo ergo ponit *patientiam*, quae opus perfectum habet, *Iac. 1.* et prima ponit patientiae materiam, scilicet *persecutiones* in generali: *Matth. 10. 23. Si vos persequuntur in una civitate, fugite in aliam.* Item in speciali, cum dicit, *Passiones*, quas scilicet passus est in proprio corpore: *2. Corinth. 11. 35. Ter virgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui.* Tertio in particulari, cum dicit: *Qualia facta sunt mihi Antiochiae, Iconii, et Lystris: Act. 16.* et *17.* Iudaei persecuti sunt eum, praesente Timotheo. Sed affuit divinum auxilium; et ideo dicit: *Et ex omnibus eripuit me Dominus: 2. Corinth. 1. 4. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.*

LECTIO III.

Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Mali autem homines et seductores proficient in peius, errantes, et in er-

rorem mittentes. Tu vero permane in his quae didicisti, et credita sunt tibi, sciens a quo didiceris: et quia ab infantia sacras litteras nosti, quae te possunt instruere ad salutem, per fidem quae est in Christo Iesu. Omnis enim Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

Supra proposuit Timotheo in exemplum persecutiones quas ipse passus fuit: et ne videatur ipse solus per huiusmodi passiones transisse, ostendit eas esse communes sanctis: et primo docet quomodo sancti patiuntur hic defectus poenales; secundo quomodo mali proficiunt per defectum culpae, ibi, *Mali autem homines, et seductores proficient in peius.* Dicit ergo: Persecutiones sustinui, et non solum ego, sed *et omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu.* Pie sumitur dupliciter. Quandoque pro virtute pietatis ad cultum divinum: supra eodem: *Habentes speciem pietatis.* Quandoque pro misericordia ad proximum: *1. Tim. 4. 8. Pietas ad omnia valet. Omnes* ergo *qui pie volunt vivere in Christo*, idest volunt observare cultum religionis Christianae: *Tit. 2. 12. Sobrie, et iuste, et pie vivamus in hoc saeculo*: tales *persecutionem patientur*, et maxime in primitiva Ecclesia, quando Christus undique impugnabatur a Iudaeis, et Gentibus. Et ideo *Ioan. 16. 2. Venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo: Matth. 24. 9. Eritis odio omnibus Gentibus propter nomen meum.* Item *omnes qui pie volunt vivere in Christo*, idest volunt per fidem Christi servare misericordiam ad proximum, necesse est eos persecutionem pati; et si non ab extra, tamen ab intus, quando scilicet compatiuntur defectibus proximorum, quorum culpas, et poenalitates vident: *2. Corinth. 11. 29. Quis scandalizatur, et ego non uror? 2. Petr. 2. 8. Habitans apud eos qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant: Psal. 118. 158. Vidi praevaricantes, et tabescebam.* Item sunt aliae persecutiones, quae sanctis omnibus deesse non possunt, scilicet carnis, mundi, et daemonis: quia, ut habetur *Galat. 5. 17. caro concupiscit adversus spiritum: Roman. 7. 24. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Psalm. 33. 20. Multae tribulationes iustorum.*

Deinde cum dicit, *Mali autem homines, et seductores proficient in peius*, ostendit quod mali incidunt in peiora mala, scilicet culpae. Dicit, *Mali*, in se, scilicet inquantum peccatis inhaerent: *Matth. 21. 41. Malos male perdet: et seductores*, scilicet in proximorum nocumentum, inquantum seorsum ducunt eos a via veritatis, quae communis est: *Rom. ult. 18. Per dulces sermones, et benedictiones seducunt corda innocentium.* Sed isti non contenti malis quae fecerunt, *proficient in peius: Apoc. ult. 11. Qui in sordibus est, sordescat adhuc.*

Sed contra. Supra eodem: *Ultra non proficient.* Dicendum est, quod qui proficiunt in peius, sunt permissi a Deo. Vel sic, quod proficiunt in peius ex intentione malitiae eorum, quae semper est ad malum; sed secundum providentiam divinam prohibentur, ne possint implere quod coeperunt. Proficiunt autem in peius mali in seipsis, inquantum errant circa veritatem: *Matth. 22. 29. Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* Item opere errant; et hoc modo omnes mali errant: *Prov. 14. 22. Errant omnes qui operantur malum.* Item in proximis, quia *seductores*; unde dicit: *In errorem mittentes*, suadendo scilicet quod possint per prosperitates venire ad regnum caelorum, contra illud supra, hoc cap. *Qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur:* et *Isa. 3. 12. Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.*

Deinde cum dicit, *Tu vero permane in his quae didicisti*, monet eum ut maneat in sua institutione: et hortatur eum tripliciter, scilicet ex parte doctoris, ex parte ipsius Timothei, et ex parte eorum quae accepit. Dicit ergo: *Assecutus es meam doctrinam*, et cetera ut supra: ergo *permane in his: Eccle. 10. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: 1. Corinth. 15. 58. Stabiles estote, et immobiles.* Dicit ergo: *Quae didicisti, et credita sunt tibi:* quia quilibet Christianus discit quae fidei sunt; et haec est doctrina salutaris: *Ioan. 6. 45. Omnis qui audivit a Patre meo, et didicit, venit ad me.* Sed specialiter documenta fidei sunt credita praelatis, inquantum debent aliis ea dispensare: *Galat. 2. 7. Cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium praeputii.* Et quare oportet permanere? Quia ego a magistro scientiae habui qui errare non potuit: *2. Corinth. 13. 3. In me loquitur Christus.* Et ideo in his firmiter permane, *sciens a quo didiceris*, quia a Paulo, qui non ab homine, neque per hominem didicit, sed per revelationem *Iesu Christi*, *Gal. 1.* Secundo ex propria conditione. Turpe enim est homini nutrito in bono a pueritia, in senectute deficere: *Eccli. 26. 27. Qui transgreditur a iustitia ad peccatum, Deus paravit eum ad romphaeam.* Timotheus autem sic fuit nutritus: *Proverb. 22. 6. Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.* Unde dicit: *Et quia ab infantia sacras litteras nosti*, quae sunt litterae veteris testamenti; quas didicit ab infantia, quia filius mulieris Iudaeae, *Act. 16.* unde mater sua fecit eum erudiri in eis: quod est contra Manichaeum: quia Apostolus vetus testamentum hic nominat *sacras litteras*, quae non possunt intelligi de novo testamento, quia ab infantia sua non erat edoctus litteras novi testamenti. Tertio ex parte eorum quae accepit; et est tertia ratio. Nam si aliquis habet aliquam scientiam in qua non est utilitas, deserit eam, et transit ad aliam; sed si scientia est valde utilis, stultum est eam dimittere. Et primo facit rationem; secundo manifestat eam, ibi, *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis.* Dicit ergo: Dico, quod accepisti litteras sacras, quae non sunt contemnendae, quia sunt utiles: *Isa. 48. 17. Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia.* Unde subdit dicens: *Quae te possunt instruere: Ioan. 6. 69. Domine, ad quem ibimus? Verba vitae aeternae habes: Ibid. 5. 39. Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vitam aeternam habere. Illae sunt quae testimonium perhibent de me.* Et hae litterae te possunt instruere ad salutem; sed non nisi *per fidem quae est in Christo Iesu: Rom. 10.*

4. Finis enim legis est Christus, ad iustitiam omni credenti: Heb. 11. 6. Sine fide enim impossibile est placere Deo. Rationem autem manifestat, dicens: *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est.* Ubi ostendit quod sacrae litterae sunt viae ad salutem. Et tria ponit: nam commendat Scripturas ratione principii, ratione effectus utilis, et ratione ultimi fructus, et profectus. Si enim consideres eius principium, habent privilegium super omnes: quia aliae sunt traditae per rationem humanam, sacra autem Scriptura est divina; ideo dicit, *Scriptura divinitus inspirata: 2. Pet. 1. 21. Non enim voluntate humana, allata est aliquando prophetia; sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines: Iob 32. 8. Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.*

Sed dices: Quomodo non omnis Scriptura divinitus inspiratur, cum, secundum Ambrosium, omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est?

Dicendum est, quod Deus dupliciter aliquid operatur: scilicet immediate, ut proprium opus, sicut miracula; et mediantibus causis inferioribus, ut opera naturalia: *Iob 10. 8. Manus tuae, Domine, fecerunt me*: quae tamen fiunt operatione naturae. Et sic in homine instruit intellectum et immediate per sacras litteras, et mediate per alias scripturas.

Effectus huius Scripturae est duplex, scilicet quia docet cognoscere veritatem, et suadet operari iustitiam: *Ioan. 14. 26. Paraclytus autem Spiritus sanctus docebit*, scilicet cognoscenda, *et suggeret*, operanda. Et ideo utilis est ad cognoscendam veritatem, et utilis est ad dirigendum in operatione. Est enim ratio speculativa, et est etiam ratio practica. Et in utroque sunt duo necessaria, scilicet quod veritatem cognoscat, et errorem refellat. Hoc enim opus est opus sapientis, scilicet non mentiri, et mentientem refellere. Quantum ad primum dicit: *Utilis est ad docendum*, scilicet veritatem: *Psal. 118. 66. Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me.* Quantum ad secundum subdit, *Ad arguendum: Tit. 1. 9. Ut sis potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Item quantum ad practicam sunt duo necessaria, scilicet ut reducat a malo, et ad bonum inducat: *Psal. 33. 15. Declina a malo, et fac bonum.* Quantum ad primum dicit, *Ad corripiendum*, quod est eripere a malo: *Matth. 18. 15. Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum: Iob 5. 17. Beatus homo qui corripitur a Domino.* Quantum ad secundum dicit, *Ad erudiendum in iustitia.* Et haec omnia sacra Scriptura facit: *Isa. 8. 11. In manu forti erudivit me.* Sic ergo quadruplex est effectus sacrae Scripturae, scilicet docere veritatem, arguere falsitatem, quantum ad speculativam; eripere a malo, et inducere ad bonum, quantum ad practicam. Ultimus eius effectus est ut perducat homines ad perfectum. Non enim qualitercumque bonum facit, sed perficit: *Hebr. 6. 1. Ad perfectionem feramur.* Et ideo dicit: *Ut perfectus sit homo Dei:* quia non potest homo esse perfectus, nisi sit homo Dei. Perfectum enim est cui nihil deest. Tunc ergo homo est perfectus quando est *instructus*, idest paratus, *ad omne opus bonum:* non solum ad ea quae sunt de necessitate salutis, sed etiam ad ea quae sunt supererogationis: *Galat. ult. 9. Bonum autem facientes, non deficiamus.*

CAPITIS QUARTI

LECTIO PRIMA

Testificor coram Deo, et Iesu Christo, qui iudicaturus est vivos, et mortuos, per adventum ipsius, et regnum eius: praedica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia, et doctrina. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus; et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangelistae, ministerium tuum imple, sobrius esto.

Praemissis periculis temporum novissimorum, et idoneitate Timothei ad resistendum; hic ostendit quomodo resistat: et primo ponitur monitio; secundo eius necessitas, ibi, *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt.* Item primo ponitur eius contestatio; secundo admonitio, ibi, *Praedica verbum.* In contestatione sunt duo consideranda, scilicet coram quibus contestetur, et per quem Contestatur autem coram duobus, scilicet coram eo qui est nostra beatitudo, et coram eo qui nos in beatitudinem introducit. Beatitudo autem nostra Deus est: *Psal. 32. 12. Beata gens, cuius est Dominus Deus eius:* et ideo dicit: *Testificor coram Deo*, idest testem invoco Deum quod hanc monitionem faciam: hic enim testis non decipitur: *2. Corinth. 1. 23. Ego autem Deum testem invoco in animam meam: et Iesu Christo*, cuius est introducere in beatitudinem: *Rom. 5. 2. Per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam.* Vel aliter. Introducit quidem, quia ipse *iudicaturus est vivos, et mortuos.* Et tunc vivos dicit illos qui vivi reperientur in adventu eius; qui morientur quidem, sed quia in modico tempore resurgent, dicuntur vivi: *1. Thessal. 4. 14. Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt.* Vel vivos dicit bonos, scilicet qui vivunt vita gratiae; et mortuos, malos: *1. Ioan. 3. 14. Qui non diligit, manet in morte.* Et hos etiam iudicat: *Act. 10. 42. Ipse est qui constitutus est a Deo iudex vivorum, et mortuorum.*

Sed cum Christus sit Deus, quomodo utitur hic hac copula, *Coram Deo, et Christo?* Respondeo. Potest dici, quod dicitur, *Coram Deo*, scilicet Patre, *et Christo*, idest Filio: Pater enim est fons divinitatis.

Deinde cum dicit, *Per adventum ipsius, et regnum eius*, contestatur per duo desiderabilia sanctis. Primum est adventus Christi: *Luc. 12. 36. Similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis: Apoc. ult. 20. Veni Domine Iesu.* Secundum est regnum eius: *Matth. 6. 10. Adveniat regnum tuum.* Regnat quidem secundum potestatem generalem super omnem creaturam: *Matth. ult. 18. Data est mihi omnis potestas in caelo, et in terra;* sed specialiter, et spiritualiter in sanctis regnat, in

praesenti per gratiam, et in futuro per gloriam: qui sancti non sunt de hoc mundo: *Ioan. 18. 36. Regnum meum non est de hoc mundo.* Sed hoc regnum hic inchoatur, et in futuro consummabitur, quando omnia regna ei subiicientur, et volentia, et nolentia: *Psal. 109. 1. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Consequenter cum dicit, *Praedica verbum*, ponitur monitio; et hoc ut instet doctrinae, quae est duplex. Una ad omnes, quam ponit primo; alia ad aliquos, et hanc ponit secundo, ibi, *Argue.* Item primo monet eum ad generalem doctrinam exequendam; secundo docet modum exequendi. Dicit ergo: *Praedica verbum*, scilicet Evangelii: *Marc. ult. 15. Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae.* In praedicatione duo sunt, scilicet denuntiatio veritatis, et instructio ad mores: et haec duo debet praedicator facere: *Luc. ult. 27. Incipiens a Moyse, et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant.* Modus est instantia, et continuatio: unde dicit: *Insta opportune, importune: 2. Corinth. 11. 8. Instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum.*

Sed dicit, *Importune.* Contra. *Eccli. 20. 22. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo.* Item *Prov. 15. 23. Sermo opportunus optimus est.*

Dicendum est, quod praedicator, secundum veritatem, semper debet praedicare opportune; sed secundum existimationem falsam audientium, debet praedicare importune: quia praedicator veritatis semper est bonis opportunus, et malis importunus semper: *Ioan. 8. 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis: Eccli. 6. 21. Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus.* Si homo enim vellet hanc servare opportunitatem ut solum diceret his qui volunt audire, prodesset tantum iustis; sed oportet quod aliquando etiam praedicet malis, ut convertantur: et ad hoc additur, *Importune: Isa. 58. 1. Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Iacob peccata eorum.*

Consequenter cum dicit, *Argue*, ponitur doctrina in speciali: quam primo ponit; secundo modum, ibi, *In omni patientia, et doctrina.* Instituens autem aliquem specialiter potest eum instituere vel de pertinentibus ad fidem, puta ut doceat veritatem, et removeat errorem; et quantum ad hoc primum dicit, *Argue*, scilicet errores: *Tit. 2. 15. Argue cum omni imperio.* Vel de pertinentibus ad bonos mores, et ad hoc debet inducere aliquando bonum, et superiorem; et tunc debet placide, et benigne monere: unde dicit, *Obsecra: 1. Tim. 5. 1. Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem. Galat. 6. 1. Vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Et specialiter si non peccat ex malitia. Si autem instruat, vel instituat malum, debet eum increpare: ideo dicit, *Increpa: Tit. 1. 13. Ob quam causam increpa illos dure, ut sani sint in fide: Iob 5. 17. Increpationem Domini ne reprobes.* Sed quis modus? *In omni patientia*, ne iratus appareas, et ex ira instruas, sed tranquille: *Prov. 19. 11. Doctrina viri per patientiam noscitur: Psalm. 91. 15. Bene patientes erunt, ut annuntient:* et *doctrina*, scilicet de his quae ad fidem, et in his quae ad mores: *Hier. 3. 15. Pascent vos scientia, et doctrina.*

Deinde cum dicit, *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt*, ostendit necessitatem monitionis praemissae. Est autem triplex necessitas praedictorum; et prima ex parte audientium; secunda ex parte Timothei, ibi, *Tu vero vigila*: tertia ex parte Apostoli, ibi, *Ego enim iam delibor.* Circa primum duo facit: quia primo proponit necessitatem; secundo exponit dictum suum, ibi, *Et a veritate quidem auditum avertent.* Necessitas prima, est auditorum perversitas in audiendo, ut utilia nolint audire, sed curiosa. Dicit ergo quantum ad primum: *Insta*, dum nolunt audire sanam doctrinam: *erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt*, quando erunt mali doctores: *Act. 20. 29. Ego scio quoniam lupi rapaces intrabunt in vos post discessionem meam.* Unde dicit, *Non sustinebunt*, idest erit eis odiosa vestra doctrina, scilicet Christi: *Proverb. 8. 8. Iusti sunt omnes sermones mei: non est in eis pravum quid, neque perversum.* Alia perversitas est, quia volunt inordinate audire curiosa, et noxia: *Prov. 1. 22. Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea quae sunt sibi noxia, cupient, et imprudentes odibunt scientiam?* Ideo dicit: *Sed ad sua desideria coacervabunt*, idest multiplicabunt, *sibi magistros.* Contra quos dicitur *Iac. 3. 1. Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis.* Et est coacervatio quando indigni, et insufficientes multiplicantur: et magis coacervatio est, si fiant quatuor indigni, quam si centum boni: quia, ut habetur *Sap. 6. 26. multitudo sapientum, sanitas est orbis terrarum: Isa. 30. 10. Loquimini nobis placentia.* Et hoc est secundum sua desideria, quia unus vult audire unum, alius alium; et sic quaerunt diversos magistros. Et dicit, *Magistros prurientes auribus*, scilicet auditores. Pruritum dicitur habere in pedibus qui non vult quiescere; in auribus vero qui semper audire vult nova, inaudita, et curiosa, et quandoque noxia: *Act. 17. 21. Athenienses ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi.* Et ideo multiplicatur doctrina haeretica: *Prov. 9. 17. Aquae furtivae dulciores sunt, et panis absconditus suavior.*

Consequenter cum dicit, *Et a veritate quidem auditum avertent*, exponit dictum: et primo exponit quod dixerat, quod sanam doctrinam non sustinebunt, cum dicit: *A veritate auditum avertent.* Sana doctrina est quando non habet admixtam falsitatem. Ergo sanam doctrinam non sustinent dum veritatem nolunt audire: *Osee 4. 1. Non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra: Ioan. 8. 46. Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?* Secundo quod dixerat, *Coacervabunt sibi magistros*, exponit cum dicit: *Ad fabulas autem convertentur.* Fabula est composita ex miris, in quibus deficit veritas: et talia homines habentes in auribus pruritum, volunt audire: *1. Tim. 4. 7. Ineptas, et inanes fabulas devita.*

Deinde cum dicit, *Tu vero vigila*, ponitur necessitas ex parte Timothei, cui erat officium commissum, et ideo necessarium erat quod praedicaret: et primo monet eum ad solicitudinem; secundo inducit eum ad laborem; tertio moderatur laborem. Dicit ergo: *Tu vero vigila*; quasi dicat: Isti sic faciunt; *tu vero vigila*

Matth. 24. 42. Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit: Luc. 2. 8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis supra gregem suum : Rom 12. 8. Qui praeest in solicitudine. Sed quia solicitudo sine labore inanis est, ideo primo inducit ad universaliter laborandum ; secundo determinat in quo est laborandum ; tertio laborandi necessitatem. Dicit ergo : *Vigila*, sed sic quod aliquid facias, et ideo *labora : Sap. 3. 15. Bonorum laborum gloriosus est fructus:* et hoc *in omnibus*, idest in omni genere hominum : *Isa. 32. 20. Beati qui seminatis super omnes aquas : Marc. ult. 15. Praedicate Evangelium omni creaturae.* Unde mox determinat in quo est laborandum, dicens: *Opus fac Evangelistae,* idest evangelis : hoc enim est nobile opus, quia ad hoc Christus est missus : *Luc. 4. 43. Aliis civitatibus oportet me evangelizare , quia ideo missus sum : Isa. 41. 27. Primus ad Sion dicet : Ecce adsum ; et Hierusalem Evangelistam dabo.* Evangelista autem dicitur aliquando qui scripsit Evangelium, et sic sunt quatuor; quandoque qui praedicat ipsum, et sic dicitur hic, et *Ephes.* 4. Necessitas autem huius laboris est, quia est *ministerium tuum*, tibi commissum; et ideo *imple*, scilicet praedicando: *Coloss. 4. 17. Dicito Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas.* Ille autem implet officium Evangelistae qui verbo praedicat, et opere implet : *Act. 1. 1. Coepit Iesus facere, et docere.*

Consequenter inducit ad moderantiam , dicens : *Sobrius esto*, vel sobrietate corporali, quae decet praedicatorem : ebrietas enim est inimica sapientiae : *Eccli. 2. 3. Cogitavi abstrahere a vino carnem meam.* Vel potius sobrietas ponitur pro discretione : *Act. 26. 25. Verba sobrietatis, et veritatis eloquor: 1. Petr. 5. 8. Sobrii estote, et vigilate.*

LECTIO II.

Ego enim iam delibor, et tempus resolutionis meae instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex ; non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum eius.

Supra monuit eum ut instaret doctrinae, et hoc propter audientes, et propter ipsum Timotheum ; hic inducit tertiam necessitatem, scilicet ex parte Apostoli, et est quia in brevi erat subtrahendus de mundo: et primo praenuntiat suam mortem imminere ; secundo mandat quod visitet eum], ibi , *Festina ad me venire cito.* Circa primum duo facit. Primo designatur instantia mortis eius ; secundo securitas morientis, ibi, *Bonum certamen certavi.* Circa primum duo facit : quia primo nuntiat passiones quas patiebatur ; secundo praedicit mortem, quae expectabatur, ibi, *Et tempus resolutionis meae instat.* Quantum ad primum dicit, *Ego enim iam delibor* ; quasi dicat : Statim ego delibor. Sanctorum autem passio dicitur immolatio : *Philip. 2. 17. Sed et si immolor super sacrificium, et obsequium fidei vestrae, gaudeo : Psal. 115. 17. Tibi sacrificabo hostiam laudis,* scilicet pro te patiendo. Antiquitus in sacrificiis, quae ex humidis offerebantur, quaedam fiebant praegustationes ; et hae vocabantur delibationes ; *Rom. 11. 16. Quod si delibatio sancta est, et massa :* et ideo vocat passiones imminentes, delibationes. Et quamvis iamdiu eas sim expertus ; *tempus* tamen *meae resolutionis instat.* Est autem duplex resolutio, scilicet animae a corpore : *Eccle. ult. 7. Et revertatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum.* Item est resolutio corporis in pulverem : *Genes. 3. 9. Pulvis es, et in pulverem reverteris.*

Deinde cum dicit, *Bonum certamen certavi*, ostendit securitatem suae mortis. Sed sciendum est, quod est differentia inter mortem iusti, et peccatoris: quia, ut dicitur *Prov. 11. 7. mortuo homine impio , nulla erit ultra spes.* Quis enim spem habet in istis rebus transitoriis, ideo spem non habet in aeternis ; sed iustus habet spem in aeternis, et non in terrenis. Primo ergo ponit meritum suae securitatis ; secundo securitatem de praemio, ibi, *In reliquo reposita est mihi corona iustitiae.* Meritum huius vitae est in tribus, scilicet in resistendo malis, in proficiendo in bonis, et in bene utendo Dei donis. Primum dicitur quoddam certamen : unde hic dicit *: Bonum certamen certavi.* Sed certamen dicitur bonum primo, si sit pro bonis , puta si sit pro fide, et iustitia, sicut Apostoli: *Iudae 1. 3. De communi vestra salute necesse habui scribere vobis deprecans supercertari semel traditae sanctae fidei: Eccli. 4. 33. Pro iustitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem certa pro iustitia.* Secundo propter modum certaminis , si scilicet solicite , et legitime certetur : *Supra 2. 5. Non coronabitur nisi qui legitime certaverit : 1. Cor. 9. 26. Sic pugno , non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo ; ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* Tertio propter difficultatem certaminis : *Sap. 10. 12. Et certamen forte dedit illi , ut vinceret.* Secundum, quod est profectus in bonis , dicitur cursus : unde sequitur: *Cursum consummavi: 1. Corinth. 9. 24. Sic currite ut comprehendatis.* Et dicitur cursus profectus sanctorum , quia cum festinatione currunt , et meliorantes consumment , agitati stimulis caritatis : *Heb. 4. 11. Festinemus ergo ingredi in illam requiem: Ps. 118. 32. Viam mandatorum tuorum cucurri.*

Sed adhuc certamen, et cursus mortis restabat : ergo non consummaverat cursum, nec certaverat. Dicendum est, quod sicut homo qui bene incipit , et intendit finire, habet opus perfecte ; sic et Apostolus : iam enim inceperat, et finire intendebat.

Bonus usus donorum Dei est duplex : scilicet conservatio fidei ; et ideo dicit, *Fidem servavi* : quod facit qui utitur donis Dei ad gloriam Dei , et salutem proximorum: *Matth. 24. 45. Quis putas est fidelis servus, et prudens quem constituit dominus super familiam suam? 1. Tim. 1. 12. Fidelem me existimavit , ponens in ministerio.* Vel servavi in me virtutem fidei *: Rom. 14. 23. Omne quod non est ex fide , peccatum est.* Propter quod *Matth. 10. 16. Estote prudentes sicut serpentes*, idest custodite fidem tamquam caput , et fundamentum virtutum.

Deinde cum dicit, *In reliquo reposita est mihi corona iustitiae* , ponitur spes de praemio : quod primo ponit ; secundo ostendit datorem eius, ibi, *Quam reddet mihi Dominus;* tertio ponit participes praemii, ibi, *Qui diligunt adventum eius.* Dicit ergo : Ex quo pugnavi ,

et cursum consummavi, nihil restat nisi quod coroner. Corona iustitiae dicitur quam Deus ex sua iustitia reddet.

Sed contra. Quia vita aeterna ex gratia datur: *Rom. 6. 53. Gratia Dei vita aeterna:* et 8. 18. *Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam.* Non ergo ex iustitia.

Respondeo. Dicendum est, quod est ibi gratia quantum ad radicem merendi, iustitia quantum ad actum, qui procedit ex voluntate. Vel corona iustitiae est, quae datur ex iustitia, quia datur iustis secundum opera iusta: *Isa. 3. 10. Dicite iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet.* Haec corona duplex est: quaedam principalis, quaedam secundaria. Prima est praemium essentiale, quae nihil est aliud quam gaudium de veritate: *Isa. 28. 5. In illo die erit Dominus exercituum corona gloriae, et sertum exultationis residuo populi sui.* Deus est ergo corona nostra. Secunda est corona quae debetur specialibus operibus; et haec est aureola. Et una debetur martyribus: *Supra 2. 5. Non coronabitur nisi qui legitime certaverit:* et ad hoc est quod dicit: *Bonum certamen certavi.* Alia debetur virginibus: *Sap. 4. 2. In perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum praemium vincens:* et ad hoc est, *Cursum consummavi: Apoc. 14. 4. Hi sequuntur agnum, quocumque ierit.* Tertia est doctorum: *Prov. 4. 9. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te:* et ad hoc dicit, *Fidem servavi.* Et dicit, *Reposita*, idest secundum aeternam praedestinationem reservata: *Supra 1. 12. Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem.* Dator huius est Deus; ideo dicit: *Quam reddet mihi Dominus*, scilicet per suam iustitiam, *in illa die*: nam haec est duplex: scilicet animae, et haec redditur sanctis in illa die, scilicet in morte: unde hic dicit: *Tempus meae resolutionis instat: 2. Cor. 5. 1. Si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur, aedificationem habemus ex Deo.* Alia est corporis, et haec reddetur *in illa die*, scilicet iudicii: *1. Cor. 15. 43. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* Participes huius sunt omnes sancti: unde dicit: *Non solum autem mihi*, scilicet reponitur: *Apoc. ult. 20. Veni Domine Iesu: Cant. 5. 1. Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum.* Qui non diligunt Deum, nihil habent, ut diligant adventum eius: *Amos 5. 18. Vae desiderantibus diem Domini:* quia corona solum caritati debetur: *Ioan. 14. 21. Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.*

LECTIO III.

Festina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit, diligens hoc saeculum, et abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lucas est mecum solus. Marcum assume, et adduc tecum; est enim mihi utilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas. Alexander aerarius multa mala mihi ostendit; reddet illi Dominus secundum opera eius: quem et tu devita: valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit; sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, et confortavit me, ut per me praedicatio impleatur, et audiant omnes gentes, quia liberatus sum de ore leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo, et salvum faciet in regnum suum caeleste: cui gloria in saecula saeculorum. Amen. Saluta Priscam, et Aquilam, et Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus, et Claudia, et fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

Rogat visitari: et primo vocat eum ad se; secundo significat suum statum, ibi, *Alexander aerarius multa mala mihi ostendit;* tertio concludit epistolarem salutationem, ibi, *Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus.* Item primo mandat ut veniat; secundo assignat ei socium, ibi, *Marcum assume, et adduc tecum;* tertio ostendit quid deferat, ibi, *Penulam... veniens affer tecum.* Circa primum duo facit, quia primo vocat eum; secundo causam vocationis assignat, ibi, *Demas enim me dereliquit.* Dicit ergo: Quia in brevi sum recessurus de mundo, *festina ad me venire cito*; et hoc ut invicem consolarentur, et ut iuvarent eum in praedicatione Evangelii, pro quo erat solicitus in vinculis existens: *Prov. 18. 19. Frater qui adiuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Causa vocationis est, quia societate debita erat destitutus: et primo a quodam qui propter suam culpam recesserat; secundo quia quosdam miserat ad praedicandum. Dicit ergo: *Demas enim me dereliquit*, idest praeposuit amorem huius saeculi amori meo: *1. Ioan. 2. 15. Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo. Crescens*, quidam discipulus, abiit *in Galatiam*, missus ab Apostolo. *Titus*, etiam missus ab eo, abiit *in Dalmatiam*, ubi finaliter dicitur fuisse Episcopus: *Iob 38. 35. Numquid mittes fulgura, et ibunt? Lucas est mecum solus.* Hunc retinuit in praedicatione Evangelii, in qua fuit gratiosus: *2. Cor. 8. 18. Cuius laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

Deinde cum dicit, *Marcum assume, et adduc tecum*, assignat ei socium; et circa hoc duo facit: quia primo assignat ei socium; secundo huius rationem. Hic Marcus alio nomine dicitur Ioannes, et consobrinus Barnabae: *Act. 15.* dicitur quod Barnabas volebat assumere Marcum, sed Paulus nolebat: et propter hoc dissensio facta est inter eos, ita ut discederet ab eis: *Col. ult. 10. Marcus consobrinus Barnabae.* Ratio est, quia *est mihi utilis in ministerio.*

Deinde cum dicit, *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum*, dicit quid portet. Carpus est sanctus quidam. Penula, secundum Hieronymum, erat volumen legis, quod habebant in charta per modum rotuli, et hoc vocat penulam. Vel penula dicitur vestis aliqua; sed, secundum Chrysostomum, erat vestis communis. Et quia Apostolus Romae erat pauper, non accipiens ab aliis, ideo voluit ut sibi ve-

stis portaretur. Haymo dicit, quod erat specialis vestis in signum nobilitatis: unde *Act. 22.* Paulus dixit se civem Romanum: pater enim Pauli servierat Romanis in Tarso Ciliciae; et ex hoc factus fuit civis Romanus: et penula erat vestis in signum consulis: et forte pater suus erat ibi consul. Vel penula dicitur mantica, ubi erant libri; quod videtur, quia sequitur, *Et libros.*

Sed quid Apostolo de libris, pleno Spiritu sancto? Item instabat sua resolutio. Respondeo. Dicendum est, quod propter duo: primo ut in legendo haberet solatium: *1. Machab 12. 9. Habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris:* in libris enim est remedium contra tribulationes. Vel dicit hoc, ne perderentur, sed remanerent fidelibus. Item quanto magis appropinquabat morti, tanto magis instabat studio Scripturarum, sicut de Ambrosio dicitur, quod usque ad ultimam aegritudinem non cessavit scribere: unde scribens illud *Psalm. 47. Magnus Dominus, et laudabilis nimis etc.* mortuus est.

Maxime autem membranas. Membranae sunt chartae non scriptae, vel schedulae, ubi scripserat Epistolas, vel praedicationes suas.

Deinde cum dicit, *Alexander aerarius multa mala mihi ostendit*, ostendit quae apud ipsum fuerunt, et quae apud ipsum sunt: et primo ex parte hominum; secundo ex parte Dei, ibi, *Dominus autem mihi astitit.* Iterum prima in duas: quia primo significat ei de quodam qui ei adversabatur; secundo de negligentia eorum qui eum non iuvabant, ibi, *In prima mea defensione nemo mihi affuit.* Item primo praemittit culpam inique impugnantis; secundo ostendit poenam eius futuram, ibi, *Reddet ei Dominus secundum opera eius;* tertio ostendit quomodo sit etiam secundum Ecclesiam puniendus, ibi, *Quem tu devita.* Videtur quod hic Alexander fuit artifex aeris, vel custos aerarii: et erat de his qui dixerunt legalia esse de necessitate salutis servanda: *1. Timoth. 1. 19. Circa fidem naufragaverunt, ex quibus est Hymenaeus, et Alexander.* Et dicunt quidam quod iste est de quo dicitur *Act. 19.* quia concitavit seditionem in Apostolum; sed nomen dissonat, quia ille Demetrius, hic Alexander; et locus, quia ille Ephesi, iste Romae fuit. Et subiungit: *Multa mala mihi ostendit.* Et nota, quod non dicit, Fecit, sed quod *ostendit:* quia impii adversus iustos animum ostendere possunt, sed non semper explent: *Hier. 1.* et *15. Bellabunt adversum te, et non praevalebunt, quia ego tecum sum: Iob 5. 12. Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint adimplere manus eorum quod coeperunt: qui apprehendit sapientes in astutia eorum, et consilium pravorum dissipat.*

Deinde cum dicit, *Reddet illi Dominus secundum opera eius*, ponit poenam eius futuram. Sed nota, quod non ponit verbum optativum, Reddat; sed dicit, *Reddet:* quia significatur poenam esse paratam a Deo; quod praevidebat Apostolus ex eius pertinacia: *Psalm. 61. 12. Quia tu reddes unicuique iuxta opera sua.* Tamen cum hoc quod reservatur ei poena in futurum, Ecclesia debet etiam eum punire excommunicando: unde subiungit: *Quem et tu devita*, scilicet tamquam haereticum: *Tit. 3. 10. Haereticum hominem post unam, et secundam correctionem devita.* Cuius etiam dicti reddit rationem, dicens: *Valde enim restitit verbis nostris: Act. 7. 51. Vos semper Spiritui sancto restitistis.*

Consequenter ponit negligentiam non iuvantium eum: et primo reprehendit eorum culpam; secundo petit eis veniam, ibi, *Non illis imputetur.* Dicit ergo: *In prima mea defensione nemo mihi affuit.* Glossa dicit, quod Apostolus saepe contra Alexandrum prave docentem pugnavit, et in persona nullus ei affuit. Sed hic non videtur esse sensus eius: quia iste Alexander non erat tantus quod Apostolus indigeret aliis ad disputandum cum eo. Sed dicendum est, quod, sicut dicitur *Act. 23.* Paulus appellans missus est Romam; et ideo oportuit quod praesentaretur Caesari, ut discuteretur missionis suae causa, et Iudaei venerunt contra eum: et hoc Apostolus appellat suam primam defensionem: in qua discipuli defuerunt ei, timentes ne a crudeli Nerone punirentur: *Eccli. 51. 10. Respiciens eram ad adiutorium hominum, et non erat: Isa. 63. 3. Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum.* Sed posset dici, quod hoc fuit, quia a principio nullus scivit. Sed hoc est falsum; immo ex quadam pusillanimitate recesserunt: *Psalm. 87. 19. Elongasti a me amicum, et proximum, et notos meos a miseria: Iob 6. 15. Fratres mei praeterierunt me, sicut torrens.* Sed quia fecerunt ex infirmitate, orat pro eis, et non excommunicat, dicens: *Non illis imputetur: Luc. 6. 18. Orate pro calumniantibus vos.*

Deinde cum dicit, *Dominus autem mihi astitit*, ostendit quid agitur circa eum ex parte Dei: cuius auxilium primo ponit; secundo huius effectum, ibi, *Et audiant omnes gentes.* Dicit ergo: Omnes me dereliquerunt: sed ubi deest homo, offert se Deus: *Psalm. 26. 10. Quoniam pater meus, et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me*: unde dicit: *Dominus mihi astitit*, scilicet ad adiuvandum me: *Hier. 20. 11. Dominus mecum est, tamquam bellator fortis: Ps. 15. 8. Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear.* Et quomodo? *Et confortavit me*, fortitudinem animi dando, ut non stupescerem coram Caesare: *Ezec. 3. 14. Manus Domini erat mecum, me confortans.* Et hoc *ut per me praedicatio impleatur:* quae impletur quando ad plures diffunditur, et quando quod ore dicitur, opere impletur: *Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et Regibus, et filiis Israel.*

Deinde cum dicit, *Et audiant*, ponitur effectus auxilii divini: et primo quantum ad praeterita; secundo quantum ad futura; tertio agit gratias. Sed duplex est beneficium circa praeterita, scilicet liberationis a culpa, et a poena. Dicit ergo: *Dominus mihi astitit;* et ideo in illa vocatione liberatus fui, quia non fui condemnatus a Caesare, sed permissum est mihi quod irem quo vellem: et ideo dicit: *Et audiant omnes gentes*, ut scilicet alii secum confortentur ad veniendum: *Psalm. 95. 3. Annuntiate inter gentes gloriam eius:* et ut Iudaeorum insultatio deprimeretur. Et subdit: *Liberatus sum de ore leonis*, idest de crudelitate Neronis: *Prov. 19. 12. Sicut fremitus leonum, ita ira Regis: Prov. 28. 15. Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.* Secundo liberatus fuit a culpa: unde dicit: *Liberavit me Dominus ab omni opere malo.* Aliqui vero liberantur a poena, incidentes in culpam negationis a fide: *Psalm.*

17. 18. Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me. Et hoc per Deum : *Sap. 8. 21. Non possum esse continens , nisi Deus det.* In futuro *salvum faciet: Isa. 45. 17. Israel salvatus est in Domino salute aeterna.* Et dicit , *In regnum caeleste : Luc. 22. 29. Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus , regnum : Matth. 5. 12. Merces vestra copiosa est in caelis.* Et ideo agit gratias, dicens*: Cui gloria in saecula saeculorum: 1. Timoth. 1. 17. Regi saeculorum immortali , invisibili , soli Deo honor , et gloria in saecula saeculorum.*

Deinde cum dicit , *Saluta Priscam, et Aquilam, et Onesiphori domum* , iniungit ei aliorum salutationem; secundo eum salutat ex parte aliorum ; tertio ex parte sua. Item circa primum primo iniungit aliorum salutationem ; secundo determinat tempus veniendi. Dicit ergo : *Saluta Priscam* , scilicet quae est mulier , *et Aquilam*, virum Priscae: quos praemittit, quia forte devotiores ; *et Onesiphori domum.*

Sed quare non eum, sed domum ? Quia forte mortuus erat; et ideo salutat familiam. Vel forte quia erat cum eo Romae.

Determinans tempus veniendi, primo ostendit necessitatem ; secundo prosequitur propositum. Necessitas est propter alios remanentes in aliis locis : item propter turbationem maris.

Deinde ponit personas salutantes, ut patet: et modo consueto , ne corrumpatur Epistola, scribit manu sua. *Gratia autem vobiscum. Amen.*

FINIS EPISTOLÆ AD TIMOTHEUM II.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD TITUM

PROLOGUS.

SI SCIRET PATERFAMILIAS QUA HORA FUR VENIRET, VIGILARET UTIQUE, ET NON SINERET PERFODI DOMUM SUAM: *Luc. 12. 39.*

Per patremfamilias significatur praelatus Ecclesiae propter tria quae debet exhibere, scilicet generationem ad fidem, eruditionem ad salutem, custodiam ad securitatem. Primum quidem, quia sicut est vita corporalis per animam, ita spiritualis per fidem: *Habac. 2. 4. Iustus autem meus ex fide vivit:* et sicut ad vitam carnalem generatur quis per emissionem seminis corporalis, ita ad vitam spiritualem per infusionem seminis spiritualis, quod est verbum Dei: *Matth. 13.* et *1. Corinth. 4. 15. Per Evangelium ego vos genui.* Item per eruditionem: *Eccli. 7. 23. Filii tibi sunt? Erudi illos: Isai. 48. 17. Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia.* Item per protectionem ad tutelam: *Deut 32. 10. Circumduxit eum, et docuit; et custodivit quasi pupillam oculi sui.* Cuilibet enim praelato committitur cura subditorum: *3. Reg. 20. 39. Custodi virum hunc: qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima eius: Hebr. 13. 17. Ipsi pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris.* Sed ad hanc generationem requiritur scientia: *Osee 4. 6. Quia tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.* Et ideo dicit, *Si sciret:* requiritur enim quod sciat. Item ultra eruditionem requiritur quod sit solicitus: *Roman. 12. 8. Qui praeest, in solicitudine: Luc. 2. 8. Pastores erant in regione eadem, vigilantes, et custodientes vigilias noctis supra gregem suum.* Ad custodiam vero fortitudo requiritur ad protegendum: *1. Mach. 3. 3.* de Iuda Machabaeo: *Induit se loricam sicut gigas, et succinxit se arma bellica sua in praeliis, et protegebat castra gladio suo.* Et ideo dicitur: *Et non sineret perfodi domum suam,* idest Ecclesiam: *1. Tim. 3 15. Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quae est Ecclesia Dei.* Haec domus est Dei sicut domini, et praelati sicut famuli: *Hebr. 3. 5. Moyses quidem erat fidelis in tota domo illius, tamquam famulus . . . Christus vero tamquam filius in domo sua.* Haec perfoditur a fure, idest haeretico: *Abdiae 5. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* Qui dicitur fur, quia occulte venit, et graditur in tenebris; unde fur a furno dicitur, qui est obscurus; sic isti per obscura dogmata: *Prov. 9. 17. Aquae furtivae dulciores sunt, et panis absconditus suavior.* Item ex perversa intentione, quia intendunt occidere: *Ioa. 10. 10. Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat.* Item ex modo intrandi, quia non per ostium: *1. Ioan. 4. 3. Et omnis spiritus qui solvit Iesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, et nunc iam in mundo est.* Sic ergo ex praemissis trahitur convenienter intentio huius Epistolae, in qua Apostolus instruit Titum quomodo regat Ecclesiam, ut patet in argumento.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD TITUM

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

Paulus servus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis, quae secundum pietatem est, in spem vitae aeternae, quam promisit qui non mentitur Deus ante tempora saecularia; manifestavit autem temporibus suis Verbum suum in praedicatione, quae credita est mihi secundum praeceptum Salvatoris nostri Dei. Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia, et pax a Deo Patre, et Christo Iesu Salvatore nostro.

Haec Epistola dividitur in salutationem, et epistolarem narrationem, ibi, *Huius rei gratia reliqui te Cretae.* In prima primo ponitur persona salutans, quae notificatur tripliciter: scilicet ex nomine, cum dicit, *Paulus*, quod significat humilitatem: *1. Corinth. 15. 9. Ego sum minimus Apostolorum.* Item ex conditione, cum dicit, *Servus Dei: Psalm. 115. 10. Domine, ego servus tuus.*

Contra. *Ioan. 15. 15. Iam non dicam vos servos.* Respondeo. Sancti quandoque dicuntur servi, quandoque non, sed filii. Duplex enim est servitus. Una est ex timore, quae non competit filiationi Dei, sed condividitur contra eam: *Rom. 8. 15. Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Alia ex amore, quae consequitur filiationem Dei. Et ratio huius distinctionis est: quia liber est qui est causa sui, qui operatur quod vult; servus vero est qui est causa alterius. Sed triplex est causa quae est principium operis, scilicet finalis, formalis, et efficiens. Si ergo propter causam finalem, sic omnes sancti sunt servi Dei, quia omnia propter Deum faciunt: *1. Corinth. 10. 31. Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Et hoc est ex amore, a quo procedit quod omnia operemur propter Deum. Si vero propter causam moventem, quae est extrinseca, et compellit; sic est servitus timoris, et est malorum. Si propter causam formalem, sic est habitus inclinans; et sic quidam sunt servi peccati, quidam servi iustitiae: quia secundum habitum inclinantur ad malum, vel ad bonum. Item ex auctoritate, cum dicit, *Apostolus autem Iesu Christi: Luc. 6. 13. Elegit*, scilicet super omnes fideles, *duodecim ex ipsis, quos etiam Apostolos nominavit: Ephes. 4. 11. Primum quidem Apostolos.* Et describitur primo ab auctore, cum dicit, *Iesu Christi:* quia ab ipso est electus: *Galat. 1. 1. Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum.* Item quia solum Christum annuntiabat: *2. Corinth. 4. 5. Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Iesum.* Item quia legatus Christi, cuius auctoritate utebatur: *2. Corinth. 5. 20. Pro Christo ergo legatione fungimur: Ephes. 6. 20. Legatione fungor in catena: 2. Corinth. 2. 10. Si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Item secundo describitur ex idoneitate: nam Apostolus est annuntiator: *Matth. ult. 19. Docete omnes gentes.* Doctor autem debet habere fundamentum doctrinae, et perfectionem. Primum pertinet ad quemlibet; secundum vero pertinet ad praedicatores, et ad doctores. Et sicut in aliis scientiis sunt principia, sic in hac sunt articuli fidei, qui innotescunt cuilibet fideli secundum lumen infusum; et articuli sunt fundamenta fidei, quae est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium, *Hebr. 11.* Et ideo dicit: *Secundum fidem electorum Dei.* Item requiritur perfectio doctrinae: unde dicit, *Et agnitionem veritatis.* Duplex autem habetur cognitio veritatis, scilicet perfecta in patria, scilicet quando videbimus facie ad faciem; et imperfecta per fidem, quam habent sancti: *Ioan. 8. 32. Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Sed cuius veritatis? In agnitionem eius *quae est secundum pietatem.* Religio enim, et pietas, secundum Tullium, sunt partes iustitiae; et differunt, quia religio est cultus Dei. Sed quia Deus non solum est creator, sed e-

tiam pater; ideo non solum debemus ei cultum ut creatori, sed amorem, et cultum sicut patri: et ideo pietas quandoque pro cultu Dei sumitur: *Iob 28. 28. Ecce pietas, ipsa est sapientia*, secundum aliam translationem, ubi nostra sic habet: *Ecce timor Domini, ipse est sapientia*. Tertio describitur ex fine: et primo ponit ipsum finem; secundo eius dignitatem, ibi, *Quam promisit qui non mentitur Deus*. Finis autem est spes vitae aeternae: quia etsi Moyses possit dici Apostolus, quia a Domino missus, *Exod. 4.* sed tamen non in spem vitae aeternae, sed terrae Hevaei, et Amorrhaei; sed Paulus est Apostolus *in spem vitae aeternae: Ioan. 6. 40. Haec est voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam: et ego resuscitabo eum in novissimo die: 1. Petr. 1. 3. Regeneravit nos in spem vivam: Rom. 5. 2. Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei*. Promissio autem haec est firma dupliciter. Primo ex parte promittentis: unde dicit, *Qui non mentitur:* Deus enim veritas est, cuius contrarium est mendacium: *Num. 23. 19. Non est Deus quasi homo, ut mentiatur*. Secundo ex divino proposito dandi: unde dicit, *Ante tempora saecularia*. Saeculum, secundum Philosophum, est mensura durationis uniuscuiusque rei. Tempora ergo saecularia sunt tempora distincta secundum diversas successiones rerum; quasi dicat: Antequam tempus successivum inciperet esse. Et quia incepit hoc tempus cum mundo, ideo fuit ante principium mundi. Alia littera habet, *Aeterna*, idest antiqua: sic enim aliquando accipitur aeternum, idest antiquum. Vel *aeterna*, non secundum veritatem, sed secundum imaginationem. Et ante ista promisit hoc, quia haec sunt successiva. Sed promittere, est verbo nuntiare suam voluntatem de dando: et Deus ab aeterno protulit Verbum suum in quo erat, ut sancti haberent vitam aeternam: *Ephes. 1. 4. Elegit nos ante mundi constitutionem*. Confirmatur autem haec spes ex manifestatione promissionis: unde dicit: *Manifestavit autem temporibus suis Verbum suum*. Et describitur haec manifestatio tripliciter. Primo ex tempore: unde *manifestavit*, quando Verbum suum incarnari constituit: unde dicit, *Temporibus suis*, idest tempore congruo, quo homo esset convictus de superbia, per quam peccaverat. Et sic primo medicus convincit aegrotum, ut eum congruentius sanet: homo enim superbiebat de scientia; sed convictus est de ignorantia ante tempus legis ubi peccavit in idolatria, et vitiis contra naturam. Item de virtutibus; et de his convictus est tempore legis: *Galat. 4. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret*. Item secundo describitur ex modo, quia per publicam praedicationem: *Marc. ult. 15. Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae*. Unde dicit, *In praedicatione quae credita est mihi: 1. Corinth. 9. 17. Dispensatio est mihi credita*. Item tertio ex auctore: unde dicit; *Secundum praeceptum Dei: Matth. 1. 21. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum: Act. 9. 15. Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et Regibus, et filiis Israel*. Persona salutata ponitur, cum dicit, *Tito*: quem describit tripliciter. Primo ex nomine; secundo ex dilectione; tertio ex filiatione. Filius ergo est per dilectionem, et fidem, quae debet esse communis, ut idipsum dicant omnes. Et ideo dicit, *Communem fidem*: quae etiam dicitur catholica, idest universalis. Unde dicitur *Ephes. 4. 5. Una fides, unus Dominus, unum baptisma*. Bona vero optata sunt *gratia, et pax*. Haec saepe coniungit, quia omnium spiritualium donorum principium est gratia, et pax finis: *Psalm. 147. 14. Qui posuit fines tuos pacem. A Deo Patre nostro, et Christo Iesu Salvatore nostro*.

LECTIO II.

Huius rei gratia reliqui te Cretae, ut ea quae desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum; sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem.

Accedit ad narrationem, et sicut dictum est, intendit munire Ecclesiam contra haereticos: et primo monet Titum quod alios instruat ad resistendum haereticis; secundo docet quomodo ipse eis resistat, *cap. 2.* ibi, *Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam*. Item primo monet ut instituat Episcopos, qui haereticis resistant; secundo ostendit necessitatem huius commissionis, ibi, *Sunt enim multi etiam inobedientes*. Item primo ponit commissionem Tito factam de instituendo Episcopo; secundo ostendit quales debent esse Episcopi, ibi, *Si quis sine crimine est*; tertio manifestat quae dixit, ibi, *Oportet enim Episcopum sine crimine esse*. Quia ergo Apostolus habuit universalem commissionem Ecclesiae Gentium, et non poterat solus per se omnia exequi; ideo dicit: *Huius rei gratia reliqui te Cretae*, in Creta scilicet insula, ut loco Apostoli, Ecclesiae Cretensis officium pastorale gerat: *Prov. 18. 19. Frater qui iuvatur a fratre, quasi civitas firma*.

Sed quod dicit, *Ut quae desunt corrigas*, videtur, quod deberet dicere, Suppleas. Respondeo. Dicendum est, quod Glossa sic supplet: *Ut omnia quae sunt in malis, corrigas; et quae desunt in bonis, addas: 1. Thessal. 3. 10. Impleamus ea quae desunt fidei vestrae*. Vel dicendum est, quod est quoddam peccatum omissionis, et quoddam transgressionis, et utrumque indiget correctione. In sanctis autem, et perfectis, sicut Titus fuit, non abundaverunt transgressiones; et ideo non dicit, Transgressiones corrigas, sed *quae desunt*, idest omissiones.

Et constituas presbyteros, idest Episcopos: unde inferius dicit: *Oportet Episcopum sine crimine esse*. Et utitur indifferenter nomine Episcoporum, et presbyterorum. Unde sumpsit occasionem haereticus, qui ambivit Episcopatum; quem quia non poterat adipisci, divisit se ab aliis, et multa falsa docuit: inter quae dixit, quod Episcopi in nullo differunt a sacerdotibus; quod est contra Dionysium *in lib. de eccle. Hierar.*

Utitur ergo Apostolus eodem nomine in utroque per identitatem rei, quia presbyter dicitur senior. Item quia pertinet ad superiores Episcopum constituere, licet eum Canonici eligant. Et dicit, *Constituas*, non in villis, sed *per civitates:* sicut enim in republica Reges sunt tantum in civitatibus, sic in spirituali regimine Episcopi: *1. Petr. 2. 9. Regale sacerdotim.* Item debeut seniores esse: *Eccle. 10. 16. Vae tibi terra, cuius Rex est puer.* Et intellige senes, non solum aetate, sed et moribus: *Num. 11. 16. Congrega mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti quod senes sint populi, ac magistri.* Item secundum formam Ecclesiae: unde dicit: *Sicut ego disposui tibi: Prov. 3. 21. Fili mi, ne effluant haec ab oculis tuis.*

Deinde cum dicit, *Si quis sine crimine est*, describit eos tripliciter, scilicet quantum ad seipsos, quantum ex parte uxoris, et ex parte filiorum. De primo dicitur, *Sine crimine.*

Sed quis talis erit? *1. Ioan. 1. 8. Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Dicendum est, quod aliud est crimen, et aliud est peccatum. Peccatum dicitur quodcumque, sive parvum, sive occultum. Crimen autem magnum, et infame: *Psalm. 14. 1. Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* et postea subdit: *Qui ingreditur sine macula, et operatur iustitiam etc.* Non quod qui mortaliter peccat post baptismum, non possit eligi; sed quod eligendus non sit infamis.

Quoad secundum dicit, *Unius uxoris virum*: quod Orientales sic exponunt: scilicet quod non habeat simul duas uxores, sicut quorumdam est consuetudo. Sed secundum hoc non esset necessarium quod Apostolus hoc diceret: quia secundum leges Romanas, quibus Apostolus scribebat, etiam ante fidem non licebat simul habere plures uxores. Item *1. Timoth. 5.* dicit de vidua quae fuit unius viri uxor; et tamen numquam licuit quod una plures viros simul posset habere. Et hoc modo vult istud etiam de vidua, scilicet quod non habuerit nisi unum virum. Sed Hieronymus dicit, oportere quod unam tantum uxorem post baptismum habuerit, et quod non est vis, si ante baptismum alias habuisset. Sed Augustinus, et Ambrosius dicunt, quod per baptismum delentur omnia crimina; sed quod per baptismum matrimonium non deletur. Ergo secundum hos dicendum est, et rectius, quod unam tantum, et non plures licet habuisse ante, vel post. Secundum quosdam autem ratio huius est, quia signum esset incontinentiae, si plures habuisset. Sed hoc non est verum: quia nihil repugnaret si plures habuisset meretrices, quae sunt magis incontinentes. Sed est alia ratio altior significato, scilicet quia ipse est dispensator sacramentorum, et ideo nullus defectus sacramentorum debet esse in eo. Sed sacramentum matrimonii est significativum coniunctionis Christi, et Ecclesiae. Ergo ut signum respondeat signato, sicut Christus est unus, et Ecclesia una, sic et hic: quod quidem deficeret, si Episcopus plures uxores habuisset. In veteri lege Patriarchae significabant coniunctionem hanc, non ut coniunctam Christo, sed coniungendam; et quia Ecclesia erat futura ex multis, ideo tunc non una, sed plures habebantur. Et ideo multitudo uxorum ipsorum hoc significabat.

Quantum autem ad tertium, scilicet ex parte filiorum, subiungit, dicens: *Filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos.* Episcopus enim constituitur ut superintendat: et qui constituitur ad aliquid, debet esse exercitatus in illo; alias non prudenter instituerctur. Praesumitur autem esse bene exercitatus, si bene alios rexit. Episcopus autem constituitur ad tria. Primo ut fidem doceat: *Matth. ult. 7. Docete omnes gentes;* et ideo dicit, *Fideles.* Secundo requiritur quod populum instruat ad virtutes: *Eccli. 7. 25. Filii tibi sunt? Erudi illos;* peccata autem lasciviae magis abstrahunt a virtute: *Eccli. 20. 7. Lascivus, et imprudens non servabunt tempus:* et ideo dicit, *Non in accusatione luxuriae: 1. Reg. 5.* Heli condemnatur, quia filios de hoc non correxit. Tertio oportet quod pertinaces corrigat: unde dicit, *Aut non subditos*, idest non obedientes: *Eccli. 30. 8. Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet praeceps.*

Deinde cum dicit, *Oportet enim Episcopum sine crimine esse*, exponit quod dixit: et primo quod dixit, *Sine crimine*; secundo sine quibus debet esse, ibi, *Non superbum.* Causa autem primi est, quia debet dispensare divina: *Eccli. 10. 2. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius: Psal. 100. 6. Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.*

Deinde cum dicit, *Non superbum*, ostendit a quibus debet esse immunis: et primo ostendit a quibus criminibus; secundo quibus virtutibus luceat, ibi, *Hospitalem.* Peccatorum autem quaedam sunt carnalia, quaedam spiritualia. De primis non facit mentionem, quia omnino debent mundi esse ab eis: *Ephes. 5. 3. Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* Sed tantum de spiritualibus quae sunt quinque: quorum duo non habent locum in praelatis, scilicet invidia, quod est peccatum parvulorum: *Iob 5. 2. Parvulum occidit invidia.* Praelatus autem est in summo. Item nec acedia, quia omnia ei ad votum succedunt. Sed superbia, quia est in summo, et ira, et cupiditas occasione temporalium, quorum est dispensator. Quantum ad primum dicit, *Non superbum: Psalm. 100. 5. Superbo oculo, et insatiabili corde, cum hoc non edebam: Eccli. 32. 1. Rectorem te posuerunt? Noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis.* Quantum ad secundum primo excludit iram, cum dicit, *Non iracundum*; secundo incentivum irae, quod est vinum, dicens, *Non vinolentum: Prov. 23. 29. Cui suffusio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?* Tertio sequelam irae, quod est percussio: ideo dicit, *Non percussorem*, idest non crudelem: *Isa. 50. 6. Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus.* Vel *non percussorem*, idest non percutientem conscientias aliorum pravis moribus: *1. Corinth. 8. 12. Et percutientes conscientiam eorum infirmam.* Quantum ad tertium dicit, *Non turpis lucri cupidum: 1. Timoth. 3. 8. Non turpe lucrum sectantes: Sapient. 15. 12. Sed aestimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitae compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.*

Deinde ponit bona, quae debet habere: et primo quae pertinent ad conversationem vitae; secundo quae ad veritatem doctrinae, ibi, *Amplectentem eum qui*

secundum doctrinam est, fidelem sermonem. Et patent omnia.

LECTIO III.

Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, et seductores, maxime qui de circumcisione sunt: quos oportet redargui, qui universas domos subvertunt, docentes quae non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri. Testimonium hoc verum est.

Supra docuit qualem oportet esse Episcopum in vita; hic ostendit qualem oportet esse in doctrina: et primo ostendit quod ad ipsum requiritur diligentia studii; secundo ponit materiam studii; tertia eius utilitatem. Quantum ad primum dicit: *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Aliquid enim amplectens, illud diligenter constringit, et amplexus ex dilectione fit. Oportet enim eum scientiae inhaerere cum amplexu, idest firma adhaesione animi, et cordis dilectione: *Sap. 6. 14. Praeoccupat eos qui se concupiscunt: Prov. 4. 8. Arripe illam, et exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus.* Materia studii non debent esse fabulae, nec temporalia; sed sermo fidelis, idest verus: *Psalm. 144. 13. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis.* Vel sermo fidelis, idest fidei, in qua aportet Episcopum instrui. Sed aliqui student in eis dupliciter, ut scilicet addiscant solum, et aperentur. Sed hoc non sufficit Episcopo; sed oportet ut et alios instruat: et ideo dicit, *Quae secundum doctrinam est: 1. Timoth. 4. 12.* dicitur: *Nemo adolescentiam tuam contemnat; sed esto exemplum fidelibus in verbo, in conversatione.* Utilitas est facultas exequendi afficium suum. Officium autem praelati est sicut pastoris: *Ioan. ult. 17. Pasce oves meas.* Pastor vero duo habet facere, scilicet pascere gregem: *1. Petr. 5. 2. Pascite, qui in vobis est, gregem Dei:* Item arcere lupum. Sic et Episcopus pascere debet per doctrinam veram: *Hierem. 3. 15. Dabo vobis pastores iuxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* Et ideo dicit: *Ut sit potens exhortari in doctrina.* Non dicit, Ut exhortetur, sed *ut potens sit exhortari:* quod est quando habet in promptu exhortationes, quando est necesse exequi. Quod figuratur *Exod. 25.* per vectes in circulis arcae, ut arca scilicet posset portari: *Luc. ult. 19. Potens in opere, et sermone.* Et dicit, *Sana,* idest absque corruptione falsitatis: *Infra 2. 1. Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam: 1. Thessal. 2. 3. Exhortatio nostra non fuit de errore, neque de immunditia, neque in dolo.* Item ut custodiant contra haereticos; et ideo dicit: *Et eos qui contradicunt, arguere,* idest convincere, et hoc per studium sacrae Scripturae: *2. Timot. 3. 16. Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum: Iob 6. 10. Nec contradicam sermonibus Sancti.* Et haec duo, secundum Philosophum, pertinent ad opus sapientis, scilicet non mentiri de quibus novit, quantum ad primum; et mentientem manifestare posse, quantum ad secundum.

Consequenter cum dicit, *Sunt enim multi etiam inobedientes*, ponit necessitatem dictorum: et primo ex parte falsorum doctorum; secundo ex parte malorum auditorum, ibi, *Dixit quidam ex illis.* Circa primum duo facit: quia prima describit conditionem falsorum doctorum; secunda perversitatem studii ipsorum, ibi, *Qui universas domos subvertunt.* Item primo ostendit eorum conditionem; secundo docet remedium contra eos, ibi, *Quos oportet redargui.* Conditionem ostendit quadrupliciter. Et prima ex numero, cum dicit, *Multi: Eccle. 1. 15. Stultorum infinitus est numerus.* Secundo ex vitio inobedientiae, cum dicit, *Etiam inobedientes,* quantum ad Deum, et suos superiores: *Rom. 1. 30. Parentibus non obedientes: 1. Reg. 15.* peccatum inobedientiae, sicut idolatria dicitur esse. Tertio ex vaniloquio, cum dicit, *Vaniloqui,* scilicet quoad se: *Psal. 93. 11. Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanae sunt: Sap. 13. 1. Vani sunt homines in quibus non subest scientia Dei.* Et praecipue vani sunt haeretici: ideo subiungit dicens, *Seductores,* scilicet quoad inferiores: *2. Timoth. 3. 13. Mali homines, et seductores proficient in peius.* Quarto ex loco, cum dicit, *Maxime qui de circumcisione sunt:* qui cogebant homines Iudaizare: *Philip. 3. 2. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem.* Contra quos ponit remedium: non enim sunt tolerandi, quia corrumperetur populus, et imputaretur pastori: *Ezech. 13. 5. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel ut staretis in praelio in die Domini: 2. Timoth. 4. 2. Argue, obsecra, increpa in omni patientia, et doctrina.* Et ideo dicit: *Quos oportet redargui.*

Deinde cum dicit, *Qui universas domos subvertunt,* describit horum studium: et primo describitur ex damno quod inferunt; secundo ex falso quod docent; tertio ex lucro, quod concupiscunt. Damnum est, quia *universas domos subvertunt.* Doctrina enim catholica publice proponitur in Ecclesia; sed haeretici latenter, et ideo quaerunt latibula: *Prov. 9. 17. Aquae furtivae dulciores sunt, et panis absconditus suavior.* Et ideo circumeunt per domos, ut seducant praecipue mulieres: *2. Timoth. 3. 6. Ex his sunt qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis. Docentes quae non oportet,* idest vana, et inutilia: nec quaerunt lucrum spirituale, sed temporale; et ideo addit, *Turpis lucri gratia,* scilicet temporalis, vel propriae gloriae: *Sap. 15. 12. Sed aestimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitae compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.*

Deinde cum dicit, *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta,* describit auditores: quia isti erant Cretenses; et ad hos refert hoc opus: et primo ostendit conditionem; secunda dat remedium, ibi, *Quam ob causam increpa illos dure.* Circa primum primo describit conditionem per testimonium; secunda confirmat. Dicit ergo: Tales sunt doctores, sed et auditores sunt similiter seducibiles, iuxta testimonium cuiusdam poetae eorum, scilicet Epimenidis, quem hic Paulus dicit eorum prophetam. Ubi nota, quod Propheta

aliquis dicitur qui a Deo illuminatur secundum intellectum, ad cognoscendum aliqua supra communem cognitionem: *Num. 12. 6. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Item qui exponit prophetias eodem modo quo sunt traditae. Item qui profert aliquid propheticum. Unde potest proferri aliquid propheticum ex quodam interiori instinctu, etiam praeter suum intellectum: *Ioan. 11. 51. Caiphas, cum esset pontifex, prophetavit:* non enim prophetavit secundum suam intentionem, qui dicebat expedire eum mori, intelligens sic, ne seduceret populum; nihilominus tamen fuit motus ad id dicendum per spiritum. Et hic modus prophetandi est apud illos qui accipiunt primum verbum aliquorum pro omine, quod etiam fit a daemonibus. Et dicit, *Proprius*, quia proprie descripsit eorum conditiones.

Deinde cum dicit, *Cretenses*, proponit testimonium; et notat eos de tribus, scilicet de corruptione rationalis, cum dicit, *Semper mendaces: Psal. 5. 7. Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Item de corruptione irascibilis, cum dicit, *Malae bestiae*, idest crudeles. Bestiae dicuntur, quasi vastiae, quia crudeles sunt: *Prov. 28. 15. Leo rugiens, et ursus esuriens, Princeps impius super populum pauperem.* Et dicit, *Malae*, quia, secundum Philosophum *in Politicis*, homo quando secundum rationem operatur, est optimum animalium; sed quando declinat ad malitiam, est pessimum: quia si declinat propter crudelitatem, nulla bestia ita est crudelis. Unde dicit, quod decies millies est peior malus homo quam mala bestia. Item de corruptione concupiscibilis, cum dicit, *Ventres pigri*, idest pigritiam habentes ex ventre: erant enim gulosi, et tales quaerunt quietem: *Luc. 12. 19. Anima, habes multa bona reposita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.* Confirmat autem testimonium, cum dicit: *Testimonium hoc verum est.* Glossa: *Per hoc intelligimus quod doctor sacrae Scripturae accipit testimonium veritatis, ubicumque invenerit.* Unde Apostolus in pluribus locis recitat dicta Gentilium, sicut *in 1. Corinth. 15. 33. Corrumpunt bonos mores colloquia mala*: item *Act. 17. 28. In ipso vivimus, movemur, et sumus.* Nec propter hoc approbatur tota eorum doctrina; sed eligitur bonum, quia verum a quocumque dicatur, est a Spiritu sancto, et respuitur malum. Unde dicitur *Deut. 21.* in figura huius, quod si quis viderit puellam in numero captivorum, debet praecidere ungues, et capillos, idest superfluitates.

LECTIO IV.

Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, et mandatis hominum aversantium se a veritate. Omnia munda mundis; coinquinatis autem, et infidelibus nihil est mundum; sed inquinatae sunt eorum et mens, et conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant; cum sint abominati, et incredibiles, et ad omne opus bonum reprobi.

Posita conditione Cretensis populi, hic ponit remedium reprehensionis; secundo assignat dictorum rationem, ibi, *Omnia munda mundis.* Circa primum tria facit: quia primo hortatur Titum ad reprehendendum eos; secundo reprehensionis finem ostendit, ibi, *Ut sani sint in fide*; tertio docet debitum modum perveniendi ad finem, ibi, *Non intendentes Iudaicis fabulis.* Dicit ergo: Cretenses sunt malae bestiae, quibus scilicet debetur flagellum, et castigatio: et ideo *increpa illos dure: Prov. 6. 23. Via vitae, increpatio: Psalm. 67. 31. Increpa feras arundinis.*

Sed contra *2. Timoth. 4. 2. Increpa in omni patientia.* Respondeo. Duplex est ratio exhortationis huius. Una ex parte eorum qui reprehenduntur. Cretenses enim duri, et pertinaces erant, et ideo dure eos reprehendi iubet; non autem Ephesii, quorum Archiepiscopus erat Timotheus. Alia ex parte reprehendentium: quia Titus fuit lenis, et mansuetus, et ideo inducitur quasi ad contrarium; sed Timotheus erat rigidus, et ideo inducitur ad patientiam.

Deinde cum dicit, *Ut sani sint in fide*, tangit finem reprehensionis. Nam homo est sanus, in quo non est corruptio; et sic sanus est in fide qui in nullo habet eam corruptam. Horum autem fides vitiabatur per haereticos: *2. Corinth. 11. 3. Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate quae est in Christo Iesu: 1. Timoth. 6. 3. Si quis autem aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, et ei quae secundum pietatem est doctrinae, superbus est, nihil sciens.* Modus perveniendi ad sanitatem est, si vitent errores Iudaeorum: unde dicit: *Non intendentes Iudaicis fabulis.* In lege enim erant duplicia documenta fidei; scilicet quaedam circa credenda, item quaedam mandata religionis, quae erant servanda circa cultum Dei: et prima vocat fabulas; secunda mandata hominum, et non Dei. Ex quo videtur quod condemnet vetus testamentum, ut dicunt Manichaei. Sed quod dicit, *Fabulis*, potest referri ad eorum narrationes, praeter doctrinam legis, quae sunt fabulosae, ut Thalmuth: *1. Timoth. 1. 4. Neque intenderent fabulis, et genealogiis interminatis.* Vel ipsa doctrina, quae fuit olim veritas, nunc secundum quod ipsi intelligunt, sunt fabulae, sicut illud *Isa. 7. 14. Virgo concipiet, et pariet filium*, fuit veritas; sed nunc quia ipsi dicunt adhuc hoc esse implendum est fabulosum. Item mandata hominum possunt intelligi, non quae sunt in lege Moysi, sed traditiones seniorum, *Matth. 15.*

Sed numquid mandatis hominum non est obediendum? Respondeo, quod sic, quamdiu non avertunt a veritate Dei: et ideo subdit: *Aversantium se a veritate: 2. Timoth. 4. 4. A veritate quidem auditum avertent; ad fabulas autem convertentur.* Simile habetur *Matth. 15. 9. Sine causa colunt me, docentes doctrinas, et mandata hominum.* Simile dicitur *Mar. 7.* Vel dicendum est, quod mandata quae sunt in lege Dei, sunt facta mandata hominum. Quando enim servantur in signum futurae veritatis, sunt mandata Dei; sed quando volunt ea servare postquam corpus nostrum mortuum est legi, sunt mandata hominum.

Deinde cum dicit, *Omnia munda mundis*, in speciali ostendit dictorum rationem, scilicet quomodo avertunt se a veritate, et quomodo discunt fabulas, et mandata hominum: quod est praecipue de discretione cibo-

rum secundum legem, quam pseudo quidam dicebant esse servandam. Et ideo primo ostendit quomodo hi cibi habent se ad bonos; secundo quomodo ad malos, ibi, *Coinquinatis autem, et infidelibus nihil est mundum* Dicit ergo: *Non intendentes Iudaicis fabulis*, de cibis: quia *omnia*, scilicet cibaria, *sunt munda mundis.*

Sed infert quis: Ergo adulterium est mundum mundis. Respondeo. Dicendum est, quod non: quia ex hoc ipso quod adulterium est, immundat. Sed sunt munda mundis illa quae de se non immundant.

Ad haec *Matth. 15. 17. Ea quae intrant in os, non coinquinant hominem:* ergo omne quod intrat in os, mundum est. Sed duplex est obiectio. Una quod *Levit. 11.* dicitur, quod quando aliquod animal non ruminat, vel non scindit ungulam, est immundum.

Respondeo secundum Augustinum *contra Faustum.* Aliquod est immundum vel secundum rei naturam, vel secundum significationem: puta, si hoc nomen stultus, secundum se sumatur, inquantum est vox quaedam, sic non est immundum, sed bonum; si vero secundum significationem, quia significat defectum sapientiae, sic habet immunditiam. Actus autem illius populi erant actus prophetici. Unde porcus, secundum quod res quaedam, non est immundus, sed secundum quod significat hominem voluptatibus se involventem. Sed nunc veritate veniente cessant, et utuntur cibis homines secundum suam naturam.

Alia quaestio est, quod *Act. 15.* mandaverunt Apostoli quod abstinerent se a sanguine, et suffocato: ergo videtur quod non sit licitum hoc comedere. Non ergo omnia munda mundis.

Respondeo. Aliqui credunt, quod illud mandatum intelligatur ad litteram, et quod obligat usque modo, ut apud Graecos, et etiam aliquando apud Latinos. Aliqui autem dicunt, quod non intelligitur secundum litteram, sed secundum mysterium, ut per sanguinem intelligatur homicidium et a suffocato, idest oppressione pauperum. Et hoc bonum est, sed non est tota ratio praecepti; et ideo dico, quod ad litteram est praeceptum, et tamen non obligamur. Quaedam enim prohibentur, quia mala sunt; et haec simpliciter sunt vitanda. Aliqua vero, quae non sunt mala simpliciter, sed pro tempore; et haec sunt servanda existente causa. Et haec Apostoli prohibuerunt, non quia mala secundum se, quia *Matth. 15.* dicit Dominus contrarium. Sed ratio erat, quia conversi erant quidam ex Iudaeis, quidam ex Gentibus; et ideo oportebat ad hoc quod unus populus ex eis fieret, quod uni condescenderet alius, ut Iudaeis, quibus abominabile erat comedere sanguinem, et suffocatum, condescenderetur. Et ideo ad servandam pacem instituerunt Apostoli hoc esse servandum pro tempore.

Deinde cum dicit, *Coinquinatis autem, et immundis nihil est mundum*, ostendit quomodo se habent ad malos; et circa hoc tria facit: quia primo ostendit hoc; secundo assignat causam, ibi, *Sed inquinatae sunt eorum et mens, et conscientia;* tertio manifestat per signum, ibi, *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Dicit ergo: Cibi isti mundi sunt mundis, sed immundi *coinquinatis*, idest his qui habent conscientiam coinquinatam: *Eccli. 13. 1. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: et infidelibus*, idest qui habent malam fidem: *Isai. 21. 1. Qui incredulus est, infideliter agit.*

Sed numquid facit peccator, et infidelis immundam eleemosynam? Dicendum est, quod Apostolus non posuit affirmativam, sed negativam. Unde non dicit, Omnia, sed nihil mundum eis, quod est verum: quia nihil eis perfecte mundum est: quia nihil est mundum in actibus, nisi in finem debitum ordinatum sit. Isti autem sunt extra finem.

Sed numquid aliquid est eis mundum? Sic. Sed contra: quia *omne quod non est ex fide, peccatum est, Rom. 14. 23.* Dicendum est, quod malum numquam corrumpit totum bonum. Impossibile enim est quin in peccatore quolibet sit aliquod bonum, scilicet naturae, etiam in daemonibus. Quando ergo peccator facit aliquid, secundum quod est peccator, et infidelis, totum est peccatum ex radice; sed si quid facit ex principio alicuius boni quod habet, ut fidei informis, vel naturae, non est immundum. Et ideo signanter dicit, *Coinquinatis, et infidelibus*, idest inquantum sunt huiusmodi. Comedebant enim contra conscientiam, et errabant in fide: et ideo quod de natura sua est mundum, fecerunt sibi immundum. Cuius causa est, quia causa actuum eorum est immunda, scilicet voluntas, et intellectus, quae sunt in eis depravata: unde dicit: *Sed inquinatae sunt eorum mens*, scilicet per infidelitatem, *et conscientia*, scilicet per peccatum: *Baruch 3. 10. Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? Inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis.*

Deinde cum dicit, *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*, ostendit fidem per signum. Si enim aliquis dicat, quod eorum dicta sunt vera, immo quod habent fidem unius Dei, et confitentur eum, hoc excludit. Et primo ostendit bonum quod erat in eis, scilicet quod *confitentur*, scilicet labiis exterioribus, *se nosse Deum: Isai. 29. 13. Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me: Hier. 12. 2. Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.* Secundo ostendit defectum interiorem: et primo quantum ad praesentia; secundo quantum ad futura, ibi, *Incredibiles.* Quoad praesentia, quia negant eum factis. Qui enim peccat, inquantum est de se, negat eum factis: quia qui confitetur Deum, confitetur et eius potestatem, scilicet quod est ei obediendum. Et ideo si non obedit peccando, negat factis quod confitetur ore.

Sed dicis: Quicumque negat Deum, est infidelis. Peccatores negant Deum factis. Ergo peccatores sunt infideles. Respondeo. Sicut habens scientiam in universali, potest errare in particulari; ita habens fidem in universali, in particulari tamen agibili corrumpitur propter corruptionem affectus: *1. Timoth. 5. 8. Fidem negavit, et est infideli deterior.*

Quomodo autem quoad futura deficiunt? Certe, quia non solum negant, sed sunt indispositi ad redeundum ad Deum. Sunt enim tria per quae homo redit ad Deum. Scilicet Dei gratia: *Roman. 3. 24. Iustificati gratia ipsius.* Secundum est fides: *Act. 15. 9. Purificans fide corda eorum.* Tertium exercitium boni operis: *Rom. 2. 13. Factores legis iustificabuntur.* Haec tria excludit ab ipsis. Primo gratiam, ibi, *Cum sint abominati*, idest non accepti ad gratiam. Secundo fidem, cum dicit, *Incredibiles*, idest non apti ad credendum: *Ezech. 2. 6. Increduli, et subverso-*

ris sunt. Tertio tertium, quia *ad omne opus bonum reprobi*, idest reprobandi: *Hier. 6. 30. Argentum reprobum vocate eos.*

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam: senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia: anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes, ut prudentiam doceant adolescentulas: ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. Iuvenes similiter hortare ut sobrii sint.

Superius Apostolus instruxit Titum quales ministros instituat ad arcendum haereticos; hic docet quid ipse circa eos faciat; et primo proponit hoc in generali; secundo distinguit per partes, ibi, *Senes ut sobrii sint.* Dicit ergo: Ita dixi, quod oportet Episcopos constituere; sed ne credas quod tu sis propter hoc alienus a cura; immo maior debet esse tibi solicitudo ad instruendum. Ideo *Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam*, scilicet per quae fides incorrupta aedificatur: *Supra 1. 9. Ut sit potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Deinde ostendit idem per partes: et primo ponitur doctrina sana contra perversitatem vitae; secundo contra haereticos, et errores, ibi, *Stultas autem quaestiones, et genealogias, et contentiones, et pugnas legis devita.* Circa primum duo facit: quia primo instruit singulas conditiones hominum; secundo generaliter omnes, *cap. 3.* ibi, *Admone illos principibus, et potestatibus subditos esse.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quomodo instruat liberos; secundo quomodo instruat servos, ibi, *Servos dominis suis subditos esse.* Item primo ostendit quomodo instruat liberos verbo; secundo quomodo exemplo, ibi, *In omnibus teipsum praebe exemplum bonorum operum.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quomodo instruat senes; secundo quomodo doceat iuvenes, ibi, *Adolescentulas ut viros suos ament.* Item prima in duas: quia primo ostendit quomodo instruat senes mares; secundo quomodo anus feminas, ibi, *Anus similiter in habitu sancto.* Sciendum est autem, quod quaedam bona sunt quae senectus disponit, quae primo ponit; secundo quaedam bona quibus senectus contrariatur, et haec secundo ponit, ibi, *Sani in fide.* Inter bona vero ad quae senectus disponit, unum est contemptus delectationum, aliud est perfectio sapientiae, et prudentiae. Disponit quidem senectus ad contemptum delectationum. Iuvenum enim corpora fervent naturali calore, ex quo concitatur iuventus ad delectationes corporales, quae praecipue consistunt in cibis, et potibus, et venereis. Sed ad vitandum haec disponit senectus: senes enim sunt mortificati: *2. Reg. 19. 35. Numquid vigent sensus mei ad discernendum suave, vel amarum?* Et ideo dicit: *Ut sobrii sint*, quantum ad cibos, et potus, *et pudici*, quantum ad venerea: *Gen. 18. 12. Postquam consenui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?*

Sed si senectus ad hoc disponit, quare hoc monet? Respondeo. Aliquando contingit ex magna perversitate quod senex reducitur ad puerilia peccata: *Isa. 65. 20. Puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.* Et duplex est ratio quare hoc contingit. Aliter enim ad haec movetur senex, aliter iuvenis. Iuvenis enim incitatur ad haec ex instinctu passionis, sed senex ex electione, propter duo. Nullus enim vult esse sine delectationibus, et tanto plus appetit eas, quanto maiores molestias sentit. Senex autem patitur multa incommoda, et defectus naturae: et ideo quando non habet spirituales delectationes, quaerit corporales. Secunda ratio est, quia iuvenis quandoque refrenatur per pudorem; senes autem secundum Philosophum, sunt inverecundi, quia sunt antiqui, et multa experti: iuvenes autem vani, et verecundabiles naturaliter; et ideo refrenantur, sed non senes. Item senectus disponit ad prudentiam propter experimentum longi temporis: *Iob 12. 12. In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia: Eccli. 25. 7. Quam speciosa veterani sapientia, et gloriosus intellectus et consilium, corona senum multa peritia.* Unde subdit, *Prudentes.* Contingit tamen aliquando senem esse fatuum: *Eccli. 25. 4. Senem fatuum, et insensatum.* Et hoc est ex duobus, quod senex est fatuus. Prudentia enim acquiritur per exercitium. Quando ergo in iuventute se in bonis non occupant, sunt in senectute imprudentes: *Eccli. 25. 5. Quae in iuventute tua non congregasti, quomodo invenies ea in senectute tua?* Item alia ratio est, quia in iuventute quandoque affluunt voluptatibus, et maxime superfluitate ciborum; et ideo desiccatur eorum cerebrum: *Prov. 20. 1. Luxuriosa res est vinum, et tumultuosa ebrietas: quicumque his delectatur, non erit sapiens.*

Deinde ponit ea ad quae contrariatur senectus: et primum est fides, secundum dilectio, tertium patientia. Quantum ad primum dicit, *Sani in fide*: quia sine ea impossibile est placere Deo, *Hebr. 11.* Sed quod aliqui non sunt sani in fide, maxime in aliquo novo, quod proponitur senibus credendum, contingit ex duobus. Primo quod senes non sunt firmi in aliquo novo propter praesumptionem sapientiae; et ideo non credunt aliis: *Iob 15. 10. Et senes sunt in nobis.* Item quia naturale vitium senum est, quod sint increduli: quia sunt experti se saepius esse deceptos. Et ideo loquuntur semper cum forte, vel fere, adverbiis temperativi, et dubitativi modi. Incredulitas autem repugnat fidei: *Isa. 21. 2. Qui incredulus est, infideliter agit.* Quantum ad secundum dicit, *In dilectione*: et hoc ideo, quia plenitudo legis est dilectio. Et monet ad hoc propter duo. Primo quia in senibus parum est amicitiae, quia amor nutritur per convictum. Nullus autem vult diu convivere cum tristibus. Senes autem sunt tristes, et ideo non est cum eis amicitia. Item quia senes diligunt propter utilitatem tantum, sicut iuvenes propter delectabile: senex enim indiget sustentatione. Quantum ad tertium dicit, *In patientia*; et monet ad hoc propter tria. Primo quia senes multa mala, sive incommoda, circumveniunt; et ideo indigent patientia contra

turbationes. Alia ratio est Senes enim vivunt in memoria multorum: unde semper dicunt antiqua. Iuvenes autem vivunt in spe magnorum: et ex hoc senes dupliciter ad impatientiam moventur: propter bona scilicet quae habuerunt, et carent eis: unde Boetius: *Summa miseria est, fuisse felicem*: *Thren. 1. 7. Recordata est Hierusalem dierum afflictionis suae, praevaricationis omnium desiderabilium suorum quae habuerat a diebus antiquis.* Item quia vivunt in memoria, contingit quod aliqui, qui modo eos despiciunt, aliquando fuerunt peiores; et ideo turbantur: *Iob 30. 1. Nunc autem derident me iuniores tempore, quorum patres non dignabar ponere cum canibus meis.* Tertia ratio est, quia quanto senex appropinquat ad finem vitae, tanto magis desiderat vivere; unde videns se deficere, magis tristatur.

Deinde cum dicit, *Anus similiter in habitu sancto*, docet qualiter vetulae instruantur: et primo docet qualiter vetulae instruantur in vita; secundo in doctrina. Item primo qualiter in habitu; secundo qualiter in victu; tertio quomodo in verbo. Quantum ad primum dicit, *In habitu sancto*, idest carentes lascivia, et pompa: et hoc convenit omni mulieri: *1. Petr. 3. 3. Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti, vestimentorumque cultus*: *1. Timot. 2. 9. Similiter mulieres in habitu ornato, cum verecundia, et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa.* Sed specialiter anus hoc servare debent: quia iuvencularum est, propter viros suos modeste se ornare: quod intelligitur simpliciter de omni motu corporis: *Eccli. 19. 27. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.* Quantum ad secundum dicit, *Non criminatrices.* Duo enim sunt in sene. Unum quod commune est senibus, scilicet quod sunt suspiciosi: quia viderunt multa mala, quae similiter praesumunt de aliis. Item in mulieribus, quae specialiter sunt zelotypae. Et utrumque contingit in vetula, quia ratione aetatis est suspiciosa, ratione sexus est zelotypa: *Eccli. 26. 9. In muliere zelotypa flagellum linguae omnibus communicans.* Et ideo, *non criminatrices.* Quantum ad convictum dicit: *Non multo vino servientes*: et de viris dixit, *Ut sobrii sint.* Et dicit, *Non multo*; quia quandoque utuntur eo propter frigiditatem earum. Quantum ad doctrinam dicit, *Bene docentes.*

Contra. *1. Corinth. 14. 34. Mulieres in Ecclesiis taceant: non enim eis permittitur loqui, sed subditas esse: 1. Timoth. 2. 11. Mulier in silentio discat cum omni subiectione; docere autem mulieri non permitto.*

Respondeo. Dicendum est, quod doctrina publica, quae fit in populo, interdicitur mulieri; sed privata, qua quis familiam docet, ei conceditur: *Prov. 31. 1. Visio, qua erudivit eum mater sua:* et *ibid. 4. 3. Nam et ego filius fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre mea, et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum; custodi praecepta mea, et vives.* Et bene dicit, *Ut prudentiam doceant*, magis ad anus, quam ad viros: quia quandoque docent fabulas aniles, magis quam proficua; et etiam quia magis ipsae conversantur cum pueris, et cum familia, quam viri.

Deinde cum dicit, *Adolescentulas, ut viros suos ament* ostendit qualiter instituat iuvenes: et primo ostendit qualiter instruat iuvenes feminas; secundo qualiter mares iuvenes, ibi, *Iuvenes similiter hortare ut sobrii sint.* Item prima in tres: quia primo ostendit qualiter se habeant ad personas coniunctas; secundo ad seipsas; tertio ad subiectos. Quantum ad primum dicit: *Ut viros suos ament.* Viro enim debetur amor: *Prov. 12. 4. Mulier diligens, corona est viro suo: Eccl. 25. 1. In tribus beneplacitum est spiritui meo, quae sunt probata coram Deo, et hominibus:* et *infra 11. Vir, et mulier bene sibi consentientes.* Vel sic *ut prudentiam doceant adolescentulas, et viros suos ament.* Sed prima expositio est melior. *Filios suos diligant.* Hoc est naturale: *Isa. 49. 15. Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?* Et nota, quod dicit, *Ut viros ament, et filios diligant*, ut sit amor ad viros, et ad filios dilectio: quia ad viros est amor ferventior, sed ad filios naturalior. Sed quantum ad seipsas tria dicit. Unum quoad rationem, scilicet *prudentes*: *Prov. 19. 14. Domus, et divitiae dantur a parentibus; a Domino autem proprie uxor prudens.* Et hoc necessarium est, quia iuventus earum, et sexus contrariatur prudentiae. Aliud est quantum ad concupiscibilem, scilicet cum dicit, *Castas.* Tertium vero quantum ad irascibilem, cum dicit, *Sobrias: Eccli. 26. 19. Gratia super gratiam, mulier sancta, et pudorata.* Sed quantum ad subiectos, primo ponit curam eorum; secundo modum; tertio rationem assignat. De primo dicit: *Domus curam habentes*: *Prov. 14. 1. Sapiens mulier aedificat domum suam; insipiens vero instructam quoque destruet manibus.* In cura autem sunt duo observanda mulieri. Sunt enim ut plurimum iracundae: *Eccli. 25. 23. Non est ira super iram mulieris*: et ideo dicit, *Benignas*; quasi dicat: Cum mansuetudine regant. Aliud est, quia quando mulier potestatem habet, nititur in contrarium viro suo: *Eccli. 25. 30. Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo*: ideo dicitur: *Subditas viris suis.* Unde dicitur *Gen. 3. 16. Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.* Et hoc ideo, *ut non blasphemetur verbum Dei*, idest non detis occasionem blasphemandi. Et omnia haec notantur *Tob. 10.* ubi dicitur, quod Raguel, et Sara monuerunt filiam suam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, et seipsam irreprehensibilem exhibere.

Consequenter ostendit qualiter doceat mares iuvenes, scilicet *ut sobrii sint*: quod repetit, quia ebrietas est principium vitiorum: *1. Petr. 5. 8. Sobrii estote.*

LECTIO II.

In omnibus teipsum praebe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, verbum sanum, irreprehensibile; ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Servos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes; non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Supra Apostolus Titum docuit de quibus instruat subditos liberos: et quia non tantum verba prosunt, sed etiam exempla; ideo docet ut se exemplum prae-

beat: primo generaliter ; secundo specialiter , ibi', *In doctrina, in integritote, in gravitate* ; tertio rationem huius assignat, ibi, *Ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis*. Dicit ergo : Quia aetate iuvenis es, *praebe te in omnibus exemplum bonorum operum*. Praelatus enim debet esse quasi forma existens discipulis : *1. Corinth. 11. 1. Imitotores mei estote, sicut et ego Christi: Ioan. 13. 15. Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis.*

Deinde cum dicit, *In doctrina*, *in integritate*, *in gravitate*, ponit specialia, In quibus debet se praebere exemplum : et primo ostendit quis debeat esse eius actus, scilicet in doctrina : unde dicit , *In doctrina* : hoc enim est proprium praelati : *Hier. 3. 15. Dabo vobis pastores iuxta cor meum; et pascent vos scientia, et doctrina.* Et ei maxime convenit, ut qui habeat alios Episcopos sub se , ut dicitur *supra 1. 5. Episcopos constituas per civitates* ; ideo debet alios docendo eis exemplum doctrinae praebere : *1. Timoth. 4. 16. Attende tibi, et doctrinae.* Item monet eum quantum ad vitam. Et primo declinare a malo : *Isa. 1. 16. Quiescite agere perverse;* et ideo dicit, *In integritate*, per incorruptionem : sicut enim corpus perdit integritatem per corruptionem membrorum suorum , Ita anima per corruptionem peccati. In praelato autem est integritas sensus per prudentiam, affectus per caritatem, corporis per castitatem : *1. Thessal. ult. 23. Integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Iesu Christi servetur.* Secundo quod sit gravis quantum ad bona quae cum caritate fiunt. Grave autem duo habet. Unum quia descendit, et secundum hoc vituperatur : *Psalm. 4. 3. Filii hominum, usquequo gravi corde ?* Aliud est quod est stabile, et firmum : et ideo illi dicuntur graves qui non de facili moventur a bono : ita hic, cum dicit, *In gravitate* : et hoc commendatur *Psalm. 34. 18. In populo gravi laudabo te.*

Deinde ostendit , qualis debet esse eius doctrina, et verbum. Et dicit , quod debet esse *sanum* , idest non corruptum falsitate : *2. Timoth. 1. 13. Formam habe sanorum verborum quae a me audisti in fide , et in dilectione in Christo Iesu* : *Prov. 17. 17. Non decet principem labium mentiens.* Item quantum ad modum, cum dicit , *Irreprehensibile* , idest ut proferatur tempore suo , et cum omni decentia , et provocatione ad correctionem : *Eccli. 20. 22. Ex ore fatui reprobatur parabola : non enim dicet illum in tempore suo.*

Finis autem doctrinae est, *ut is qui ex adverso est, vereatur , nihil habens malum dicere de nobis* ; quasi dicat : Si omnes bene se habeant ,. scilicet praelati , et subditi , adversarii non possunt vobis nocere : *1. Petr. 2. 15. Sic est voluntas Dei , ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam : 1. Timoth. 5. 14. Nullam occasionem date adversario maledicti gratia.*

Deinde cum dicit, *Servos dominis suis subditos esse*, docet qualiter instruat servos: et primo facit hoc; secundo eius rationem assignat , ibi , *Apparuit*. Circa primum tria facit: quia primo inducit servos ad subiectionem ; secundo determinat modum eius , ibi, *In omnibus placentes* ; tertio ostendit necessitatem doctrinae huius , ibi , *Ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Dicit ergo : Admone servos dominis suis subesse : *1. Petr. 2. 18. Servi subditi estote in omni timore dominis ; non tantum bonis, et modestis, sed etiam discolis: Coloss. 3. 22. Servi obedite per omnia dominis carnalibus , non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes ; sed in simplicitate cordis , timentes Deum.* Idem dicit *Ephes. 6.*

Et quare monet hoc tam frequenter Apostolus? Respondeo. Non sine causa. Haeresis enim incepit apud Iudaeos, quod servi Dei non deberent servire hominibus ; et ex hoc etiam derivatum est in populo Christiano , quod dixerunt , quod per Christum filii Dei facti, non deberent esse servi hominum. Sed Christus per fidem non venit tollere ordinem iustitiae ; immo per fidem Christi iustitia servatur , *Rom. 3.* Iustitia autem facit alios subdi. Sed servitus huiusmodi est quantum ad corpus. Nam per Christum nunc liberamur a servitute quantum ad animam, sed non a servitute , nec a corruptione corporis ; sed in futuro liberabimur etiam a corruptione, et servitute corporali: *1. Corinth. 15. 24. Cum tradiderit regnum Deo, et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem.* Sed quod dicit , *In omnibus* , potest referri primo ad hoc quod dicit , *Subditos*, ut intelligatur *In omnibus*, scilicet ad quae se extendit ius dominativae potestatis : vel ad hoc quod dicit , *Placentes*: debet enim esse subiectio , primo ut serviant sine offensione , non cum murmure, et tarditate: *Coloss. 1. 10. Per omnia placentes Deo: 1. Corinth. 10. 33. Ego per omnia omnibus placeo.*

Contra. *Galat. 1. 10. Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* Respondeo. Placere homini propter ipsum , est vituperabile , sed propter Deum , est laudabile.

Secundo ut sint sine repugnantia : ideo dicit , *Non contradicentes : Eccli. 4. 30. Non contradicas verbo veritatis.* Tertio sine fraude : unde dicit , *Non fraudantes.* Ubi unum removet, et alterum adstruit. Removet fraudem. Servis enim committuntur bona dominorum: *Matth. 15. 14. Tradidit eis bona sua.* Adstruit in omnibus bonitatem; et ideo dicit, *Sed in omnibus fidem bonam ostendentes.*

Sed quo fine sunt haec fienda? Non quidem propter terrenum favorem, sed propter gloriam Dei: unde dicit : *Ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus*. Glossa: *Ornamentum doctoris, est honesta vita discipuli ; sicut sanitas infirmi, est laus medici.* Doctor , curator est animarum. Si ergo nos ostendimus bona opera , laudatur doctrina Christi : *Isa. 52. 5. Iugiter tota die nomen meum blasphematur : Matth. 5. 16. Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est.*

LECTIO III.

Apparuit enim gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem , et saecularia desideria , sobrie , iuste, et pie vivamus in hoc saeculo , expectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei, et Salvatoris nostri Iesu Christi; qui dedit semetipsum pro nobis , ut nos redimeret ab omni iniquitate,

et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Haec loquere, et exhortare, et argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Supra Apostolus instruxit Titum qualiter doceret servos, et liberos: et conclusit quasi rationem, ut scilicet doctrina Christi ornaretur; hic assignans plenam rationem dictorum exponit quod dixit, per bonam conversationem: et primo praemittit gratiam, et doctrinam Christi; secundo inducit eum ad gratiae praedicationem, ibi, *Haec loquere, et exhortare.* Item primo proponit gratiae apparitionem; secundo eius instructionem, ibi, *Erudiens nos;* tertio eius operationem, ibi, *Qui dedit semetipsum pro nobis.* Sciendum est autem, quod gratia importat misericordiam, quia gratia est de eo quod gratis datur; et quod gratis datur, hoc misericorditer datur. Misericordia autem semper in Deo fuit; tamen olim circa homines latebat: *Psalm. 35. 6. Domine, in caelo misericordia tua.* Ante Christum enim omnes, quantumcumque essent iusti, erant sub damnatione; sed Christo Filio Dei carnem assumente, *Apparuit gratia: 1. Timoth. 3. 16. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne: Psal. 79. 3. Qui sedes super Cherubim, manifestare.* Sed quanto quis est potentior, tanto eius gratia magis desideratur: unde gratia Dei desideranda est; et hoc est quod dicit, *Gratia Dei.* Et hoc ad salvandum: unde dicit, *Et Salvatoris nostri: Isa. 51. 6. Salus autem mea in sempiternum erit.* Haec autem gratia non proponitur uni solummodo populo Iudaeorum, sicut olim, sed *omnibus hominibus: Isa. 40. 5. Videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est: Ibid. 52. 10. Et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri: 1. Timoth. 2. 4. Vult omnes homines salvos fieri.* Et potest dici, quod in nativitate Christi apparuit haec gratia dupliciter. Uno modo, et primo, quia per maximam Dei gratiam datus est nobis. Unde eius conceptio, cum sit operatio totius Trinitatis, attribuitur tamen specialiter Spiritui sancto, qui est principium gratiarum. Et haec gratia apparuit omnibus hominibus, et specialiter homini Christo: *Ioan. 1. 14. Plenum gratiae, et veritatis.* Ex hac gratia secundo est consecuta instructio humani generis: quia ante Christum fuit mundus in ignorantia, et haeresi: *Isa. 9. 2. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Unde dicit, *Erudiens nos*, scilicet sicut homo erudit filium. De duobus autem erudivit nos, quia duo necessaria sunt homini, scilicet bonum opus, et recta intentio. Primo ostendit quomodo Christus nos de primo erudivit; secundo de secundo, ibi, *Expectantes beatam spem.* Dicit ergo: *Ut abnegantes impietatem, et saecularia desideria, sobrie, iuste, et pie vivamus in hoc saeculo.* Notandum est quod dicit, *Impietatem, et saecularia desideria:* quia omnia peccata vel consistunt in his quae sunt directe contra Deum, quae dicuntur peccata impietatis. Pietas enim proprie est secundum quam colimus parentes, et patriam. Sed quia Deus principalis pater noster, ideo pertinet ad cultum Dei pietas: *Iob 28. 28.* secundum aliam litteram, ubi nos habemus sic, *Ecce timor Domini, ipse est sapientia,* habetur: *Ecce pietas, ipsa est sapientia.* Et ideo peccata contra Deum dicuntur esse impietates: *Rom. 1. 18. Revelatur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem:* et ibi loquitur de idolatria. Vel consistunt in abusu temporalium, et haec sunt saecularia desideria. Est autem saeculum spatium mensurans periodum rerum. Unde per saecularia intelliguntur res saeculares, et omnia peccata quae in proximum committuntur, vel in se, per earum abusum.

Deinde cum dicit, *Sobrie, iuste, et pie vivamus in hoc saeculo*, ostendit quid boni faciamus: et dicit, *Sobrie* quantum ad se, *iuste* ad proximum, *pie* ad Deum. *Sobrie* ad se, quasi mensurate: bria enim mensura est; et hoc est, si homo cum mensura rationis utatur exterioribus rebus, et propriis passionibus. Unde sobrietas accipitur pro quolibet mensurato usu rerum exteriorum, et extrinsecarum passionum: *Sap. 8. 7. Sobrietatem enim, et sapientiam docet, et iustitiam, et virtutem; quibus nihil utilius est in vita hominibus. Iuste* ad proximum: *Psalm. 10. 8. Iustus Dominus, et iustitiam dilexit. Pie* ad Deum: *1. Timoth. 4. 7. Exerce te ad pietatem.*

Deinde cum dicit, *Expectantes beatam spem*, instruit eum de fine, qui consistit in duobus, scilicet in gloria animae in morte, et in gloria corporis in adventu Christi: *Ioan. 5. 29. Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae.* Quantum ad primum dicit: *Expectantes beatam spem:* contra illos qui ponunt finem hominis in actu virtutum in hac vita. Sed hoc non est verum, quia etsi sobrie, et pie, et iuste vivamus, adhuc sumus expectantes: *Iob 7. et 14. 6. Sicut mercenarii dies eius: Isa. 30. 18. Beati omnes qui expectant eum.* Et ideo dicit: *Expectantes beatam spem:* quod potest intelligi dupliciter. Vel quia est spes de beatitudine, vel quia expectatio facit ipsos beatos. Quantum ad secundum dicit: *Et adventum gloriae magni Dei, et Salvatoris nostri Iesu Christi*, scilicet per quem resurgent corpora nostra. Qui enim diligit amicum, cum desiderio expectat eum: *2. Timoth. 4. 8. Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum eius: Luc. 12. 36. Vos similes hominibus expectantibus dominum suum.* Et dicit, *Adventum gloriae*, quia primus adventus fuit humilitatis: *Philip. 2. 8. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem: Matth 11. 29. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde:* et ille erit gloriae, quia sua divinitas omnibus innotescet: *Luc. 21. 27. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate magna, et maiestate.* Et dicit, *Magni Dei*, contra Arium, qui dixit Filium non aequalem Patri. Et bene magnus, quia dicitur *Rom. 9. 5. Qui est super omnia Deus benedictus in saecula: 1. Ioan. ult. 20. Ut simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, et vita aeterna.* Item est Salvator: *1. Timoth. 2. 3. Hoc enim bonum est, et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri:* quia ad hoc venit, et hoc importat nomen eius: *Matth. 1. 21. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et addit, *Christi*, scilicet qui est unctus; in quo intelligitur unio divinitatis ad humanitatem. Aliqui enim dicuntur uniti; sed non ita quod habeant essentiam di-

vinitatis unitam, sed quia participant eius aliquid. Sed Christo est unita divinitas: *Psalm. 44. 8. Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae.*

Deinde cum dicit, *Qui dedit semetipsum*, ostenditur operatio gratiae: et primo ostendit beneficium gratiae passionis eius; secundo passionis fructum, ibi, *Ut nos redimeret.* Dicit ergo: Dico quod est noster Salvator. Et quomodo? Quia *dedit semetipsum pro nobis: Ephes. 5. 2. Ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo.* Fructus eius dicitur liberatio, et sanctificatio. Liberatio, cum dicit: *Ut nos redimeret ab omni iniquitate: Ioan. 8. 34. Qui facit peccatum, servus est peccati.* Primus enim homo ex peccato suo redactus est in servitutem peccati, ex qua servitute inclinabatur ad aliud peccatum; sed Christus satisfecit per suam passionem: et ideo sumus redempti a servitute: *Isa. 43. 1. Noli timere, quia redemi te.* Et non solum ab originali, sed ab omnibus quae quis sua voluntate superaddidit. Sanctificatio in bono ponitur, cum dicit, *Ut mundaret sibi populum,* idest ut sanctificaret populum, sic scilicet ut essemus populus eius, idest ei consecratus: *1. Petr. 2. 10. Qui aliquando non populus eius, nunc autem populus eius. Acceptabilem*, scilicet Deo per rectam fidem, et intentionem: *Proverb. 14. 35. Acceptus est Regi minister intelligens.* Vel *acceptabilem,* idest peculiarem: *Deut. 7. 6. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris.* Sed oportet etiam quod extra sint opera bona: unde dicit, *Sectatorem bonorum operum: Rom. 15. 3. Bonum fac, et habebis laudem ex illa: Galat. 6. 9. Bonum autem facientes, non deficiamus.*

Deinde cum dicit, *Haec loquere, et exhortare,* inducit eum ad praedicationem gratiae; et circa hoc duo facit: quia primo hortatur eum ad praedicandum; secundo instruit praedicandi modum, ibi, *Cum omni imperio.* Dicit ergo: *Loquere*, spectantia ad credenda, *exhortare*, ad agenda: *1. Thessal. 2. 3. Exhortatio nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo. Argue* male agentes: *1. Timoth. 5. 20. Peccantes coram omnibus argue:* et hoc *cum omni imperio,* idest cum auctoritate, quia loquitur ut instrumentum, vel minister Dei; et ideo cum fiducia divinae auctoritatis. Est tamen loquendum in exhortando quandoque cum prece, considerando infirmitatem propriam: *Prov. 18. 23. Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Quandoque cum imperio, considerando auctoritatem commissam: *2. Corinth. ult. 3. An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus?* Vel cum mansuetudine ad bonos, cum auctoritate ad obstinatos. Habet autem moneri ut cum imperio arguat, quia naturaliter fuit mitis: *1. Timoth. 4. 12. Nemo adolescentiam tuam contemnat.*

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

Admone illos Principibus, et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse: neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando et nos insipientes, et increduli, errantes, servientes desideriis, et voluptatibus variis, in malitia, et invidia agentes, odibiles, odientes invicem. Cum autem benignitas, et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiae quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Salvatorem nostrum; ut iustificati gratia ipsius, haeredes simus secundum spem vitae aeternae. Fidelis sermo est: et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus praeesse qui credunt Deo. Haec sunt bona, et utilia hominibus.

Supra Apostolus posuit particulares admonitiones pertinentes ad singulos status; hic ponit generales ad omnes: et primo ponit ipsas; secundo rationem ipsarum, ibi, *Eramus enim aliquando et nos insipientes;* tertio inducit Titum ad utrorumque praedicationem, ibi, *Et de his volo te confirmare.* Circa primum duo facit: quia primum monet omnes qualiter se habeant ad superiores; secundo quomodo ad aequales, ibi, *Neminem blasphemare.* Item prima in duas: quia primo ostendit quod superioribus debent subditi reverentiam subiectionis; secundo obedientiam iussionis, ibi, *Dicto obedire.* Dicit ergo: Dixi de quo moneas praedictos; sed *admone illos*, idest omnes, *Principibus*, idest maioribus, scilicet Regibus, et huiusmodi, *et potestatibus*, idest aliis officialibus, *subditos esse: 1. Petr. 2. 13. Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive Regi, tamquam praecellenti, sive ducibus, tamquam ab eo missis: Rom. 13. 1. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Et haec monitio necessaria est primo ad tollendum errorem circa Iudaeos, qui dicunt non esse obediendum mandatis hominum; secundo ut nullam inquietudinem facerent in Ecclesia; tertio quia tenentur ad obedientiam iussionis: *Hebr. ult. 17. Obedite praepositis vestris, et subiacete eis.* Et dixit, *Dicto obedire*, idest ad solum verbum praesidis: *1. Reg. 15. 22. Melior est enim obedientia quam victimae: 2. Thessal. 3. 14. Si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam hunc notate.* Non solum est necessaria promptitudo, sed discretio: unde dicit, *Ad omne opus bonum;* alioquin non esset obediendum: tunc enim magis Deo obediendum est, qui maior est: *Act. 4. 19. Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, iudicate.* Unde milites non tenentur obedire in bello iniusto.

Deinde cum dicit, *Neminem blasphemare,* ostendit qualiter se habeant erga aequales: et primo quoad vitationem mali; secundo quoad operationem boni, ibi, *Sed modestos.* Monet autem eos specialiter de verbis, quia in primitiva Ecclesia pauci peccabant factis. Verbis autem aliquis peccat primo contra personam alterius, si ei improperia inferat: unde dicit, *Neminem blasphemare.*

Sed contra: quia blasphemia est relatio criminis in Deum; non ergo est blasphemia in proximum. Re-

spondeo. Inquantum dilectio proximi refertur in dilectionem Dei, et honor proximi in honorem Dei, sic eius improperium est in Deum. Sumitur ergo hic blasphemare pro qualibet maledictione occulta, vel manifesta: *2. Pet. 2. 10. Sectas non metuunt introducere, blasphemantes.*

Secundo quis peccat contra proximum propter res exteriores; et ideo dicit, *Non litigiosos esse.* Ubi est sciendum, quod tria sunt genera hominum. Quidam eorum sunt virtuosi, et duo vitiosi. Quidam enim omnibus verbis auditis, in nullo contristantur, et hi sunt adulatores; et quidam omni verbo resistunt, et hi litigiosi sunt. Contra hos loquitur hic. Ideo dicitur *2. Timoth. 2. 24. Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes: Prov. 20. 3. Honor est homini qui se separat a contentionibus.* Sed medium tenens, ut quandoque delectetur verbis, quandoque contristetur, est virtuosus: *2. Corinth. 7. 8. Si contristavi vos Epistola, non me poenitet.*

Deinde cum dicit, *Sed modestos*, ostendit quomodo se habeant in operatione boni: et primo in exterioribus actibus, dicens, *Sed modestos.* Est autem modestia virtus per quam aliquis in omnibus exterioribus modum tenet, ut non offendat cuiusquam aspectum: *Philip. 4. 5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Prov. 22. 4. Finis modestiae, timor Domini, divitiae, gloria, et vita.* Quanto autem quis est impetuosior in interioribus affectibus, tanto refrenatur difficilius etiam in exterioribus. Talis autem est inter omnes affectus irae; et ideo contra hoc ponit mansuetudinem, quae moderatur passiones irae: unde dicit: *Omnem mansuetudinem ostendentes ad omnes homines: Matth. 11. 29. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde: Iac. 1. 21. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.*

Deinde cum dicit, *Eramus enim et nos insipientes*, assignat rationem praedictorum, et maxime huius ultimi, scilicet quod sint mansueti. Possent enim dicere, Quomodo erimus mansueti ad infideles, quomodo ad malos? Non enim hoc possumus. Respondet: Considera te qualis fueris. Et ideo contra iram optimum remedium est recognitio fragilitatis propriae. Et ideo primo ponit statum eorum praeteritum; secundo ostendit unde venerunt ad statum perfectionis, ibi, *Cum autem benignitas, et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei... salvos nos fecit.* Item primo ponit defectus pertinentes ad intellectum; secundo ad affectum, ibi, *Servientes desideriis, et voluptatibus variis.* Intellectus autem potest dupliciter deficere: vel quia deficit a vera cognitione, sicut per ignorantiam negationis; vel quia incidit in opinionem falsi. Verum autem in rebus divinis dupliciter aliqui percipiunt. Quidam enim solum per fidem, quidam praegustando per lumen sapientiae, per apertam aliquam cognitionem. Unde quantum ad secundum dicit: *Eramus enim insipientes*, idest privati ista sapientia: *Luc. 21. 15. Dabo vobis os, et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri.* Quantum ad primum dicit, *Et increduli*, idest infideles: *Ezech. 2. 6. Increduli, et subversores sunt tecum.* Sed erramus incidentes in contrariam opinionem: unde dicit, *Errantes*, idest falsum pro vero tenentes: *Isa. 19. 14. Errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo.* Deinde ponit ea quae pertinent ad corruptionem affectus; et primo quantum ad se: secundo quantum ad alios, ibi, *In malitia, et invidia agentes.* Affectus autem hominis tunc est rectus quando servit rationi, et utitur licitis delectationibus secundum rationem. Quando ergo non sequitur rationem, sed sua desideria, tunc corrumpitur. Unde dicit: *Servientes desideriis, et voluptatibus variis.* Voluptates respiciunt peccata delectationum carnalium, ut sunt luxuria, et gula; desideria vero, quaelibet alia vitia, ut sunt ambitio, et avaritia, et huiusmodi: *Eccli. 28. 30. Post concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua avertere: Rom. 6. 12. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius: 2 Timoth. 3. 4. Voluptatum amatores magis quam Dei.*

Deinde cum dicit, *In malitia, et invidia agentes*, ponit peccata in ordine ad alios: et primo malitiam, quae est voluntas nocendi alteri: effectus enim denominatur a fine: qui ergo intendit inferre malum, dicitur malitiosus: *Iac. 1. 21. Propter quod abiicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiae, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.* Secundo ponit invidiam, quae dolet de proximi bono, sicut malitia infert malum: *Prov. 14. 30. Putredo ossium invidia.* Tertio ponit odium: unde dicit, *Odibiles*, scilicet vel Deo, per hoc quod faciunt peccatum: *Sap. 14. 9. Similiter odibiles sunt Deo impius, et impietas eius: Rom. 1. 30. Detractores Deo odibiles:* vel proximo, quando faciunt illud unde proximus eos odio habere debeat. Et addit, *Odientes invicem*; quasi dicat: Et nos etiam odiebamus alios: *1. Ioan. 3 15. Qui odit fratrem suum, homicida est.*

Deinde cum dicit, *Cum autem benignitas, et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei*, ostendit statum salutis nostrae: cuius ordinem, et processum primo describit; secundo confirmat dictum, ibi, *Fidelis sermo est.* Circa primum quatuor facit: quia primo ostendit causam salutis; secundo rationem salvandi, ibi, *Non ex operibus iustitiae quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit*; tertio modum eius, ibi, *Per lavacrum regenerationis*; quarto finem, ibi, *Ut iustificati gratia ipsius, haeredes simus secundum spem vitae aeternae.* Causa autem nostrae salutis est caritas Dei: *Ephes. 2. 4. Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos... convivificavit nos in Christo.* Hanc caritatem describit primo quantum ad affectum; secundo quantum ad effectum. Interior caritatis affectus designatur in benignitate, quae dicitur bona igneitas. Ignis autem significat amorem: *Cant. 8. 6. Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum.* Benignitas ergo est amor interior, profundens bona ad exteriora. Haec ab aeterno fuit in Deo, quia amor eius est causa omnium: *Ioel. 2. 13. Benignus, et misericors est, patiens, et multae misericordiae.* Sed hoc quandoque non apparebat: *Isa. 63. 15. Ubi nunc zelus tuus, et fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, et miserationum tuarum? Super me continuerunt se.* Sed per effectum apparuit: quod designatur cum dicit: *Humanitas apparuit:* quod dupliciter potest intelligi. Vel secundum quod significat humanam naturam; quasi dicat: *Apparuit benignitas, et humanitas*, quando Deus ex benignitate est homo factus: *Philip.*

2. 7. *Habitu inventus ut homo: Psal. 64. 12. Benedices coronas anni benignitatis tuae.* Vel secundum quod designat virtutem, quae consistit in exteriori subventione defectibus aliorum. Unde humanum esse, est condescendere: *Actor. ult. 1. Barbari autem praestabant non modicam humanitatem nobis.* Sic Deus condescendit nostris defectibus: *Psal. 102. 15. Ipse cognovit figmentum nostrum.* Et hoc *Salvatoris*, quia, ut dicitur *Psal. 36. 39. salus autem iustorum a Domino.*

Deinde cum dicit, *Non ex operibus iustitiae... sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit*, ponit rationem salvandi: et primo excluditur ratio praesumpta; secundo ostenditur ratio vera. Ratio praesumpta est quod propter merita nostra simus salvati: quod excludit, cum dicit: *Non ex operibus iustitias, quas fecimus nos: Rom. 11. 5. Reliquiae secundum electionem gratiae Dei salvae factae sunt: Deut. 11. 5. Non propter iustitias tuas, et aequitates cordis tui ingredieris, ut possideas terram eorum.* Sed vera ratio est sola misericordia Dei: unde dicit: *Sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit: Thren. 3. 22. Misericordiae Domini, quod non sumus consumpti: Luc. 1. 50. Et misericordia eius a progenie in progenies.*

Modus salutis adipiscendae est per baptismum: quem primo proponit; secundo effectum eius; tertio causam. Dicit ergo, *Per lavacrum*, idest salvati sumus per ablutionem spiritualem: *Ephes. 5. 26 Mundans eam lavacro aquae in verbo vitae: Zachar. 13. 1. Erit fons patens domui David, et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris, et menstruatae.*

Quantum ad effectus eius subdit, *Regenerationis, et renovationis.* Pro quo sciendum est, quod homo indigebat duobus in statu perditionis, quae consecutus est per Christum, scilicet participatione divinae naturae, et depositione vetustatis. Erat enim separatus a Deo: *Isa. 59. 2. Iniquitates vestrae diviserunt inter vos, et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis, ne exaudiret:* et erat inveteratus; *Baruch 3. 11. Inveterasti in terra aliena.* Sed primum consequimur per Christum, scilicet participationem naturae divinae: *2. Pet. 1. 4. Ut per hoc efficiamur consortes divinae naturae.* Sed nova natura non acquiritur, nisi per generationem. Sed tamen haec natura ita datur, quod etiam remanet nostra, et ita superadditur: sic enim generatur participatio in filium Dei quod non destruitur homo: *Ioan. 3. 7. Oportet vos nasci denuo.* Et ideo dicitur generatio: *Iac. 1. 18. Voluntarie genuit nos verbo veritatis suae.* Homo etiam per Christum deposuit vetustatem peccati, renovatus ad integritatem naturae: et hoc vocatur renovatio: *Ephes. 4. 23. Renovamini spiritu mentis vestrae.*

Sed quae est causa huius effectus, ut cor abluat? Haec virtus est a sancta, et individua Trinitate: *Matth. ult. 19. In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizantes eos.* Unde et Christo baptizato Pater in voce, Filius in carne, Spiritus sanctus in columbae specie apparuerunt. Et ideo dicit: *Spiritus sancti*, idest quasi Spiritus sanctus facit: *Psal. 103. 30. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Item est generatio per spiritum: *Gal. 4. 6. Misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, pater: Rom. 8. 15. Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater.* Sed hunc spiritum dat Deus Pater. *Quem effudit in nos abunde*, ut designet copiam gratiae in baptismo, unde fit plena peccatorum remissio: *Ioel. 2. 28. Effundam de spiritu meo super omnem carnem:* et *Isaias 44. 3. Effundam spiritum meum super semen tuum.* Et propter diversa dona gratiarum: *Iac. 1. 5. Qui dat omnibus affluenter, et non improperat.* Hoc etiam datur *per Christum Iesum: Ioan. 15. 26. Paraclytus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* In Christo enim duas naturas invenimus, et ad utramque pertinet quod Christus det Spiritum sanctum. Quantum quidem ad divinam, quia est Verbum, ex quo simul, et a Patre procedit ut amor. Amor autem in nobis procedit ex conceptione cordis, cuius conceptio est verbum. Quantum vero ad humanam, quia Christus accepit summam plenitudinem eius, ita quod per eum ad omnes derivatur: *Ioan. 1. 14. Plenum gratiae, et veritatis:* et paulo post: *Et de plenitudine eius omnes nos accepimus, gratiam pro gratia;* et *cap. 3. 34. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Et ideo baptismus, et alia sacramenta non habent efficaciam nisi ex virtute humanitatis, et passionis Christi.

Deinde cum dicit, *Ut iustificati gratia ipsius, haeredes simus secundum spem vitae aeternae*, ponitur finis salutis nostrae, quae est participatio vitae aeternae: unde dicit, *Haeredes.* Idem autem est *Iustificati*, et quod prius dixerat Regenerati. In iustificatione impii sunt duo termini: scilicet a quo, qui est remissio culpae, et haec est renovatio; et ad quem, qui est infusio gratiae, et hoc ad regenerationem pertinet. Dicit ergo: Ideo Verbum caro factum est, *ut iustificati gratia ipsius*, idest renovati per gratiam, quia iustificatio non fit sine gratia, *haeredes simus secundum spem vitae aeternae.*

Sed numquid Deus posset remittere culpam sine gratiae infusione? Videtur quod sic: quia a principio poterat constituere hominem esse sine gratia, et culpa.

Respondeo. Dicendum est, quod aliud est de homine qui numquam offendit, quia sic potest esse sine gratia, et sine culpa, et aliud est de homine qui iam peccavit, qui non potest esse quin odiatur, vel diligatur: et si a Deo diligitur, oportet quod diligat; et si diligit, oportet quod praestetur ei gratia: quia sine gratia non diligit; et quod etiam per hoc efficiatur haeres: *1. Pet. 1. 4. Haereditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem, conservatam in caelis in vobis.* Et hoc *vitae aeternae: Psal. 15. 6. Funes ceciderunt mihi in praeclaris: etenim haereditas mea praeclara est mihi.*

Sed quomodo *haeredes? Secundum spem*, quia iam nobis inest spes huius vitae: *Rom. 5. 2. Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.*

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo est*, probat dicta de salute nostra, et spe; quasi dicat: Hoc dictum est fidele: *Apoc. ult. 6. Haec verba fidelissima, et vera sunt.*

Deinde cum dicit, *Et de his volo te confirmare*, mandat hoc praedicari: et primo ponit praeceptum; secundo rationem assignati, ibi, *Haec sunt bona, et utilia hominibus.* Dicit ergo: *Et de his*, scilicet quae ad Dei beneficia, reprehensionem peccatorum, docu-

menta fidei, et morum pertinent, *volo te confirmare*, scilicet alios: *Iob 4. 4. Vacillantes confirmaverunt sermones tui: Act. 15. 32. Et confirmaverunt eos.* Et ratio huius est, *ut curent bonis operibus praeesse:* quod potest intelligi de praelatis; quasi dicat: Volo quod confirmes viatores, idest praelatos; *ut ipsi curent praeesse his qui credunt Deo*, scilicet fidelibus, in *bonis operibus: 1. Pet. 2. 12. Ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum: Matth. 5. 16. Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum. Haec verba sunt bona*, quia de bonitate Dei: *Matth. 12. 35. Bonus homo de bono thesauro profert bona: et utilia hominibus: Isa. 48. 17. Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia.*

LECTIO II.

Stultas autem quaestiones, et genealogias, et contentiones, et pugnas legis devita: sunt enim inutiles, et vanae. Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita; sciens quia subversus est qui eiusmodi est, et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus. Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hiemare. Zenam legisperitum, et Apollo solicite praemitte, ut nihil illis desit. Discant autem et vestri bonis operibus praeesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Supra Apostolus docuit Titum qualia ad instructionem populi proponat; nunc ostendit quae vitet in doctrina: et primo facit hoc: secundo scribit quaedam familiaria, ibi, *Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim.* Item prima in duas: quia primo ostendit quomodo vitet inutilia, et aliena dogmata; secundo quomodo vitet haereticos, ibi, *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quae sunt vitanda in sua doctrina; secundo rationem assignat, ibi, *Sunt enim inutiles, et vanae.*

Notandum est autem circa primum, quod ad eum qui profitetur doctrinam alicuius scientiae, primo pertinet ut satisfaciat quaestionibus quae moventur in illa; secundo ut per se aliqua tractet; tertio ut disputet cum resistentibus: et quarto quod doceat quid circa eam sit vitandum. In aliis autem scientiis nullus sapiens cuilibet quaestioni respondet, sed tantum ad eas quae pertinent ad suam scientiam. Ita doctor veritatis non debet cuilibet quaestioni respondere. Stultitia enim sapientiae opponitur. Haec autem doctrina est sapientiae: *Deuteron. 4. 6. Haec enim sapientia vestra, et intellectus coram populis.* Quaestiones ergo adversantes intentionibus doctrinae istius stultae sunt. Ideo dicit, *Stultas quaestiones... devita.* Adversantur autem ei illa quae sunt indisciplinabilia: *Iob 34. 35. Iob autem stulte locutus est, et verba illius non sonant disciplinam.* Item quando manifestum proponitur ut dubium, scilicet quaecumque debet aliquis per se tenere in scientiis. Et haec sunt quae spectant ad instructionem fidei, et eruditionem morum. Et quaedam sunt quae debet vitare: unde dicit: *Genealogias.* Ponuntur enim genealogiae in Scripturis propter mysteria, et propter intellectum historialem. In resistendo impugnantibus debet vitare *contentiones, et pugnas.* Quando enim est disputatio ad inquisitionem veritatis, est laudabile; sed quando est contentio ad ostendendum quid sit tenendum, et quid vitandum, tales sunt vitandae: *Prov. 20. 3. Honor est homini qui separat se a contentionibus: 2. Timoth. 2. 14. Noli verbis contendere.* Pugnae legis sunt, quae non ex vitio disputantium, sed quae oriuntur ex contrarietate in Scriptura, vel rationibus contrariis.

Sed numquid huiusmodi semper sunt vitanda? Dicendum est, In Scriptura sacra secundum veritatem nihil est contrarium; sed si aliquid apparet contrarium, vel est quia non intelligitur, vel quia corrupta sunt vitio scriptorum: quod patet specialiter in numeris, et genealogiis. Et ideo haec, quia determinari non possunt, vult quod vitentur. Et hoc ideo, quia *inutiles sunt:* et doctor ad hoc intendere debet, scilicet ad utilitatem, et ad veritatem: *Prov. 8. 7. Veritatem meditabitur guttur meum: Isa. 48. 17. Ego Dominus Deus tuus docens te utilia.* Non est ergo intromittendum se de inutilibus, et quae non habent solidam veritatem. Scire enim singularia, ut sunt genealogiae, non est ad perfectionem intellectus, nec ad instructionem morum, nec fidei. Et sunt *vanae*, quia non habent solidam veritatem.

Deinde cum dicit, *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita*, ostendit qui sunt vitandi inter homines: et primo ostendit quod haeretici; secundo ostendit rationem huius, ibi, *Sciens quia subversus est qui eiusmodi est.* Dicit ergo: *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita.*

Ubi notandum est, quid faciat esse haereticum; et accipienda est prima ratio huius nominis *Haereticus*. Non enim dicitur a divisione, sed ab electione, ut dicit Hieronymus. In Graeco enim haeresis dicitur electio. Unde haereticus, idest electivus, quasi pertinaciter adhaerens sectae alicuius, quam elegit. Unde sciendum est, quod omnis haereticus est errans, et non e converso, propter duo. Primo ex parte materiae circa quam errat; puta, si non est circa finem vitae humanae, vel circa id quod ad fidem pertinet, et bonos mores. Talis enim sic errans, non est haereticus. Si vero erraret circa ea quae sunt ad finem vitae humanae, semper est haereticus: et dico finem vitae humanae, quia apud antiquos erant sectae, ponentes diversum finem, ut patet de Stoicis, et Epicureis. Vel circa fidem. Et sic si aliquis diceret Deum non esse trinum et unum, et fornicationem non esse peccatum; est haereticus. Secundo ex parte electionis: quia eligens, si non est pertinax, sed est paratus corrigi secundum Ecclesiae determinationem, et sic non est ex malitia, sed ex ignorantia; non est haereticus.

Hunc ergo devita, propter periculum: *2. Tim. 2. 17. Sermo eorum ut cancer serpit.* Item ne aliquis communicet peccatis eorum, ne videatur eis consentire: *2. Ioan. 10. Si quis venerit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis.* Item propter poenam: *Num. 16. 26.*

Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere quae ad eos pertinent, nec involvamini in peccatis eorum. Vult tamen quod monestur: et si non dimittit, tunc est haereticus, et vitandus. Et dicit: *Post primam et secundam correptionem:* sic enim fit in Ecclesia in excommunicationibus. Et ratio est, quia ternarius numerus omnis rei habet principium, medium, et finem: ideo accipitur ut sufficiens ad omnia: *2. Corinth. ult. 1. Ecce iam tertio hoc venio ad vos.* Item propter perfectionem numeri ternarii. Ratio autem devitationis est, quia cum errante agendum a principio, ut corrigatur: *Matth. 9. 12. Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.* Et ideo non est dimittendus quousque videatur si curari poterit; sed si non potest sanari, tunc est dimittendus: *Luc. 19. 22. Ex ore tuo te iudico, serve nequam.*

Deinde cum dicit, *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim,* scribit quaedam familiaris: et primo quaedam disponenda circa ipsum; secundo Epistolam terminat in salute. Dicit ergo: *Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum.* Hi duo discipuli erant Apostoli. Alios misit, quia volebat quod Titus iret ad eum. Nec determinat ei tempus, sed locum: eo enim indiguit in adiutorium praedicationis. Voluit tamen praemitti Artemam: et primo ostendit quid de eis disponat; secundo obiectioni respondet, ibi, *Discant autem et vestri bonis operibus praeesse.* Apollo iste, de quo *Act. 19.* erat Episcopus Corinthiorum: propter quorum culpam dimisit eas, et ivit Cretam ad Titum. Sed correctis Corinthiis Apostolus revocat eum. Vocat autem *Zenam legisperitum,* licet et Apollo esset valde doctus, quia in Iudaismo habuit hanc dignitatem. Ratio autem quare istos vult praemitti, et non Titum, est, quia Titus necessarius erat apud Cretam propter Episcopatum, isti autem non habebant aliquam curam. Et dicit: *Ut nihil illis desit;* quasi dicat: Si non habes, provideant subditi tui. Et ideo subiungit: Sic *discant vestri bonis operibus praeesse,* scilicet fideles providere, sicut faciunt Iudaei. Et dicit, *Vestri,* scilicet subditi, *discant* excellere Iudaeos, et alios de Asia, qui suis praedicatoribus, et indigentibus provident. Et dicit, *Ad usus necessarios,* idest in casibus necessitatis: *1. Timoth. 6. 8. Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* Ratio autem quare praesint, est, *ut non sint infructuosi: 1. Corinth. 9. 7. Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit?* Populus ergo, si est ut vinea Domini, debet ferre fructum, non solum spiritualem, sed etiam temporalem, ut exinde cultores sustententur; alias essent infructuosi: *Matth. 7. 19. Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.*

Deinde salutat eos primo ex parte aliorum; secundo rogat quod salutent alios; tertio ponit suam. Quantum ad primum dicit: *Salutant te qui mecum sunt omnes,* idest salutem optant. Secundo dicit: *Saluta eos qui nos amant in fide,* idest in fide Christi existentes: quia non est conventio fidelis cum infideli: *2. Paralip. 19. 2. Impio praebes auxilium, et his qui oderunt Dominum, amicitia iungeris.* Vel *qui nos amant in fide,* idest fideli affectu: *Eccli. 6. 15. Amico fideli nulla est comparatio. Gratia Dei,* scilicet quae est principium omnium bonorum: *Rom. 3. 24. Iustificati gratis per gratiam ipsius.* Et dicit, *Vobis,* quia non scribit uni propter utilitatem ipsius tantum, sed propter totam Ecclesiam. Deo gratias.

FINIS EPISTOLÆ AD TITUM.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM

PROLOGUS.

Servus si est tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta; *Eccl. 33. 31.*

Ostendit Sapiens tria circa dominum et servum, scilicet quid requiratur ex parte servi; item qualis debet esse affectus domini ad servum; item qualis usus servi. Ex parte servi requiritur fidelitas, in qua est bonum servi: quia et quod est, et omnia sua debet dare domino: *Matth. 24. 45. Fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam.* Et dicit, *Si est fidelis:* quia fidelitas apud paucos est: *Prov. 20. 6. Virum fidelem quis inveniet?* Talis ergo servus debet haberi a domino sicut amicus in affectu: unde dicit: *Sit tibi sicut anima tua.* Hoc enim est proprium amicorum, ut eorum anima una sit in nolendo, et volendo: *Act. 4. 32. Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una.* In quo datur intelligi, quod est quidam consensus inter dominum et servum, quia servus fidelis transit in amicum. Usus eius est ut tractetur ut frater: nam frater est et quantum ad generationem naturae, quia eodem auctore: *Iob 31. 13. Si contempsi subire iudicium cum servo meo: Malach. 11. 10. Numquid non unus pater omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* et quantum ad generationem gratiae, quae est eadem: *ad Galat. 3. 27. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis: non est Iudaeus, neque Graecus; non est servus, neque liber; non est masculus, neque femina: omnes enim vos unum estis in Christo Iesu: Matth. 23. 8. Omnes vos fratres estis.* Haec autem verba conveniunt materiae huius Epistolae. Sicut enim supra ostendit qualiter spirituales praelati habeant se ad subditos; sic hic qualiter temporales domini ad temporales servos, et quomodo servus fidelis quoad dominum eius.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD PHILEMONEM

CAPITIS UNICI

LECTIO PRIMA

Paulus vinctus Christi Iesu, et Timotheus frater. Philemoni dilecto adiutori nostro, et Appiae sorori carissimae, et Archippo commilitoni nostro, et Ecclesiae quae in domo tua est. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens caritatem tuam, et fidem quam habes in Domino Iesu, et in omnes sanctos: ut communicatio fidei tuae evidens fiat in agnitione omnis operis boni in Christo Iesu. Gaudium enim magnum habui, et consolationem in caritate tua: quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro, cum sis talis ut Paulus senex.

Epistolae occasio ex hoc est. Apud Colossenses enim quidam Christianus magnus habuit quemdam servum qui furtim fugiens Romam, ab Apostolo est baptizatus, pro quo et scribit. Et primo ponitur salutatio; secundo epistolaris narratio. In salutatione primo ponit personas salutantes; secundo salutatas; tertio bona optata. Dicit ergo: *Paulus*, quod est nomen venerandum omnibus fidelibus, qui sunt docti ab eo, *vinctus: 2. Timoth. 2. 9. Laboro usque ad vincula:* nam tunc vinctus erat Romae, sed *Iesu Christi*, ubi ostenditur causa vinculorum. Laudabile enim valde est vinctus esse propter Christum, in hoc enim est beatificandus: *Matth. 5. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: 1. Petr. 4. 15. Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine: Act. 5. 41. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Et Timotheus frater.* Fratres sunt quantum ad perfectam fidem: *Philip. 2. 20. Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit.* Ipsum autem Timotheum adiungit, ut facilius impetret, quia impossibile est preces multorum non exaudiri.

Deinde ponit personas salutatas: et primo ponitur persona principalis salutata; secundo adiuncta. Item primo ponit maritum, et uxorem, qui dominium domus habent, quibus obligatur servus: *Philemoni dilecto nostro adiutori, et Appiae sorori carissimae.* Dilectum dicit propter bona opera: *Ioan. 15. 12. Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem. Adiutori*, quia subministrabat sanctis: *Prov. 18. 19. Frater qui iuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Secundo ponitur persona adiuncta, cum dicit, *Archippo commilitoni nostro*, qui ita erat potens Colossis, quod omnes Christiani erant sub umbra eius. Et ideo inducit totam Ecclesiam ibi, cuius erat Episcopus, sic scribens *Coloss. ultim. 17. Dicite Archippo. Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas.* Et dicit, *Archippo commilitoni*, quia omnes praelati sunt spirituales milites Ecclesiae: *2. Corinth. 10. 4. Arma militiae non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.* Et addit, *Et ecclesiae quae in domo tua est.* Hos superinducit, ut moveant eum ad exaudiendum. Bona optata exponuntur, ut consuetum est.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, ponitur epistolaris narratio: et primo ponitur gratiarum actio; secundo petitio, ibi, *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi... magis obsecro;* tertio conclusio, ibi, *Ita frater.* Item primo gratiarum actio ponitur; secundo materia actionis gratiarum, ibi, *Audiens caritatem tuam*; tertio causa propter quam Deo gratias agit, ibi, *Gaudium enim magnum habui.* Dicit ergo: *Gratias ago Deo meo: Coloss. 3. 15. Et grati estote: Philipp. 4. 6. Cum gratiarum actione;* quasi dicat: Ita ago gratias de praeteritis, ut orem tamen pro futuris; et ideo dicit: *Semper memoriam tui faciens in orationibus meis: Philipp. 1. 7. Eo quod*

habeam vos in corde, et in vinculis meis: Isai. 49. 15. Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Ponendo autem materiam gratiarum actionis, et orationis, ostendit quid pro eo petendo orat. Materia autem huius erat necessaria, et bona Philemoni, scilicet caritas, et fides, sine caritate enim nihil aliorum valet, et per eam omnia habentur: *1. Cor 12. 1. Si linguis hominum loquar, et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens.* Item sine fide nullus Deum amare potest, quia non cognoscit vere Deum. De spe autem mentionem non facit, quia media est, et in his intelligitur. Sed in quo habes fidem, et caritatem? *In Domino Iesu: 1. Corinth. ult. 22. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, anathema sit.* Et hoc est necessarium, quia ex Christo dulcius dilecto derivatur dilectio ad membra: quia non diligit caput qui non diligit membra: *1. Ioan. 4. 20. Qui non diligit fratrem suum, quem videt; Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? Et in omnes sanctos.* Fides innititur doctrinae, prout est manifestata per Christum: quia *Deum nemo vidit umquam, Ioan. 1. 18.* et *ibid. 14. 1. Creditis in Deum, et in me credite:* et ideo per fidem habemus Christum. Sed quoad sanctos pertinet, potest intelligi dupliciter. Uno modo quia ex fide quam habent ad Christum, procedunt obsequia impensa sanctis. Vel fides consistit in divinitate principaliter, prout annuntiata per Christum: sed non solum per Christum, sed etiam per sanctos: *Matt. ult. 19. Euntes ergo, docete omnes gentes.* Debemus ergo credere non solum dicta per Christum, sed etiam per sanctos: *Hebr. 2. 3. Quae cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. Ut communicatio fidei tuae evidens fiat.* Hoc continuatur dupliciter. Uno modo, ut sit signum, et est sensus. Tanta est caritas tua, *ut communicatio fidei tua evidens fiat.* Vel aliter: *Gratias ago... memoriam tui faciens in orationibus meis,* ut scilicet ostendat quid pro eo petat orando. Et potest intelligi communicatio fidei dupliciter. Vel quia in fide communicabat cum omnibus sanctis, non habens aliam fidem novam, ut haeretici: *1. Corinth. 1. 10. Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Vel *communicatio*, qua bona communicas sanctis, procedens ex fide: *1. Timoth. ult. 18. Divitibus huius saeculi praecipe non altum sapere, nec sperare in incerto divitiarum; sed in Deo vivo, qui praestat nobis omnia abunde ad fruendum, bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare. Evidens fiat,* idest ut bonum latens in corde, evidens fiat per bona opera, *in agnitione omnis boni*, scilicet quod a te fit, et hoc *in Iesu Christo*, idest pro Iesu Christo: *Iac. 2. 18. Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego tibi ostendam ex operibus fidem meam.* Vel aliter. Multa sunt opera in mundo quae sunt bona hominibus, et tamen Deo non sunt bona, quia non recte fiunt: *Prover. 14. 22. Est via quae videtur homini recta; novissima autem eius deducunt ad mortem: Eccl. 8. 10. Vidi impios sepultos; qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi iustorum operum.* Sed hoc manifestatur per fidem rectam, quando consequitur praemium a Deo, qui non remunerat nisi recta: et ideo dicit, *In agnitione,* idest ut hoc evidens fiat, quod cognoscas omne bonum, vel quod cognoscatur in te omne bonum, quod est fruitio divinitatis: *Exod. 33. 19. Ostendam tibi omne bonum: Sapient. 7. 11. Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.* Causa autem propter quam gratias agit, est gaudium: et ideo dicit: *Gaudium enim magnum habui: 3. Ioan. 4. Maiorem horum gratiam non habeo, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Hoc enim gaudium alleviabat pressuras suas: unde addit, *Et consolationem· Psalm. 93. 19. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Cuius rationem assignat, dicens: *Quia viscera sanctorum requieverunt per te frater: Col. 3. 12. Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti, et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam: 3. Ioan. 5. Carissime, fideliter agis quidquid operaris in fratres, et hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt caritati tuae in conspectu Ecclesiae.*

Deinde cum dicit, *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi... magis obsecro,* ponitur petitio: et primo fiducia petendi; secundo ipsa petitio, ibi, *Obsecro;* tertio eius ratio, ibi, *Forsitan ideo discessit ad horam a te, ut in aeternum illum reciperes.* Dicit ergo: *Propter quod,* idest quia sic abundas caritate, *multam fiduciam habeo in Christo Iesu;* quasi dicat: Non ex me, sed ex auctoritate Iesu Christi, in cuius fide te genui. Et ideo possum tibi imperare, ut pater, *quod ad rem*, scilicet tuam, *pertinet*, vel communem: alias praelatus non habet potestatem imperandi sibi quidquam, nisi quod vel est ad eius utilitatem, vel Ecclesiae, vel bonorum morum christianae religionis. Tamen *propter caritatem magis obsecro: Prov. 18. 23. Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Et quare? Certe *cum sis talis ut Paulus senex.* Sunt duo propter quae quis debet obsecrari: scilicet aetas senectutis: *1. Tim. 5. 1. Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem:* Item honestas virtutis: ubi enim non delinquimus, pares sumus: *Eccli. 32. 1. Rectorem te posuerunt? Noli extolli, esto in illis quasi unus ex ipsis.* Dicit ergo: *Cum sis talis ut Paulus senex;* quasi dicat: Si esses puer, praeciperem tibi hoc, sed tu es senex. Item si levis, sed talis es vitae quod es mihi similis: non quod talis, et tantus sit simpliciter, sed aliquo modo similis; quod dicit ex sua humilitate: *Rom. 12. 10. Honore invicem praevenientes.* Origenes: *Paulus diu vixit in fide.* Conversus enim adolescens, nunc dicit, *Ut senex.* Origenes, *Raro utilis doctor invenitur in Ecclesia, quin sit longaevus. Exemplum de Petro, et Paulo.*

LECTIO II.

Nunc autem et vinctus Iesu Christi, obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem et mihi, et tibi utilis, quem remisi tibi. Tu autem illum ut mea viscera suscipe: quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii: sine consilio autem tuo nihil volui facere, ut ne velut ex necessitate bonum

tuum esset; sed voluntarium. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in aeternum illum reciperes, iam non ut servum, sed pro servo carissimum fratrem, maxime mihi, quanto autem magis tibi et in carne, et in Domino? Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam: ut non dicam tibi, quod et teipsum mihi debes. Ita frater. Ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Christo. Confidens in obedientia tua, scripsi tibi, sciens quoniam et super illud quod dico, facies. Simul et para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, et Lucas, adiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Posita fiducia Apostoli de bonitate Philemonis, ponit hic suam petitionem: et primo ostendit personam pro qua petit; secundo ex hoc petitionem concludit, ibi, *Tu autem illum ut mea viscera suscipe*. Circa primum duo facit: quia primo describendo personam, ostendit eam sibi acceptam ex spirituali generatione; secundo ex morum mutatione. Dicit ergo: Vere sum exaudiendus, quia petitio continet honestatem, et pietatem pro meo filio Onesimo, de quo est praesens mea solicitudo. Et acquirens filium tempore defectus, magis eum diligit, ut senex filios in senectute genitos: *Genes. 37. 3. Israel autem diligebat Ioseph super omnes filios suos, eo quod in senectute genuisset eum.* Hunc autem genuit in vinculis. Secundo est mutatio in moribus: si enim in peccato perseverasset, non fuisset dignus venia. Et nota, quod minus dicit, et plus significat. Docet enim Tullius, quod quis factum suum debet attenuare quantum potest. Sic Apostolus leviter de culpa huius loquitur dicens, *Inutilis*, idest nocivus in subtrahendo res tuas; nunc autem conversus a malo ad statum virtutis, utilis est ad servitium Dei, et hominum: *2. Timoth. 2. 21. Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem, sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum: Proverb. 25. 4. Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum.*

Deinde cum dicit, *Tu autem illum ut mea viscera suscipe*, ponit petitionem suam: et primo ponitur petitio; secundo respondet quaestioni, ibi, *Quem ego volueram mecum detinere*. Dicit ergo: *Tu ergo illum ut mea viscera suscipe*. Et hoc ideo quia vidi eum emendatum; cuius signum est, quia eum remisi tibi.

Contra. *Deut. 23. 15. Non trades servum domino, qui ad te confugerit.* Respondeo. Verum est, quando dominus quaerit eum ad mortem; et ideo dicit: *Tu autem illum ut mea viscera suscipe: Philip. 1. 7. Eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione, et confirmatione Evangelii, socios gaudii mei omnes vos esse.*

Et respondet quaestioni: Quia posset dicere: Si est utilis tibi, quare non retines eum usque ad mortem? ideo dicit, quae est causa mittendi eum. Primo autem ostendit propositum retinendi eum; secundo quare destitit a proposito, ibi, *Sine consilio autem tuo nihil volui facere*. Dicit ergo Philemoni, qui licet esset magnus, tamen Apostolo solitus erat ministrare: *Matth. 20. 26. Quicumque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister:* quod ex hac fiducia proposuerat eum tenere, ut loco eius sibi ministraret: unde dicit: *Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii.* Quod erat maxime necessarium, quando erat in vinculis propter Christum. Est enim providendum, quando quis patitur pro Domino suo. Ratio autem quare destitit, est, quia noluit uti re aliena ignorante domino: unde dicit: *Sine consilio autem tuo nihil volui facere;* quasi dicat: Si retinuissem eum, iam placeret tibi non valenti resistere, et esset quaedam coactio. Sed sic nolui, immo magis volui quod voluntario fieret: *Exod. 25. 2. Ab omni homine qui offert ultroneus, accipietis eas,* scilicet primitias: *2. Corinth. 9. 7. Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.*

Deinde cum dicit, *Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in aeternum illum reciperes*, ponit rationem quare debet eum recipere benigne: et primo ex parte Dei; secundo ex parte ipsius Apostoli, ibi, *Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me;* tertio ex parte ipsius Philemonis, ibi, *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi.* Ex parte Dei, quia saepe Dei providentia id quod videtur malum permittit fieri, ut exinde sequatur bonum, ut patet de Ioseph vendito, ut liberaret Ægyptum, et familiam patris: *Gen. 45. 5. Pro salute enim vestra misit me Deus ante vos.* Et dicit, *Forsitan*, quia incomprehensibilia sunt Dei iudicia, *Roman. 11.* Et dicit, *Pro servo*, idest loco servi: *Matth. 23. 8. Omnes autem vos fratres estis.* Et non solum tibi, sed mihi in comparatione ad Deum, licet sit filius ministerio. *Quanto magis tibi et in carne, et in Domino?* quod dupliciter potest exponi. Uno modo, quod referatur ad primam originem divinae creationis, et sic est frater: *Deut. 32. 6. Nonne est ipse pater tuus, qui possedit, et fecit, et creavit te? Malach. 2. 10. Numquid non pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* Item in Deo per fidem. Vel magis erat in bonum Philemonis, quia affinis eius secundum carnem: quia secundum eam erat servus eius: quia hoc totum quod erat ei carnaliter, erat suum. Unde duplici ratione quis movetur ex caritate, scilicet ex amore secundum carnis originem, et ex amore spirituali. Ex parte autem Apostoli primo allegat suam amicitiam, sub cuius obtentu vult eum suscipi; secundo fideiubet pro eo de damno; tertio ostendit receptionis officium. Secundum ibi, *Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa;* tertium ibi, *Ita frater*. Dicit ergo: *Si ergo habes me socium, suscipe illum: 1. Ioan. 1. 7. Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce; societatem habemus ad invicem.* Et dicit, *Sicut et me*, quia iunctus est mihi: *Matth. 10. 40. Qui vos recipit, me recipit.* Secundo autem obligat se pro eo satisfactum pro damno. Dicit ergo: *Si aliquid nocuit*, scilicet dimittens servitium tuum, *hoc mihi imputa;* quasi dicat, Ego satisfaciam: *Galat. ult. 2. Alter alterius onera portate.* Et plus, quia primo promittit se soluturum; secundo ostendit eum esse debitorem ad

hoc, non necessitatis, sed voluntatis. Dicit ergo: *Ego Paulus*, quasi dicat, ut certus sis de restitutione, *scripsi manu mea.* Et hoc non est necessitas, quia tu debes mihi teipsum quem erui a morte aeterna. Et talia debet se liberatori: *Tob. 9. 2. Si meipsum tradam tibi servum, non ero condignus providentiae tuae.* Et subiungit dicens: *Ita, frater. Ego te fruar*; quasi dicat: Si vis me habere socium, suscipe eum, et ego ita fruar te, frater; idest, si feceris, implebis voluntatem meam gaudiis. Nam frui est uti fructu; et sicut est uti ad utile, sic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem: *Cant. 2. 3. Et fructus eius dulcis gutturi meo.* Item finem, quia ultimum de arbore est fructus; et ideo proprie est habere aliquid ut delectabile, et finale. Et inde est quod dicit Augustinus: *Fruimur cognitis, in quibus voluntas delectatur propter dulcedinem.* Item frui est alicui inhaerere propter se. Aliquando ergo accipiuntur frui, et uti communiter, prout important delectationem absque contrario: *Eccli. 8. 10. Fruere magnatis sine querela.* Dicit ergo, *Sic fruar*, quia in nullo mihi contrarius es. Et si in hoc mihi satisfacies, nihil erit in corde meo de te, quod contristet me, et sic delectabis me. Si autem accipitur frui prout finale quid est, sic non est fruendum homine, sed solo Deo: contra quod est illud *Sap. 2. 6. Fruamur bonis quae sunt, et utamur creatura tamquam in iuventute celeriter.* Unde iste addit, *In Domino*; idest, fruar te in delectatione Dei, gaudens de bono divino in te: quia eius actus est dilectio, et fruitio effectus, scilicet caritatis. Ideo addidit: *In hoc refice viscera mea.* Reficitur enim homo spiritualiter, quando satisfit desideriis animae suae; ac si dicat: Imple desideria intima cordis mei; et non in malis, sed *in Christo*; et ideo bona est impletio desiderii.

Deinde cum dicit, *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi*, sumitur ratio ex parte Philemonis, et est commendatio obedientiae eius: et primo ostendit quomodo confidit de obedientia eius; secundo iniungit ei aliud simile. Dicit ergo: *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi: 2. Corinth. 7. 16. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis: 1. Reg. 15. 22. Melior est obedientia quam victimae.* Sed plus caute scribit: quia homo magis exaudit aliquem, quando sperat iterum ipsum visurum, quam si desperat: et ideo dicit: *Simul et para mihi hospitium.* Solitus enim erat, cum esset Colossis, hospitari in domo sua.

Chrysostomus: *Iucundum verbum, ut homo pauper diciti mandet ultra tot terrarum spatia per epistolam praeparationem hospitii. Quid enim pro eo parandum erat qui pane, et vili pulmento contentus erat? Dicendum ergo, quod non propter hospitii praeparationem, sed ad insinuandum familiaritatem, et dilectionem hoc dicit, et magis per hoc provocat eum ad obediendum.* Haec ille. Non ergo hoc Apostolus dixit propter apparatum exteriorem, sed ad devotionem eius.

Nam spero per orationes vestras donari me vobis. Contra. Numquam fuit eis redditus, sed Romae est mortuus. Ergo spes eius defecit. Respondeo. Duplex est spes iusti: scilicet principalis ad proprium bonum; et in hoc numquam deficit pro se: alia est secundaria, scilicet probatio aliorum; et in hoc quandoque deficit, quia merita illorum contrariantur, sicut iusti quandoque non exaudiuntur pro aliis.

Sed numquid fuit deceptus de sua fiducia? Dicendum est, quod futura scire est solius Dei, non autem in cognitione humana, nisi prophetica. Et nullus Prophetarum scivit omnia futura de seipso, nisi solus Christus, qui non habuit Spiritum sanctum ad mensuram. Sic Isaac magnus Propheta fuit deceptus in Iacob. Unde non est mirum de Apostolo, si nesciret.

Tunc terminat Epistolam in salutatione: et primo ex parte aliorum; secundo ex parte sua. Dicit ergo; *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Iesu, Aristarchus, Demas, et Lucas adiutores mei.* De his omnibus habetur *Coloss. 4.*

Sed dubitatur de hoc quod dicit, *Demas.* Quomodo potest hoc esse, quia dicitur *2. Tim. ult. 9. Demas dereliquit me, diligens hoc saeculum.* Quomodo ergo utitur nomine eius? Dicendum est, quod iam redierat ad eum.

Sed nec hoc videtur, quia haec Epistola praecesserat secundam Epistolam ad Timotheum: quia hic dicitur: *Spero per orationes vestras donari me vobis:* ibi *4. 6.* praenuntiat mortem suam, dicens: *Et tempus meae resolutionis instat.* Et ideo dicendum est, quod Paulus fuit Romae fere novem annis, et haec Epistola fuit facta in principio; secunda vero ad Timotheum in fine vitae suae; et tunc Demas attaediatus ex longis vinculis, dimisit eum. Et Epistolae Pauli non ordinantur secundum tempus, quia Epistolae ad Corinthios fuerunt ante Epistolam ad Romanos, et haec fuit ante ultimam ad Timotheum. Et praemittitur illa propter materiam, quia de digniori. Salutatio sua eadem est cum secunda ad Timotheum. Deo gratias. Amen.

FINIS QUINTI TOMI.